

ERMENİ ARAŞTIRMALARI

Dört Aylık Tarih, Politika ve Uluslararası İlişkiler Dergisi

sayı
46
2013

Olaylar ve Yorumlar

Ömer E. LÜTEM

Ermenilerin Soykırımını Savını Yadsıyanların
Cezalandırılması veya Türkiye'den Tazminat
Almak Amacı İle Yaptıkları Yargı Mücadeleleri

Pulat TACAR

Soğuk Savaş Sonrası Ermenistan-İran İlişkileri:
Gelişen ve Derinleşen Bağlar

Fatma Aslı KELKİTLİ

Diaspora ve Dış Politika:
Türkiye-Ermenistan İlişkilerinde Diasporanın Rolü

Ebru ÇOBAN ÖZTÜRK

1878-1879 Zeytin Ermeni İsyanları ve
İngiliz Said Paşa'nın Aldığı Tedbirler

Burhan ÇAĞLAR

Ermeni Kültürü ve Ermeni Propagandası

Hazel ÇAĞAN

KİTAP TAHLİLLERİ



ERMENİ ARAŞTIRMALARI
Dört Aylık, Tarih, Politika ve Uluslararası İlişkiler Dergisi
2013, Sayı 46

YAYIN SAHİBİ
Ali Kenan ERBULAN

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Aslan Yavuz ŞİR

YAZI KURULU
Alfabetik Sıra İle

- | | |
|---|---|
| Prof. Dr. Kemal ÇİÇEK
(Türk Tarih Kurumu,
Karadeniz Teknik Üniversitesi) | Prof. Dr. Bayram KODAMAN
(Süleyman Demirel Üniversitesi) |
| Dr. Şükrü ELEKDAĞ
(Milletvekili, E. Büyükelçi) | Prof. Dr. Enver KONUKÇU |
| Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN
(Ankara Üniversitesi) | Doç. Dr. Erol KÜRKÇÜOĞLU
(Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma
Merkezi Müdürü, Atatürk Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Yusuf HALAÇOĞLU
(Gazi Üniversitesi) | Prof. Dr. Nurşen MAZICI
(Marmara Üniversitesi) |
| Dr. Erdal İLTER
(Tarihçi, Yazar) | Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR
(Siyaset Bilimci) |
| Dr. Yaşar KALAFAT
(Tarihçi, Yazar) | Prof. Dr. Mehmet SARAY
(Tarihçi) |
| Alev KILIÇ
(E. Büyükelçi, AVİM Başkanı) | Dr. Bilal ŞİMŞİR
(E. Büyükelçi, Tarihçi) |
| Doç. Dr. Davut KILIÇ
(Fırat Üniversitesi) | Pulat TACAR
(E. Büyükelçi) |

DANIŞMA KURULU
Alfabetik Sıra İle

- | | |
|---|--|
| Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi) | Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ
(Selçuk Üniversitesi) |
| Ertuğrul APAKAN
(E. Büyükelçi) | Andrew MANGO
(Gazeteci, Yazar) |
| Candan AZER
(E. Büyükelçi) | Prof. Dr. Justin MCCARTHY
(Louisville Üniversitesi) |
| Yrd. Doç. Dr. Kalerya BELOVA
(Uluslararası İlişkiler Enstitüsü) | Prof. Dr. Azmi SÜSLÜ
(Ankara Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Salim CÖHCE
(İnönü Üniversitesi) | Prof. Dr. Ömer TURAN
(Orta Doğu Teknik Üniversitesi) |
| Edward ERICKSON
(Tarihçi) | |

EDİTÖR
Ömer Engin LÜTEM

Ermeni Araştırmaları yılda üç kez yayımlanır. Yerel Süreli Yayın.

Ermeni Araştırmaları hakemli bir dergidir. Ermeni Araştırmaları dergisi TÜBİTAK ULAKBİM tarafından taranmaktadır. Gönderilen yazılar ilk olarak yazı kurulunca bilimsel anlatım ve yazım kuralları yönünden incelenir. Daha sonra uygun bulunan yazılar, alanında bilimsel çalışmaları ile tanınmış üç ayrı hakeme gönderilir. Hakemlerin kararları doğrultusunda yazı yayımlanır ya da yayımlanmaz. Hakemlerin gizli tutulan raporları derginin arşivlerinde beş yıl süre ile tutulur.

Yayın İdare Merkezi

Terazi Yayıncılık Bas. Dağ. Dan. Eğt. Org. Mat. Kırt. Ltd. şti.
Abidin Daver Sok. No. 12/B Daire 4 06550 Çankaya/ANKARA
Tel: 0 (312) 438 50 23-24 • **Faks:** 0 (312) 438 50 26

www.avim.org.tr

Baskı Tarihi: 7 Aralık 2013

ISSN: 1303-068X

Sayfa Düzeni

Ruhi ALAGÖZ

Baskı:

Özyurt Matbaacılık

Büyük San. 1. Cad. Süzgün Sok. No: 7 İskitler / ANKARA

Tel: +90 312 384 15 36 **Belgegeçer:** +90 312 384 15 37

Abone Sorumlusu

Hülya ÖNALP

Terazi Yayıncılık Bas. Dağ. Dan. Eğt. Org. Mat. Kırt. Ltd. şti.
Süleyman Nazif Sok. No. 12/B Daire 4 06550 Çankaya/ANKARA

Tel: 0 (312) 438 50 23-24 • **Faks:** 0 (312) 438 50 26

E-posta: teraziyayincilik@gmail.com

Yurtiçi Abone Ücreti: 25 TL

Yurtdışı Abone Ücreti: 25 €

Aşağıdaki banka/posta çeki hesap numaralarına ödeme yapabilirsiniz:
Terazi Yayıncılık, Garanti Bankası-Çankaya/ANKARA şubesi 181/6296007

Posta Çeki Hesabı: Ankara/Çankaya/Merkez 5859221

IBAN No: TR960006200018100006296007

Aksi belirtilmediği sürece Ermeni Araştırmaları'nda yayımlanan yazılarda belirtilen olay ve fikirler sadece yazarına aittir. Yazı işleri müdürünü, yayın sahibini veya editörünü bağlamaz.

Tüm hakları saklıdır. Önceden yazılı izin alınmaksızın hiçbir iletişim, kopyalama sistemi kullanılarak yeniden baskısı yapılamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

İÇİNDEKİLER
(CONTENTS)

	Sayfa
Editörün Notu	5
<i>(Editorial Note)</i>	
MAKALELER	7
<i>(ARTICLES)</i>	
Olaylar ve Yorumlar	7
<i>(Facts and Comments)</i>	
Ömer E. LÜTEM	
Ermenilerin Soykırımı Savını Yadsıyanların Cezalandırılması veya Türkiye'den Tazminat Almak Amacı İle Yaptıkları Yargı Mücadeleleri.....	55
<i>(Armenian Judicial Attempts Towards the Punishment of Those Who Negate Genocide Claims or to Force Turkey for Reparations)</i>	
Pulat TACAR	
Soğuk Savaş Sonrası Ermenistan-İran İlişkileri: Gelişen ve Derinleşen Bağlar	129
<i>(Armenian-Iranian Relations After the Cold War: Improving and Deepening Bonds)</i>	
Fatma Aslı KELKİTLİ	
Diaspora ve Dış Politika: Türkiye-Ermenistan İlişkilerinde Diasporanın Rolü.....	143
<i>(Diaspora and Foreign Policy: Diaspora's Role in Turkey-Armenia Relations)</i>	
Ebru ÇOBAN ÖZTÜRK	
1878-1879 Zeytun Ermeni İsyanları ve İngiliz Said Paşa'nın Aldığı Tedbirler.....	163
<i>(1878-1879 Armenian Revolts in Zeytun and Said Pasha the Englishman's Precautions)</i>	
Burhan ÇAĞLAR	
Ermeni Kültürü ve Ermeni Propagandası	199
<i>(Armenian Culture and Armenian Propaganda)</i>	
Hazel ÇAĞAN	
KİTAP TAHLİLLERİ	213
<i>(BOOK REVIEWS)</i>	
"Le Terrorisme Armenien Apres L'age D'or".....	213
<i>("Altın Çağından Sonra Ermeni Terörizmi")</i>	
Pulat TACAR	

Fransa'nın Ermeni Terörü İle İlişkisi Hakkında İki Kitap Özeti.....	227
Pulat TACAR	
Türk'ü "Öğretmek": Ermeni Tarih Ders Kitaplarında Türk İmgesi	241
Ahmet ŞAHİN	
"Alman Belgeleri Ermeni Soykırımı 1915-16".....	245
<i>(Der Völkermord an den Armeniern 1915/16. Dokumente aus dem Politischen Archiv des deutschen Auswärtigen Amts)</i>	
Zekiye UYANIK	
YAZIM KURALLARI	251
<i>(STYLE SHEET)</i>	

Bu sayıdaki **Olaylar ve Yorumlar**'ın başlıca teması Ermenistan'ın Rusya'nın önderliğindeki Gümrük Birliğine katılmayı kabul etmesi ve bunun sonucu olarak da Avrupa Birliği ile Ortaklık Antlaşmasını imzalayamamasıdır. Böylelikle Ermenistan'ın Avrupa vizyonunun, bir süre için olsun, sona erdiğini söylemek mümkündür. Aynı yazıda Türkiye-Ermenistan ilişkilerindeki son gelişmelere de yer verilmekte ve aynı bir bölümde de Ermenistan'ın güvenlik ihtiyacından bahsedilmektedir. Bu arada komşuları Azerbaycan ve Türkiye ile barış yoluna girmesi halinde Ermenistan'ın güvenlik ihtiyacının ortadan kalkacağı da belirtilmektedir.

Puat Tacar **Ermenilerin Soykırım Savını Yadsıyanları veya Türkiye'den Tazminat Almak Amacıyla Yaptıkları Yargı Mücadeleleri** başlığını taşıyan uzun yazısında bu konudaki gelişmeler ayrıntıları ile ele alınıp açıklanmakta ve hukuki alanda yürütülen bu mücadeleden bekledikleri başarıyı sağlayamadıkları sonucuna varılmaktadır.

Soğuk Savaş Sonrası Ermenistan-İran İlişkileri: Gelişen ve Derinleşen Bağlar başlıklı yazısında Fatma Aslı Kelkitli, Ermenistan'ın dört komşusundan biri olmasına rağmen Türkiye'de pek değinilmeyen İran'ın Ermenistan ile ilişkilerini ele almakta ve bunların İran'daki Azeriler, Azerbaycan-İsrail ilişkileri, Hazar Denizinin statüsü gibi sorunlar nedeniyle geliştiği ve yakın olarak nitelendirebilecek bir hale geldiği anlatılmaktadır.

Ebru Çoban Öztürk **Türkiye-Ermenistan İlişkilerinde Diasporanın Rolü** yazısında Ermeniler bakımından diasporanın önemine değinmekte ve Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde Diasporanın üçüncü ve etkili bir taraf olarak dikkate alınması gerektiğini savunmaktadır.

1878-1879 Zeyton Ermeni İsyancıları ve İngiliz Said Paşa'nın Aldığı Tedbirler başlıklı makalesine Burhan Çağlar, Osmanlı döneminde Zeyton'un dağlık konumu ve sosyal yapısı nedeniyle bir düzine kadar isyan görüldüğünü, 1879'da burada iki Ermeni isyanının çıktığını, isyanı bastırmak için bölgeye gönderilen görevlilerin icraatı İngilizler tarafından şikâyet edilince, İngiltere de eğitim görmüş olan Said Paşa'nın Halep'e Vali tayin edildiği ve isyancılar için af ilân ederek ve bazı ıslahat yaparak isyanı bastırıldığı, Said Paşa'nın bu konuda Bâb-ı Ali ile yazışmalarını ve isyanlar hakkındaki gözlemlerini "Journal" adını verdiği bir günlüğe kaydettiğini açıklamada ve söz konusu günlükten bazı alıntılar yapmaktadır.

Hazel Çağın **Ermeni Kültürü Ve Ermeni Propagandası** başlıklı yazısında 1915 olaylarının 100. yılının yaklaştığı bu günlerde Ermeni görüşlerinin geniş kitleler tarafından bilinmesine yönelik roman, film, oyun ve lobi faaliyetlerinin Diasporada arttığını bu faaliyetlere Ermenistan'ın da katıldığını, buna karşılık Türk tarafınca bazı akademik çalışmalar ve diğer etkinlikler yapılmakta ise de bunların genelde yeterli olmadığını bildirmektedir.

Bu sayımızda kitap tahlillerine özel bir bölüm ayırmış bulunmaktayız.

Pulat Tacar 1986 ve 1987 yılında yayınlanan ve o dönemin Ermeni terörüne ışık tutmakla beraber ülkemizde hemen hiç bilinmeyen üç dört kitabın bazı bölümlerinin özetini yapmakta ve tahlillerde bulunmaktadır. Söz konusu kitaplar şunlardır:

Michel Marian (1986) *Le Terrorisme Armenien Après L'age D'or (Altın Çağından Sonra Ermeni Terörizmi)* Paris

Charles Villeneuve ve Jean-Pierre Peret (1987) *Secrets du Terrorisme (Terörizmin Gizli Tarihi)* Paris

Michel Lespart (1987) *La Mort Aura Leurs Yeux-Les Terrorismes (Ölüm Onların Gözü ile Bakacak. Terör Eylemleri)*, Paris

Dergimizde ayrıca şu kitaplar hakkında tahliller bulunmaktadır:

Ahmet Şahin *Türk'ü "Öğretmek" Ermeni Tarih Ders Kitaplarında Türk İmgesi*, Dora, Bursa (Tahlil: Yıldız Deveci Bozkuş)

Wolfgang Gust, (2012) *Alman Belgeleri Ermeni Soykırımı 1915-16* Belge Yayınları, Ocak (Tahlil: Zekiye Uyanık)

İyi okumalar dileği ve saygılarımızla

Editör

OLAYLAR VE YORUMLAR

(FACTS AND COMMENTS)

Ömer Engin LÜTEM
E. Büyükelçi
oelutem@avim.org.tr

Öz: *Bu yazı, Eylül-Kasım 2013 ayları arasında Türkiye ve Ermenistan odaklı olarak başlıca gelişmeleri ve özellikle Türkiye-Ermenistan ilişkilerini, Ermenistan'ın Rusya Federasyonunun yönlendirdiği Gümrük Birliği'ne katılma kararını ve Ermenistan'ın güvenlik sorunlarını incelemektedir.*

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Ermenistan, Azerbaycan, Gümrük Birliği, Avrupa Birliği, Avrupa Komşuluk Politikası, Ortak Güvenlik Antlaşması Teşkilatı, Recep Tayyip Erdoğan, Ahmet Davutoğlu, Serj Sarkisyan, Edward Nalbantyan, Vladimir Putin, Stefan Füle*

Abstract: *This article deals with the main developments focusing on Turkey and Armenia especially Turkey-Armenia relations, the decision of the Armenian Government to adhere to the Custom Union led by the Russian Federation and Armenia's security problems.*

Keywords: *Turkey, Armenia, Azerbaijan, Custom Union, European Union, European Neighborhood Policy, Collective Security Treaty Organization, Recep Tayyip Erdoğan, Ahmet Davutoğlu, Serge Sarkisian, Edward Nalbantyan, Vladimir Putin, Stefan Füle*

I. Türkiye – Ermenistan İlişkileri

Türkiye-Ermenistan ilişkileri protokollerin 10 Ekim 2009 tarihinde imzalanmalarını izleyen yaklaşık dört yıldan beri durağan bir dönem geçirmektedir. Bunun başlıca nedeni protokollerin, çeşitli nedenlerle, uygulanmaya konulamamasıdır.

Uzun müzakerelerden sonra üzerinde anlaşılan protokoller iki ülke arasında normal ilişkiler kurulmasını, bu çerçevede sınırların açılmasını ve işbirliği için bir yapılanmaya gidilmesini öngörmektedir. Ancak protokollerle soykırım iddiaları, tarafların birbirlerinin toprak bütünlüğünün tanınması ve Karabağ gibi sorunlar çözülmemiş olduğundan, uygulanmaya konsalardı bile, anlaşmazlıklar sürecektir ve bunalımlar yaşanmaya devam edecektir. Bu nedenle Türkiye, sorunların çözümü için protokollerini bir araç olarak kullanmak isteyerek, bu belgelerin uygulanmaya başlanması için, mevcut sorunlardan birinin, Karabağ sorununun çözümünü, hiç olmazsa çözüm yoluna girilmesini istedi. Ancak Ermenistan bunu kabul etmedi.

Diğer yandan Ermenistan Anayasa Mahkemesi soykırım iddialarının tartışılmasını önleyen ve Türkiye'nin toprak bütünlüğünün tanınması konusunda da en azından çekinceler ileri süren bir karar kabul etti. Ayrıca Ermenistan, ABD ve AB'nin de desteğiyle protokollerin, hiç bir ön koşula bağlanmadan, tasdik edilmesini ve yürürlüğe konmasını talep etti. Bunu da sağlayabilmek için, Türkiye'ye baskı yapabilmek amacıyla, o zamana kadar resmi bir talep haline dönüşmemiş olan soykırım iddialarının tanınmasını ve bunun sonuçlarının ortadan kaldırılmasını istedi. Ancak Türkiye, hukuki bir dayanağı bulunmayan bu taleplerin tartışılması yerine, en güncel konu olan ve çözümlendiği takdirde diğer sorunların da çözümlenmesine büyük ölçüde katkı sağlayabilecek olan Karabağ sorununda ilerleme kaydedilmesinde ısrar etti. Ermenistan'ın bunu kabul etmemesi üzerine de iki ülke ilişkilerinde durağan ve aynı zamanda gergin bir durum meydana geldi.

İncelediğimiz dönem içinde Türkiye'nin, mevcut sorunların çözümü için girişimleri devam etti.

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, protokollerin müzakeresi sırasında arabuluculuk yapmış olan İsviçre'yi geçen Ekim ayında ziyareti sırasında gazetecilerin kendisine Protokollerin imzalanmasının 4. yılı olduğunu hatırlatması üzerine Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesine önem verdiklerini, ama bu normalleşmenin kalıcı olabilmesi için Güney Kafkasya'daki sorunların da, başta Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki Karabağ sorunu olmak üzere, çözüme kavuşturulmasının ve Azerbaycan topraklarındaki işgalin sona ermesinin gerektiğini, protokollerin hayata

geçirilmesi için çok ciddi çabalar sarf ettiklerini, bunların gündemden tümüyle düşmüş olmadığını, ancak Ermenistan Anayasa Mahkemesi'nin aldığı karar, daha sonra bölgede ortaya çıkan tansiyon dolayısıyla protokollerin uygulamak imkanı olmadığını söyledi. Şimdi bazı yaratıcı fikirler ve yeni düşüncelerle mesafe almaya çalıştıklarını belirten Davutoğlu, önümüzdeki dönemde bu konudaki çabaları artıracıklarını, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi halinde, Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerine paralel olarak zaten bu konuların çoğunun belli bir çözüm çerçevesine oturacağını ifade etti¹. Basın haberlerine göre Davutoğlu, İsviçre'nin yeniden devreye girmesini isteyerek bu konuda Dışişleri Bakanı Didier Burkhalter'e eğer Ermenistan önceden belirlenmiş ve Bakü tarafından da kabul edilmiş bir takvim uyarınca işgal edilmiş topraklardan çekilmeye başlarsa Türkiye'nin protokolleri uygulamaya başlayacağını söyledi².

Davutoğlu'nun bu sözlerine Erivan'dan cevap gelmede gecikmedi. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Tigran Balayan Protokollerin imzalanmasını üzerinden dört yıl geçtiğini ve bu süre içinde Ermeni tarafının Ankara'dan "yaratıcı fikirler" hakkında devamlı olarak aynı nakaratı dinlediğini, bütün bu beyanların uluslararası toplumun beklediği, protokollerin tasdik edilerek uygulamasını Türk tarafının baltaladığını saklamak için Ankara'nın devamlı girişimlerinden başka bir şey olmadığını³ söyledi.

İktidardaki Cumhuriyetçi Partinin Sözcüsü ve Ermenistan Meclisi Başkan Yardımcısı Edward Sharmazanov İsviçre'nin arabuluculuk yapacağına dair haberler yoğunluk kazandıktan sonra, Türkiye'nin sınırın açmasını Ermenistan'ın "kurtarılmış topraklar"dan çekilmesine bağlaması konusunda, Ermenistan'la ultimatome diliyle konuşmanın boşuna olduğunu, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin önkoşul olmadan gelişmesi gerektiğini her zaman söylediklerini ifade etti. Ayrıca Azerbaycan'ın Karadağ'da işgal ettiği yerlerden⁴ çekilmesi için Türkiye'nin nüfuzunu kullanmasının, Türkiye'nin de Kuzey Kıbrıs'ın işgaline son vermesinin daha iyi olacağını, Ermeni halkının Karabağ'da yaşamış olduğunu ve yaşamaya devam edeceğini zira Karabağ'ın Ermenistan'ın kutsal vatanının bir parçası olduğunu söyledi.

Dışişleri Bakanı Davutoğlu 21 Kasım 2013 tarihinde TBMM Bütçe Plan Komisyonu'nda girişimlerini tamamlayıcı bazı bilgiler de verdi. Ermenistan ve Azerbaycan'da başkanlık seçimlerinin yapılmış olduğunu, her iki ülke liderinin sahip oldukları halk desteğinin teyit edilmiş bulunduğunu o nedenle

1 "Türkiye-Ermenistan İlişkilerini Geliştirmeye Çalışıyoruz" *Haber7.com*, 11 Ekim 2013.

2 "La position de la Turquie sur le conflit du Haut-Karabagh" *Armenews*, 13 Kasım 2013; "Turkey Asks Swiss Mediation in Armenia-Azerbaijan Conflict" *Today's Zaman*, 12 Kasım 2013.

3 "Yerevan Reacts to Ankara's Remarks on Reviving Relations" *Hürriyet Daily News*, 15 Ekim 2013.

4 Karabağ bölgesinin tamamı, Martakert (Akdere) gibi bazı küçük bir kısımlar hariç, Ermeni işgali altındadır.

şimdi Kafkaslarda barış zamanının geldiğini söyledi. Bu amaçla başlattıkları bir süreç hakkında bilgi vererek, Aliyev'in aşağıda değineceğimiz ziyareti sırasında da bu konunun ele alındığını ifade eden Davutoğlu kendisinin ABD ziyaretinde bu konuyu Dışişleri Bakanı John Kerry ile görüştüğünü söyledi ve Başbakan Erdoğan'ın da Moskova'ya yapacağı ziyarette bu konuyu Başkan Putin ile ele alacağını bildirdi.

MHP Iğdır Milletvekili Sinan Oğan'ın Türkiye-Ermenistan sınır kapısının açılmasına yönelik bir hazırlık olup olmadığı hakkındaki sorusuna, böyle bir çalışmanın olduğunu, Azerbaycan'ı ikna edilebilirse bir sürpriz yapılabileceğini ancak bunun Ermenistan'ın Karabağ'dan çekilmesi şartına bağlı olduğunu söyledi ve “ Bu gerçekleşirse hem sınır kapısı açılır, hem demiryolu açılır. Tabii ki bunu Azerbaycan ile yapmak istiyoruz” dedi⁵. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Levent Gümrükçü bu hususta ek bilgi isteyen Türk gazetecilerine Azerbaycan ile tam bir işbirliği ve eşgüdüm içinde de hareket edildiğini, her türlü gelişmenin beraberce kapsamlı şekilde ele alındığını belirttiikten sonra, Azerbaycan topraklarının işgalinin sonlandırmasına paralel olarak Türkiye'nin Ermenistan'la işbirliği'nin gelişmesine yönelik adımları olumlu olarak değerlendireceğini söyledi, ancak bu konuda henüz Ermenistan ile irtibat olmadığına da ekledi⁶.

Başkan Aliyev yeniden seçildikten sonra ilk resmi ziyaretini Türkiye'ye yaptı. Başbakan Erdoğan ile yaptıkları basın toplantısında Erdoğan, Karabağ'ın sadece Azerbaycan'ın değil ve Türkiye'nin de sorunu olduğunu belirtti. Başkan Aliyev ise Karabağ sorununda Azerbaycan'ın Türkiye'ye olan güveninin tam olduğunu söyledi⁷. Böylece Azeri tarafının Türkiye'nin girişimlerini desteklediği anlaşıldı.

Basın haberlerine göre Ankara bu önerisini Minsk Grubu üyeleriyle de görüşüyordu⁸.

Başkan Aliyev ve Sarkisyan, Minsk Grubunun çabalarıyla iki yıldan beri ilk kez olarak 19 Kasım 2013 tarihinde Viyana'da bir araya geldiler. Bu buluşma hakkında Başkan Sarkisyan Başkan Aliyev'de de sorunu çözme arzusunu gördüğünü, kendisinin de mümkün olduğu kadar kısa zamanda çözümü arzu ettiğini söyledi ve “fakat Azerbaycan tarafı sorunun çözülmesini hangi şartlarla istiyor, biz hangi şartlarla istiyoruz, bütün mesele burada. Yaptığımız görüşmeyi genel olarak ele aldığımızda olumlu değerlendiriyorum. Görüşme, çözüm süreci için yeni bir aşama ve başlangıçtır” dedi; iki ülkenin Dışişleri

5 “Davutoğlu'ndan Sürpriz Ermenistan Hazırlığı” *Aksam.com.tr*, 6 Kasım 2013.

6 “Türkiye Dışişleri Bakanlığı: Ermenistan ile İrtibat Yok” *Bakü-1News.com.tr*, 8 Kasım 2013.

7 “Nagorno-Karabagh is Turkey's Problem Too, Says Erdoğan” *Today's Zaman*, 13 Kasım 2013,

8 Sami Kohen “Azerbaycan ile Bütünleşme... Ermenistan ile Normalleşme?” *Milliyet*, 15 Kasım 2013,

Bakanlarına Aralık ayında müzakerelere başlama talimatı verdiklerini belirtti^{9,10}.

Basın haberlerine göre¹¹ Başbakan Erdoğan 22 Kasım'da Moskova'yı ziyareti sırasında bu konuya Başkan Putin'e açarak Minsk Gurubu'nun kurulduğu 1992 yılından beri hiçbir ilerleme sağlayamadığını belirtti ve barış sürecinin canlandırılmasını bunun için de Türkiye ve Rusya'nın beraberce çalışmasını söyledi.

Böylelikle Türkiye'nin gayretleriyle Güney Kafkaslarda sorunların çözümü için uygun bir konjonktür ortaya çıktı. Basına göre Ankara Kafkaslarda barışçı çözüm için bir yol haritası hazırlamıştı. Bunun esasını Ermenistan'ın Karabağ'ı çevreleyen Azerbaycan rayon'larından (ilçelerinden) çekilmesi, buna bağlı olarak Türkiye'nin (ve Azerbaycan'ın) Ermenistan ile olan sınır kapılarını açması oluşturuyordu. Ermenistan iki rayon'dan çekilmeyi sözlü olarak kabul etmişti. Ermenistan buralardan çekileceğini açıklaması halinde Davutoğlu, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilâtı Bakanlar Toplantısına katılmak üzere gideceği Erivan'da görüşmelerde bulunacak ve sonra sınır açılacaktı¹².

Türkiye'nin, Ermenistan Karabağ ve diğer Azerbaycan topraklarından çekildiği takdirde sınırın açılacağı yolundaki önerisi yeni olmayıp son dört yıl içinde birkaç kez tekrarlanmış ve fakat Ermenistan tarafından kabul edilmemiştir.

Ermenistan Dışişlerinden bu konuda bir tepki gelmezken Millet Meclis Başkan Yardımcısı Edward Sharmazanov, önce beş rayon'dan bahsedilirken şimdi iki rayon'a inildiğini, böyle devam edilirse çekilecek rayon'dan bahsedilemeyeceği gibi alaycı ifadelerle bu habere tepki gösterdi.¹³

Türkiye'nin, Ermenistan Karabağ ve diğer Azerbaycan topraklarından çekildiği takdirde sınırın açılacağı yolundaki önerisi yeni olmayıp son dört yıl içinde birkaç kez tekrarlanmış ve fakat Ermenistan tarafından kabul edilmemiştir. Ermenistan Karabağ'ı çevreleyen yedi rayon'u iade etmeyi Karabağ bölgesinin ileride nasıl bir statüye sahip olacağını saptamasına bağlamaktadır. Bu konuda ise taraflar arasında derin görüş ayrılıkları vardır. Azerbaycan, Karabağ Ermenilerine çok geniş haklar verilerek Azerbaycan'a bağlı olmayı sürdürmesi gerektiğini savunurken, Ermenistan bu bölgenin

9 "Serj Sarkisyan: Azerbaycan Cumhurbaşkanında Sorunu Çözme Arzusunu Gördüm. Ancak bu Yeterli Değil" *NEWS.am*, 23 Kasım 2013.

10 "Yukarı Karabağ'da Yeni Bir Aşama Başladı" *ntvmsnbc*, 24 Kasım 2013.

11 "Erdoğan'dan Putin'e: Kafkaslara Barışı Beraber Getirelim" *Türkiye*, 28 Kasım 2013.

12 "Ermenistan ile ilişkilerde Sürpriz: Çekilme Başlıyor." *Sabah*, 28 Kasım 2013.

13 "Armenian Parliament Vice-Chair on 'Withdrawal From Two Karabakh Rayons'" *News.am*, 28 Kasım 2013.

bağımsız bir devlet olmasında ısrar etmektedir. Türkiye şimdi, Karabağ'ı çevreleyen Azeri rayon'larında Ermeni güçlerinin çekilmesi karşılığında sınırı açma önerisini yenilemekte ve bu önerinin ciddiyetini kanıtlayabilmek üzere de Kars- Gümrü demiryolunun, karayolunun ve sınır tesislerinin onarımına başlandığı anlaşılmaktadır.

Aşağıda ayrıca değineceğimiz üzere, Başkan Sarkisyan, 29 Kasım'da Vilnius'teki Doğu Ortaklığı Ülkeleri Devlet Başkanları Zirvesi'nde Ermenistan ve Avrupa Birliği'nin bir Ortak Bildiri kabul edilmesi münasebetiyle bir konuşma yaptı¹⁴. Esas itibarıyla Ermenistan- Avrupa Birliği ilişkilerini ele aldığı bu konuşmada, yeri değilken Türkiye-Ermenistan ilişkilerine de değinerek şunları söyledi: “Avrupa değerlerini tutarlı bir şekilde benimsemesinin Türkiye'nin kendi geçmişi ile barışmasına yardım edebileceğine inanıyorum. Bugün binlerce Türk Ermeni soykırımını kınamakta ve soykırım kurbanlarını bizimle beraber anmaktadır. Ermeni soykırımının yüzüncü yılı arifesinde Türk makamlarının irade göstererek inkâr politikasını reddetmeleri gerektiğine inanıyorum. Türkiye, Avrupa milleti sıfatıyla, Avrupa'yla entegrasyonunu sürdürebilmek için, Avrupa'nın kapalı son sınırını açmak ve Ermenistan ile diplomatik ilişkiler kurmak sorunuyla karşı karşıyadır. Avrupa Birliği'ne üye ülkelerden, ortağımız olarak, Türkiye'nin Ermenistan'a uyguladığı yasadışı ablukayı kaldırması için yükümlülük almalarını ve tutarlılık göstermelerini bekliyoruz.”

Ermenistan ile Avrupa Birliği ilişkilerinin söz konusu olduğu bir toplantıda Ermenistan'ın Türkiye ile olan sorunlarının ortaya atılması gereksizdir. Ancak Sarkisyan'ın bu davranışı ile ülkesinin Avrupa Birliği ile temaslarının zayıflayacağı önümüzdeki dönem için iki mesaj vermek istediği görülmektedir.

Bunlardan birincisi soykırım iddialarının yüzüncü yılı ile ilgilidir ve münasebetle yapılacak etkinlikler için Avrupa ülkelerinden mümkün olduğu kadar fazla destek sağlamaya yöneliktir. Bunun için, son yıllarda özellikle Avrupa'da bazı çevrelerde pek revaçta olan ülkelerin kendi geçmişleriyle barışması sloganının kullanmakta ve ayrıca bazı Türklerin Ermenistan'ın soykırım iddialarını desteklediğini belirterek kendi görüşlerinin haklılığını vurgulamaya çalışmaktadır.

İkinci mesaj Türkiye'nin Ermenistan ile olan sınırını açtırmaya yöneliktir. Bu konuda da “Avrupa'da kapalı son sınır” ve “yasa dışı abluka” gibi bazı sloganlara başvurmaktadır. Oysa Türkiye-Ermenistan sınırı Avrupa'da kapalı

14 “Statement by Serzh Sargsyan, President of the Republic of Armenia at the Third Eastern Partnership Summit” <http://www.president.am/en/press-release/item/2013/11/29/President-Serzh-Sargsyan-speech-at-the-third-Eastern-Partnership-summit/>

son sınır değildir, (Gürcistan-Rusya sınırı da, ilke olarak, kapalıdır) ayrıca kara sınırı kapalı olmakla beraber, hava sahası açıktır. Türkiye Gürcistan üzerinden Ermenistan ile gittikçe gelişen bir ticaret yapılmaktadır. Kişilerin dolaşımı için bir engel bulunmadığından birçok Ermeni Türkiye’de çalışmakta veya turizm için gelmektedir. Bu nedenle ortada gerçek anlamıyla bir abluka yoktur; uluslararası hukuka aykırı bir durum da mevcut değildir.

Ermenistan Ortaklık Antlaşmasını imzalamış olsaydı Başkan Sarkisyan’ın “Türkiye soykırımı tanısın” ve “sınırı açsın” şeklinde özetlenebilecek bu talepleri Avrupa ülkelerinde destek bulabilirdi. Ancak şimdi Ermenistan’ın Avrupa Birliği’nden uzaklaştığı bir sırada bu tür taleplerin, belirli kesimler dışında, fazla bir yankı uyandırması beklenmemektedir.

Başkan Sarkisyan’ın bu konuşması sırasında Azerbaycan ile ilişkiler ve Karabağ sorunu hakkındaki ifadelerinde ise bir iyimserlik sezilmektedir. Sarkisyan, iki yıl aradan sonra iki ülke başkanlarının Viyana’da buluşmasının olumlu bir olay olduğunu söylemiş ve fakat sonuçlardan bahsetmek için erken olduğunu da eklemiştir. Ayrıca gelecekteki müzakerelerin başarılı olabilmesinin olumsuz beyanlardan kaçınılmasına ve Karabağ’da taraflar arasındaki temas hattında gerginliğin azaltılmasına bağlı olduğunu ileri sürmüştür. Oysa ne “olumsuz beyanlar” ne de temas hattı boyunca zaman zaman görülen küçük çaptaki çarpışmalar, Ermenistan’ı rahatsız etmekle birlikte, Karabağ sorunun çözümü için önemli etkenler değildir. Bu sorunun çözümü her şeyden önce Ermenistan’ın yayılmacı politikasından vazgeçmesine ve barışın en fazla Ermenistan’ın lehine olacağına inanmasına bağlıdır.

Son olarak Sarkisyan’ın bu konuşmasında Karabağ sorunun çözümü için ihtiyatlı bir iyimserlik gösterirken, Türkiye ile olan sorunlarda ve özellikle soykırım iddialarında her zamanki gibi katı bir tutum sergilemektedir. İleride Karabağ sorunu çözüm sürecine girer ve Türkiye de bu nedenle sınır kapısını açarsa bu olumlu gelişmenin dahi soykırım iddialarını etkilememesi ve Ermenistan’ın 2015 yılı ve sonrasında bu konuda Türkiye’yi soykırım ile suçlamaya devam etmesi ve tazminat istemesi olasıdır.

İleride Karabağ sorunu çözüm sürecine girer ve Türkiye de bu nedenle sınır kapısını açarsa bu olumlu gelişmenin dahi soykırım iddialarını etkilememesi ve Ermenistan’ın 2015 yılı ve sonrasında bu konuda Türkiye’yi soykırım ile suçlamaya devam etmesi ve tazminat istemesi olasıdır.

II. Gümrük Birliği Üyeliği mi? AB Ortaklığı mı?

1. Giriş

Ermenistan'ın bir yandan Avrupa Birliği diğer yandan Rusya'nın kurmak istediği, daha sonra bir Avrasya Birliği'ne dönüşecek olan Gümrük Birliği ile olan ilişkilerini incelediğimiz son yazımızda¹⁵ ekonomik nedenlerle Avrupa Birliği ile entegrasyon isteyen, savunma nedenleriyle de Rusya ile yakın ilişkiler içinde bulunmak zorunda olan Ermenistan'ın, birbiriyle bağdaşmayan bu "tamamlayıcı politika"yı sürdürmesinin zor olduğunu o nedenle Ermenistan'ın, çok uzak olmayan bir gelecekte, Avrasya ve Avrupa Birlikleri arasında bir tercih yapmak durumunda kalacağını bildirmiş ve aslında, Rusya'nın Ermenistan üzerindeki nüfuzu, hatta hakimiyeti dikkate alındığında, bu ülkenin gerçek bir tercih hakkı olmadığını ifade etmiştik. Bu görüşümüz beklenenden çok daha süratli bir şekilde gerçekleşmiş ve 2013 yılında, özellikle ikinci yarısındaki gelişmeler sonucunda Ermenistan, 3 Eylül 2013'de Rusya'nın kurmuş bulunduğu Gümrük Birliğinde yer alacağını resmen açıklamıştır.

Yukarıda da değindiğimiz gibi Ermenistan aslında Avrasya ve Avrupa Birlikleri arasında özgür iradesiyle bir tercih yapmamış, Rusya'nın sahip olduğu ve dikkatle ve özenle kullandığı bazı baskılar sonucunda, Gümrük Birliğini girmek istediğini açıklamak zorunda kalmıştır. Şurasını belirtmemiz gerekmektedir ki Rusya Ermenistan'a doğrudan değil dolaylı baskılar uygulamış ve böylelikle Ermenistan kamuoyunun olumsuz bir şekilde etkilenmesini engellemiştir. Diğer yandan Ermenistan yetkilileri Gümrük Birliği'ne girmeleri için Rusya'dan baskı görmediklerini belirtmeye özen göstermişlerdir. Bu çerçevede Başkan Sarkisyan "Gümrük Birliği'ne üye olmamız için Rusların bizi zorladığını söyleyenlere inanmayınız"¹⁶ demiştir.

Bu konuda bir önceki yazımızda "Rusların Ermenistan'a Baskı Araçları" bölümünde¹⁷ belirttiğimiz baskılara yeniden değinmemizde, okuyucumuza kolaylık olması bakımından, yarar vardır. En önemli baskılardan biri Rusya'nın Ermenistan'a uyguladığı doğal gaz fiyatıdır. Rusya dünya fiyatlarının çok altında Ermenistan'a doğal gaz satmakta ancak bu fiyatları, serbest piyasa fiyatlarına yaklaştırmak için¹⁸, zaman zaman zam yapmaktadır.

15 Ömer Engin Lütem, "Olaylar ve Yorumlar", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 42, (2012) ss.27-38

16 "Do not believe people who say that Russians make Armenia join Customs Union: President says" *ARKA*, 9 Mart 2013
http://arka.am/en/news/business/do_not_believe_people_who_say_that_russians_make_armenia_join_customs_union_president_says/#sthash.uW5Z8rMv.dpuf

17 Ömer Engin Lütem, "Olaylar ve Yorumlar", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 42, (2012) ss.32-33

18 Rusya serbest piyasa fiyatlarından doğal gaz satmak istediğini tekrarlamakla beraber, uygulamada doğal gazı satış fiyatları ülkelere göre büyük değişiklikler göstermektedir. BU çerçevede, genelde düşük fiyat uygulanan eski Sovyetler Birliği haricindeki ülkelere satılan doğal gazın fiyatının, 1000 m3 için, 313 dolarla 564 dolar arasında olduğu, bu arada Türkiye'nin ortalama 406 dolar ödediği bir incelemeden anlaşılmıştır. "Gazprom Gazı Kime Kaç Dolara Sattığını Açıkladı" *Hürriyet*, 4 Şubat 2013.

Oysa Ermenistan'ın serbest piyasa fiyatlarından doğal gaz satın alması ciddi bir ekonomik krize girmesi anlamına gelmekte ve bu fiyatın makul bir düzeyde tutulması için de Rusya'nın bazı isteklerini kabul etmek zorunda kalmaktadır.

Bu durumun daha iyi anlaşılması için Rusya'nın Ermenistan ekonomisinde öncelikli bir konumundan bahsetmemiz gerekmektedir. Kısaca, halen tüm doğal gaz ve elektrik dağıtım şebekeleri Rus şirketlerinin elindedir. Ayrıca Rusya, bazı hidroelektrik santraller yanında, İğdir'a komşu Metzamor nükleer santralini işletmektedir. Ermenistan demiryolları da bir Rus şirketi tarafından işletilmektedir. Ermenistan, pahalı geldiği için, serbest piyasadan fazla kredi kullanmak istememekte ve koşulları daha uygun olan Rusya'ya başvurmaktadır. Ancak Rusya verdiği kredilerin zamanında geri ödenmesinde ısrarlıdır. Gecikme halinde, bazen, bazı endüstri tesisleri Rusya'ya devredilerek, borç kapatıldığı görülmüştür.

Rusya'da çalışan Ermenilerin ülkelerine gönderdikleri yılda yaklaşık 1 milyar dolar Ermenistan ekonomisi için çok değerlidir.

Ermenistan savunma alanında da Rusya'ya bağlıdır. Önce, Ermenistan'ın Sovyetler Birliği dönemindeki sınırları (Türkiye ve İran ile olan sınırları) halen Rus birlikleri tarafından korunmaktadır. Sonra Ermenistan ordusunun ihtiyaç duyduğu silahların çok büyük bir kısmını Rusya'dan sağlanmaktadır. Nihayet Ermenistan'da, Azerbaycan ile yeniden bir savaş halinde Rusya'nın kendi yanlarında yer alacağı gibi bir kanı, hatta bir inanç olduğu görülmektedir. Bu hususlar, gerektiğinde, Rusya'nın Ermenistan'a baskı yapmasını sağlayan araçlar haline dönüşmektedir.

Bu baskı araçlarına son aylarda yenileri eklenmiştir. Bunlar, kısaca, Rusya'nın Azerbaycan'a milyar dolar tutarında silah satması, Başkan Putin'in Ermenistan ziyaretini devamlı ertelemesi ve resmi sıfatı olmayan ancak Rus Hükümetinin görüşlerini yansıttığında şüphe bulunmayan bazı kişilerin Ermenistan'ı Gümrük Birliği'ne girmesi için uyarması olarak özetlenebilir.

Bu durumda Ermenistan'ın Rusya'nın uygun göreceği bir siyaset çizgisinin dışına çıkması veya aksini yapması olasılığı yok gibidir. Şayet Rusya Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne girmesi için fazla ısrar etmez bir görünmüşse bunun, aşırı duyarlı olduğu görülen Ermenistan Kamuoyundan gelebilecek tepkileri önlemek için olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim sonunda Ermenistan, bir duraksama dönemi geçirdikten sonra, Gümrük Birliği'ne girmeyi, sanki hiç baskı altında kalmamış gibi, kendisi kabul etmiş ve Rusya'nın Ermenistan kamuoyundaki olumlu imajı daha da güçlenmiştir.

Bu yılın başında hemen herkes Ermenistan'ın Avrupa Birliği ile bir Ortaklık Antlaşması imzalayacağı ve bu anlaşmanın aynı zamanda bir "Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Bölgesi" (Deep and Comprehensive Free Trade Area=DCFTA) anlaşmasını içereceği hususunda mutabıktı. Ermenistan'da bir süre ülkenin hem Avrupa Birliği ile bir Ortaklık antlaşması hem de Rusya ve diğer ülkelerle bir Gümrük Birliği anlaşması imzalanması eğilimi görülmüşse de, Avrupa Birliği'nin DCFTA ile Gümrük Birliği'nin uyuşmasının mümkün olmadığını kesin bir şekilde ortaya koymasından sonra Ermenistan bundan vazgeçmiş ve Avrupa Birliği ile Ortaklık Antlaşması imzalanması öncelik kazanmıştır. Diğer yandan Rusya Federasyonu ile yakın ilişkiler nedeniyle Gümrük Birliği ile de bir tür bağ kurulması düşüncesinden hareketle bu Birlik ile bir işbirliği anlaşması yapılması veya bir gözlemci statüsü alınmasına çalışılmıştır¹⁹. Ancak Rusya'nın buna sıcak bakmadığını olaylar göstermiştir.

Konuya tamamen siyasi açıdan yaklaşan ve Sovyetler Birliğini oluşturan Cumhuriyetlerin yakın bir işbirliği içine girmesini amaçlayan Rusya için Ermenistan'ın Avrupa Birliğini tercih etmesi anlamına gelen bu davranışını kabul edilebilir görülmediği anlaşılmaktadır. Her ne kadar bazı Ermeni yetkililer Ermenistan'ın, ortaklık dışında tam üye olarak Avrupa Birliği'ne girmesinin söz konusu olmadığını söylese de bu Rusya'yı tatmin etmemiştir.

Rusya'nın bu konuda açıkça Ermenistan'ı eleştirmediği doğru olmakla beraber bazı olaylar Ermenistan'ın Gümrük Birliği yerine AB ortaklığını tercih etmesinin iki taraf arasında bir anlaşmazlık konusu olduğunu ve memnuniyetsizlik yarattığını göstermektedir. Mesela, Başkan Sarkisyan yeniden seçildikten sonra Mart ayında Moskova'yı ziyaret etmiş ve Başkan Putin ile de görüşmüştür. Ancak bu görüşmede Gümrük Birliği üyeliğinin ele alındığına dair bir haber çıkmamıştır. Bu kadar önemli bir konunun görüşülmemesi mümkün olmadığına göre iki taraf arasında bir mutabakat olmadığını sonucuna varılmaktadır. Rusya, Ermenistan'ın da üye olduğu CSTO (Collective Security Treaty Organization) ülkeleri başkanlarıyla Bışkek'te bir gayri resmi zirve toplantısı düzenlemiştir. Sarkisyan bu toplantıya, Ermenistan milli gününe rastlamasını bahane ederek, katılmadı. Oysa geç saatte de olsa, katılması mümkündü. Bu olay da Ermeni basınında doğal gaz fiyatlarının artmasına karşı bir tepki olarak yorumlanmıştır²⁰.

Diğer yandan Ermenistan'ın bir şekilde olsun Gümrük Birliği ile bir ilişki kurmak arzusu Avrupa Birliğinde endişeler uyandırmıştır. Başkan Sarkisyan'ın Haziran ayı sonunda resmi bir ziyaret için gittiği Polonya' da Cumhurbaşkanı Komorowski kendisine, gazeteciler önünde, Ermenistan'ın

19 "L'EU met en garde l'Arménie" *Armenews*, 11 Haziran 2013.

20 "Le président Sarkisian ne se rendra pas à Bichkek pour un sommet informel des alliées de la Russie" *Armenews*, 28 Mayıs 2013.

Rusya ile iyi ilişkiler sürdürmek arzusunu anladığını ancak iki ayrı ekonomik alanda (Gümrük Birliği ve DCFTA) hareket etmesinin mümkün olmadığını söylemiştir²¹.

Avrupa Komisyonu Genişlemeden ve Komşuluk Politikalarından Sorumlu Üyesi Stefan Füle 9 Temmuz'da Ermenistan'a yaptığı ziyaret sırasında basına Ermenistan'ın Avrupa Birliği ile bir ortaklık anlaşması yapmasına ilişkin müzakerelerin son safhaya ulaştığını bildirmiştir²². Ermenistan'a bazı yardımlar yapılmasının söz konusu olduğunu da belirten Füle bu yardımların, Ermenistan tarafından gerçekleştirilecek reformlara paralel olarak verileceğini de belirterek reformlar arasında demokrasinin geliştirilmesini, temel özgürlüklerin gerçekleştirilmesini, yolsuzluklarla mücadeleyi ve Ermenistan mevzuatını AB müktesebatıyla uyumlu hale getirilmesini saymıştır²³. Füle yardımların miktarı hakkında bilgi vermemiş ancak Avrupa Birliği'nin gelecek mali dönemi olan 2014–2020 yılları içinde reformları gerçekleştiren ülkelere daha fazla mali yardım yapılmasının öngörüldüğünü belirtmekle yetinmiştir²⁴. Buna karşılık Ermenistan basınında bu yardımın yıllık 1,5 ilâ 2 milyar dolar olabileceğine dair haberler çıkmıştır²⁵. Diğer yandan Füle Avrupa Birliği'nin Ermenistan'a yapacağı yardımların yanında uluslararası yatırımcıların Ermenistan'a ilgi duymalarına çalışacaklarını belirtmiştir²⁶. Bu konuda Rusya'nın Ermenistan'a hibe niteliğinde bir yardım yapmasının, hiç olmazsa şimdiye kadar, söz konusu olmadığını belirtelim.

Füle mali konular dışında da beyanlarda bulunarak Karabağ sorunun Madrid ilkeleri çerçevesinde çözümlenmesi için Ermenistan'a çağrıda bulunmuş, Ermenistan'ın Türkiye ile olan ilişkilerinin normalleştirilmesine ilişkin olarak da Avrupa Birliği'ne katılması sürecini devam ettirmesi için Türkiye'ye de çağrıda bulunmaya devam ettiklerini, Avrupa Birliği üyeliğinin komşularla iyi ilişkiler yürütülmesinin öngördüğünü söylemiştir²⁷. (Bu sözler Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olabilmesi için komşularıyla olan sorunlarını çözmesi gerektiği anlamına gelmektedir) Ermenistan-Rusya ilişkilerine ve bu arada Rus doğal gazı fiyatının arttırılmasına ve Rusya'nın Azerbaycan'a silah satışına da değinen Füle, bunların Avrupa Birliği ile Ortaklık Antlaşması imzalamasına ilişkin olarak, Ermenistan'a bir baskı olup olmadığı hakkında bir yorum yapamayacağını, baskı olup olmadığına Ermenilerin karar vermesi gerektiğini söylemiştir²⁸.

21 "Unclear Geopolitical Directions of Armenia" *Vestnik Kavkaza*, 8 Temmuz 2013.

22 "European Union is loyal to its commitment supporting Armenia: Stefan Füle" *Armenpress*, 9 Temmuz 2013.

23 "Füle Explains EU Integration" *Lragir.am*, 10 Temmuz 2013.

24 Aynı kaynak.

25 "Armenia Between Brussels and Moscow" *Vestnik Kavkaza*, 7 Temmuz 2012.

26 "Füle Explains EU Integration" *Lragir.am*, 10 Temmuz 2013.

27 "Stefan Füle: We Need Partners to Be Always Trusted" *Aysor.am*, 10 Temmuz 2013.

28 Aynı Kaynak

Füle'nın Ermenistan ziyaretinin hemen ardından Moldavya'nın Başkenti Kişinev'de Avrupa Halk Partisi Zirve toplantısı yapılmıştır. Başkan Sarkisyan burada yaptığı konuşmada halen Avrupa Birliği ile müzakere edilmekte olan DCFTA'nın Ermenistan-Türkiye sınırı açılmadığı takdirde gerektiği gibi işleyemeyeceğini belirterek Avrupa Birliğini bu konuda Türkiye'ye baskı yapmasını sağlamaya çalışmıştır²⁹.

Avrupa Komisyonu, 24 Temmuz 2013 tarihli bir basın bildiriyle³⁰ Ermenistan Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği'nin, bir ortaklık anlaşması çerçevesinde, Derin ve Kapsamlı bir Serbest Ticaret Bölgesi (DCFTA) kurulması hususunda o gün mutabık kaldıklarını bildirmiştir. Serbest

Böylelikle Ermenistan'ın Avrupa Birliği ile, DCFTA dâhil, bir Ortaklık Antlaşması yapılması hususu resmîyet kazanmış oluyordu. Ancak bu anlaşmanın Birlik üyesi diğer ülkelerin onayına sunulması gerektiğinden, imzalanmadan önce paraf edilmesi ve bunun da 28-29 Kasım 2013 tarihinde Vilnius'te Doğu Ortaklığı Programı Zirvesinde yapılması öngörülmüyordu.

Mübadele Bölgesi'nin Ermenistan bakımından ne gibi yararları olacağını özetleyen bu bildiriye, söz konusu anlaşmanın uzun vadede Ermenistan'a 146 milyon Euro kazandıracığı bunun Ermenistan'ın brüt milli hâsılasında % 2,3 bir artışa tekabül ettiği, Serbest Ticaret bölgesi sayesinde Ermenistan'ın Avrupa Birliği ülkeleriyle olan ihracatının %15,2, ithalatının ise %8,2 artmasının öngörüldüğü belirtilmiştir.

Böylelikle Ermenistan'ın Avrupa Birliği ile, DCFTA dâhil, bir Ortaklık Antlaşması yapılması hususu resmîyet kazanmış oluyordu. Ancak bu anlaşmanın Birlik üyesi diğer ülkelerin onayına sunulması gerektiğinden, imzalanmadan önce paraf edilmesi ve bunun da 28-29 Kasım 2013 tarihinde Vilnius'te

Doğu Ortaklığı Programı Zirvesinde yapılması öngörülmüyordu.

Bu arada Avrupa Komisyonu basın bildirisine paralel olarak Ermenistan'da bir bildiri yayınlanmaması veya Ermenistan'ın Avrupa Birliği ile anlaşmasının başka bir yolla teyit edilmemesi dikkatleri çekmiştir.

2. Ermenistan'a Baskılar

Ermenistan kamuoyu genelde Rusya'yı desteklemekle beraber son zamanlarda bu ülkeden şikâyetlerin artmakta olduğu da görülmektedir.

29 "President Serzh Sargsyan participated at the summit of the EPP eastern partnership leaders in Chisinau" <http://www.president.am/en/press-release/item/2013/07/11/President-Serzh-Sargsyan-participated-in-EPP-summit-Moldova/>

30 "L'UE et l'Arménie concluent un accord sur leurs relations commerciales" 24 Temmuz 2013 http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-740_fr.htm

Tahmin edileceği üzere bunların başında doğal gaz fiyatlarındaki artış gelmektedir. % 50 kadar olan bu artış, Ermenistan'ın talebi üzerine Sarkisyan'ın başkan seçilmesinden sonra, Nisan ayında uygulanmaya başlamıştır. Ermenistan Hükümeti bu artışı tüketicilere %18 olarak yansıtarak bu konuda olabilecek eleştirileri büyük ölçüde önlemiş, buna karşın aradaki fark olan yıllık 150 milyon doları kendisi ödemek durumunda kalmıştır. Ermenistan hükümetinin söz konusu 150 milyon doların Rus şirketi Gazprom'un ödemesini istediği, Ermenistan doğal gaz dağıtım şirketi hisselerinin %80'inin Gazprom'un elinde olduğu, geri kalan %20'nin de bu şirkete devri karşılığında Gazprom'un 150 milyonu karşılması için anlaşmaya varıldığına dair haberler basında yer almıştır³¹.

İkinci olarak Rusya'nın Azerbaycan'a yaklaşık bir milyar dolar tutarında silah satmasını saymak mümkündür. Bu satış özellikle Karabağ'da çok olumsuz bir etki bırakmıştır. Mesela 1991 yıllarında bu bölgede Ermeni kumandanı olan Arkady Karapetyan Rusya'yı Karabağ Ermenileri için bir soykırım hazırlamakla suçlamıştır. Karabağ Başbakan Yardımcısı Arthur Agabekyan ise bu silah satışını "haince" olarak nitelendirmiştir. Buna karşın Ermenistan resmi makamların söz konusu satışı normal sayan bir tutum içinde oldukları görülmüştür. Dışişleri Bakan Yardımcısı Shavarch Kocharian bu konuda garip bir benzetme yaparak Rusya'nın Azerbaycan'a silah satışı ticaret ise Ermenistan'ın da Avrupa Birliği ile Ortaklık Antlaşması imzalanmasının ticaret olduğunu söylemiş³², böylelikle bu iki olayı bir yandan büyütmemeye diğer yandan Rusya Azerbaycan'a silah satmakta serbest ise Ermenistan da Avrupa Birliği ile anlaşma imzalamakta serbest olduğu gibi bir mesaj vermeye çalışmıştır.

Bu arada basit bir olay Ermenistan kamuoyunu Rusya'yı ciddi surette eleştirmeye yöneltmiştir. Rusya'da çalışan Hrachya Harutyunyan isminde bir şoförün kullandığı bir kamyon bir otobüse çarparak 18 kişinin ölümüne neden olmuştur. Yerel basında bu şoför hakkında çıkan sert eleştiriler, üstelik kendisinin bir kadın sabahlığı giydirilerek mahkeme önüne çıkartılması Ermenistan'da Rusya'nın Ermenileri aşağıladığı gibi algılanmış ve daha önce hiç görülmemiş bir şekilde Erivan'daki Rusya Büyükelçiliği önünde gösteriler yapılmıştır. Ermenistan basını da Rusya'yı eleştirmiş ve Rusya'nın Ermenistan'ın Avrupa Birliği ile yapmak istediği anlaşmalara karşı memnuniyetsizliğini göstermek için bu olayı yarattığı gibi komplo teorileri üretenler olmuştur³³. Rusya'da gitgide güçlenen bir yabancı aleyhtarlığı mevcut olmakla beraber Ermenistan basınının Harutyunyan olayını abartıldığı kanısı edinilmiştir.

31 "Russian-Armenian Deal on Gaz Price Subsidy Agreed" *RFE/RL*, 29 Ağustos 2013.

32 *Arminfo.am* 22 Ağustos 2013.

33 "Chairman of Armenian Helsinki Committee: Russia has used Hrachya Harutyunyan Case as part of its anti-Armenian campaign" *Arminfo.am*, 17 Temmuz 2013.

Bir yandan Ermenistan kamuoyunun aşırı duyarlılığı diğer yandan Ermenistan hükümetini açıkça eleştirilmesinin faydadan ziyade zarar getireceği düşüncesiyle olacak, Rusya Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne üye olmasını savunurken Avrupa Birliği'ne ortak üye olmasını kamuoyu önünde eleştirmekten kaçınmıştır. Diğer yandan, yukarıda da değindiğimiz gibi, Başkan Sarkisyan ve yeri geldiğinde diğer Ermeni yetkililer Gümrük Birliği'ne girmesi için Rusya'nın Ermenistan'a baskı yapmadığını ileri sürmüşlerdir. Ancak Ermenistan'ın Avrupa Birliği ile ortaklık kurmak niyeti açıkça ortaya çıkınca Rusya memnuniyetsizliğini dolaylı yollarla Ermenistan Hükümetine ve kamuoyuna iletme durumunda kalmıştır.

2009 yılından bu yılın Mart ayına kadar Erivan'da Rusya Büyükelçisi olan Vyacheslav Kovalenko 8 Temmuz'da verdiği bir mülakatta Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne katılmakta isteksizlik gösterdiğini, diğer yandan Avrupa Birliği ile bir ortaklık anlaşması imzalamaya yakın olduğunu ancak Avrupa Birliği'nin nasihat vermek ve gelecek için bazı vaatlerde bulunmak dışında Ermenistan'a gerçekte ne yardım yaptığının sorulabileceğini söylemiş, Avrupa Birliği ile ortaklık kurmanın, Rusya-Ermenistan ittifakının sınırları olduğunu gösterdiğini ifade ederek bir asır kadar önce bir Ermeni yazarın Ermenistan'ın bekasının (yaşamını sürdürebilmesinin) tek garantörünün Rusya olduğuna dair sözlerini hatırlatmış, diğer bir yazarın da "Ermenistan sadece Rusya ile yaşayabilir veya hiç yaşayamaz" sözlerine de değinmiştir³⁴. Bağımsız Devletler Topluluğu Enstitüsü Direktörü Konstantin Zalutin de Ermenistan'ı Avrasya entegrasyon projesini küçümsemekle eleştirmiştir³⁵.

Rusya Dışişleri Bakanlığı yetkilileri bu konuda konuşmamayı tercih etmişler ancak küçük rütbeli bir memurun konuşmasına izin vermek suretiyle yine de memnuniyetsizliklerini dile getirmişlerdir. Rus Federasyonunun Erivan'daki Büyükelçiliğinde Birinci Sekreter olan Aleksander Vasiliev, Avrupa Birliği ile imzalanması öngörülen Ortaklık Antlaşmasını, büyük bir abartmayla, İkinci Dünya Savaşı arifesinden Nazi Almanya'sı ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan ve Doğu Avrupa'da birçok ülkenin istilasına yol açan Molotof-Ribentrop anlaşmasına benzetmiştir³⁶.

Diğer yandan Rusya Güvenlik Konseyi Sekreteri Nikolai Patrushev ile CSTO Genel Sekreteri Boryuzha'nın Haziran ayı sonunda Ermenistan'a yaptıkları, nedeni bildirilmeyen ziyaretlerin³⁷ de Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne üye olmasıyla ilgili olması kuvvetle olasıdır.

34 "Ex-Russian Envoy Warns Armenia Over European Integration Drive" *RFE/RL*, 8 Temmuz 2013.

35 "Sarkisian Calls For EU Pressure on Turkey" *Asbarez*, 12 Temmuz 2013.

36 "Putin Sarkisyan to Hold More Talks on Integration Process" *RFE/RL*, 30 Ağustos 2013.

37 "Unclear Geopolitical Directions of Armenia" *Vestnik Kavkaza*, 89 Temmuz 2013.

Ancak bu uyarıların Ermenistan’da bir etkisi görülmemiştir. Dışişleri Bakan Yardımcısı Shavarsh Kocharian, Vilnius’te ortaklık anlaşması ve DCFTA’nın imzalanacağından emin görülmüş, Ermenistan’ın hem Gümrük Birliği’ne hem DCFTA’ya katılmasında bir sakınca olmadığını söylemiş ve bu düşüncesini Ermenistan’ın Avrupa Birliği’ne ve NATO’ya tam üye olmak istememesiyle açıklamaya çalışmıştır.

Tarihi nedenlerle Rusya’nın Ermenistan’daki prestiji büyüktür. Ancak doğal gaz fiyatlarının arttırılmasının, Azerbaycan’a, esas itibariyle Ermenistan’a karşı kullanılacak silahlar satılmasının ve Hrachya Harutyunyan olayının Rusya’nın kamuoyundaki yerini sarsması gerekirdi. Oysa bir kamuoyu yoklaması Rusya’nın %77,2 oranla Ermenistan’ın en büyük dostu olarak algılandığını ortaya koymuştur. Buna karşılık, anlaşılan nedenlerle, Azerbaycan’ın %62,7 ile en büyük düşman olarak addedildiği ve %32,5 ile de ikinci büyük düşmanın Türkiye olduğunu görülmüştür³⁸.

Diğer yandan Avrupa Birliği üyeliğine (ortak üyeliğine) tam destek verenlerin oranı %26,4’dür³⁹. Gümrük Birliğini destekleyenlerin oranı ise %61’dir⁴⁰. İktidardaki Cumhuriyetçi Parti ile başlıca muhalefet partilerinin Avrupa Birliği ile ortaklığı desteklediği, küçük Komünist Partisi hariç, bu ortaklığa açıkça karşı çıkan parti olmadığı düşünüldüğünde Ermenistan’a ne gibi yarar getireceği açık olmayan Gümrük Birliği’nin bu derecede taraftar toplamasını anlamak zordur. Bir Rus yayınının şu görüşü bir açıklama olabilir: “Ermenistan’ın siyasi alandaki seçkin kişilerinin %80’i Batı, buna karşı halkın %80’i Rusya taraftarıdır”⁴¹.

Bu arada Rusya’nın Ermenistan’a uyguladığı dolaylı baskıları Ortaklık Antlaşması imzalayacak diğer eski Sovyetler Birliği üyelerine de doğrudan uygulamaya başladığını belirtmemizde yarar vardır. Rusya Başbakan Yardımcısı Dimitri Rogozin Moldavya’nın Ortaklık Antlaşmasını imzalamasının ciddi sonuçları olacağını söylemiş, bu bağlamda Moldavya’nın Rusya’ya şarap ihracında güçlükler çıkarabileceği anlaşılmış, nitekim. Moldavya şaraplarının Rus sağlık ve güvenlik kurallarına uymadığı için bunların ithalinin yasaklanabileceğine dair haberler çıkmaya başlamıştır⁴². Ardından bu ithalat durdurulmuştur. Avrupa Birliği üyesi Romanya Moldavya’dan şarap ithalatını arttıracığını açıklamış, Avrupa Komisyonu ise

38 “How the Armenian Population Assesses the General Situation of the Country” *Caucasus Analytical Digest*, No.53-54, 17 Temmuz 2013, ss. 36-40

39 Aynı kaynak AB’yi “aşağı yukarı destekleyenler” diye bir kategori daha olduğunu ve bunların oranının % 28,1 olduğunu belirtmektedir. Bunların ileride AB üyeliğine destek verecek kişiler olabileceği düşünülebilir.

40 *Vestnik Kavkaza*, 9 Temmuz 2013.

41 *Vestnik Kavkaza*, 30 Nisan 2013

42 “AB, Ermenistan’ı Rusya’nın Gümrük Birliğine Kaptırdı” *Euractiv.com.tr*, 4 Eylül 2013.

Moldova şarapları kotasının arttırılmasını incelemeye başlamıştır⁴³. Bu önlemler sayesinde Moldavya 29 Kasım'da Vilnius'te Ortaklık Antlaşmasını imzalamıştır.

Avrupa Birliği ile Ortaklık Antlaşması imzalamakta kararlı olan ve bu konuda Rus baskılarına direnen Ukrayna için ise ayrı bir yol denenmiştir. Putin'in danışmanlarından Sergey Glyazev Ukrayna'nın Gümrük Birliği'ne katıldığı takdirde, Rus doğal gazına uygulanacak indirimler sayesinde 8 milyar dolar kar edeceğini ayrıca bu ülkeye mali yardımda bulunulacağını söylemiştir⁴⁴. Sonunda bu ülkede Ortaklık Antlaşmasını imzalamamış ancak bu karar ülkede büyük protesto gösterilerine neden olmuştur.

Rusya'nın baskıları Avrupa Birliği'nin tepkisini çekmiş ve bu konu Avrupa Parlamentosu'nda görüşülmeye başlanmıştır. Burada bir konuşma yapan Stefan Füle, Rusya'nın bu baskılarının kabul edilemez olduğunu ve 21.yüzyılda Avrupa'da uluslararası ilişkilerin böyle yürütülmemesi gerektiğini belirttikten sonra Avrupa Birliği ile yapılan ortaklık antlaşmalarının Rusya'nın aleyhine olmadığını, aksine Rusya'nın Avrupa entegrasyonundan büyük ölçüde yararlanacağını söylemiştir⁴⁵.

Avrupa Parlamentosu genel olarak ortaklık anlaşmaları ve özel olarak da Rusya'nın baskıları konusunda 12 Eylül 2013 tarihinde kabul ettiği uzun bir kararda⁴⁶, özetle, ülkelerin iç işlerine karışmama, ülkelerin egemenliği, devletler arasında iyi işbirliği ve diğer bazı ilkelerin uluslararası ilişkileri yönettiği hatırlatıldıktan sonra, Rusya tarafından uygulanan baskıların kabul edilemez olduğu bildirilmiş ve Rusya'dan bunlardan kaçınması istenmiştir. Ayrıca Avrupa Komisyonundan da Avrupa Birliği ortaklarının savunmak için gerekli önlemlerin alınması talep edilmiştir.

Avrupa Parlamentosunun bu kararının, Rusya için bir uyarı olmakla beraber, bir fikir beyanı veya bir tavsiye niteliğinde olduğundan, ciddi bir etki yaptığını söylemek mümkün değildir.

3. Ermenistan Rusya'ya Direnemiyor

Avrupa'da Ermenistan'dan gelen haberlerin etkisi altında Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne girmeyeceği ve bu birlik ile bir protokol imzalamak veya

43 "EU Warns Russia Over Trade Threats to Ex-Soviet Bloc" *BBC*, 12 Eylül 2013.

44 "AB, Ermenistan'ı Rusya'nın Gümrük Birliğine Kaptırdı" *Euractiv.com.tr*, 4 Eylül 2013.

45 "EU Deplores Russian Pressure on Eastern Neighbors" *RFE/RL*, 12 Eylül 2013.

46 "Résolution du Parlement européen du 12 septembre 2013 sur la pression exercée par la Russie sur des pays du partenariat oriental (dans le contexte du prochain sommet du partenariat oriental à Vilnius) (2013/2826(RSP))" <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2013-0383+0+DOC+XML+V0//FR&language=FR>

gözlemci olmak gibi gevşek bir ilişki kurmakla yetineceği, buna karşın 29 Kasım 2013 tarihinde Vilnius'te Avrupa Birliği ile DCFTA dahil, bir Ortaklık Antlaşması imzalayacağına inandığı bir sırada Başkan Sarkisyan 3 Eylül 2013 tarihinde Rusya'ya giderek Başkan Putin ile buluşmuş ve Ermenistan'ın önce Gümrük Birliği'ne katılmak sonra da Avrasya Ekonomik Birliği'nin kurulmasına iştirak etmek kararında olduğunu belirten bir Bildiriyi imzalamıştır.

Söz konusu Bildirinin Türkçe çevirisi şöyledir:

Ermenistan ve Rusya Başkanlarının Ortak Bildirisi⁴⁷

3 Eylül 2013 tarihinde Moskova'da yapılan müzakerelerin sonucu olarak, Ermenistan Cumhuriyeti Başkanı S. Sarkisyan ve Rusya Federasyonu Başkanı V. Putin, Avrasya bölgesinde ekonomik entegrasyon sürecini daha da geliştirme amacını teyit etmişlerdir.

Bu çerçevede Ermenistan Cumhuriyeti Başkanı S. Sarkisyan Ermenistan Cumhuriyetinin Gümrük Birliği'ne katılması ve bu amaçla gerekli adımların atılması ve daha sonra Avrasya Ekonomik Birliği'nin kurulmasına iştirak etmesi kararını açıklamıştır.

Rus Federasyonu Başkanı V. Putin Ermenistan Cumhuriyetinin yukarıda değinilen kararı için desteğini ifade ederek Rus tarafının bu süreçte Ermenistan Cumhuriyetine kapsamlı bir şekilde yardım etmeye hazır olduğunu beyan etmiştir.

Bu bildiriye göre Ermenistan'ın yükümlülükleri şunlardır:

- a. Ermenistan Gümrük Birliği'ne katılacaktır; bunun için gerekli adımları atacaktır.
- b. Daha sonra Avrasya Ekonomik Birliği'nin kurulmasına da katılacaktır.

Diğer yandan iki Devlet Başkanı aynı gün bir Ortak Bildiri de yayınlamışlardır⁴⁸. Bu belgede başkanların, ülkelerinin Avrasya bölgesinde ekonomik entegrasyon gitmesine ilişkin olarak ayrı bir bildiri yayınladıkları belirtildikten sonra, diğer bazı konulardaki mutabakatları bildirilmektedir. Bunların önemli noktaları şöyle özetlenebilir:

47 "Joint Statement on the results of the visit of the President of the Republic of Armenia to the Russian Federation" 3 Eylül 2013 <http://www.president.am/en/press-release/item/2013/09/03/President-Serzh-Sargsyan-and-President-Vladimir-Putin-joint-statement/>

48 Aynı kaynak

- a. Karabağ anlaşmazlığın sadece barışçı yollarla çözümlenmesine taraftar oldukları, bu konudaki çalışmaların Minsk Grubu Eş Başkanları tarafından yürütülmesi, güç kullanmama veya güç kullanma tehdidinde bulunmama, devletlerin toprak bütünlüğü, eşit haklar ve halkların kendi kaderini tayin etmeleri ilkelerinin esas alınması,
- b. İki ülke arasındaki siyasi-askeri ve askeri-teknik alanlarda işbirliğinin daha da güçlendirilmesi ve geliştirilmesi. Bu ifadeleri Rusya'nın Ermenistan'a, siyasi koşullar dikkate alınarak, teknik alanda ileri silahlar vereceği/satacağı şeklinde anlamak uygun olacaktır.
- c. İki ülkenin Ermenistan ekonomisinin modernleşmesine ve faaliyet alanlarının çeşitlenmesine hazır olduğu. Bununla Rusya'nın Ermenistan'a ekonomik alanda yardım yapacağı belirtilmek istenmektedir.
- d. İki başkanın Ermenistan'daki nükleer santralin çalışması sürdürmesinin ve yeni bir nükleer santral inşa edilmesinin önemini not ettikleri. Burada Rusya'nın yeni bir nükleer santral kurmak için bir taahhütte bulunmadığı dikkati çekmektedir.
- e. İki başkanın altyapı, demiryolları ve kara yolları inşası konusundaki ortak programların uygulanması için devamlı çaba gösterilmesinin önemini vurguladıkları. Bu konuda da Rusya'nın açık bir taahhütte bulunmadığı görülmektedir.

Yukarıda açıkladığımız iki bildirin imzalanmasından sonra Başkan Sarkisyan bir konuşma⁴⁹ yaparak bu belgelerin içeriği hakkında kısa bilgi vermiştir. Sarkisyan genel hatları itibariyle imzalanan belgelerin içeriğine uygun konuşmuş ancak Avrupa Birliği konusunda bu belgelerde yer almayan bir hususa değinerek alınan kararların Ermenistan'ın Avrupa Birliği organlarıyla diyalogunu önlemediğini, Ermenistan'ın Avrupalı ülkelerin yardımıyla ciddi yapısal reformlar gerçekleştirdiğini, bu anlamda bugün geçmiş yıllara göre daha etkili ve rekabetçi bir devlet olduğunu söylemiş ve Ermenistan'ın reformları sürdürmek için kararlı olduğunu belirtmiştir.

Sarkisyan, Putin'in önünde ülkesinin Avrupa Birliği ile bazı ilişkiler sürdüreceğini söylemekle ileride bu ilişkiler nedeniyle Rusya ile bir sıkıntı çıkmasını önlemeye çalışmıştır. Diğer yandan Avrupa Birliği ile yürütülecek ilişkilerin merkezinde reformların olacağını belirterek bu Birliği memnun eden bir ifade de bulunmuştur.

49 "The RA President Serzh Sargsyan's remarks at the press conference on the results of the negotiations with the RF President Vladimir Putin" 3 Eylül 2013 <http://www.president.am/en/press-release/item/2013/09/03/President-Serzh-Sargsyan-working-visit-to-Russian-Federation/>

Başkan Putin yaptığı konuşmada⁵⁰ Rusya-Ermenistan ilişkilerinin ekonomik yönü üzerinde durarak ticaret hacminin 1,2 milyar dolara ulaştığı, Rusya'nın Ermenistan'da 3 milyar dolarlık yatırımı bulunduğu, bunun tüm yabancı yatırımların yarısına yakın olduğu, Ermenistan'da 1.300 kadar Rus şirketinin çalıştığı, Rusya tarafından işletilen Ermenistan demiryollarına 500 milyon dolar yatırım yapıldığı gibi bazı bilgiler vermiştir. Başkan Putin'in bu sözleri Rusya'nın Ermenistan'da her alanda var olduğunu hatta bu varlığın bir tür hâkimiyete dönüşmekte bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Böylelikle, hayli uzun süren bir süreç sonucunda, Ermenistan Avrupa'ya karşı Avrasya'yı tercih etmiş, daha doğrusu tercih etmek durumunda kalmıştır. Bu tercihte herhangi bir cazip teklif değil, Rusya'nın dolaylı olarak uyguladığı baskılar belirleyici olmuştur.

Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne katılacak olmasının kendisine bazı çıkarlar getirmiş veya getirecek olmasını gerektirmektedir. Ekonomik alanda somut olarak ne kazanıldığı belli değildir. Daha ziyade bu katılmanın "Ermenistan için yeni ekonomik perspektifler getireceği" gibi belirsiz bir formül kullanıldığı görülmektedir⁵¹. Bundan, Rusya'nın Ermenistan'a mali yardım vaat etmediği sonucuna varılmaktadır. Doğal gaz fiyatlarındaki indirim, dağıtım şebekesinin tamamının Rusya'ya verilmesi karşılığında öngörüldüğünden, bir yardım olarak yorumlanamaz. Buna karşın Ermenistan DCFTA dâhil Avrupa Birliği ile bir Ortaklık Antlaşması imzalasaydı Birlikten çeşitli projeler için 1 milyar kadar, hatta daha fazla, mali yardım alacaktı, ayrıca Birliğin tavsiyesi veya garantisi üzerine uluslararası bazı kredilere de daha kolaylıkla ulaşacaktı. Gümrük Birliği böyle imkânlar sunmamaktadır.

Bu durumda ekonomik alanda belirli bir yarar sağlamayan Ermenistan'ın neden Gümrük Birliğini tercih ettiği sorusu akla gelmektedir. Bazı basın haberlere göre Ermenistan güvenlik mülahazalarıyla Rusya'nın yanında yer

Sarkisyan genel hatları itibariyle imzalanan belgelerin içeriğine uygun konuşmuş ancak Avrupa Birliği konusunda bu belgelerde yer almayan bir hususa değinerek alınan kararların Ermenistan'ın Avrupa Birliği organlarıyla diyalogunu önlemediğini, Ermenistan'ın Avrupalı ülkelerin yardımıyla ciddi yapısal reformlar gerçekleştirdiğini, bu anlamda bugün geçmiş yıllara göre daha etkili ve rekabetçi bir devlet olduğunu söylemiş ve Ermenistan'ın reformları sürdürmek için kararlı olduğunu belirtmiştir.

50 "Putin, Armenian President Adress Media After Talks – Kremlin Transcript" *President of Russian Federation Website*, 4 Eylül 2013.

51 Bu formül iktidardaki Cumhuriyetçi Parti Sözcüsü ve Meclis Başkanı Edward Sharmazanov tarafından kullanılmıştır. "Un officiel arménien affirme que la sécurité de l'Arménie va être boostée" *Armenews*, 27 Eylül 2013.

almıştır. Bu konuda basında somut sayılabilecek bilgiler vardır. Bir habere göre⁵² Rusya Güvenlik Konseyi Sekreteri Nikolay Patrushev Ermenistan'a yukarıda değindiğimiz ziyareti sırasında iki ülke arasında askeri ve teknik işbirliği konusunda bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma Ermenistan'a Rus fabrikalarından doğruca silah satın alma hakkını vermektedir. Böylelikle silahlar daha ucuza mal olabilecektir. Ayrıca Rus ordusunda kullanılan silahları da satın alınabilecektir. Diğer yandan Rusya ile Ermenistan bir ortak savunma şirketi kuracaklardır. Burada mühimmat imalatıyla silah ve gereçlerin bakımının söz konusu olacağı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak Gümrük Birliği vesilesiyle Ermenistan'ın ekonomik alanda olduğu kadar savunma alanında da Rusya'ya bağlandığı, daha ziyade mevcut bağların arttığı görülmektedir. Hayati olarak nitelendirilebilecek savunma alanında tek ülkeye muhtaç olmak genelde iyi sonuçlar vermemektedir.

Kısaca dışarıdan bakıldığında Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne girmekle, gerek ekonomik gerek savunma alanlarında iyi bir iş yapmamış olduğu kanısı uyanmaktadır. Ancak sınırlarının bir bölümü Rusya tarafından korunan, silahlarını Rusya'dan alan, demiryolları ile doğal gaz ve petrol dağıtımı Rusya'nın elinde bulunan, ülke elektriğinin önemli bir bölümünü sağlayan tek nükleer santrali Rusya'nın çalıştırdığı ve onardığı dikkate alındığında Ermenistan'ın Rusya'nın ülkedeki bu hâkim durum karşısında, kendisine söyleneni yapmak dışında, bir seçeneği bulunmadığı da görülmektedir. Bu durumda Ermenistan'ın egemenliği göreceli bir hal almıştır. Ancak Rusya bu üstün durumu sadece kendi çabasıyla değil Ermenistan Hükümetlerinin rızası ile de elde etmiştir. Bu bakımdan ileride Rusya'nın bazı tutumlarından şikâyet edildiği takdirde, iki ülkenin bu kadar yakınlaşmasında Ermenistan'ın payının çok büyük olduğu hatırlanacak ve şikâyetler de ona göre değerlendirilecektir.

Diğer yandan Rusya, Ermenistan Gümrük Birliği'ne katılmayı kabul ettikten sonra dahi, Ermenistan'ı savunulması kartını, kamuoyunu etkilemek amacıyla, oynamaya devam etmektedir. Bunun için de alışılmamış bir usul kullanılarak Gümrük'deki Rus üssünün komutanı Albay Andrey Ruzinsky'e bir beyanat verdirilmiştir. Adı geçen Ermenistan-Azerbaycan ihtilafının bir çatışmaya neden olabileceğini, Azerbaycan'ın güç kullanarak Karabağ üzerindeki haklarını geri almaya kalkarsa, Gümrük'deki askeri üssün Kolektif Güvenlik Antlaşmasından (CST) doğan yükümlülükleri gereğince silahlı bir müdahalede bulunabileceğini söylemiştir⁵³.

Üst komutanının bu sözleri hayli yankı uyandırmıştır. Bu yazımızın "Ermenistan'ın Güvenlik Sorunu" kısmında açıkladığımız gibi CST'nin 4. maddesine göre taraf ülkelerden herhangi birine karşı bir saldırı halinde, diğer

52 "Armenia and Russia to Ratify Direct Weaponry Purchase Deal" *Vestnik Kavkaza*, 24 Eylül 2013.

53 "Lack of Response to Russian Commander's Remarks" *Turan News Agency*, 31 Ekim 2013.

tüm taraf ülkeler, askeri olanlar dâhil, gerekli yardımı sağlayacaklar ve ellerindeki olanaklarla bu ülkeye destek vereceklerdir. Ermenistan CST'yi uygulayan CSTO'nun (Collective Security Treaty Organization) üyesi Azerbaycan ise değildir. Ancak, bir saldırı halinde CST üyesi ülkelerin müdahalesi otomatik olmayıp oy birliği ile karar alınmasını gerektirmektedir. Normal koşullarda bu teşkilatın Müslüman (ve Türk kökenli) üyelerinin Azerbaycan'a karşı güç kullanılmasına izin vermeleri olasılığı yok gibidir.

Bu arada Ruzinsky'nin sözlerinde sorun olan husus adı geçenin "Azerbaycan'ın güç kullanarak Karabağ üzerindeki haklarını geri almaya" kalması halinde Gümrü'deki askeri üssün müdahalede bulunabileceğine dair ifadelerdir. Karabağ hukuken Ermenistan toprağı olmadığına ayrıca bunu iddia eden de bulunmadığına göre Rus üssü neye dayanarak bu müdahaleyi yapacaktır? Bu arada CSTO Başkanı Nikolay Bordyuzha'nın Karabağ'ın bu teşkilatın sorumluluk alanına girmediğine dair beyanları olduğu da bilinmektedir⁵⁴.

Biz Albay Ruzinsky'nin beyanının daimi bir güvenlik endişesi içinde bulunan Ermenistan kamuoyunu tatmin etmeye yönelik olduğunu düşünüyoruz. Nitekim o tarihlerde yapılan bir kamuoyu araştırmasında Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne katılma kararını onaylayanların oranı %67'den %86'ya çıkmıştır⁵⁵.

Böylece Ermenistan kamuoyunda olumlu bir hava yaratıldıktan sonra Rusya Savuma Bakanlığında Güvenlik Dairesi Başkanı General Anatoli Vaysak Rus üssünün Karabağ anlaşmazlığına karışamayacağını zira bu bölgenin ne Rus ne de Ermenistan toprağı olduğunu, o nedenle CSTO ile ilgisi bulunmadığını söyleyerek kasıtlı olarak yapılan gafı düzeltmiştir⁵⁶.

4. Tepkiler, Eleştiriler

Ermenistan'ın birdenbire bir U dönüşü yaparak müzakerelerini bitirmiş olduğu Avrupa Birliği Ortaklık Antlaşması ve DCFTA yerine Rusya'nın güdümündeki Gümrük Birliğini tercih etmesi uluslararası alanda bir sürpriz olarak görülmüş ve bazı tepkilere yol açmıştır.

a. Avrupa Komisyonu

Avrupa Komisyonu tarafından yapılan bir açıklamada⁵⁷ Ermenistan'ın

54 "Lack of Response to Russian Commander Remarks" *Turan News Agency*, 31 Ekim 2013.

55 "86% of Armenian Respondants Has Favorable Attitude Towards Custom Union Accession" *NEWS.am*, 8 Kasım 2013.

56 "La protection de la Russie ou comment lire entre les lignes..." *ArmeniaNow*, 8 Kasım 2013.

57 "Deep Free Trade Agreement Compatible With CIS Economic Cooperation:EU" *ARKA*, 5 Eylül 2013.

Gümrük Birliği'ne katılma isteğinin not edildiği, Ermenistan'ın niyetlerinin ne olduğu ve DCFTA ve Ortaklık Antlaşması yükümlülükleri ile Gümrük Birliği hükümlerinin basıl bağdaşabileceği hakkında bu ülkeden bilgi alınmak istendiği, bu konudaki istişareden sonra Komisyonun ilerisi için gerekli sonuçlara varabileceği bildirilmiştir.

Görüldüğü üzere Avrupa Komisyonun tepkisi ölçülüdür. Ermenistan'dan gelecek bilgilere göre tutumun belirleneceğini ifade etmenin ötesine geçmemektedir. Buna karşın Birliğin bazı yetkilerinin tepkileri daha değişiktir. Avrupa Komisyonu'nun genişlemeden sorumlu üyesi Stefan Füle Ermenistan'ın Vilnius'te Ortaklık Antlaşmasını paraf etmesini beklemenin artık zor olduğunu, şu anda ellerindeki bilgilere göre Gümrük Birliği ile Ortaklık Antlaşması ve DCFTA'nın yükümlülükleri arasında uyum sağlamanın sorunlu görüldüğünü söylemiştir⁵⁸.

Avrupa Birliği'nin siyasi kanadından gelen tepkiler daha serttir. Avrupa Parlamentosunun Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Elmar Brok, Rusya'nın Ermenistan'a Karabağ konusunda baskı uyguladığını, Ermenistan gibi küçük bir ülkeyi bu karara zorlamak için şantaj yaptığını belirttikten sonra Avrupa Birliği'nin gelecekte de Ermenistan'la ilişkilerini sürdürülmesini destekleyeceğini ancak Erivan için Avrupa perspektifinin bittiğini söylemiştir⁵⁹.

Avrupa Birliği organlarından olmamakla beraber bu Birliği desteklemek amacıyla kurulmuş olan, merkez sol eğilimli ve genelde Ermenistan'a yardımcı olan Avrupa Halk Partisi (European People Party) bu konuda kabul ettiği bir kararda Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne katılma kararından üzüntü duyulduğunu, bunun Ermenistan'ın Avrupa Birliği'ne katılma çabalarını baltaladığını, Rusya'nın başını çektiği Gümrük Birliği'ne katılmanın Avrupa Birliği ile Ortaklık Antlaşması imzalamasıyla uyuşamayacağını bildirmiştir⁶⁰.

b. Avrupa Parlamentosu

Avrupa Birliği'nin bir organı olmakla beraber Avrupa Parlamentosunun bazen Avrupa Komisyonu ve Avrupa Birliği Konseyinden farklı tutumlar alabilmektedir. Ermenistan'ın ani bir kararla Gümrük Birliği'ne katılmayı kabul etmesine Avrupa Komisyonunun ölçülü bir tepki gösterdiğini ve özellikle Ermenistan ile olan ilişkileri olanaklar ölçüsünde korumaya çalıştığını yukarıda gördük. Avrupa Parlamentosunda ise, Ermenistan çok açık

58 "EU Signals No Association Agreement With Armenia" *RFE/RL*, 6 Eylül 2013.

59 "Putin Ermenistan'ı AB'den kopardı" *abhaber*, 5 Eylül 2013.

60 "EU Signals No Association Agreement With Armenia" *RFE/RL*, 6 Eylül 2013.

bir şekilde eleştirilmemiş olmakla beraber, parlamentonun çoğunluğunun Gümrük Birliği'ne katılma kararından hoşnut olmadığını gösteren olaylar olmuştur.

Bunlardan birincisi Parlamentonun bazı üyelerinin Ermenistan-Avrupa Birliği Komisyonunun parlamentolar arası işbirliği için 28–29 Ekim tarihinde Erivan'a yapağı ziyareti ertelemeleridir. Bu ertelemenin nedeni açıklanmazken Ermeni basınında bunun Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne katılma kararını protesto amacıyla olduğuna dair haberler çıkmıştır ki⁶¹ bunların doğru olması kuvvetle olasıdır.

İkincisi olay çok daha önemlidir. Avrupa Parlamentosu 23 Ekim 2013 tarihinde “Avrupa Komşuluk Politikası: Ortaklığın Güçlendirilmesine Doğru” kısa başlığını taşıyan bir karar kabul etmiştir⁶². Bu kararda komşuluk politikası uygulanan ülkelerle ilişkin değerlendirmeler yer almaktadır. Ermenistan'ın demokratik standartları ve Ortaklık Antlaşması gereksinmelerini yerine getirmede ilerlemeler kaydettiği belirtilmekle beraber demokrasi alanında eksiklikler bulunduğu, iyi idare, kanunların uygulanması, adli sorunlar ve yolsuzluklara karşı mücadele alanlarında da ilerlemeler kaydedilmesi gerektiği ifade olunmaktadır. Metinde Ermenistan Başkanının Gümrük Birliği hakkındaki son kararı için üzüntü duyulduğu ifade olunmakta, böyle bir politikanın Ortaklık Antlaşması ile bağdaşmadığı belirtilmekte, parlamento incelemesi olmadan ve Ermeni toplumunda açık bir şekilde tartışılmadan Gümrük Birliği'nin tercih edilmesine esef edilmekte ve Ermenistan'ın Avrupa Birliği ile ilgili reformları sürdüreceği ümit edilerek Avrupa Birliğiyle işbirliğine devam edilmesi çağrısında bulunmaktadır.

Kararda Karabağ konusunda şu hususlara yer verilmiştir. Önce Doğu Ortaklığı ülkelerinden birinin bir diğerinin topraklarını işgal etmesinin Doğu Ortaklığının ilke ve amaçlarını ihlal ettiği bildirilmektedir. Sonra Karabağ sorunun çözümü için uyulması gereken karar ve ilkeler hatırlatılmakta ve bunların BM Güvenlik Konseyinin 1993 yılında kabul ettiği 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararlar ile Başkan Obama, Medvedev ve Sarkozy tarafından 10 Temmuz 2009 tarihinde L'Aquila'da kabul edilmiş ortak bildiride yer alan Minsk Grubu Temel İlkeleri olduğu belirtilmektedir.

Bu kararda sözü edilen BM Güvenlik Konseyinin 1993 yılında kabul ettiği dört kararın en önemli maddeleri işgal güçlerinin Azerbaycan topraklarından geri çekilmesine dair olanlarıdır. L'Aquila Bildirisinde yer alan ilkeler

61 “EU Members of Parliaments Cancel Visit to Yerevan” *Vestnik Kavkaza*, 23 Ekim 2013.

62 “European Parliament resolution of 23 October 2013 on the European Neighbourhood Policy: towards a strengthening of the partnership. Position of the European Parliament on the 2012 reports. (2013/2621(RSP))” <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2013-0446+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN>

arasında Karabağ'ı çevreleyen toprakların Azerbaycan kontrolüne verilmesi, Karabağ için güvenliği ve kendini idare etmeyi de içeren geçici bir statü kabulü, mültecilerin yerlerine dönmesi gibi daha ziyade Azerbaycan görüşlerini destekleyen hususular vardır. Bunların yanında halkların kendi kaderini kendisinin tayin etmesi, Karabağ'ın nihai statüsünün bir irade beyanıyla (referandum veya plebisit gibi) saptanması ve Karabağ'ın bir koridorla Ermenistan'a bağlanması gibi Ermeni görüşlerini yansıtan diğer bazı hususular da vardır. Bu hususlar beraberce mütalaa edildiğinde Ermenistan'ın halen savunduğu bağımsız bir Karabağ devletinin varlığının tanınması imkânsız hale gelmektedir.

Ermenistan'ın yaklaşık 4 yıldır Avrupa Birliği ile bir Ortaklık Anlaşması üzerinde müzakere ettikten sonra, beklenmedik bir şekilde Gümrük Birliğini tercih etmesinin, pek açığa vurulmak istenmemekle beraber, Avrupa Birliğinde ve bazı üye ülkelerde olumsuz bir etki yarattığı görülmektedir.

Avrupa Parlamentosu'nun bu kararı Ermenistan'ın tepkisini çekmiştir. Önce Dışişleri Bakan Yardımcısı Shavarsh Kocharian⁶³ kısa süre sonra da Dışişleri Bakanı Edward Nalbantyan bu kararın Avrupa Birliği'nin resmi tutumuna aynı zamanda ABD, Rusya ve Fransa'nın tutumuna aykırı olduğunu bildirmişlerdir. Böyle bir aykırılık varsa bunun Ermenistan tarafından değil Avrupa Birliği, ABD, Rusya ve Fransa tarafından dile getirilmesi gerekirdi. Bakan ve Bakan Yardımcısı'nın ileri sürdüğü ikinci husus bu kararı hazırlayanların (yani Avrupa Parlamentosu'nun) müzakere sürecine

yapacağı olumsuz etkinin sorumlusu olacakları ve anlaşmazlığa barışçı bir çözüm bulmayı amaçlayan Minsk Grubunun çabalarını baltalayacaklarıdır. Böyle ise bunun da Minsk Grubu tarafından belirtilmesi gerekirdi. Diğer yandan yaklaşık bir ay sonra Başkan Aliyev ve Sarkisyan'ın Viyana'da bir araya gelmeleri müzakere sürecinin devam etmekte olduğunun bir kanıtını oluşturmuştur.

c. Bazı ülkelerin Tepkileri

Ermenistan'ın yaklaşık 4 yıldır Avrupa Birliği ile bir Ortaklık Anlaşması üzerinde müzakere ettikten sonra, beklenmedik bir şekilde Gümrük Birliğini tercih etmesinin, pek açığa vurulmak istenmemekle beraber, Avrupa Birliğinde ve bazı üye ülkelerde olumsuz bir etki yarattığı görülmektedir. Komşuluk politikasının gerçekleşmesinde büyük gayretleri bulunan İsveç Dışişleri

63 "Yerevan Paps EU Parliamnebt Over Karabakh Claim" RFE/RL, 24 Ekim 2013; "Edward Nalbantyan: Formulation About Nagorno-Karabakh in European Parliament's Resolution European Neighborhood Run Counter to EU's Official Stance ..." *Arminfo*, 30 Ekim 2013.

Bakanı Carl Bilt, Slovakya Dışişleri bakanı Miroslav Lajcak ile birlikte, Ermenistan'ın Ortaklık Antlaşmasının gündemden çıkarıldığı sonucuna vardıklarını ifade etmiştir⁶⁴.

Polonya Ermenistan'ın, ortaklık yoluyla olsun, Avrupa'ya katılmasını çok desteklemiş olan bir ülkedir. Ancak Ermenistan'ın CDFTA çıkarıldıktan sonra Ortaklık Antlaşmasının imzalanması görüşü bu ülke tarafından da desteklenmemiş ve Nalbantyan bu amaçla ziyaret ettiği Polonya'dan elleri boş dönmüştür⁶⁵.

Avrupa Birliği yetkilileri arasında, Avrupa Parlamentosu Dış İşleri Komitesi Başkanı Elmar Brok Ermenistan'ın ortaklığı konusuna her zaman ilgi göstermiş ve fikirlerini açıkça ifade etmiştir. Ermenistan'ın Gümrük Birliğini tercih ettiği ortaya çıkınca adı geçen Avrupa'nın Ermenistan'ı kaybettiği değil Ermenistan'ın Avrupa vizyonunu kaybettiğini,⁶⁶ Moskova'nın Karabağ sorununun çözümü ile ilgilenmediğini ve bu konuyu Ermenistan ve Azerbaycan'a karşı baskı aracı olarak kullandığını⁶⁷ söylemiştir. Bu görüşlerin Avrupa Birliği çevrelerinde, pek açıkça dile getirilmese de, paylaşıldığı anlaşılmaktadır. Diğer yandan Avrupa Birliği'nin komşuluk politikasını kendi etki alanına karışma gibi gören ve bu politikayı önlemek isteyen Rusya'nın, Ukrayna, Moldavya ve Gürcistan'ın Avrupa Birliği emellerini kıramayınca Ermenistan'ı Gümrük Birliği'ne katılmasına özellikle önem vermiş olduğu görülmektedir. Ancak Rusya'dan gelen baskılar sonucunda Ukrayna'da Vilnius Zirvesine bir hafta kala AB Ortaklığı antlaşmasını imzalamayı ertelemiştir. Başbakan M. Azarov bu kararı "Ukrayna'nın milli güvenliğini sağlamak için" aldıklarını açıklamıştır⁶⁸. Hükümetin bu kararı aleyhine büyük gösteriler yapılmıştır. Göstericilerden biriyle konuşmuş olan bir Türk haber ajansı bu kişinin "Biz buradayız. Çünkü haklarımızı korumak istiyoruz. Biz Avrupa halkıyız. Ukrayna'yı Rusya İmparatorluğu'nun egemenliğine vermek istemiyoruz. Böyle devam ederse Rusya'nın kolonisi olacağız. Biz bağımsız ve medeni Avrupa ailesinin bir üyesiyiz." demiştir⁶⁹.

Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne katılmayı kabul etmesinin hemen ertesinde ABD'den resmi bir tepki gelmezken adının açıklanmasını istemeyen bir ABD Dışişleri Bakanlığı yetkilisi Radio Liberty'e her ülkenin milli çıkarlarına göre ekonomik entegrasyona gideceği ülkeyi seçme hakkının olduğunu, Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne girdikten sonra da Avrupa ile

64 "Sweden: Association Agreement With Armenia Eliminated From Agenda" *Tendinfo*, 11 Eylül 2013.

65 "Poland Also Rejects Alternative EU-Armenia Accord" *RFE/RL*, 17 Eylül 2013.

66 "Armenia Lost its European Prospect.." *News.am*, 25 Eylül 2013.

67 "Brok: Armenia and Azerbaijan Are Hostages of Moscow's Policy" *Turan Information Agency*, 24 Eylül 2013.

68 "Ukraine Drops EU Association Plans" *Asbarez*, 21 Kasım 2013.

69 "AB Yanlıları Tüm Gece Eylem Yaptı" *Haber Türk*, 22 Kasım 2013.

entegrasyonunu sürdürmesini ümit ettiklerini söylemiştir⁷⁰. Daha sonra Ermenistan'daki ABD Büyükelçisi John Heffern, Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne girmesinin ABD ile olan ilişkilerini etkilemeyeceğini, bu ilişkilerin Ermenistan'ın refahı, Karabağ sorunun barışçı yollarla çözümü, Ermenistan'ın Türkiye bir uzlaşmaya vararak iki ülke ilişkilerinin normalleşmesi esasına dayandığını da eklemiştir⁷¹.

Bu vesileyle ABD'nin Ermenistan'da nüfuzunun sınırlı olduğunu, mali yardımlarının fazla olmadığını, silah satmadığını, Karabağ sorunu ve Türkiye ile ilişkilerde de açık bir şekilde Ermenistan'ın yanında yer olmadığını, karşı da çıkmadığını, ABD'deki Ermeni diasporası nedeniyle iki ülkenin yakın ilişkiler içinde oldukları gibi bir kanı varsa da bunun da doğru olmadığını, mesela Başkan Sarkisyan'ın 2008 yılında seçildikten sonra 30 küsur kez Moskova'ya gitmişken Washington'a resmi bir ziyaret yapmadığını (veya yapamadığını) bildirelim.

Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne girmeye kararına, beklendiği üzere, Türkiye'den resmi bir tepki gelmemiştir. Medya bu olayı üzerinde fazla durmadan, haber olarak vermiş, bir yazı hariç⁷², sadece bu olayı ele alan yorum da rastlanmamıştır.

d. Ermenistan'da tepkiler

Ermenistan siyasi partilerinin Gümrük Birliği'ne katılma kararına karşı tepkileri iktidarda veya muhalefette olmalarına göre değişmiştir.

İktidardaki koalisyonun büyük ortağı Cumhuriyetçi Parti doğal olarak bu kararı desteklemiştir. Bu partinin sözcüsü Edward Sharmazanov söz konusu kararın Ermenistan'ın milli çıkarlarına cevap verdiğini söylerken⁷³ bu partinin Meclis Grubu Sekreteri Hovhannes Sahakyan Ermenistan'ın zaten Rusya'nın güvenlik şebekesine dâhil olduğunu bu nedenle ekonomik bağlardan da uzak kalamayacağını ancak Avrupa Birliği ile işbirliğine de devam edeceğini ve Gümrük Birliği'ne girmesinin bu bağları zedelemeyeceğini belirtmiştir⁷⁴.

Hukuk Devleti Partisinin Başkanı ve Ermenistan Milli Güvenlik Konseyi Sekreteri Arthur Bagdasaryan Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne girmesinin

70 "U.S. Urges Armenia to Keep Up European Integration" *RFE/RL* 5 Eylül 2013.

71 "Les Etas-Unis restent confiants après le retournement arménien" *Armenews*, 18 Eylül 2013.

72 Alev Kılıç, "Avrasya Ekonomik Topluluğu Oluşumuna Ermenistan da Katılma Kararı aldı" *AVİM Bülteni*, 6 Eylül 2013. <http://www.avim.org.tr/degerlendirmetekli.php?makaleid=6136>

73 "Le parti au pouvoir affirme que la décision de rejoindre l'Union Douanière répond aux intérêts nationaux de l'Arménie" *Armenews*, 9 Eylül 2013.

74 "Republicain Party Spokesman: There can be no Talk of Russian Pressure" *Hetq.am*, 4 Eylül, 2013.

Avrupa Birliği ile Ortaklık Antlaşması imzalamasını engellemeyeceğine ilişkin resmi görüşü tekrarlamış ve Rusya'nın Ermenistan ekonomisinin gelişmesi ve çeşitlenmesi için çabalarını yoğunlaştıracağını, bunun kanıtı olarak yakında yeni programlar ve projeler görüleceğini ifade etmiştir⁷⁵.

Parlamento seçimlerinden sonra Hükümet Koalisyonuna katılmayan Müreffeh Ermenistan Partisinden Vardan Bostanjian bu konuda başlıca amacın Ermenistan'ın ve Karabağ'ın güvenliği olduğunu ifadeden sonra Ermenistan mallarının Avrupa pazarlarına en az ilk beş yıl giremeyeceğini, Ermenistan'ın ihraç mallarının başlıca pazarının Rusya olduğunu, bu faktörler dikkate alındığında Ermenistan Başkanının en uygun kararı almış olduğunu belirtmiştir⁷⁶.

Taşnak Partisi ise bu konuda bir bildiri yayınlarak Hükümeti bu karara ilişkin olarak kamu oyuna gerekli bilgiyi vermemekle eleştirdikten sonra, Ermenistan Başkanının bu kararı almaktaki başlıca amacının Ermenistan ve Karabağ'ın güvenlik olduğunu kabul ettiklerini, her ekonomik entegrasyonun Ermenistan'ın güvenliği ve ekonomik gelişmesini takviyesi için sarih garantiler vermesi gerektiğini, diğer yandan Gümrük Birliği'ne katılmanın Ermenistan'ın Avrupa yönelik eylemlerinin devamı için engel oluşturulmaması ifade edilmiştir⁷⁷. Görüldüğü gibi eleştirel üslubuna rağmen Taşnakların bildirisi esasında Gümrük Birliği'ne katılma kararına desteklemektedir.

Ermeni Milli Konseyi Başkanı, Ermenistan'ın Birinci Cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan'ın bu konuda yaptığı bir konuşmada Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne katılımı hakkında çekinceleri olduğunu ifade ettikten sonra Başkan Sarkisyan'ın son dakikada Gümrük Birliği'ne katılma kararını almasını aşağılayıcı ve ayıp olarak nitelendirmiş ve Avrupa Birliği'nin son beş yıldır Sarkisyan'ı desteklemekle büyük bir yanlış yaptığını ileri sürmüştür⁷⁸. Aynı Partiden Aram Manukyan ise hareketleri hakkında halkına bilgi vermemenin Sarkisyan'ın adeti olduğunu, mesela Türkiye-Ermenistan protokollerinin de hiç beklenmedik bir şekilde paraf edildiğini ve Ermenistan'ın güvenilir bir ülke imajını kaybetmekte olduğunu söylemiştir⁷⁹.

Miras Partisi Başkanı Raffi Hovannissian da Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne katılmasına itiraz etmiştir. Aynı Partiden Stepan Safaryan Gümrük Birliği'ne

75 "Baghdasaryan: Entry into Custom Union Does Not Hinder Signing Association Agreement With EU" *Panorama.am*, 9 Eylül 2013.

76 "President Decision to Join Custom Union Was Rational; Prosperous Armenia Party Member" *News.am*, 4 Eylül 2013.

77 "Decision to Join Customs Union Was Laden With Huge Responsibility for Armenia's Future- ARF" *News.am*, 4 Eylül 2013.

78 "Ter Petrossian: "Sarkissian a trompé l'Europe et humilié l'Arménie" *Armnews.am*, 10 Eylül 2013.

79 "Oppositionist: Serzh Sargsyan is Completely Illegitimate and Acts at Foreign Forces' Bidding" *Arminfo.am*, 10 Eylül 2013.

girmenin Ermenistan'ın bağımsızlığını tehlikeye attığını, zira bu Birliğin ekonomik olma yanında jeopolitik bir niteliği de bulunduğunu, ayrıca Ermenistan Avrupa pazarlarına girme ve demokratik ve devamlı bir devlet kurma olanağından da mahrum kaldığını söylemiştir⁸⁰.

Avrupa Birliği ile entegrasyonu savunan bazı sivil toplum örgütleri adına konuşan Boris Navasardian, DCFTA olmadan Ortaklık Antlaşmasını imzalanması yönündeki Hükümet tutumunu eleştirerek DCFTA olmadan Avrupa Birliği ile anlamlı bir ortaklığın söz konusu olmayacağı, DCFTA'nın pazarları açacağını ayrıca Ermenistan'ın iş çevrelerinin radikal bir reformunu gerektireceğini ifade etmiştir⁸¹.

Son olarak Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne katılacağını bildirmesini izleyen gün olan 4 Eylül 2013 tarihinde Erivan'da Başkanlık Sarayı önünde Gümrük Birliği aleyhinde bir gösteri düzenlendiğini bildirmemiz gerekmektedir. Bu gösteride Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne katılmakla Sovyetler Birliği'nin yeniden kurulması yolunda bir adım atacağı belirtilmiş, Başkan Sarkisyan'ın istifası istenmiş, polisle çatışma çıkmış ve dokuz gösterici tutuklanmıştır⁸².

Görüldüğü üzere Ermenistan Millet Meclisinde sandalyelerin çok büyük bir çoğunluğuna sahip partiler Gümrük Birliği lehinde bir tutum almış ancak, olanaklar ölçüsünde Avrupa Birliği ile de ilişkilerin sürmesinden yana olmuştur. Aksini düşünenlerin sayısı az, siyasi alanda etkinlikleri ise sınırlıdır.

5. Ermenistan Hükümetinin Tutumu

Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne katılacağı kararını izleyen günlerde Dışişleri Bakan Yardımcısı Shavarsh Kocharian bundan sonra Avrupa Birliği ile ilişkilerin nasıl olabileceği hakkında bir açıklama yaparak DCFTA ile Gümrük Birliği'nin uyumsuz olduğunu kabul etmiş ve Ermenistan'ın Avrupa Birliği ile DCFTA olmadan da, eskisi kadar işbirliği yapmaya devam edeceğini söylemiştir. Ayrıca Avrupa Birliği ile olan tüm programlara devam etmeye hazır olduklarını, Ortaklık Antlaşmasını imza etmek ve reformları uygulamak istediklerini belirtmiştir⁸³. Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne katılacağını açıklamasının hemen ardından Brüksel'le giden ve Avrupa Komisyonun Genişlemeden ve Komşuluk politikasından sorumlu üyesi Stefan Füle ile görüşen Dışişleri bakanı Edward Nalbantyan'ın da bu fikirleri savunduğu anlaşılmaktadır. Nalbantyan'ın bu ziyareti aynı zamanda, yukarıda

80 "Rulling Party Says Customs Unions Decision Meets Armenia's National Interests" *ArmeniaNow*, 6 Eylül 2013.

81 "Gouvermment Bid to Dilute Accord With EU Criticized" *RFE/RL*, 5 Eylül 2013.

82 "Protests Against Joining Customs Union Outside Presidential Residence" *AMT*, 4 Eylül 2013.

83 "Armenia Willing to Continue EU Cooperation" *Asbarez*, 5 Eylül 2013.

değindiğimiz, Avrupa Birliği'nin Ermenistan'dan bilgi almak isteğine de bir cevap oluşturmuştur.

Bu ziyaret hakkında Ermenistan Dışişleri Bakanlığında verilen bilgilere göre⁸⁴ Nalbantyan ülkesinin Avrupa Birliği ile geniş bir işbirliği sürdürmeye hazır olduğunu tekrarlamış, bunlar arasında seyyaliyet, reform sürecinin güçlendirilmesi, iyi idare, demokrasi, insan hakları ve çok sektörlü ekonomik işbirliğini saymış ayrıca Ermenistan'ın Avrupa Birliğince uygun görülen ölçüde ve Ermenistan'ın Gümrük Birliği adaylığı ile çelişmeyen yakın ortaklık ilişkileri geliştirme isteğini vurgulamıştır.

Kısaca Ermenistan, DCFTA hariç, Ortaklık Antlaşmasını imzalamak ve Avrupa Birliği ile diğer tüm ilişkilerini muhafaza etmek istemekte ve böylelikle ekonomik yönden Avrupa Birliğinden, savunma alanında ise Rusya'dan yaralanmak politikasını sürdürmeye çalışmıştır.

12–13 Eylül 2013 tarihinde Erivan'da Avrupa Birliği'nin Doğu Ortaklığı için Dışişleri Bakanları gayri resmi toplantısı yapılmıştır. Bu toplantıya Avrupa Komisyonunu temsilen katılan Stefan Füle Ermenistan'ın Avrupa Birliği'ne ilişkin yukarıda özetlediğimiz tutumuna karşın Birliğin tutumunu dile getirmiştir⁸⁵. Füle, Ermenistan'ın DCFTA'ı ayırarak, Ortaklık Antlaşmasını imzalamak önerisine karşılık, aslında Ortaklık Antlaşmasının iki değil tek anlaşma olduğunu, bu tek anlaşmanın iki bölümü bulunduğunu, bu bölümler arasında açık bağlar olduğunu ve bunlardan birini diğerinin aleyhine ayırlamayacağını söylemiştir. Böylelikle Ermenistan'ın önerdiği DCFTA'ı bir kenara bırakarak sadece Ortaklık Antlaşmasının imzalanmasının Avrupa Birliği tarafından kabul edilmediği açıklık kazanmıştır.

Füle Avrupa Birliği'nin “yeni bir yasal çerçeve içinde” Ermenistan'la ilişkilerini geliştirmeye hazır olduğunu, ancak, Ermeni tarafının istediği gibi, bu yeni çerçevenin Kasım ayında yapılacak Vilnius Zirvesine kadar hazır olacağı hakkında şüphesi bulunduğunu da ifade etmiştir. Adı geçen bu sözlerinden, Ortaklık Antlaşmasının imzalanamayacağını, ancak Ermenistan'ın AB ile ilişkilerini düzenleyecek yeni bir belge hazırlanmasını Füle'nin de istediğini, fakat bu belgenin Kasım ayına kadar yetişemeyeceği sonucuna varılmaktadır. Bu yeni belge veya Füle'nin deyimiyle “yeni bir yasal çerçeve “içinde hangi unsurlar bulunacağı açıklanmamıştır. Bu hususta Ermenistan'da bazı önerilerde bulunmasının istendiği anlaşılmaktadır⁸⁶.

84 “Foreign Minister Met With EU Commissioner” 5 Eylül 2013.:

http://www.mfa.am/en/press-releases/item/2013/09/05/meeting_Füle/

85 “EU Sees No Association Accord With Armenia” *RFE/RL*, 13 Eylül 2013.

86 “British Ambassador Says Armenian Authorities Should Present Clear Proposals on Those Fields Where They See Further Cooperation With EU” *ARKA*, 30 Eylül 2013.

Diğer yandan Avrupa Birliği Ermenistan ile teknik nitelikte iki anlaşma imzalamaya hazır olduğunu bildirmiştir. Bunlardan birincisi Ermeni uyruklulara Avrupa Birliği ülkelerine giriş için bazı kolaylıklar sağlayan bir anlaşmadır. Diğerisi ise, yasal olmayan yollardan Avrupa Birliği ülkelerine giren Ermeni uyrukluların Ermenistan tarafından geri alınmasına ilişkin anlaşmadır⁸⁷.

Füle'nin bu sözlerinden Ermenistan'ın Ortaklık Antlaşmasının imzalamayacağı anlaşılmalı beraber Ermeni makamlarının Avrupa Birliği ile ilişkilerini bir şekilde olsun koruma çabalarına devam ettikleri görülmüştür.

Ermenistan'ın Vilnius Zirvesi sırasında Avrupa Birliği ile bir belge imzalamakta bu derecede ısrar etmesinin nedeni, Gümrük Birliği'ne katılacağını açıklamasından sonra artık tamamen Rusya'nın yürüncesine girmiş olmasıdır.

Bizzat Başkan Sarkisyan, fırsat çıktığında bu çerçevede bazı temaslarda bulunmuştur. Ermenistan'ın Avrupa Konseyi Bakanlar Konseyi başkanlığını yapması münasebetiyle bu kuruluşun Parlamenter Asamblesi'nde 2 Ekim 2013 tarihinde bir konuşma yapmış⁸⁸ ve ayrıca soruları yanıtlamıştır. Ermenistan Başkanı kısaca Avrupa Birliği ile esas itibariyle siyasi reformları içeren bir ortaklık anlaşması imzalamak istediklerini belirtmiş ve kendisinin, Avrupa Birliği ile şimdiye kadar müzakere edilen belgede bazı değişiklikler yapılabileceği düşüncesiyle, Vilnius Zirve toplantısına katılacağını

açıklamıştır⁸⁹. Sarkisyan Fransa'da bulunmasından yararlanarak Başkan François Hollande ile de görüşmüştür. Sarkisyan'ın Hollande'dan Ermenistan'ın Avrupa Birliği ile bağlarını muhafaza edebilmesi için Vilnius'ta bir belge imzalanmasına yardımcı olmasını rica etmiş olması normaldir. Ancak bu ziyaret hakkında Elysée Sarayı açıklamasında bu konuya değinilmemiştir.

Ermenistan Dışişleri Bakanı Edward Nalbantyan da benzer bir davranış içinde Vilnius'ta Ermenistan ile Avrupa Birliği arasındaki bağlara ilişkin bir belge imzalanması için muhataplarını ikna etmeye çalışmıştır. Bu belgenin içeriğinin ne olacağı hakkında, Ermenistan'ın yapacağı siyasi reformlar dışında, bir bilgi yoktur. Bir kaynak imzalanacak belgenin sembolik dahi olabileceğini belirtmiştir⁹⁰.

87 "EU Hopes For Conclusion of Visa Facilitation and Readmission Agreement With Armenia in Vilnius: Stefan Füle" *NEWS.am*, 4 Ekim 2013.

88 "Statement of Serzh Sargsyan the president of the republic of Armenia in the parliamentary assembly of the council of Europe" 2 Ekim 2013 <http://www.president.am/en/statements-and-messages/item/2013/10/02/President-Serzh-Sargsyan-participated-at-the-session-of-the-PACE-speech/>

89 "L'Arménie espère toujours trouver un accord d'association" *Armenews*, 3 Ekim 2013.

90 "Armenian Authorities Adopt "New Line" in European Integration" *NEWS.am*, 5 Ekim 2013.

Ermenistan'ın Vilnius Zirvesi sırasında Avrupa Birliği ile bir belge imzalamakta bu derecede ısrar etmesinin nedeni, Gümrük Birliği'ne katılacağını açıklamasından sonra artık tamamen Rusya'nın yörüngesine girmiş olmasıdır. Diğer yandan bu durum, Ermenistan'ın yıllardan beri izlediği ve kısaca "tamamlayıcı" olarak nitelendirilen, ekonomik kalkınması için Batı ülkeleri ve Avrupa Birliği ile işbirliği yapmak, güvenliğini ise Rusya'dan sağlamak politikasının sona erdiğini göstermektedir. Ermenistan, gerektiğinde Rusya'ya karşı da ileri süreceği bir dengeye ihtiyacı vardır. Avrupa Birliği ile sembolik bile olsa bir işbirliği belgesi imzalanmasını esas itibarıyla bu nedenle istenmektedir. Avrupa Birliği ise, Ermenistan'ın yaptığı U dönüşünden rahatsız olmakla birlikte, Ermenistan'ı daha fazla Rusya'nın kucağına atmamak için, "cezalandırıcı" bir tutum içinde olmayıp bu ülkeyle, bir şekilde olsun, işbirliği içinde olmayı arzulamaktadır. Böylece Ermenistan'ın ve Avrupa Birliği'nin tutumlarında benzerlik vardır. Sorunun işbirliğinin neleri kapsayacağını ve hangi hukuki temele dayanacağını saptanmamış olmasından ileri gelmektedir. Yukarıda değindiğimiz üzere Stefan Füle bu konuda "yeni bir yasal çerçeve içinde" Ermenistan'la ilişkilerini geliştirmeye hazır olduğunu, ancak, Ermeni tarafının istediği gibi, bu yeni çerçevenin Kasım ayında yapılacak Vilnius Zirvesine kadar hazır olacağı hakkında şüphesi bulunduğunu söylemişti. Ancak Ermenistan yetkilileri Vilnius'ta bir belge imzalamak için ısrarlarını sürdürmüşlerdir. Bu arada bir basın haberine göre Vilnius'ta Ermenistan'la insan haklarının korunması, demokratik reformların yapılması, yolsuzluklarla mücadele gibi konuları kapsayan daha ziyade bir bildiri niteliğinde bir belge imzalanması öngörülmektedir⁹¹.

Ermenistan'a dönecek olursak DCFTA olmadan Avrupa Birliği ile bir Ortaklık Antlaşması imzalanamayacağını anlaşıldığından sonra Ermenistan'ın Rusya'nın güdümündeki Gümrük Birliği'ne bir an önce katılmak için harekete geçtiği görülmektedir. Başkan T. Sarkisyan bu amaçla Hükümet içinde yedi çalışma grubu kurmuştur. Bu aceleci davranışa rağmen Gümrük Birliği ülkeleri (Rusya, Kazakistan, Beyaz Rusya) müzakerelerin aylar sürmesi ve ayrıca Ermenistan mevzuatında birçok değişiklik yapılması gerekmektedir⁹².

Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne katılımının böylece uygulama alanına girmesi Başkan Putin'in de memnuniyetine neden olmuş ve adı geçen, Başkan Sarkisyan'a gönderdiği bir mektupta bunu dile getirmiştir⁹³. Ermenilerin tüm isteklerine karşın Başkan Putin bu ülkeyi ziyareti için bir tarih vermekten kaçınmış, hatta yukarıda değindiğimiz gibi, bu ziyareti Ermenistan'ın üzerinde

91 "Vilnius'ta AB'yle 1,5 Sayfalık Ortak Bildiri İmzalanacak" *NEWS.am*, 16 Ekim 2013.

92 "Le Gouvernement arménien annonce le lancement du processus d'adhésion dans L'Union Douanière" *Armenews*, 20 Eylül 2013.

93 "Putin Again Hails Armenian Entry into Russian-Led Bloc" *RFE/RL*, 23 Eylül 2013.

bir baskı aracı olarak kullanmıştı. Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne katılacağını açıklamasından sonra bu konuda da gelişme olmuş, ilk önce güvenlik düşüncesiyle ziyaretin tarihi açıklanmamakla beraber, ziyaretin yapılacağına kesin nazarıyla bakılmaya başlanmış sonra ziyaret tarihinin 2 Aralık olacağı bildirilmiştir.

Avrupa Birliği'nin Ermenistan ile bağlarını bir ölçüde koruma politikasının NATO tarafından da izlediği, Ermenistan'ın da bu teşkilatla bağlarını geliştirmek istediği görülmektedir. NATO Genel Sekreteri'nin Güney Kafkasya ve Orta Asya için Temsilcisi James Appathurai Ermenistan'ın şimdiye kadar NATO ile yapmış olduğu işbirliğini övmüş ve NATO'nun savunma alanında Ermenistan'ın reformlarını desteklemeye hazır olduğunu söylemiş ve Başkan Sarkisyan dâhil görüştüğü Ermenistan yetkililerinin kendisine Ermenistan'ın CSTO ve Gümrük Birliği üyesi olmasının NATO ile ilişkileri geliştirmesini engellemeyeceğini söylediklerini vurgulamıştır⁹⁴.

Ermenistan'da Gümrük Birliği aleyhinde, özellikle basında, kamuoyunu pek etkilemeyen bazı görüşler ileri sürülmüştür.

Bunlardan birincisi Ermenistan'ın Gümrük Birliği'nden ekonomik alanda bir yarar sağlamayacağı veya az sağlayacağıdır. Buna karşın Gümrük Birliği üyesi olduğu takdirde doğal gaz fiyatlarının düşeceğini ileri sürenler vardır ki bunun üyelik için gerekli formaliteleri tamamlanmadan da gerçekleşeceği anlaşılmaktadır. Ayrıca Ermeni mallarının Gümrük Birliği ülkelerine daha kolay satılacağını savunanlar da vardır; bu da gerçekleşebilir. Ancak Ermeni mallarının Gümrük Birliği ülkelerine yönelmesi kalitelerinde fazla bir değişme olmayacağı anlamına gelmektedir. Oysa Avrupa Birliği'ne mal satabilmek için kaliteli mallar üretmek gerekecekti. Bu ise zamanla özellikle endüstri alanında ciddi ilerlemelere yol açabilirdi.

İkinci bir sorun Ermenistan Gümrük Birliği'ne girdiği takdirde egemenliğini veya bağımsızlığını kısmen olsun kaybedeceğine dair görüşlerdir. Bunlar basında olduğu gibi siyasi alanda da görülmektedir. Mesela Muhafazakâr Parti Başkanı Mikael Hayrapetyan Gümrük Birliği üyeliğinin Ermenistan'ın zaten sınırlı olan egemenliğini daha da kısıtlayacağını söylemiştir⁹⁵. Bu görüşlere karşılık Dışişleri Bakan Yardımcısı Shavarsh Kocharian Gümrük Birliğinde her ülkenin egemenliğini koruduğunu ancak her ülkenin bazı yetkilerini Birliğe devrettiğini belirtmiştir⁹⁶. Bu görüş doğrudur ve uluslararası kuruluşlara üye olan tüm ülkeler için geçerlidir. Bu münasebetle Ermenistan'ın egemenlik haklarındaki azalmanın Gümrük Birliği üyesi

94 "NATO Representative Told the 'Secret'" *Lragir*, 18 Ekim 2013.

95 "Armenia Accession to Custom Union Means Further Restriction on its Sovereignty" *Tert.am*, 24 Ekim 2013.

96 "All countries of Custom Union Maintain Their Sovereignty: Deputy Foreign Minister" *Armenpress*, 19 Eylül 2013.

olmasından değil, Rusya gibi bir dev ülkeyle gitgide daha yakınlaşmasından ileri geldiğini, zira son sözün daima Rusya’da olacağını belirtelim.

Üçüncü ve kanımızca ciddi bir sorun Karabağ bölgesinin Gümrük Birliği karşısındaki statüsünün ne olacağı, diğer bir deyimle bu bölgenin Ermenistan’la birlikte Gümrük Birliği’ne girip giremeyeceğidir. Bu konuda Rusya’nın bir görüşüne henüz rastlanmamıştır. Uluslararası hukuka göre Karabağ Ermenistan’a dâhil olmadığından Gümrük Birliği’nin bu bölge için geçerli olmaması gerekmektedir. Karabağ Gümrük Birliği dışında bırakılırsa bu bölge ile Ermenistan arasındaki ticari işlemlerden gümrük vergisi alınması gerekecektir ki Ermenistan Dışişleri Bakan Yardımcısı Shavarsh Kocharian bu olasılığa, Ermenistan ve Karabağ arasında sınır olamayacağını belirterek, kesinlikle karşı çıkmıştır⁹⁷. Ancak Karabağ Ermenistan’ın iddia ettiği gibi bağımsız bir devletse, hukuken Gümrük Birliği’nin dışında kalması gerekecektir. Diğer yandan Karabağ, Azerbaycan’ın haklı olarak savunduğu gibi, Azerbaycan içinde özerk bir bölge olduğuna göre Gümrük Birliği’ne dâhil olmaması gereklidir. O nedenle Karabağ’ı kendiliğinden Gümrük Birliği’ne dâhilmiş gibi gören Ermeni görüşünün hukuki alanda savunulması hayli güçtür.

Diğer yandan Karabağ resmen Gümrük Birliği içine alınırsa Azerbaycan’ın buna, bu bölgenin kendi sınırları içinde olduğunu ileri sürerek, itiraz etmesi normaldir. Böyle bir gelişmenin Karabağ konusundaki görüşmeleri de olumsuz etkileyeceği belki de keseceği düşünülebilir. Ermenistan’ın Gümrük Birliği’ne katılmasına ilişkin antlaşma tasarısı yayınlanmamış olduğundan Karabağ’ bölgesini içerip içermediği belli olmamıştır.

Bu arada Diasporadan bir yazarın bu konuya başka bir açıdan bakarak Gümrük Birliği’nin dolaylı da olsa Karabağ’ı kapsayacağını ve Karabağ’ı da kapsayan her uluslararası düzenlemenin bu bölgenin Ermenistan’a ilhakını kolaylaştıracağını ileri sürdüğünü de belirtelim⁹⁸.

Görüldüğü üzere Ermenistan’da Gümrük Birliği aleyhinde bazı akımlar varsa da kamuoyunun büyük çoğunluğunun Gümrük Birliği’ne taraftar olduğunu ve onun da ötesinde Rusya’ya büyük güven duyduğunu kamuoyu yoklamaları göstermiştir. Avrasya Kalkınma Bankasınca yaptırılan bir araştırmaya göre görüşülen kişilerin % 67’si (2012’de % 62) Ermenistan’ın Gümrük Birliği’ne katılmasını istediklerini söylemişlerdir. Rusya’yı “dost bir ülke” olarak görenlerin oranı %90’ı aşmaktadır⁹⁹. Buna karşı gençlerin %45’inin Avrupa Birliği ülkelerinde, sadece %17’sinin Rusya veya eski Sovyetler Birliği’nin bir ülkesinde eğitim görmek istediğini belirtmesi ilginç bir bulgudur.

97 “La polémique se poursuit” *Armenews*, 13 Eylül 2013.

98 Edmond Azadian, Independence at What Cost? *mirrorspectator.com*, 17 Eylül 2013.

99 “Majority of Young Armenians Would Like To Study in an EU Country Rather than Russia” *ARKA*, 24 Ekim 2013.

6. Vilnius Zirvesi

Vilnius'te imzalanacak belge hakkında Ermenistan'ın Avrupa Birliği'ne bir tasarı sunduğu ancak bunun kabul edilmediği basın haberlerinden öğrenilmiştir¹⁰⁰. Ermenistan'ın neler önerdiği açıklanmamış olmakla beraber bunları tahmin etmek zor değildir. Ermenistan, daha önce çeşitli vesilelerle ifade etmiş olduğu gibi, DCFTA hariç, Ortaklık Antlaşmasının diğer bölümlerini olanaklar ölçüsünde koruyan bir metin imzalamak istemiş ancak Avrupa Komisyonu buna razı olmamıştır.

29 Kasım 2013 tarihinde Vilnius'te yapılan Doğu Ortaklığı Ülkeleri Devlet Başkanları Zirvesinde Ermenistan ve Avrupa Birliği bir Ortak Bildiri kabul ettiler.

Bildiride başlıca şu hususlar yer almaktadır:

- a. Ortaklık Antlaşması imzalanmamış olmakla beraber taraflar “ortak çıkar” bulunan alanlarda aralarındaki işbirliğini sürdürmek istediklerini belirtmişlerdir. Böylelikle Ermenistan ve Avrupa Birliği arasında bağların kopmamış olduğu ifade edilmek istenmiştir.
- b. Avrupa Birliği ortak üyelerinden bazı koşulları yerine getirmesini istemektedir. Ermenistan ortak üye olamamış olmakla beraber bunları yerine getireceğine dair bildiriye bir paragraf konmuştur. Bunlar, demokratik ve adli kurumların iyileştirilmesi, insan hakları, kanunun üstünlüğü ve iyi idarenin geliştirilmesi, sivil toplumun güçlendirilmesi ve yolsuzluklara karşı mücadeledir. Ayrıca ekonomi alanında da bazı ilkelere uyulması Ermenistan'dan istenmiştir.

Yaklaşık dört yıldan beri süren ortaklık müzakere sürecinde de Ermenistan'ın bu hususlara riayet etmesi gerekiyordu. Ancak, hileli seçimlerin gösterdiği gibi, Ermenistan'da bu alanlarda kayda değer gelişmeler olduğunu söylemek mümkün değildir. Bundan sonra da Gümrük Birliği ve daha ilerde Avrasya Birliği içinde bu konuların önemi göreceli olduğundan bu alandaki gelişmelerin daha da ağır olması beklenebilir.

Bilindiği üzere Avrupa Birliği'ne üye olacak ülkelerin Kopenhag kriterlerine ve bunlar arasında da özellikle iyi komşuluk ilkesine uymaları gerekmektedir. Dört komşusundan biriyle savaş halinde olan bir diğeriyle diplomatik ilişkisi bulunmayan Ermenistan'ın iyi

100 “Armenia and EU Cannot Reach Agreement on Vilnius Document –Newspaper” *NEWS.am*, 26 Kasım 2013.

komşuluk politikası göttüğü söylenemez. Oysa bildiri bu ilkeyi içermemektedir. Bu da Ermenistan'a şimdiye kadar Azerbaycan ve Türkiye'ye karşı izlediği uzlaşmaz politikasına devam etmesinde Avrupa Birliği yönünden bir sakınca olmadığı kanısını uyandırmaktadır.

- c. Bildiride Ermenistan ve Avrupa Birliği ilişkilerinin temelini yeniden ele alınmasının önemine değinilmektedir. Ayrıca taraflar arasında mevcut Avrupa Komşuluk Politikası Eylem Planı'nın güncelleştirilmesi gerektiği üzerinde mutabık oldukları belirtilmektedir. Bu, iki taraf ilişkilerinin bundan sonra hangi esaslar ve hangi alanlarda yürütüleceğinin saptanması için çalışmalar yapılması gerektiği anlamına gelmektedir
- d. Bildiride Avrupa Birliği ile Ermenistan'ın, DCFTA dâhil, bir Ortaklık Antlaşmasına ilişkin müzakereleri tamamladıkları ancak Ermenistan'ın, yeni uluslararası taahhütleri nedeniyle, bu anlaşmayı paraf edemediğini iki tarafın kabul ettiği belirtilmektedir. Böylelikle Ermenistan, Ortaklık Antlaşmasının imzalanamamasının sorumluluğunu kabul etmiş olmaktadır.

Bu bildiri, şüphesiz, Ermenistan'ın beklentilerinin çok altındadır. Zira Avrupa Birliği, ileride işbirliği yapmak gibi genel bir yaklaşım dışında Ermenistan'a karşı hiçbir taahhüde girmemiştir. Bildiride Ermenistan'a yardımların devam edeceği anlamına gelecek bir ifade bulunmamaktadır. Ancak, bazı projeler için başlamış yardımların, bunlar bitene kadar sürmesi olasıdır.

Uzun olmayan bu bildirinin İngilizce orijinal metnini, gerektiğinde okuyucularımızın yararlanması için, dipnotta veriyoruz.¹⁰¹

Bu bildiri, şüphesiz, Ermenistan'ın beklentilerinin çok altındadır. Zira Avrupa Birliği, ileride işbirliği yapmak gibi genel bir yaklaşım dışında Ermenistan'a karşı hiçbir taahhüde girmemiştir. Bildiride Ermenistan'a yardımların devam

101 "Joint statement between the republic of Armenia and the European Union" http://www.mfa.am/en/press-releases/item/2013/11/29/eu_js/

The EU and Armenia enjoy close links and reconfirm their commitment to further develop and strengthen comprehensive cooperation in all areas of mutual interest within the Eastern Partnership framework.

Based on common values, both sides are committed to further cooperation aimed at the continuous improvement of democratic institutions and judiciary, the promotion of human rights and rule of law, good governance, the fight against corruption, the strengthening the civil society, the further improvement of the framework for enhanced trade and investments, the continued implementation of the mobility partnership and increased sectoral cooperation.

Based on their common endeavour to build upon the existing framework of cooperation, the EU and Armenia stress the importance of revisiting the basis for their relations.

The EU and Armenia acknowledge that they have completed negotiations on an Association Agreement, including a Deep and Comprehensive Free Trade Area, but will not proceed with its initialling due to Armenia's new international commitments. They agree on the need to update the EU-Armenia ENP Action Plan.

edeceği anlamına gelecek bir ifade bulunmamaktadır. Ancak, bazı projeler için başlamış yardımların, bunlar bitene kadar sürmesi olasıdır. Bir kaynağa göre bu yardım 2014 yılı için 110 milyon Euro'dur¹⁰².

Ermenistan Ortaklık anlaşmasını imzalasaydı Avrupa Birliği'nin yardımlarının çok daha fazla olacağına şüphe bulunmamaktadır. Bu konuda resmen bir rakam verilmemiş olmakla beraber, yukarıda değindiğimiz kaynak 3-4 yıllık bir dönem içinde Ermenistan'a 6 milyar verilmesinin öngörüldüğünü ileri sürmüştür. Avrupa Birliği'nin halen içinde bulunduğu ekonomik durum nedeniyle bu paranın Ermenistan'a tahsisi güç olabilir. Ancak Ermenistan'ın ekonomik kalkınması için bu miktara hatta daha fazlasına gerek olması normaldir.

Başkan Sarkisyan Doğu Ortaklığı Zirve toplantısında bir konuşma da yapmış¹⁰³ ve yukarıda değindiğimiz Ortak Bildiride yer alan kapsamlı reformların uygulanmasına devam edilmesi azminde olduklarını söylemiştir. Ayrıca Ermeni milletinin inşası ve güçlendirilmesi için Avrupa'nın örnek alınmasının Ermenistan'ın bilinçli bir tercihi olduğunu ve bu süreçten geri dönülemeyeceğini de ifade etmiştir. Ancak Avrupa örneği bu derecede önemliyse neden Rus örneğinin tercih edildiğine değinmemiştir.

Bu konuşmada dikkati çeken bir diğer husus Avrupa Birliği'nin Doğu Ortaklığının Atlantik'ten Pasifik Okyanusuna kadar entegrasyonun desteklenmesi için doğal bir köprü oluşturması gerektiğine dair olan sözlerdir ki bir bakıma Rusya'nın da Avrupa Birliği'ne ortak olmasını tavsiye edilir gibidir.

Ermenistan Devlet Başkanının bu konuşmasının ana konusu Ermenistan-Avrupa Birliği ilişkileriydi. Birçok konuşmanın yapıldığı bir ortamda başka konulara değinilmesi yersiz olurdu. Ancak Sarkisyan böyle bir endişe duymadan, ülkesinin Türkiye ile olan ilişkileri, soykırım iddiaları, 1915'in yüzüncü yılı ve ayrıca Karabağ sorununa de değinmiştir. Böyle yapmakla, Avrupa Birliği ile olan ilişkilerinin zayıflamasına rağmen, Birliğin ve üye ülkelerin bu konularda Ermenistan'a yardımcı olmalarına devam etmelerini sağlamaya çalışmıştır.

Sarkisyan'ın Türkiye ve Karabağ hakkındaki sözlerine doğrudan ilgisi nedeniyle bu yazımızın "Türkiye-Ermenistan İlişkileri" Bölümünde yer verdik.

102 "EU Was Ready to Provide Armenia With 6 Billions Euro Aid in 3-4 Years- Concord Center Head" *ARKA*, 26 Kasım 2013.

103 "Statement by Serzh Sargsyan, President of the Republic of Armenia at the Third Eastern Partnership Summit" <http://www.president.am/en/press-release/item/2013/11/29/President-Serzh-Sargsyan-speech-at-the-third-Eastern-Partnership-summit/>

III. Ermenistan'ın Güvenlik Sorunları

1990'ların başlarında Karabağ'da yapılan çarpışmaların bir barış anlaşmasıyla değil bir ateşkesle sonuçlanması, ayrıca Ermenistan'ın hukuken Azerbaycan'a ait topraklarını işgal etmesi nedenleriyle Azerbaycan'ın Birleşmiş Milletler Antlaşmasınının 51. maddesi gereğince topraklarını geri almak hakkı vardır. Bu da iki ülke arasında çatışmaların yeniden başlaması sonucunu verebilir.

Ermenistan'ın işgal etmiş olduğu topraklardan çekilmek, buna karşılık Karabağ Ermenileri için, gerektiğinde uluslararası garanti altında, özel bir statü elde etmek yoluyla Azerbaycan ile barış yapması ve savaş olasılığını ortan kaldırması mümkündür. Ancak hâlâ 1990'ların ilk yıllarının askeri başarılarının etkisi altında bulunan Ermenistan kamuoyu ile onu istismar eden, başta Taşnaklar olmak üzere, bazı siyasi partilerin tutumu ve iktidardaki Cumhuriyetçi Partinin de genelde benzer bir davranış içinde olması Azerbaycan ile uzlaşmak yolunu tıkamakta ve dolayısıyla savaş olasılığını arttırmaktadır.

Buna karşılık Azerbaycan, petrol ve doğal gaz satışlarından sağladığı imkânlarla silahlanmasını ve ayrıca savunmasını güçlendirmektedir. Halen Azerbaycan'ın savunma bütçesi Ermenistan'ın tüm bütçesinden fazladır. Uzak olmayan bir tarihte Azerbaycan askeri alanda Ermenistan'a karşı mutlak üstünlük sağlayacak ve bu alandaki imkânlarını Ermenistan tarafından işgal edilmiş topraklarının kurtarılması için kullanabilecektir.

Bu durumda Ermenistan'ın işgal etmiş olduğu Azeri topraklarını elde tutmasının ötesinde bizzat Ermenistan' topraklarının savunulması için de dış yardıma ihtiyacı vardır ve günümüz koşullarında bu işlevin en iyi Rusya tarafından yerine getirilebileceği görülmektedir. Rusya, vaktiyle tamamen hâkim olduğu Güney Kafkaslarda günümüzde de nüfuz sahibi olmayı istemekte ve bunun için de bir askeri üs kurduğu Ermenistan'dan yararlanmaktadır. Böylelikle Ermenistan'ın güvenlik gereksinmesiyle Rusya'nın bu bölgede varlığını sürdürmek istemesi aynı noktada buluşmakta ve bundan bir stratejik ortaklık doğurmaktadır.

Ne var ki Rusya için sadece Ermenistan'da değil Güney Kafkasların diğer iki ülkesi olan ve Ermenistan'a göre daha güçlü konumları bulunan Gürcistan ve Azerbaycan'da da nüfuz sahibi olmak gerekmektedir. Rusya'nın, bilinen nedenlerde Gürcistan ile eski ilişkilerini kurması zordur, bu en azından uzun zaman alacaktır. Buna karşılık silahlanma politikası nedeniyle Azerbaycan ile bazı alanlarda ortak noktalar mevcuttur. Bu durum Rusya-Ermenistan stratejik ortaklığının zayıf noktasıdır ve Rusya'nın özellikle savunma alanında Ermenistan'a verdiği desteği kesin değil göreceli, diğer bir deyimle koşullara göre değişen bir nitelik taşıması sonucunu vermektedir.

Rusya'nın Ermenistan'ın savunmasına katkısı hangi hukuki temele dayanmaktadır?

İkili ilişkiler yönünden durum şudur.

- a. Ermenistan 1995 yılında Rusya ile yaptığı bir anlaşma ile bu ülkeye Gümrü yakınlarında bir askeri üs vermişti. Diğer yandan Rus güçlerinin Ermenistan'ın Sovyetler Birliği zamanındaki sınırlarını koruması da kararlaştırılmıştı. Bu fiiliyatta Rus güçlerinin Ermenistan'ın Türkiye ve İran'la olan sınırlarını koruyacağı anlamına gelmektedir. Ermenistan böylece Azerbaycan ile arasındaki olası silahlı çatışmalara Türkiye'nin Ermenistan toprakları üzerinden, müdahale etmek istemeyeceği düşünmekte ve bu durumu hesaba katarak Azerbaycan'a karşı politikasını saptamakta ve yürütmektedir. Bu "Rus şemsiyesi" Ermenistan'ın Türkiye'ye karşı uyguladığı tavizsiz ve zaman zaman saldırgan denebilecek politikalarına temel teşkil etmektedir. Kısaca söylemek gerekirse Ermenistan askeri alanda, Rus şemsiyesi nedeniyle, Türkiye'den çekinmemektedir.
- b. Ermenistan'ın diğer iki komşusu (Gürcistan ve Azerbaycan) olan sınırları Rusya tarafından korunmamaktadır.

Bilinen durum bu olmakla beraber Ermeni siyasetçileri bazen Ermenistan'ın Azerbaycan ile olan sınırlarının Rus güçleri tarafından korunacağına dair iki ülke arasında bir anlaşma, en azından bir mutabakat olduğu anlamına gelecek beyanlarda bulunmaktadır. Bu durum, özellikle 2010 yılında Ermenistan'daki Rus üssünün süresinin uzatılması sırasında görülmüştür.

Yukarıda değindiğimiz, Ermenistan'ın 1995 yılında Rusya ile imzaladığı ve Gümrü'de bir Rus üssü kurulmasına ilişkin anlaşma 25 yıllık olup 2020 yılında son bulacaktı. Süresinin dolmasına on yıl kadar bir zaman varken bu anlaşma, 20 Ağustos 2010 tarihinde, 24 yıl daha uzatıldı sona eriş tarihi 2044 yılı oldu¹⁰⁴. Böylece Güney Kafkaslardaki tek Rus askeri varlığının en azından bu asrın ortalarına kadar devam edeceği, diğer bir deyimle Rusya'nın Güney Kafkasları terk etme gibi bir niyetinin hiç olmadığı anlaşılmış oldu.

Ermenistan'ın bu anlaşmadan ne kazandığına gelince Gümrü üssünün Ermeni silahlı güçleriyle birlikte, Ermenistan'ın güvenliğini de sağlayacağına ve ayrıca Rusya'nın Ermenistan'a modern ve uygun silahlar ve özel askeri teçhizat verilmesini kabul ettiğine dair o dönemde Ermenistan basınında yazılar çıktı¹⁰⁵. Başkan Sarkisyan da imza günü Başkan Medvedev ile birlikte

104 Bu konuda Ermeni Araştırmaları Dergisi'nin 36. sayısında (2010) ayrıntılı bilgi mevcuttur. ss.74-82

105 "Russia-Armenian Defense Pact Will Avert New War in Karabakh" *Armenianliberty.org*, ve *RFE/RL* 17 Ağustos 2010.

yaptığı basın toplantısında “Protokol Ermenistan’daki Rus askeri üssünün varlığını uzatmakla kalmamakta aynı zamanda coğrafi ve stratejik yükümlülüklerinin kapsamını da genişletmektedir. Şimdiye kadar üssün faaliyeti eski Sovyetler Birliği devleti sınırlarıyla kısıtlıydı, şimdi bu kısıtlama anlaşmanın metninden çıkarılmıştır. Rusya, ortaklaşa olarak Ermenistan Cumhuriyetinin güvenliğini sağlama sorumluluğunu ve modern silahlarla kuvvetlerimizin silahlarının arttırılmasına yardım etmeyi yüklenmiştir”¹⁰⁶ sözleriyle basın haberlerini doğrulayan ifadeler kullandı. Ancak Medvedev’in bu konuya hiç değinmemesi dikkatleri çekti.

Bu ziyaretten kısa bir süre sonra, 2010 yılı Eylül ayı başında, Başkan Medvedev, Ermenistan ile Azerbaycan arasında bir denge gözetmek için, Bakü’ye de bir resmi ziyarette bulundu. Bu ziyaretten hemen önce Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov bir Azerbaycan gazetesine verdiği mülakatta¹⁰⁷ Ermenistan’daki Rus üssü konusuna da değinerek Ermenistan’la 20 Ağustos’ta imzalanmış olan protokolün sadece üssün süresini uzattığını, bu üssün işlevini değiştirmediğini, ne üsteki askerlerin ne de silahların sayısını arttırmadığını, bu üssün esas amacının Rus Federasyonun çıkarlarını korumak olduğunu, bu çıkarların Güney Kafkasya ve Hazar bölgesinde istikrarın korunmasını da içerdiğini, üssün süresinin uzatılmasıyla bu amacın değişmediğini söyledi¹⁰⁸. Başkan Medvedev de Azerbaycan’ı ziyareti sırasında aynı mealde konuştu ve imzalanan protokolün Azerbaycan’ın güvenliği için bir tehlike oluşturmadığını ileri sürdü¹⁰⁹.

Sonuç olarak Ermenistan Gümrü üssünün süresini uzatan 20 Ağustos 2010 tarihli anlaşmayla Rusya’nın Ermenistan’ın güvenliğini sağlama sorumluluğunu yüklediğini ve ayrıca Ermenistan ordusuna modern silahlar vermeyi kabul ettiğini ileri sürmekte Rus yetkililer ise bu konuda sessiz kalmış bulunmaktadır. Bu çelişkili durum halen açıklığa kavuşmuş değildir. Rus üssünün süresini uzatan anlaşmada Ermenistan’ın korunmasına dair bir hüküm bulunmadığı ancak bu konunun kamuoyuna açıklanmayan bir başka belgede yer aldığı düşünülebilir. Bu mümkündür, ancak Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın 102 maddesi ülkeler arasında yapılan her türlü anlaşmanın Sekretarya’da kütüğe işlenmesini amirdir. Kütüğe işlenmemiş anlaşmalar Birleşmiş Milletler organları önünde ileri sürülemediğinden Rusya’nın, uluslararası yargıda yok farz edilecek ve Bir ve İkinci Dünya Savaşlarının “gizli” anlaşmalarının yarattığı sorunlar nedeniyle kamuoyunda hiç tasvip edilmeyen bu usule başvuracağını düşünmek zordur zira Ermenistan’la gizli

106 <http://www.president.am/events/press/eng/?id=54>

107 “Russian FM Sergey Lavrov on Essence of St. Petersburg Proposals on Nagorno-Karabakh Conflict, Major Goal of Russian Military Base in Armenia” *Today Azerbaijan*, 29 Ağustos 2010.

108 Aynı kaynak

109 “Dimitri Medvedev rassure l’Azerbaïdjan sur l’Accord arméno-russe” *Armenews*, 3 Eylül 2010.

bir savunma anlaşması yapılmış olmasının ortaya çıkması ki bir gün muhakkak çıkacaktır, Rusya-Azerbaycan ilişkilerini tahrip edecektir. Bu nedenle Rusya Ermenistan'ı kazanırken zengin Azerbaycan'ı kaybedecektir ki böyle bir davranış Rus diplomasisinin tarzı değildir. Ancak Sarkisyan'ın da hiçbir dayanağı olmadan konuşması beklenemez. Bu durumda Ermenistan'a şifahen bazı vaatlerde bulunmuş olması mümkündür.

Çok taraflı ilişkilerde ise durum biraz farklıdır.

Başta Rusya Federasyonu olmak üzere, Sovyetler Birliğinden ayrılmış bazı Cumhuriyetler (Ermenistan, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Rus Federasyonu) tarafından kurulan Kolektif Güvenlik Antlaşmasının (Treaty on Collective Security) taraftarıdır. Bu ülkeler söz konusu antlaşmanın uygulanması için kurulan Kolektif Güvenlik Antlaşması Teşkilatı'na da (Collective Security Treaty Organization = CSTO)da üyedir.

Kolektif Güvenlik Antlaşmasının 4. Maddesi, taraf ülkelere karşı yapılabilecek saldırılara ilişkindir. Buna göre Taraf ülkelerden herhangi birine karşı bir saldırı halinde, diğer tüm taraf ülkeler, askeri olanlar dâhil, gerekli yardımı sağlayacaklar ve ellerindeki olanaklarla bu ülkeye destek vereceklerdir. Bu maddede yardım ve desteğin Birleşmiş Milletler Antlaşmasının 51. maddesindeki kolektif savunma hakkının kullanılması gereğince verileceği de kayıtlıdır¹¹⁰.

Buna göre Ermenistan, bir saldırıya maruz kaldığı takdirde, Kolektif Güvenlik Antlaşmasına taraf ülkelerden askeri yardım alacaktır. Durum böyle olmakla beraber bu yardım otomatik bir nitelik taşımamaktadır. Diğer bir deyimle Ermenistan'a (veya bir başka taraf ülkeye) saldırı halinde askeri yardım hemen yapılmayacak bunun için taraf ülkelerin oybirliğiyle karar vermesi gerekecektir. Günümüz koşullarında CSTO'nun Müslüman ülkelerinin Azerbaycan'a karşı askeri güç kullanılmasına izin vereceklerini düşünmek

110 Bu maddenin İngilizce metni şöyledir:

"In case an act of aggression is committed against any of the Member States all the others Members States will provide it with necessary assistance, including military one, as well as provide support with the means at their disposal in exercise of the right to collective defense in accordance with Article 51 of the UN Charter" .

Söz konusu maddede 2010 yılında, esasına dokunulmadan şu değişiklik yapılmıştır: If one of the Member States undergoes aggression (armed attack menacing to safety, stability, territorial integrity and sovereignty), it will be considered by the Member States as aggression (armed attack menacing to safety, stability, territorial integrity and sovereignty) to all the Member States of this Treaty.

In case of aggression commission (armed attack menacing to safety, stability, territorial integrity and sovereignty) to any of the Member States, all the other Member States at request of this Member State shall immediately provide the latter with the necessary help, including military one, as well as provide support by the means at their disposal in accordance with the right to collective defence pursuant to article 51 of the UN Charter.

The Member States shall immediately inform the United Nations Security Council on the measures taken on the basis of this article. When implementing these measures, the Member States shall adhere to the relevant provisions of the UN Charter."

güçtür. Nitekim bizzat Başkan Sarkisyan bu durumu dolaylı olarak dile getirmiştir. Ermenistan Başkanı CSTO'nun Rusya'nın Soçi kentinde 23 Eylül 2013 tarihinde yapılan Konsey toplantısındaki konuşmasında¹¹¹ daha önce 2012 Aralık ayında Moskova'da yapılan toplantıda kabul edilen bir kararda, Karabağ sorununun sadece barışçı yollarla, OSCE Minsk Grubunun aracılığıyla ve Birleşmiş Milletler Antlaşmasına, uluslararası hukukun ilke ve kurallarına ve bu kurallar arasında özellikle kuvvet kullanılmaması, kuvvet kullanma tehdidinde bulunulmaması, eşitlik ve halkların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi ve devletlerin toprak bütünlüğüne ilişkin olanlarına dayanarak çözümlenmesinin öneminin vurgulandığını hatırlatmıştır. Sarkisyan alınan bu kararın ruhuna aykırı olarak, bazı CSTO üyesi ülkelerin başka uluslararası kuruluşlarda aynı konuda bazı bildirimleri kabul ettiklerini söylemiştir. Sarkisyan birçok ülkenin Azerbaycan'dan çıkarları olabileceğini ancak bu çıkarları yansıtan belgelerin kabulünün Ermenistan için kabul edilemez olduğunu ve CSTO'nun çıkarlarına ters düştüğünü de ifade etmiştir.

Başkan Sarkisyan bu konuşmasında “bazı üye devletlerin” kim olduğunu açıklamamışsa da bunların CSTO'nun Müslüman ülkeleri olan Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan olduğunda şüphe yoktur. Bu ülkeler İslam İşbirliği Teşkilatının Karabağ konusundaki Azerbaycan görüşlerini benimseyen ve oybirliği ile alınan kararlarını kabul etmişlerdir.

Ayrıca Kazakistan ve Kırgızistan 16 Ağustos 2013 tarihinde Azerbaycan'ın Gebele kentinde yapılan Türkçe Konuşan Ülkeler Zirvesi toplantısında Karabağ sorunun Azerbaycan'ın uluslararası tanınmış sınırları içinde çözümlenmesine öngören bir bildiriye de kabul etmişlerdir¹¹².

CSTO'un emrindeki askeri güçlerin büyük bir kısmı Rus birlikleridir. Ancak Rusya'nın, CST 4. maddesine dayanarak tek başına diğer bir taraf ülkeye askeri yardım yapması hukuken mümkün değildir. Zira bu madde askeri ve diğer yardımların “kolektif” olarak yapılabileceğini belirtmektedir.

Bu konuda gözden uzak tutulmaması gereken bir diğer husus, Karabağ anlaşmazlığı silahlı bir çatışmaya dönüşürse bunun, hukuken, Ermenistan'a karşı bir saldırı olmayabileceğidir. Karabağ'ı çevreleyen ve halen Ermeni işgali altında olan yedi “rayon”un Azerbaycan'a ait olduğunda, Ermenistan dâhil, kimsenin şüphesi yoktur. O nedenle Azerbaycan'ın bu yerleri Ermeni işgalinden kurtarmak için yapacağı bir askeri harekât Ermenistan'a karşı bir saldırı teşkil etmeyecek, dolayısıyla, CSTO'nun müdahalesini de gerektirmeyecektir.

111 “Statement of President Serzh Sargsyan at the closed meeting of the leaders of CSTO Council” <http://www.president.am/en/press-release/item/2013/09/23/President-Serzh-Sargsyan-participated-at-the-session-of-the-CSTO-Collective-Security-Council/>

112 “Armenia Slams Turkic Allies Over Pro-Azeri Statement” *RFE/RL*, 23 Eylül 2013.

Karabağ'da da benzer bir durum mevcuttur. Bu bölge, uluslararası hukuka göre Azerbaycan'a bağlıdır. O nedenle bu toprakların kurtarılması için yapılacak bir askeri harekât Ermenistan'a saldırı anlamına gelmeyecektir. Hukuki durum böyle olmakla birlikte Gümrü'deki Rus üssü komutanı Albay Ruzinsky'nin aksi yönde bir beyanda bulunduğunu sonra bir Rus generalinin CSTO'un Karabağ ile ilgisinin olmadığını söylediğini yukarıda gördük.

Diğer yandan Ermenistan da bu bölgenin, kendisine ait olduğunu ileri sürmemekte ve bağımsız bir devlet olduğunu belirtmektedir. Kendi çapına göre hayli silahlanmış olmakla beraber Azerbaycan'a karşı koyması mümkün olmayan bu bölge uluslararası tanınmamış olduğundan, Ermenistan hariç, başka bir devletle savunma anlaşması yapamamakta veya savunmasını CSTO gibi bir kuruluş içinde sağlayamamaktadır.

Bu konuda diğer bir faktör Rusya'ya ne derecede güvenebileceğidir. Ermenistan ile gayet yakın ilişkilere ve hatta askeri alanda ittifaka rağmen Rusya öteden beri Azerbaycan'a silah satmaktadır. Son büyük satış 2013 Haziran ayında olmuş olup değeri yaklaşık 1 milyar dolardır¹¹³. Bu münasebetle Rusya yıllardan beri Azerbaycan'a silah sattığını, diğer yandan Rusya'nın, Güney Kafkaslarda askeri dengeyi korumak bahanesiyle de Ermenistan'a da silah sattığını belirtelim¹¹⁴.

Azerbaycan'a satılan silahların gerektiğinde ve öncelikle Ermenistan'a karşı kullanılacağına şüphe olmadığına göre satışlar Ermenistan'ın aleyhine bir durum yaratmaktadır. Ancak Rusya dolar kazancının cazibesi altında satıştan çekinmemekte ve sonra bunları tevیل etmeye çalışmaktadır. Bu son satışın Güney Kafkaslarda askeri dengeyi korumaya¹¹⁵ yönelik olduğu veya bu satışın askeri dengeyi bozmadığı¹¹⁶ gibi gerekçeler ileri sürülmüştür. Bu konuda ilginç olan Ermeni tarafının da Rusya'yı kollamak amacıyla Azerbaycan'a yapılan satışları küçümsemeye veya Ermenistan'ın yeterince silahlanmış olduğunu belirtmeye çalışmasıdır. Mesela Ermenistan Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Arthur Bagdasaryan Ermenistan'ın elindeki silahların nitelik olarak Azerbaycan silahlarından üstün olduğunu söylemiştir¹¹⁷. Ermenistan Savunma Bakanı Seyran Ohanyan da, Rusya'yı kollama telâşi içinde, Rusya ile askeri-teknik işbirliğinin çok yüksek düzeyde olduğunu, Ermenistan'ın bulunduğu bölgede nitelik bakımından dengeyi koruduğunu ifade etmiştir¹¹⁸. Son bir milyar dolarlık satışta 90 adet tank, 100

113 "Armenia Unfazed by Reported Russian Arms Supplies to Azerbaijan" *RFE/RL*, 19 Haziran 2013.

114 "Vladimir Yevseyev: "Only Two States in the CIS Can Afford Russian Arms" *Vestnik Kavkaza*, 23 Temmuz 2013.

115 "N. Bordyuzha: Russia Sold Arms to Azerbaijan to Keep military parity in South Caucasus" *Arminfo*, 26 Haziran 2013.

116 "Armenian-Azeri Parity not Breached" by Russian Arms Supplies" *RFE/RL*, 26 Haziran 2013.

117 "Armenia Equipped with Superior Arms than Azerbaijan" *Armenpress*, 27 Haziran 2013.

118 "Seyran Ohanyan About Arms Race: The situation is Under Control" *Mediamax*, 26 Haziran 2013.

adet piyade taşıyıcı, motorlu toplar ve roket atarlar gibi modern silahlar bulunmaktadır. Azerbaycan 2003 yılında 163 milyon dolar olan savunma bütçesini halen 3,7 milyara çıkarmıştır. Bu rakam Ermenistan'ın tüm bütçesinden fazladır¹¹⁹. Bu durumda Ermenistan'ın dengeyi koruduğuna inanmak zordur. Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki askeri denge ancak Ermeni güçlerine, Ermenistan'daki Rus güçlerinin de eklenmesiyle sağlanıyor olabilir. Böyle ise Rus ve Ermeni güçlerinin Azerbaycan'a karşı birlikte hareket edecekleri şimdiden kararlaştırılmış demektir ki bu Azerbaycan için kabul edilemez bir durum yaratmaktadır.

Silah satışı konusunda Rusya'nın maddi çıkarlarını ön planda tuttuğunu olaylar açıkça göstermektedir. Ancak Ermenistan'ın Rusya dışında silah sağlaması güç olduğundan bu alanda ister istemez Rusya'ya muhtaçtır ve yukarıda açıkladığımız Rusya'yı mazur gösteren çabalar da bu ihtiyaçtan kaynaklansa gerektir.

Şimdiye kadar anlattıklarımızdan şu sonuçları çıkarmak mümkündür:

- a. Ermenistan'da konuşlandırılmış Rus güçleri, Türkiye ve/veya İran'dan gelecek müdahalelere karşı Ermenistan'ı koruyacaktır.
- b. Rusya'nın ikili olarak Ermenistan'ı koruyacağına dair bir taahhüdü olup olmadığı açık değildir. Normal olarak Rusya'nın böyle bir yükümlülük altına girmesi, Azerbaycan ile ilişkilerine gayet kötü bir etki yapacak olması nedeniyle, makul görünmemektedir.
- c. Oy birliği kuralı ile CSTO'nun Ermenistan'ı koruma kararı alması imkânsız denecek ölçüde zordur.
- d. Askeri müdahale yedi Azeri rayon'unda ve/veya Karabağ'da olduğu takdirde hukuken Ermenistan'a bir saldırı yapılmış olmayacak ve CSTO'nun müdahalesi de gerekmeyecektir.

Silah satışı konusunda Rusya'nın maddi çıkarlarını ön planda tuttuğunu olaylar açıkça göstermektedir. Ancak Ermenistan'ın Rusya dışında silah sağlaması güç olduğundan bu alanda ister istemez Rusya'ya muhtaçtır ve yukarıda açıkladığımız Rusya'yı mazur gösteren çabalar da bu ihtiyaçtan kaynaklansa gerektir.

Görüldüğü üzere çarpışmaların yeniden başlaması halinde Ermenistan'a çarpışmaların olduğu yer veya yerlere ve o sırada hâkim konjonktüre göre yardım yapılacak veya yapılmayacaktır. Bu nedenle ne Rusya ile olan

119 "Defense Chief Dismisses Azeri Buildup" RFE/RL 28 Haziran 2013.

anlaşmalarının ne de CSTO üyesi olmasının Ermenistan'a kesin olarak güvenlik sağlayacağını söylemek mümkün değildir.

Güvenliği sağlamanın bir diğer yolu daha vardır: Güvenliği tehdit eden anlaşmazlığı çözmek. Ermenistan'ın Azerbaycan'a ait toprakları işgal etmiş olduğunda şüphe bulunmamaktadır. Hiçbir devlet Karadağ'ı tanımamaktadır. O itibarla Ermenistan'ın görüşlerinin kabulü yoluyla bu anlaşmazlığı çözümlenme olasılığı mevcut değildir. Bu durumda işgal altındaki yedi Azeri rayon'undan çekilmek, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde Karabağ için bir statü saptayarak bu anlaşmazlığa son vermek ve böylelikle de sadece kendi güvenliğini sağlamakla kalmayıp Güney Kafkaslarda bir barış ve işbirliği dönemi başlatmak en makul yol olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

Makaleler

Alev Kılıç, “Avrasya Ekonomik Topluluğu Oluşumuna Ermenistan da Katılma Kararı aldı” AVİM Bülteni, 6 Eylül 2013.

<http://www.avim.org.tr/degerlendirmetekli.php?makaleid=6136>

“How the Armenian Population Assesses the General Situation of the Country” *Caucasus Analytical Digest*, No.53-54, 17 Temmuz 2013, ss. 36-40

Resmi Açıklamalar

“Statement by Serzh Sargsyan, President of the Republic of Armenia at the Third Eastern Partnership Summit” <http://www.president.am/en/press-release/item/2013/11/29/President-Serzh-Sargsyan-speech-at-the-third-Eastern-Partnership-summit/>

“President Serzh Sargsyan participated at the summit of the EPP eastern partnership leaders in Chisinau” <http://www.president.am/en/press-release/item/2013/07/11/President-Serzh-Sargsyan-participated-in-EPP-summit-Moldova/>

“L’UE et l’Arménie concluent un accord sur leurs relations commerciales” 24 Temmuz 2013 http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-740_fr.htm

“Résolution du Parlement européen du 12 septembre 2013 sur la pression exercée par la Russie sur des pays du partenariat oriental (dans le contexte du prochain sommet du partenariat oriental à Vilnius) (2013/2826(RSP))” <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2013-0383+0+DOC+XML+V0//FR&language=FR>

“Joint Statement on the results of the visit of the President of the Republic of Armenia to the Russian Federation” 3 Eylül 2013 <http://www.president.am/en/press-release/item/2013/09/03/President-Serzh-Sargsyan-and-President-Vladimir-Putin-joint-statement/>

“The RA President Serzh Sargsyan’s remarks at the press conference on the results of the negotiations with the RF President Vladimir Putin” 3 Eylül 2013 <http://www.president.am/en/press-release/item/2013/09/03/President-Serzh-Sargsyan-working-visit-to-Russian-Federation/>

“European Parliament resolution of 23 October 2013 on the European Neighbourhood Policy: towards a strengthening of the partnership. Position of the European Parliament on the 2012 reports. (2013/2621(RSP))”

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2013-0446+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN>

“Foreign Minister Met With EU Commissioner” 5 Eylül 2013.:

http://www.mfa.am/en/press-releases/item/2013/09/05/meeting_Füle/

“Statement of Serzh Sargsyan the president of the republic of Armenia in the parliamentary assembly of the council of Europe” 2 Ekim 2013

<http://www.president.am/en/statements-and-messages/item/2013/10/02/President-Serzh-Sargsyan-participated-at-the-session-of-the-PACE-speech/>

“Joint statement between the republic of Armenia and the European Union”

http://www.mfa.am/en/press-releases/item/2013/11/29/eu_js/

“Statement by Serzh Sargsyan, President of the Republic of Armenia at the Third Eastern Partnership Summit” <http://www.president.am/en/press-release/item/2013/11/29/President-Serzh-Sargsyan-speech-at-the-third-Eastern-Partnership-summit/>

“Statement of President Serzh Sargsyan at the closed meeting of the leaders of CSTO Council”

<http://www.president.am/en/press-release/item/2013/09/23/President-Serzh-Sargsyan-participated-at-the-session-of-the-CSTO-Collective-Security-Council/>

Gazeteler, Haber Ajansları

Haber7.com

Armenews

Hürriyet Daily News

Aksam

Bakü-1News

Today's Zaman

Milliyet

NEWS.am

ntvmsnbc

Türkiye

Sabah

Vestnikkavkaza

Armenpress

Lragir.am

Armenpress

Aysor

RFE/RL

Arminfo.am

Asbarez

Euractiv

BBC

Turan News Agency

ArmeniaNow

ARKA

abhaber

Tendsinfo

Haber Türk

Panorama.am

Hetq.am

ArmeniaNow

AMT

Tert.am

mirrorspectator

Lragir

Mediamax

ERMENİLERİN SOYKIRIMI SAVINI YADSIYANLARIN CEZALANDIRILMASI VEYA TÜRKİYE'DEN TAZMİNAT ALMAK AMACI İLE YAPTIKLARI YARGI MÜCADELELERİ

(ARMENIAN JUDICIAL ATTEMPTS TOWARDS THE PUNISHMENT OF
THOSE WHO NEGATE GENOCIDE CLAIMS OR TO FORCE TURKEY
FOR REPARATIONS)

Pulat TACAR
Emekli Büyükelçi

Öz: *Bu inceleme Ermenilerin soykırımı savını reddedenleri cezalandırmak, Fransa, ABD ve Almanya'daki bazı sigorta şirketlerinden veya Türkiye'den tazminat almak için yaptıkları yargı mücadelelerini irdelemektedir. İnceleme sonucunda Ermenilerin hukuk alanındaki mücadelelerinde bekledikleri başarıyı sağlayamadıklarına işaret edilmektedir.*

Anahtar Kelimeler: *Ermeniler, Osmanlı İmparatorluğu, Tazminat, Uluslararası Hukuk, Uluslararası Adalet Divanı, Soykırım Sözleşmesi, dolus specialis, ifade özgürlüğü, devletlerin yargı bağıışıklığı*

Abstract: *This article examines judicial attempts by the Armenians for the penalization of those who oppose the genocide claims, against insurance companies in France, US and Germany, and to force Turkey to pay compensation. In conclusion, this article argues that these judicial attempts by the Armenians failed to prove succesful.*

Keywords: *Armenians, Ottoman Empire, compensation, international law, International Court of Justice, Genocide Convention, dolus specialis, freedom of speech, Foreign state immunity*

GİRİŞ

Ermeni diasporası, güçlü olduğu ülkelerde Türkiye'ye karşı her alanda sistemli bir mücadele sürdürmektedir. Bu alanlardan biri de yargıdır. Diaspora, etki altına alabildiği ülke parlamentolarında ve eyalet meclislerinde, bazı yasal boşlukları kullanarak soykırım iddialarını hukukî zemine taşımaya çaba harcamaktadır. Mevzuata geçirilmek istenen hukukî düzenlemelerin amacı, kanun ve içtihat yolunu kullanarak Ermeni soykırım iddialarına ve buna bağlı olarak tazminat ve toprak taleplerine dayanak sağlamak, ayrıca, o ülke kamuoyunda ve uluslararası alanda Ermeni propagandalarını yaymaktır.

Diaspora Ermenilerinin bu çabaları ABD'de yoğunlaşmıştır; bunlar, Amerikan hukukunun sağladığı uygun zemini kullanarak, Osmanlı vatandaşı olan Ermenilerin 1915 yılındaki zorunlu göç sırasında ve daha sonraki yıllarda¹ geride bıraktıkları mallar için tazminat sağlamaya yönelik yargı girişimleri başlatmışlardır. Bu girişimlerin doğrudan Türkiye'yi ve kurumlarını hedef alması bakımından en dikkat çekici olanı Türkiye Cumhuriyeti, Ziraat Bankası ve Merkez Bankası aleyhine açılan tazminat davalarıdır². Fransa, İsviçre ve Arjantin Ermeni diasporasının yargı olanaklarını zorladığı diğer ülkeler.

Diaspora Ermenilerinin bir bölümüne hatırı sayılır gelir sağlayan “soykırım endüstrisi”, akademik örtü altında başlatılan propaganda faaliyetleri ile desteklenmektedir. Bu çalışmalar genelde diasporanın tazminat girişimleri ile eş zamanlı olarak anılan girişimlere zemin sağlayan tezleri öne çıkaran yayınlar biçiminde yapıyor. İleri sürülen sav, Türklerin Ermenilere soykırımı suçu işlediği ve bunun bir amacının İttihat ve Terakki Partisi liderlerinin Ermenilerden kalan mallara el koyarak devlet eliyle bir Türk tüccar sınıfı yaratma planları olduğudur³. Ancak, Emval-i Metruke mevzuatının incelenmesi bu iddianın tutarsız yanlarını ortaya çıkaracaktır⁴.

Sunuşumuzun hemen başında, Ermeni soykırımı propagandasının temelini oluşturan “1915 dramının” Türkler tarafından inkâr edilmekte olduğu söyleminin gerçeği yansıtmadığına değinmek isteriz.

1 Ermeni kaynakları başlangıçta 1915-1916 yıllarında yapılmış soykırımından söz ederlerdi; şimdi bu dönemi 1915-1923 dönemine genişletiyorlar. Amaçları sorumluluğu Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarına yaymak, Ermenistan ile Türkiye arasında akdedilen Moskova ve Kars Anlaşmalarının geçersizliğini ileri sürmektir.

2 Aslan Yavuz Şir, “Diaspora Ermenileri ve ABD Mahkemelerindeki Girişimleri” *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, 41 (2012), s.113-140.

3 Fuat Dündar, *Modern Türkiye'nin Şifresi: İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)* İletişim Yayınları: İstanbul, 2010, s. 294-296; Ayhan Aktar, *Türk Milliyetçiliği, Gayrimüslimler ve Ekonomik Dönüşüm*, İletişim Yayınları, 2006.

4 Eski Maliye Başkontrolörü Selahaddin Kardeş, “*Tehcir*” ve *Emval-i Metruke Mevzuatı*, Maliye Bak. Strateji Gel. Bşk. Yayınları: Ankara, 2008. Ayrıca hukukî bir inceleme için Önder Aytac, “Emval-i Metruke” *Adalet Dergisi*, 42 (2012), s.1-48.

1915-1916 yıllarında Osmanlı topraklarındaki tehcir sırasında, Osmanlı yasalarına aykırı eylemler yapıldığını kimse yadsımamakta. Saten, Osmanlı yargısı bu cürümleri işleyenleri mahkûm etmiştir. Bu bağlamda, Birinci Dünya Savaşı sonrasında, 1919 yılında işgal güçlerinin baskısı altında yapılan tartışmalı yargılamalardan çok daha önce, 1915-1916 yıllarında açılan davalarda tehcir sırasında suç işlediği saptanan 1673 kişi mahkemeye verilmişti. Bunlardan 67 kişi idama, 524'ü hapis cezasına, 68 kişi kürek cezasına mahkûm edilmiştir. Mahkemeye verilenlerin 528'i asker, polis 170'i başka görevlilerdi⁵. Osmanlı Ermenilerine karşı yasa dışı eylem yapanlar, Osmanlı Ceza Kanunu'nun öngördüğü suçlardan mahkûm edilmişlerdi. O mahkeme kararlarının varlığı karşısında, işlenen cürümlerin yapılmadığı ileri sürülemez. Bu açıdan, ne o zamanki Osmanlı yönetimi, ne de bugün Türkiye Cumhuriyeti yetkilileri, 1915 Ermeni tehciri sırasında Osmanlı vatandaşı Ermenilerin büyük can ve mal kaybına uğradıklarını yadsımamaktadırlar. Halen Türkiye Cumhuriyeti'nin Dışişleri Bakanı olan Sayın Ahmet Davutoğlu da Osmanlı Ermenilerinin kayıplarını yok saymadığını belirtti, ancak "adil hafıza" çağrısında bulundu.

Tehcir kararının alınmasından çok daha önceden başlayarak,-1915 Van ayaklanması başta olmak üzere- karşılıklı katliam yapıldığı yadsınmamalıdır.

Buna karşılık, Türk hükümetlerinin ve Türk toplumunun çok büyük çoğunluğunun kabul etmediği husus, o elim olaylarda, 1948 Soykırımı Sözleşmesi'nin öngördüğü "özel kasıt'ın" (*dolus specialis*) –**bir insan grubunu tamamen veya kısmen, sırf o gruba mensup buldukları gerekçesi ile yok etme kastının-** yani "Osmanlı Ermenilerini sırf Ermeni oldukları gerekçesi ile öldürme" düşüncesinin var olduğu iddiasıdır. Esasen, hukuken de özel kasıt hiç bir kuşkuyla meydan vermeden ispatlanamadığı takdirde, o olaya soykırımı denemeyeceği, Bosna/Sırbistan davasında Uluslararası Adalet Divanı tarafından kesin karara bağlanmıştır.

"O olaylar, soykırımı değil ise, nedir?" sorusuna, yurt dışında olduğu gibi, ülkemizde de farklı yanıtlar verilmektedir. Bu yanıtlar arasında öne çıkmakta olanı: "*özellikle Osmanlı Devletinin doğusunda çok büyük kayıplarla sonuçlanan karşılıklı katliam*" yapılmış olduğudur. Dışişleri Bakanı Sayın Davutoğlu'nun "adil hafıza" çağrısının ardında yatan ana fikir budur. Bir toplumun, tarihte yaşanmış elim olayları irdelerken, karşılıklı katliama maruz kalmış toplum kesimlerden bir bölümünün çektiği acıları görüp, diğer kesimin benzer kaderini yok sayması beklenmemelidir. Tehcir kararının alınmasından

5 Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu "Sürgünden soykırımı. Ermeni iddiaları", Sh.94-95; Doç. Dr. Yusuf Sarınam, "Ermeni tehciri ve Yargılamaları 1915-1916 (Armenian Relocation and Judgments 1915-1916)" *Türk Ermeni İlişkilerinin gelişmesi ve 1915 Olayları Uluslararası Sempozyumu* Gazi Üniversitesi, 2006, sh. 257-265

çok daha önceden başlayarak,-1915 Van ayaklanması başta olmak üzere-karşılıklı katliam yapıldığı yadsınmamalıdır. Oysa günümüzdeki Ermeni militanları, o dönemde, gerek ayaklanan silahlı Ermeni çetelerinin, gerek ordu birliği haline dönüşen grupların ve Osmanlı topraklarını işgal eden Rus birlikleri içindeki Ermeni kuvvetlerinin, yaptıkları katliamı ya yok saymakta, ya bunun intikam için yapıldığını söylemekte, ya da Osmanlı devleti toprakları üstündeki “*Ermeni yurdunda*” kurulması düşünülen Ermenistan Devleti projesinin gerçekleşmesi için bu “etnik temizliğin” o dönemde gerekli olduğunu vurgulamaktadırlar. Bugün bile Ermenilerin bir bölümü, Türkiye Cumhuriyeti’nin Doğu Anadolu bölgesi topraklarını “Batı Ermenistan” olarak adlandırılıyor. Kanımca, halen Ermenistan ile Türkiye arasında olduğu gibi, Ermeni diasporası ve Türklerin büyük çoğunluğu arasındaki uzlaşmazlığın temel nedeni altını çizdiğimiz bu talepler ile geçmişe yönelik “adil bellek çalışması” eksikliğidir.

Bu makalede, Ermenilerin, soykırımı savlarını yadsıyanları cezalandırma ve/veya Türkiye’den tazminat sağlama amacı ile giriştikleri yargı savaşları ele alınacak, tüm çabalara rağmen bu girişimlerin şimdiye kadar başarısız kaldığı da anlaşılacaktır.

BÖLÜM I: FRANSA’DA PARİS MAHKEMESİNİN AMERİKALI PROFESÖR BERNARD LEWİS’İ MAHKÛM EDEN KARARI

Fransa Ermeni Dernekleri Forum’u ABD’li Profesör Bernard Lewis’i Ermeni soykırımı savını inkâr ederek Ermenilere zarar verdiği gerekçesi ile dava etti. Irkçılığa ve Yahudi Düşmanlığına Karşı Uluslararası Lig (LICRA) bu davaya müdahil taraf olarak katılmak istedi.

Dava nedeni, 18 Kasım 1993 tarihli Le Monde gazetesinde iki gazetecinin “*Türkler neden Ermeni soykırımını kabul etmeği reddediyorlar?*” sorusuna Bernard Lewis’in verdiği cevaptı:

“Ermenilerin tarih versiyonu mu demek istiyorsunuz? Türkiye’de bir yandan Rusların ilerlemesi, öte yandan bağımsızlıklarını elde etmek isteyen ve bu amaçla Kafkasya’dan gelen Ruslar ile açık işbirliği yapan Osmanlı karşıtı olan bir halk grubunun varlığı sebebiyle, Türklerin bir “Ermeni sorunu” vardı. Öte yandan, Ermeni çeteleri de faaliyeteydi. Ermeniler direnişlerinin şanlı başarılarıyla övünürler; kuşkusuz Türklerin savaş koşullarında asayışı koruyabilme konusunda güçlükleri de vardı. Türkler yabancı bir gücün istilasına uğrama tehlikesi altında bulunan bir bölgede önleyici ve cezalandırıcı önlemler aldılar. Ermeniler ise ülkelerini kurtarmak istiyorlardı. Her iki taraf ta tenkil

eyleminin sınırlı bir coğrafyada yapıldığını kabul ediyor. Örneğin, Osmanlı İmparatorluğunun diğer bölgelerinde oturan Ermeniler bu tenkil eyleminden etkilenmediler.

Korkunç olaylarda çok sayıda Ermeni'nin- ama çok sayıda Türkün de öldüğünden kimsenin kuşkusu yok. Ancak, ölenlerin hangi koşullarda öldükleri ve sayıları hiç bir zaman bilinemeyecek. Kısa bir zaman önce, dünyanın gözü önünde vuku bulan Lübnan savaşı olaylarındaki sorumlulukları tam olarak saptamanın güçlüğüne bir düşünün. Yüzbinlerce Ermeni Suriye'ye sürüldü, soğuktan ve açlıktan öldü... Ama bugün o (1915) olayları hakkında soykırımı savı ileri sürülecekse, bunu kanıtlamak için Ermeni ulusunu sistematik biçimde ortadan kaldırma ve bilinçli olarak yok etme yolunda bir kararın var olması gerekir ki, bunun varlığı çok şüphelidir.”

Bernard Lewis “Türkler bu söylediklerinizi kabul ediyorlar mı?” sorusunu, “Hangi Türk'ten söz ettiğinize bağlı. Resmi makamlar hiç bir şey kabul etmiyorlar. Bazı Türk tarihçileri ise size göreceli cevaplar vereceklerdir.” şeklinde yanıtlamıştır.

Le Monde gazetesi, ayrıca, 1 Ocak 1994 tarihinde “Bernard Lewis'in açıklamaları” başlığı altında şu metni yayımladı:

“Bundan önceki söyleşide mümkün olamadığı için, 1915 yılında vuku bulan Ermeni tehciri konusundaki görüşlerimi, daha sarıh ve belirgin bir biçimde açıklamak isterim. Bu konuda pek çok olayı kesinlikle saptamaya -hâlâ- olanak yoktur. Lübnan'a yollama yapmamın nedeni, karmaşık bir ortamda gelişen olayları saptamanın ve değerlendirmenin güçlüğüne işaret etmektir. Gene de 1915 olaylarını Holocaust (Yahudi kırımı) ile mukayese etmek birçok yönden önyargılı davranış olur.

1) Ermenileri doğrudan hedef alan bir kin duygusu oluşturma ya da Avrupa'daki Yahudi düşmanlığı ile mukayese edilebilecek “iblisleştirme” kampanyası olmamıştır.

2) Kapsamı bakımından geniş bir kitleyi etkilemiş olsa da Ermeni tehciri tüm ülkeye yayılmamıştır; örneğin, İstanbul ve İzmir gibi iki büyük kentte uygulanmamıştır.

3) Türkler, -kendilerine yapıldığı oranla oransız da sayılsa- Ermenilere karşı durup dururken eylem yapmadılar. Osmanlı Devletinin Doğu vilayetlerinde, Rus ilerlemesi karşısında duyulan korku, pek çok Ermeni'nin Rusları Türk rejimi karşısında kurtarıcı olarak gördüğünün

bilinmesi ve Ermeni ihtilalcilerin Osmanlı Devletine karşı yaptıkları eylemler, İmparatorluğun gittikçe güçleşen durumu ile birleşince, zamanla ağırlaşan bir tedirginlik ve kuşku ortamının doğması sonucunu verdi. Bu, savaş dönemlerinde çok görülen ve bilinen bir nevrozdur. 1914 yılında, Ruslar Türkiye’den de katılan Ermeni gönüllülerin iştiraki ile dört büyük savaş birliği oluşturdular; bunların içinde pek çok tanınmış Osmanlı Ermeni’si şahsiyet bulunuyordu. .

4) Osmanlı İmparatorluğunda, yüzyıllar boyunca, bazı suçlulara olduğu gibi, başkalarına da stratejik ve başka nedenlerle tehcir uygulanmıştır. Osmanlı tehciri sadece ve doğrudan Ermenilere yönelik değildi. Örnek: Rus birliklerinin ilerlemesi nedeniyle ve bunların tehdidi altında Van Valisi acele ile Müslüman ahaliyi de sürgüne yollamıştır. Bu Müslümanlardan pek azı, söz konusu “dostane tehcir” sonucunda hayatta kalabilmiştir.

5) Ermenilerin çektikleri acıların feci bir insanlık trajedisi teşkil ettiği ve zulme uğramış Yahudiler gibi Ermenilerin de bu acıları belleklerinde yaşatmağa devam ettiklerinden kuşku yoktur. Ermenilerin büyük bir bölümü açlıktan, hastalıktan ve soğuktan – zira tehcir kış aylarında da sürmüştür- hayatlarını kaybetmişlerdir. Ancak, Amerikan misyonerlerinin, gönüllü Ermeni birliklerinin eline düşen Van bölgesi Müslüman ahalesinin akıbeti hakkında tehcirden önce gönderdiği raporlarda da işaret ettikleri gibi, Ermenilerin de korkunç mezalim yaptıkları konusunda kuşku bulunmamaktadır.

Ancak, bu olaylar gerçek hedeflerine ulaşmak için, eşit olmayan koşullar altında yapılan bir savaşın ve Rus işgalcilerine yardıma hazır olmakla birlikte her türlü imkândan yoksun olan Ermeni halkına karşı Türklerin duyduğu, herhalde abartılı, ama tamamen de yersiz olmayan kuşkunun oluşturduğu koşullar çerçevesinde değerlendirilmelidir. İstanbul’daki Jön Türk Hükümeti bu sorunu, sık uyguladığı bir yöntemle, yani tehcir yolu ile çözümleme kararını almıştır.

Tehcire tabi tutulanlar, Anadolu’daki savaşın zor şartlarının, sağlam kalan erkeklerin tümünün orduda görevli olmaları nedeniyle yola çıkarılanlara refakat edenlerin koruma görevlerini yapamayacak durumda bulunmalarının ve fırsattan yararlanan haydutların ve başkalarının giriştikleri çapulculuk eylemlerinin ağırlaştırdığı acılar çekmişlerdir. Bununla birlikte Osmanlı Hükümetinin Ermeni milletini toptan yok etmeyi amaçlayan bir kararının ya da planının varlığına ilişkin ciddi hiç bir delil veya belge mevcut değildir.”

Fransa Ermenileri Derneği (Forum), Bernard Lewis'in bu sözlerle Ermeni soykırımının varlığını inkâr ettiğini, tehcir edilen Ermenilerin karşılaştıkları tenkil ve çektikleri acıları küçümsediğini, böylece, hayatlarını kaybeden veya etmeyenler ile bunların ailelerinin hatıralarına duyulması gereken saygıyı göstermediğini, bu nedenle tazminat gerektiren çok ağır bir kusur işlediğini belirterek yargıya başvurmuş ve Fransa Medeni Kanunu'nun (*Code Civil*) 1382 maddesi gereğince, davaya katılan her derneğe tazminat olarak 100.000 Fransız frangı ve Yeni Usul Yasası gereğince 10.000 Fransız frangı ödemeğe mahkûm edilmesini talep etmiştir. Davayı açanlar, ayrıca alınacak kararın 5 gazetede yayımlanmasını istemiştir.

Bernard Lewis'in avukatı, Forum'un bu konuyla doğrudan ilgili olmadığını, ayrıca zaman aşımı bulunduğunu ileri sürmüş, Ermeni soykırımı savının kesin bir şekilde çözümlenmediğini, Lewis'in tarihçi olarak Forum'dan farklı görüş ileri sürmekte özgür olduğunu, yargıcın tarihçiye tam bir değerlendirme özgürlüğü tanımak zorunda bulunduğunu, Lewis'in elim olayların kurbanlarına zarar vermek istemediğini, ancak bu konuda kanıtların bir araya getirilmesinin çok güç olduğunu, **tarihçiler arasında ortak görüş bulunmadığından**, bu cürümlerin niteliğinin ve tanımının sorgulandığını, Lewis'in Ermeni karşıtı eylem ve politikanın tekrarını talep etmediğini vurgulamış, davanın reddini istemiştir.

Davacı, Medeni Kanununun 1382. maddesinin zaman aşımına tabi olmadığını, bir tarihçinin sözlerini söylerken ihtiyatlı davranması gerektiğini; 1916'da uygulanan soykırımının Birleşmiş Milletler ve Avrupa Parlamentosu tarafından tanındığını, Bernard Lewis'in Ermeni meselesinde uzman sayılamayacağını, bu alanda hiç bir yayını bulunmadığını, onun aslında Türkiye için lobi yapan yanlı bir entelektüel olduğunu ileri sürmüştür.

Mahkeme, 29 Temmuz 1881 tarihli yasanın 24.ncü maddesinin öngördüğü zaman aşımının insanlığa karşı cürümlerle sınırlı olduğunu, bunun da Nürnberg Mahkemesi statüsünün 6. maddesinde belirtilmiş bulunduğunu, yani, sadece İkinci Dünya Savaşı sırasında örgütler veya kişiler tarafından işlenmiş cürümleri kapsadığını, bu cürümlerin inkârı ile ilgili özel cezalandırma hükümlerinin, başka insanlığa karşı cürümleri, bu meyanda **1916'da Ermeni halkına karşı işlenen suçları kapsamadığını**; Bernard Lewis'e atfedilen kusurun basın yasasına aykırı bir suç olmadığını, bu eylemin Fransız Medeni Kanunu'nun 1382. maddesinde belirtilen sorumluluk alanına girdiğini; kısa zaman aşımına tabi olmadığını, bu sebeplerle davanın kabulüne karar verdiğini; Bernard Lewis'in Fransa'da "Tarihte Araplar", "Esaret ve Irk" adlı kitapları ile tanındığını, Orta Çağ Arap Tarihi ve Osmanlı ve Kemalist Türkiye uzmanı sayıldığını... Türkiye'nin Ermeni soykırımını tanımayı reddetmesine ilişkin soruya bu uzmanlık alanı çerçevesinde cevap verdiğini, **Mahkemenin 1915-**

1917 tarihleri arasında Ermenilere uygulanan katliamın soykırımı suç u olup olmadığı konusunu değ erlendirme ğ e ve karar verme ğ e Yeni Ceza Kanunu'nun 211-1 maddesine g ö re yetkisi bulunmadığı nı; olaylar tarihi ilgilendirdi ğ i cihetle, Mahkemelerin ulusal ya da d ünya tarihinin ř u veya bu d önemindeki olayların nasıl anlatılması ya da nitelendirilmesi gerekti ğ i konusundaki polemikleri ve uzlaşmazlıkları ç özümleme ve bu konuda hakemlik yapma görevinin bulunmadığı nı; tarihç inin ilke olarak, araştırma yaptı ğ ı olaylara katılmış bulunan kiş ilerin veya insan gruplarının eylem ve tutumları konusunda kiş isel görüşlerini belirtme konusunda tamamen özg ür bulundu ğ unu; bununla birlikte, bilim adamının bu özg ürlü ğ ünü kullanırken tanıklıkları veya oluşmuş görüşleri göz önünde tutma zorunlulu ğ u ile ilgili genel kuraldan uzaklaşamayacağını; bu çerçevede basın ve yayı nla ilgili özel kurallara karşı olmamak şartı ile tarihç inin, kendi sorumlulu ğ unu taşıması gerekti ğ ini belirtmiş ve Bernard Lewis'i (1) Frank sembolik bir ceza ile cezalandırmıştır.

Kararda “**Mahkemenin, 1915-1917 olaylarının soykırımı olup olmadığını tayine yetkili olmadığını**”, konuya hukuki sorumluluk açısından yaklaşıldığı, Fransa Medeni Kanunu'nun 1382 maddesine g ö re bir kusur işleyerek başkasına zarar verenin bu zararı tazmin ile mükellef oldu ğ u, Bernard Lewis'in sözleri Ermeni toplumunun duydu ğ u acıyı canlandırdığı; böylece kusur işledi ğ i, bu nedenle bir tazminat ödemesi gerekti ğ ine karar verildi ğ i” vurgulanmıştır. Bernard Lewis bu kararı temyiz etmemiştir.

Paris Mahkemesinin kararının incelenmesi, **yerel yargının kendini soykırımı tanımlaması konusunda yetkili görmedi ğ ini duyurdu ğ unu,** ancak sorunu Fransız Medeni Kanunu'nun kusur işleyerek bir kişiye zarar verme çerçevesi ile sınırlı tuttu ğ unu, kararın Fransa'daki Ermeni toplumunu manen tatmin etme ğ e yönelik bulundu ğ unu göstermektedir. Kararın gerekçeleri arasına “**bilim adamının ifade özg ürlü ğ ünü kullanırken tanıkları veya oluşmuş görüşleri nazarı itibara almak zorunlulu ğ u ile ilgili genel kuraldan uzaklaşamayacağını**” yazılmış bulunması, aşağıda ele alacağımız İsviçre (Lozan) mahkemesinin Do ğ u Perinçek'i mahkûm ederken kullandığı “**toplumun büyük bölümü tarafından benimsenmiş bir tarih yorumuna uygun karar verme vecibesi**” görüşünün Lozan mahkemesine egemen oldu ğ unu göstermektedir. Paris mahkemesinin kararındaki -kanımızca- en önemli eksiklik, yargıcın karşı görüş veya tanıklıkları yok saymasıdır.

BÖLÜM II: PARİS'TEKİ ERMENİ DİYASPORASININ TÜRKİYE'NİN PARİS BAŞKONSOLOSU AYDIN SEZGİN'İ MAHKÛM ETTİRME GİRİŞİMİ

Paris'teki Ermeni Davasını Savunma Komitesi, 2004 yılında Türkiye'nin Paris Başkonsolosu Aydın Sezgin'e, Başkonsolosluğun web sitesinde bulunan ve Ermeni soykırımı iddiasına karşı görüşleri dile getiren bir enformasyon belgesi hakkında tazminat davası açmıştır. Başkonsolosluğun sitesindeki belge 25 yıl önce Türkiye'de yayımlanmış olan ve Ermenilerin savlarını yanıtlayan bir enformasyon broşürüydü; bu bilgiler yıllar önce Türkiye'nin Paris Başkonsolosluğuna ait *web* sitesine kamuoyunu bilgilendirmek için konulmuştu.

Fransa'daki Ermeni Davasını Savunma Komitesinin amacı diplomatik dokunulmazlığı bulunan ve bu nedenle davaya katılmayacağını tahmin ettikleri Başkonsolos Aydın Sezgin'i, gıyabında tek celsede tazminata mahkûm ettirmek ve “*Ermeni İddiaları hakkında Tarihi Gerçekler*” adlı broşürü Başkonsolosluğun internet sitesinden kaldırma kararını aldirtmaktı.

Konsolosların görevleri ve dokunulmazlıkları hakkındaki 1963 Viyana Sözleşmesi kuralları

Viyana Sözleşmesinin 5.a. maddesi Konsolosluk hizmetinin “**Gönderen Devletin çıkarlarını Kabul Eden Devlette korumak**” olduğunu belirtmektedir. Aynı Sözleşmenin 5.m. maddesi Konsolosun, “**Gönderen Devlet tarafından Konsolosluğa tevdi olunan konsolosluk hizmeti dışında herhangi başka bir görevi**” yapabileceğini belirtiyor. Ancak, burada sözü edilen “herhangi başka görev” tanımına sınırlamalar getirilmiştir; yapılacak “herhangi başka görevin” Kabul Eden Devletin (yani Fransa'nın) yasa veya düzenlemeleri ile **yasaklanmamış** olması gerekmektedir. Ayrıca, “Kabul Eden Devletin (Fransa'nın) yapılan o “*herhangi başka görevin*” yapılmasına itiraz etmemiş bulunması” koşulu da vardır. Fransa Hükümeti Başkonsolosluğun sitesinde yapılan bilgilendirmeye karşı çıkmamıştır.

Konsolosların dokunulmazlığı

Viyana Konsolosluk Sözleşmesi'nin 43. maddesi, konsolosların, görevlerinin ifası ile ilgili olarak yargısal ve idari kovuşturma dokunulmazlığının bulunduğunu belirtmektedir. Türkiye Başkonsolosu anılan yargı dokunulmazlığından yararlanmaktadır. Ancak, bu konuda hayret ettiğimiz husus, Fransa Dışişleri Bakanlığı'nın, Mahkemeden kendisine gelen dava

tebligat evrakını, dokunulmazlık konusunu incelemeyen, bir posta memuru gibi, muhatabına (yani Başkonsolosumuza) göndermiş bulunmasıdır.

Başkonsolos Aydın Sezgin davada avukatı tarafından temsil edilmiş ve usule ilişkin bir kaç celseden sonra Mahkeme, Başkonsolos Aydın Sezgin'in dokunulmazlığını göz önünde tutarak davayı reddetmiştir.

BÖLÜM III: FRANSA'DA QUID ANSİKLOPEDİSİ DAVASI

Fransa'daki Ermeni Dernekleri, Fransa'da popüler bir yayın olan QUID Ansiklopedisi'nin Ermenilerin soykırımı konusundaki savı yanında, bu konudaki Türk görüşlerine de yer verdiği gerekçesi ile Quid Ansiklopedisinin yayıncısı Laffont Şirketini tazminata mahkûm ettirmek ve “**Türk görüşlerinin Ansiklopediden çıkarılmasını sağlamak**” için yargıya başvurmuştur. Yargı ilk aşamada Ermeni derneklerinin istediği yönde karar vermiştir. Laffont Şirketi bu karara karşı temyize gitmiştir. **Temyiz mahkemesi, yayıncıyı mahkûm eden kararı bozmuştur.** Temyiz Mahkemesi'nin Kararı Fransa'da Ermeni soykırımı iddiasını savunanların tezlerini kısmen çürütmesi bakımından önemlidir. Kararda özetle şu hususlar vurgulanmıştır:

“Robert Laffont Yayınevi 1963 yılından beri, Quid başlığı altında ve “her şey hakkında her şey/hemen” sloganı ile yıllık bir ansiklopedi yayımlamaktadır. Bu ansiklopedi sanat ve edebiyat, ulusal savunma, ekonomi, (her ülke hakkında bilgiler içeren) Devletler ve toprakları, Fransa (Fransa tarihi dâhil), dinler, turizm, pratik yaşam bilgileri gibi “önemli konuları” içermektedir. Tarih, bu bilgiler arasında bir bilim dalı olarak bulunmamaktadır.

Devletler ana başlığının **Ermenistan** bölümünde (1915) Ermeni soykırımı şu sözlerle yer almaktadır: *“Osmanlı İmparatorluğu döneminde Ermenilerinin Suriye, Irak çöllerine sürgünü; sürülenler yorgunluk ve yokluk, salgın hastalıklar ve katliam sonucunda ölmüşlerdir; bazı Ermeni kaynaklarına göre 1.200.000 ilâ 1.500.000 ölü; başkalarına göre Osmanlı İmparatorluğu Ermenilerinin % 40-50'si; Türklere göre 300.000 ölü; Amerikalı demograf Justin Mac Carthy'e göre 500.000 ölü vardır. 13-16 Nisan 1984 tarihinde Paris'te Sorbonne'da toplanan Daimi Halklar Mahkemesi'ne göre, Ermenilerin soykırımı kurbanı oldukları tartışılmayacak bir gerçektir.”*

Türkiye bölümünde, 2002 yılı baskısının 1279. sayfasında “Ermeni katliamı (massacres)” yazılıdır; 1915 yılı hakkında 2003, 2004, 2005 baskılarında *“Ermenilerin Osmanlı İmparatorluğunun güney eyaletlerine nakli (Ruslarla işbirliği); yolculuk sırasında çok sayıda ölüm (salgınlar, hastalıklar); Fransa, Büyük Britanya ve Rusya Türkiye'nin. İnsanlığa ve uygarlığa karşı suçları*

nedeniyle Osmanlı Hükümetinin tüm üyelerini ve katliama katılmış bulunan görevlileri kişisel olarak sorumlu tutacaklarını bildirmişlerdir” yazılıdır.

Türk görüşü (Türkiye'nin Ermenilere ilişkin olaylar konusundaki resmi tutumu) Quid'in 2005 nüshasında şöyle yazılıdır: “ 24.4.1915 tarihinde aydın, gazeteci, serbest meslek sahibi, iş adamı, din adamı Ermeni tutuklanmıştır. Birçoğu kurşuna dizilmiştir. Bu olayları (az maaş alan ve yeterince beslenmeyen) askerler tarafından Ermenilere yapılan saldırılar sonucunda yerel halka yönelik yağmalar ve öldürmeler izlemiştir. Hükümet 27.5.1915 tarihinde Ermenileri güneşe nakletme kararını almıştır. Bu yaklaşık 1.300.000 kişilik nüfusun 300.000'nin katliam ve ya açlık, soğuk ve hastalıktan ölmeleri sonucunu vermiştir. 700.000 Ermeni Türkiye'yi terk etmiştir, 180.000'i ülkede kalmıştır.”

Ayrıca Ansiklopedi'de “**Ermeni görüşüne** yollama yapılmakta, soykırımı suçlaması başlığı altında bilgi verilmektedir.

“Soykırımı kavramı Nürnberg davası ithamnamesinde ortaya çıkmıştır; bu terim –daha sonra- 9.12.1948 tarihli Soykırımının Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesinde tanımlanmıştır Sözleşme Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda ittifakla kabul edilmiş, Türkiye tarafından onaylanmıştır. Nisan 1984: Bertrand Usel Mahkemesinin yerini alan Halklar Daimi Mahkemesi soykırımını kabul etmiştir; 29.8.1985: İnsan Hakları Alt Komitesine sunulan B.M. raporu; Haziran 1987: Avrupa Parlamentosu aynı doğrultuda bir karar kabul etmiştir”; “Kabul” terimi Quid'in 2003, 2004, 2005 nüshalarında “konuyu tartışmıştır” sözcükleri ile değiştirilmiştir. 29.5.1998: Fransa: Parlamentoda ittifakla sonuçlanan birinci oylama; 26.10.2000: Senatör ve RPR Genel Sekreteri Adrien Gouteyrou Senatoya bir karar taslağı sunmuştur. 8.11.2000: Senato 164 lehte, 40 aleyhte ve 4 çekimse oyla yasa tasarısını kabul etmiştir. 18.01.2001: Fransa Ulusal Meclisi “Fransa 1915 soykırımını alenen tanıır” şeklinde tek cümleden oluşan bu yasaı kabul etmiştir. 29.01.2001: Yasa (Resmi Gazetede) yayımlanmıştır. E. soykırımının inkârı Fransa'da cezalandırılmamaktadır. İnsanlığa karşı suçları cezalandıran 1990 tarihli Gayssot yasası sadece İkinci Dünya Savaşı sırasında vuku bulmuş olayları kapsamaktadır.

Quid'in 2005 baskısında çerçeve içinde sunulan bu bölümün sonuna, “Paris Konseyi ittifakla 1915-1917 yılları arasında katledilen Ermeniler anısına bir anıt dikilmesini onaylamıştır” kaydı düşülmüştür.

Mahkeme, bir yandan, anlatım özgürlüğü hakkının öngörülebilir ve gerekli olan hallerde, diğer kişilerin haklarını korumak gibi

kısıtlamalara tabi tutulabileceğini ve zarar görenlerin bu zararın tazminini ulusal bir makama başvurarak talep edebileceklerini; öte yandan, 29 Temmuz 1881 tarihli (Fransız) yasasının 24. mükerrer maddesinin, soykırımının inkârı bağlamında, sadece 8 Ağustos 1945 tarihli Londra Anlaşması'nın ekindeki Uluslararası Askeri Mahkeme Statüsü'nün 6 maddesinde tanımlanan, insanlığa karşı işlenmiş bir veya daha çok suçun varlığını inkâr edenleri” cezalandırdığını; bu bağlamda anılan Statü'nün 9. maddesinin uygulanması gereğince, suçlu olduğu ilan olunan bir örgütün üyeleri veya Fransız yargısı ya da uluslararası yargı tarafından anılan suçları işlemekten suçlu bulunmuş bir kişi tarafından işlenmesi koşulunun da arandığını belirlemiştir

Basın özgürlüğü yasasının öngördüğü suçlardan biri oluşmadığından, Quid ve Robert Laffont Yayınevi, sadece inkârcıların görüşlerini yayımlayarak, suç teşkil eden ya da suça yakın kusurlu bir eylemle davacılara verdikleri zararı Medeni Kanun çerçevesinde tazminle yükümlü olabileceklerdir.

Ermeni dernekleri, yayıncının soykırımının bazı Devletler veya uluslararası örgütler tarafından tanındığını gizlemediğini, ancak, bu tanınmanın doğruluğu hakkında okuyucuları ikna etme konusunda hiç bir veriye yer vermediğini, aksine, inkârcı tezleri destekleyen görüşlere sahip olmakla tanınan bir tarihçinin kurbanların sayısını az gösteren görüşlerini yansıttığını, sayfalarında Türk ve Ermeni görüşlerini son derecede dengesiz biçimde sunduğunu, soykırımı “gerçeğini ve tarihsel boyutunu beylik hale getiren ve göreceleştiren” muğlak ifadelerle başvurduğunu belirtmişlerdir. Ancak, Ansiklopedinin “revizyonist” görüşlere yer vermiş olması onun sorumluluğunu gerektirmez.

Türklerin Ermeni soykırımını yadsımlarını da içine alacak şekilde geniş tutulmamış olan (sadece Yahudi kırımını kapsayan) Gayssot yasasının hatırlatılmış olması, soykırımının inkârı sayılamaz Ansiklopedideki “Türkiye tarihi” bölümünde, 1915 soykırımının gerçek ve tarihsel boyutlarının, “sürgün “ yerine “seyahat” gibi sözcüklerle anlatılması, ölüm nedenleri arasında salgınlara ve hastalıklara değinilmesi şaşırtıcı ve şoke edici olsa da bunları, bir sonraki cümlede, “bu kabil katliamlara karışmış olan Türklerin Türkiye'nin insanlığa ve uygarlığa karşı cürümlerinden kişisel olarak sorumlu tutulacakları” ifadesi ile birlikte okuyup yorumlamak lazımdır.

Böylece, Türk hükümetinin görüşlerini, imtiyazlı bir tez olarak sunmadan, bu konudaki Ermeni görüşünden önce yer veren, sayıların sözler karşısında öndegeli mi bulunduğu bir yapıtta, imkânların elverdiği

ölçüde 1915 Ermeni soykırımının çeşitli değerlendirmelerini “Ermeni” başlığı altında sunan Quid yayın şirketi, kullanıcıların bu yayından beklediği, ihtiyatlı olmak ve objektiflik görevlerine aykırı davranmamıştır.

Mahkeme, davacıların dava eylemlerini ikinci talepleri olan insanın saygınlığına saldırı çerçevesine dayandırma istemlerinin, ancak sorumluluğa ilişkin genel prensip çerçevesinde ileri sürülebileceğini, bunun da kendi eylemi hakkında sorumlu sayılması gereken eylem sahibine karşı dermeyan edilebilecek bir ilke olduğunu, bu durumda, Medeni Hukukun 1382 maddesinde kayıtlı koşullar bir araya geldikten sonra, tazminat talep etme hakkının oluşmadığını saptamıştır.”

Mahkeme, kaydettiğimiz bu gerekçelerle davacı olan Ermeni derneklerinin tüm taleplerini reddetmiştir.

Bu karar Fransa Temyiz Mahkemesinin, düşünceyi açıklama özgürlüğüne verdiği önemi vurgulaması bakımından önemlidir.

BÖLÜM IV: FRANSA’DA SIRMA ORAN-MARTZ –LEYLEKYAN DAVASI VE MAXİME GAUİN-NİŞANYAN DAVASI

Fransa’da ikamet eden Sırma Oran-Martz, Villeurbanne Belediye Meclisi seçiminde, Sosyalist-Yeşiller listesinden aday olmak istemiştir. O listenin başındaki isim olan Villeurbanne Belediye Başkanı Bret, kendisini aday listesine almak için, Sırma Oran’dan Ermeni soykırımını tanıdığını alenen açıklamasını, şart koşmuştur. Sırma Oran böyle bir ön koşulun başka herhangi bir adaydan istenmediğini, bunun Türk asıllı olduğu için kendisinden talep edilmesinin politik ayrımcılık olduğunu belirterek 2008 yılında dava açmıştır. Mahkeme Sırma Oran’ın 2006 yılında Lyon kentinde bir mitinge katılmasını ve Fransa’nın 2001 yılında Ermeni soykırımını bir yasa ile tanımış bulunmasını gerekçe göstererek, Belediye Başkanı Bret’in ayrımcılık yapmadığı sonucuna varmış ve davayı reddetmiştir. Mahkeme ayrıca, Belediye Başkanı Bret’i yıpratdığı ve dava açma hakkını suiistimal ettiği gerekçesi ile Sırma Oran’ı 1500 Avro para cezasına çarptırmıştır. Sırma Oran-Martz bu davayı AİHM’e taşımıştır. AİHM kararı henüz açıklanmamıştır.

Sırma Oran’dan önce, **Fransız tarihçi Maxime Gauin**, 2010 yılında, kendisine hakaret eden Fransa’daki Taşnak-Sutyun üyesi **Movses Nişanyan’a** karşı dava açmış ve kazanmıştı. Hakaret nedeni, Maxime Gauin’in yazdığı iki makalede Sırma Oran’a yapılan soykırımını tanıma baskısını kınamasıydı. Nişanyan Maxime Gauin’e “*Nazi soykırımı ortakçısı ve inkârcı*”, “*tıpkı Yahudileri*

Auschwitz'e gönderenler gibi" sözleriyle hakaret etmişti. Bu davayı gören Lyon Mahkemesi Gauin'i haklı bularak Nişanyan'ı 500 Euro ödemeğe mahkûm etmiştir.

Benzer şekilde, Fransa'daki Ermeni örgütlerinin ileri gelenlerinden Laurent **Leylekyan**, 2010 yılında France-Armenie dergisinde Sırma **Oran'a hakaret eden** bir yazı yayımlamış, "*Ermeni soykırımını kabul etmeyen tüm Türklerin insanlığın utancı olduğunu ve toplumdaki ayıklanmaları gerektiğini*" ileri sürmüştü; Oran'ın "*Ankara ajanı, inkâr politikası sözcüsü ve insanlık dışı bir figür*" olduğunu iddia etmiştir. Sırma Oran, bu konuda dava açmış ve Paris Asliye Hukuk Mahkemesi 28 Şubat 2013 tarihinde Leylekyan'ı bu hakaretleri nedeniyle 4000 Avro tazminata, 4500 Avro mahkeme masrafı ödemeye mahkûm etmiştir. Mahkemenin bu kararı Fransa'daki Ermeni çevrelerini çok rahatsız etmiştir.

BÖLÜM V: İSVİÇRE'NİN BERN-LAUPEN MAHKEMESİNİN VE FEDERAL MAHKEMENİN ERMENİ SOYKIRIMI SAVINI REDDEDEN 17 TÜRK VATANDAŞINI BERAAT ETTİREN KARARI

İsviçre'nin Bern-Laupen Mahkemesi'nin kararının içeriği⁶

İsviçre'deki Ermeni Soykırımını Anma Komitesi, İsviçre Parlamentosuna 26 Eylül 1995 tarihinde soykırımının tanınmasını talep eden bir dilekçe vermiştir. Bu dilekçeye karşı, 30 Ocak 1996 tarihinde, İsviçre Türk Dernekleri Koordinasyon Kurulu, Federal Meclis'e 17 imzalı, karşı yönde bir dilekçe sunmuş ve "*Ermeni soykırımı ifadesiyle tarihsel gerçeklerin saptırıldığını, Ermeni Komitesinin başvurusunun bir kışkırtma olduğunu*" belirtmiş, "*Osmanlı Ermenilerinin bir bölümünün Birinci Dünya Savaşında düşmanla işbirliği yaptığını, bu nedenle Ermeni Komitelerinin dağıtıldığını, ülkenin doğusunda, savaş bölgesinde yaşayan Ermenilerin ülkenin güneyine sevk edildiğini...*" ifade etmiştir. İsviçre'de yaşayan Ermenileri temsilen bir grup bu dilekçeyi imzalayanlar hakkında 26 Nisan 1997 tarihinde suç duyurusunda bulunmuş ve Türkler hakkında İsviçre Ceza Yasası'nın 261 mükerrer 4. maddesine aykırı hareketten dava açılmıştır. Bu madde ırkçılık ve ayrımcılık yapanları -bu arada soykırımını inkâr edenleri- cezalandırmayı öngörmektedir.

Davaya bakan Bern-Laupen Mahkemesi olayda açık inkâr ve eylemin ırk ayrımcılığı niteliği bulunup bulunmadığını ele almıştır; bu bağlamda, ırk ayrımcılığı suçuna ilişkin ceza normlarının yeterince kesinlik içermediğini,

6 Urteil vom 14 September 2001 in Sachen Karaman Fikri und Konsorten. Gerichtskreis Bern-Laupen. Bu dava konusunda bakınız: **Pulat Tacar**, "*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde Doğu Perinçek- İsviçre Davası- Bir Düşüncüyü İfade Özgürlüğü Sorunu ve Adil Bellek talebi*" Ağustos 2012, Kaynak yayınları, İstanbul

ayrıca yasada temel haklar ile çatışma bulunduğu ortaya çıktığını vurgulamıştır; yasanın bir yandan insanlık onurunun korunmasını ve bireyin ırk ayrımcılığına karşı savunulmasını istediğine, öte yandan, düşünce ve bilim özgürlüğünü çiğnediğine işaret etmiştir. İsviçreli hukukçu Trechsel'e göre " *hem Soykırımı Sözleşmesi hem de İsviçre Ceza Yasası soykırımı konusunu net olarak tanımlamamaktadır. Bu nedenle olayların incelenmesinde sadece -gerçekliği asla kuşku götürmeyen- olay göz önüne alınmalıdır.*" Oysa "**gerçekliği asla kuşku götürmeyen olay**" terimi görecedir; tanımı yoktur. 1915 Ermeni olayları konusunda çelişkili ve farklı görüşler bulunuyor. Bunlara karşılıklı öldürme veya katliam, soykırımı deniyor. Mahkeme bunlardan bir kısmına itibar ederken, öbür görüşü dışlamamalıdır. Bu nedenle, yargısal bağlamda, örneğin soykırımı suçu nitelemesini yapabilmek için geçerli bir yargı kararının bulunup bulunmadığına bakmak gerekir.

Bern Mahkemesi "Tarihi olayların uluslararası ceza mahkemelerinde görülen davalara konu olduğunu, Nürnberg Mahkemesi veya Eski Yugoslavya veya Ruanda için kurulan Özel Mahkemeler bulunduğunu, bu hukuksal çerçevenin ulusal mahkemelerin olayları irdilemekte karşılaştıkları güçlükleri kendiliğinden ortadan kaldırdığını" belirterek kanımızca sorunun en önemli noktasına değinmiştir. Bu da soykırımı davasının yetkili **bir mahkeme** tarafından görülebileceğinin 1948 Soykırımı Sözleşmesi'nde açıkça belirlenmiş olmasıdır.

Bern-Laupen Mahkemesi: "*her ne kadar soykırımı sözcüğü 1945'ten sonra hukuk terminolojisine girdiyse de, bu daha eski olayların bu isim altında tanınmayacağı anlamına gelmez. Ancak şurası bir gerçektir ki, daha eski olayları tanımlayabilmek için, tarihsel olaylara ilişkin delillerin toplanması kolay değildir*" görüşünü ileri sürmüştür.

Soykırımı Sözleşmesi'nin Giriş bölümü "**soykırımı suçunun tarihin her döneminde işlendiğini**" belirtmektedir. Ancak Sözleşmede geçmişteki hangi olayların soykırımı sınıflandırmasına girdiğine dair açıklık yoktur. Soykırımı Sözleşmesinin Hazırlık Toplantıları bu konuda bir tefsire imkân tanıyabilirdi; ancak bu konu Hazırlık toplantılarında da ele alınmamıştır. Günümüzde, bazı ülke parlamentolarının, siyasetçilerinin, basın mensuplarının, hatta akademisyenlerin, tarihte vuku bulmuş bazı olayları soykırımı olarak nitelemelerinin nedeni, bu alandaki boşluktur. Başka bir anlatımla, mahkeme kararına dayanmayan soykırımı söylemi siyasal niteliktedir, sübjektiftir ve o çerçevede değerlendirilmelidir.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Sayın Davutoğlu'nun 06.07.2012 tarihinde bazı gazetecilerle yaptığı sohbette, kendisinin 1915 olaylarını

soykırımını olarak nitelemediğini, ancak, başkalarının böyle bir değerlendirme yaptıklarını belirterek, Ermenilerin acılarına karşı duyarsız olmadığını, bu konuda diyaloga açık olduğunu söylemesi, çözüme yönelik uygar bir diyalog talebidir.

Bern-Laupen Mahkemesine göre:

“Türk Dernekleri temsilcilerini dilekçe vermeğe yönlendiren etken, ülkesini, vatanını bir lekeden doğacak zararlardan kurtarmaktır ve bu gayet anlaşılabilir bir durumdur. Bu sübjektif refleks, her insanın kültürel kimliğine, diğer bir deyişle bir ırkın, milletin veya ülkenin tarihsel geçmişine uygun bir tavidir.” “Bunun arka cephesi ırkçı bir motif sayılmaz. Ayrıca Türk dernekleri dilekçelerinin 5. maddesinde tamamen uzlaşıcı bir tutum sergilemişler, halklar arasında barış, hoşgörü ve anlayıştan söz etmişlerdir. ... Türk Dernekleri keskin bir milliyetçilik duygusu ile hareket etmişlerdir.”

***Türkiye Cumhuriyeti
Dışişleri Bakanı Sayın
Davutoğlu'nun 06.07.2012
tarihinde bazı gazetecilerle
yaptığı sohbette,
kendisinin 1915 olaylarını
soykırımı olarak
nitelemediğini, ancak,
başkalarının böyle bir
değerlendirme yaptıklarını
belirterek, Ermenilerin
acılarına karşı duyarsız
olmadığını, bu konuda
diyaloga açık olduğunu
söylemesi, çözüme yönelik
uygar bir diyalog talebidir.***

Bern - Laupen Mahkemesinin kararına göre:

“Soykırımını inkâr eyleminin bilerek ve isteyerek yapılması gereklidir. İnkâr, kabaca küçümseme ya da haklı gösterme eylemlerinin objektif verilerinin bulunması ve bunların ırkçı saiklerle yapılması elzemdir inkâr edenin, varlığını yadsıdığı olayların gerçekten vuku bulmuş olduğunu bilmesi gerekir. Auschwitz'deki gaz odalarında öldürülme olayının yalan olduğunun ileri sürülmesi mevcut veriler karşısında kabul edilemez. Ancak, başka soykırımlarında veya insanlığa karşı suçlar hakkında bilgi eksikliği olabilir. Önemli olan eylemi yapanın konu hakkında gerçek bilgi sahibi olmasıdır. Davalılar tarihçi değildir ve o döneme ilişkin uzmanlık bilgileri yoktur. Tarih bilgileri sadece Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Türk Devlet anlayışından etkilenmiş tek yanlı bilgidir. Bu bilgi davalıların kanaati ile örtüşmektedir. Türk okul sistemi çok merkezî ve milliyetçidir. Sonuç olarak tek yanlı bir bakış açısı mevcuttur; karşı görüşlere yer verilmemektedir. Davalılar o döneme ait çok yönlü olmayan ve ideolojik bir nitelik taşıyan tarih bilgilerine sahiptir ve ırkçı motiflerle hareket etmemişlerdir; olay kendi iradeleri ve istekleri dışında cereyan etmiştir. Mahkeme ırk ayrımcılığı suçlamasından aklanmalarına karar vermiştir.”

Ermeniler bu kararı bir üst mahkeme olan Bern Kantonu Yüksek Mahkemesi Birinci Ceza Dairesi'nde temyiz ettiler⁷. Mahkeme 16 Nisan 2002 tarihli kararı ile temyiz başvurusunu reddetmiştir.

Dava en üst mahkeme olan İsviçre Federal Mahkemesi'ne, Cambazyan ve Şahinyan adlı iki Ermeni tarafından taşınmış, Federal Mahkeme doktrin ve uygulamayı irdeledikten sonra bu başvuruyu da reddetmiştir. Aynı İsviçre Federal Mahkemesi'nin kısa zaman sonra, benzer bir davada görüş değiştirdiğine aşağıda değineceğiz.

BÖLÜM VI: İSVİÇRE’NİN LOZAN MAHKEMESİNİN ERMENİ SOYKIRIMI İDDİASININ “BİR ULUSLARARASI YALAN” OLDUĞUNU SÖYLEYEN DOĞU PERİNÇEK’İ MAHKÛM EDEN KARARI VE BU KARARIN İSVİÇRE FEDERAL MAHKEMESİ TARAFINDAN ONAYLANMASI

Bir önceki bölümde sunduğumuz Bern-Laupen Mahkemesinin kararı, sadece İsviçre açısından değil, diğer Avrupa ülkeleri, hatta ABD yargısı açısından önemli bir hukuksal örnektir. Bu karar, Türk vatandaşlarının büyük çoğunluğunun savunduğu, 1915 olaylarının soykırımı olarak nitelendirilmemesi gerektiği tezine yargısal destek sağlamıştı. Bu açıdan bakıldığında, belirli bir strateji oluşturulmadan, amaç belirlenmeden, konunun yeniden üstüne gidilmesinin ve “yaranın deşilmesinin, böylece -Türkiye karşıtı, önyargılı- yargıçlara zemin sağlanmasının” ciddi bir taktik hata olduğu görüşündeyim.

Doğu Perinçek'in Lozan Mahkemesi tarafından mahkûm edilmesine ilişkin gelişmeler

Doğu Perinçek, 7 Mayıs, 22 Temmuz ve 18 Eylül 2005 tarihlerinde, Vaud Kantonu'nda Lozan'da, Zürih Kantonunda Opfikon'da ve Bern Kantonunda Köniz'de çeşitli toplantılarda Osmanlı İmparatorluğu tarafından 1915 yılında ve sonraki yıllarda Ermeni halkına yapılmış olan soykırımının varlığını inkâr etmiştir. Perinçek bir Ermeni soykırımı görüşünü, uluslararası bir yalan olarak nitelemiştir. Perinçek konuşmalarını farklı çerçevelerde yapmıştır: Lozan'da bir basın toplantısında konuşmuştur; Opfikon'da 1923 yılında akdedilen Lozan Anlaşmasının yıldönümü münasebeti ile söz almıştır; Köniz'de ise Türkiye İşçi Partisi'nin bir toplantısında konuşmuştur.

7 Strafammer des Obergerichts des Kantons Bern N. 447/1/2001 16 April 2002

15 Temmuz 2005 tarihinde İsviçre-Ermenistan Derneği şikâyetinde bulunmuştur. Dava açılmış, Lozan Bölgesi (Polis) Mahkemesi 9 Mart 2007 tarihinde, Doğu Perinçek’i İsviçre Ceza Yasası’nın mükerrer 261 maddesinin 4 fıkrası bağlamında, ırk ayrımcılığı yapmaktan suçlu bulmuş ve kendisini iki yıl tecilli, günde 100 (İF) İsviçre Frank’ından (yaklaşık 66 Avro) 90 gün para cezasına, 3000 İF (yaklaşık 2000 Avro) veya karşılığı 30 gün özgürlük kısıtlaması ve İsviçre Ermeni Derneği’ne, 1000 İF (yaklaşık 660 Avro) manevi tazminat cezasına mahkûm etmiştir

Lozan Kent Mahkemesi, **Ermeni soykırımının İsviçre kamuoyu ve daha geniş bir çerçeve tarafından kabul edilen bir vakia olduğunu** belirtmiştir. Mahkeme, bu bağlamda, çeşitli Parlamento kararlarına özellikle İsviçre Parlamentosu’na sunulan ve Ermeni soykırımına yollama yapan “Buman” önergesine, hukuksal yayınlara ve Federal ve Kantonal siyasal otoritelerin çeşitli beyanlarına istinat etmiştir. Mahkeme Perinçek’i eyleme sürükleyen nedenin ırkçı olduğunu ve tarihsel bir tartışmaya ilişkin bulunmadığını belirtmiştir.

Perinçek, bu karara karşı temyize başvurmuş, özellikle Ermeni konusundaki araştırmalarına ve tarihçilerin tutumuna dayanarak, kararın iptalini ve soruşturmanın derinleştirilmesini istemiştir. 13 Haziran 2007 tarihinde Vaud Kantonu, Ceza Temyiz Mahkemesi bu talebini reddetmiştir. Temyiz Mahkemesi’ne göre, “Ermeni soykırımı, Yahudi soykırımı gibi, İsviçre Ceza Yasası’nın 261m./4 maddesinin kabulü sırasında, İsviçre yasama gücü tarafından tarihsel açıdan tanınan varlığı kabul olunmuş bir vakıadır. Bu itibarla, mahkeme soykırımının varlığını saptamak için tarihçilerin çalışmalarına başvurmak zorunda değildir.” Doğu Perinçek, ceza mahkemesi kararına karşı Federal Mahkemeye başvurmuş, hem cezai hem hukuksal tüm mahkûmiyet kararlarının iptalini istemiştir. Federal Mahkeme 12 Aralık 2007 tarihli kararı ile davacının talebini reddetmiştir” Perinçek bu kararın iptali için AİHM’nde dava açmıştır.

İsviçre Federal Mahkemesinin Doğu Perinçek’in temyiz başvurusu konusunda verdiği karardaki yanlışlar.

- Avrupa Konseyi’nin Ermeni soykırımını tanıdığı savı gerçek dışıdır.
- Uluslararası örgütlerin soykırımını tanıdığı savı da doğru değildir.⁸
- İsviçre Mahkemesi, değindiği Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal

⁸ Birleşmiş Milletler Teşkilatı sözcüsü Farhan Haq 5 Ekim 2000 tarihinde, “Birleşmiş Milletlerin Ermenilere ilişkin olayları hiç bir zaman soykırım olarak tanımadığını veya bu izlenimi verecek bir rapor kabul etmediğini” açıklamıştır.

Konseyi İnsan Hakları Komitesi'nin, Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komitesi için yazılan "Whitacker Raporu" konusunda kendisine yanlış bilgi veren Ermeni propagandacıları tarafından aldatılmıştır.⁹

- İsviçre Mahkemesi, **bazı devletlerin 1915 olaylarının soykırımı sayılmayacağı konusundaki görüşlerinin** "bu devletlerin söz konusu tarihsel olayların nasıl nitelendirilmesi gerektiğine ilişkin kanaatlerinden bağımsız siyasal mülahazalara tâbi olduğunu ve bu konuda özellikle bilim âleminde mevcut konsensüsün tartışmaya açılması bakımından yeterli bir neden oluşturmadığını" belirtmiştir. Bir ulusal mahkemenin başka devletlerin kararlarını değerlendirme yetkisi yoktur.
- İsviçre Mahkemesi **İsviçre Hükümeti'nin soykırımını tanımayan tutumunu tahrif etmiş**, Hükûmetin Türkiye ile ilişkilerini bozmamak için ihtiyatlı bir tavır takındığını belirtmiş ve aslında soykırımı savını benimsediğini dolaylı olarak şu sözlerle ileri sürmüştür: "İsviçre Hükümetinin, Türkiye ilişkileri nedeniyle soykırımı iddiaları meselesinin bir tarihçiler komisyonuna havale edilmesi düşüncesi soykırımını kabul etmiş bulunması ile çelişki oluşturmaz." "Federal Konseyin bu yaklaşımının nedeni, Türkiye'yi geçmiş hakkında kolektif bir hafıza çalışması yapmaya yönlendirmektir". İsviçreli yargıçlar, böylece, "uygar İsviçre'nin, belleği silik Türk halkının hafızasını yerine getirme ve onu uygarlaştırma" misyonuna soyunduğunu yukardan aşağı bakan bir üslupla anlatmağa yelteniyorlar.
- İsviçre yargısı "soykırımı suçunun işlendiği konusunda bir yargı kararına gerek bulunmadığını" belirterek, İsviçre'nin taraf olduğu 1948 Soykırımı Sözleşmesi'nin hükümlerinin dışına çıkmıştır. Soykırımı Sözleşmesi, soykırımı suçunun varlığının yetkili mahkeme tarafından saptanacağı konusunda kesin kural içermektedir.
- İsviçre Federal Mahkemesi'nin kararının dayandığı mantığa göre, "Perinçek'in soykırımının suçunun varlığının bir mahkeme kararına dayanmadığı görüşü... bir değer taşımaz". "Lozan Kent Mahkemesi'nin yapması gereken, **İsviçre'de Ermeni soykırımına ilişkin tarihsel**

9 Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi Belgesi: E/CN.4/1986/5-E/CN.4/S.2/1985/579. Bu rapor Komite tarafından reddedilmiş, Üst Komiteye doküman olarak yollanmak üzere alınması bile (İngilizce: receive) yapılan oylama ile geri çevrilmiştir Raporun kalitesini övmeyi öngören öneri, yapılan oylama sonucunda reddedilmiştir. "Raporun Alt Komitenin bağlı bulunduğu İnsan Hakları Komisyonuna havalesi yapılan oylama sonucunda reddedilmiştir. Raporun içeriği konusunda karşıt görüşler bulunduğu karar eklenmesi kararlaştırılmıştır. "Ermeni soykırımı konusunun belgelerce yeterince ispatlanmadığı ve kanıt olarak sunulan bazı belgelerin tahrif edildiğinin anlaşıldığı" zabıtlara yazılmıştır.

görüşün tartışma konusu yapılmamasını sağlayacak yeterli mutabakatın olup olmadığını saptamaktan ibarettir.” Böylece, İsviçre Mahkemesi, var olduğunu ileri sürdüğü mutabakata katılmayanların görüşlerini yok saymıştır.

1915 olaylarının soykırımı olduğu iddiası tartışılmayacak bir tarihsel gerçek mi?

İsviçreli yargıçlar, 1915 döneminde Osmanlı Ermenilerinin diğer Osmanlı yurttaşları yanında yaşadıkları büyük trajedinin soykırımı olduğunun tartışılmayacak bir tarihi gerçek sayıldığı hakkında İsviçre’de ve uluslararası alanda bir konsensüs bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak, yargıçlar ihtiyatı elden bırakmayarak, “*konsensüsün ittifak anlamına gelmediğini*” de karara yazmışlardır.

1915 olayları konusunda Türkiye’de ve başka ülkelerde araştırma ve tartışmalar devam etmektedir; bunlar henüz bir sonuca ulaşmış değildir. Oluşturulacak kanıya hukuksal dayanak teşkil edebilecek olan, Nazi Almanya’sı zanlılarına karşı verilmiş Nürnberg Mahkemesi kararına benzer “Ermeni soykırımı hakkında” bir yargı kararı yoktur.

1915 olayları konusunda Türkiye’de ve başka ülkelerde araştırma ve tartışmalar devam etmektedir; bunlar henüz bir sonuca ulaşmış değildir. Oluşturulacak kanıya **hukuksal** dayanak teşkil edebilecek olan, Nazi Almanya’sı zanlılarına karşı verilmiş Nürnberg Mahkemesi kararına benzer “Ermeni soykırımı hakkında” bir yargı kararı yoktur¹⁰. İsviçre Mahkemesi, bu konuda yasama gücünden destek alamadığını da

açıklamıştır. İsviçre Parlamentosu’nun iki kanadı tarafından alınmış, “Ermeni soykırımını tanıma” kararı yoktur. İsviçre Hükümeti de Ermeni soykırımını kabul eden bir karar vermemiştir. Ayrıca, İsviçre Federal Mahkemesi kararının 3.4.2 maddesinin ikinci paragrafında şunlar yazılıdır: “*Yasa metninin bazı unsurlarının parlamenterler tarafından uzun uzadıya tartışılmış olmasına karşın, bu bağlamda 1915 olaylarının (soykırımı) nitelenmesinin hiç müzakere konusu olmadığını belirtmek gerekir*”.

Mahkemenin Doğu Perinçek’in bilerek ve isteyerek suç işlediği iddiası

İsviçre Mahkemesi “*Doğu Perinçek’in bir soykırımının inkârını cezalandıran hükmün varlığını bilmekte olduğunu, günün birinde tarafsız bir komisyon*

¹⁰ Bu bağlamda, AIHM’de Fransa’ya karşı Garaudy davasında, yollama yapılan, Paris Temyiz Mahkemesi’nin verdiği 16 Aralık 1995 tarihli 6583/01 sayılı karara bakılması gerekir.

Ermeni soykırımının fiilhakika gerçekleştiğini belirtecek olsa bile, hiç bir zaman kendi tutumunu değiştirmeyeceğini açıkladığını; Ermeni soykırımını uluslararası bir yalan olarak tanımlarken ve 1915 olaylarının soykırım olarak nitelendirilmesini açıkça inkâr ederken, İsviçre’de cezaya çarptırılabilceğini bildiğini” iddia etmiştir. Oysa yukarıda anlatılan Bern- Laupen Mahkemesi tarafından verilmiş olan beraat kararı nedeniyle Doğu Perinçek, Ermenilere soykırımı yapıldığı savını yadsımasının İsviçre’de mahkûmiyet nedeni olacağını bilemezdi.

Ayrıca, Doğu Perinçek, Türkiye’yi ziyaret eden İsviçre Hükûmeti’nin Adalet Bakanı Blocher’in -düşünceyi ifade özgürlüğünü sınırladığı için- İsviçre Ceza Kanunu’nun 261/bis.4 maddesine karşı olduğunu ve bunun değiştirilmesinin Hükümette görüşüldüğünü açıkladığını¹¹ bilmekteydi. Genelde, Bakan düzeyinde yapılan açıklamalar, o hükümetin belirli bir konudaki tutumu konusunda ziyaret edilen ülkeye yönelik mesaj ve ciddi bir işaret sayılır. Bu nedenle Perinçek’in bu konuda İsviçre Hükümetinin anılan maddeyi değiştirme konusundaki niyetinin ciddi olduğunu düşünmesi doğaldır.

Tarafsız Komisyon kurulması ve bunun soykırımı konusunda karar vermesi savının soykırımı hukuku açısından irdelenmesi

Mahkeme, Doğu Perinçek’in “*tarafsız bir komisyonun belirteceği görüşe itibar etmeyeceği*” beyanının -gerekçesini incelemeyen- yermektedir. Oysa bu gerekçe hukukî niteliktedir ve “*Tarafsız komisyon*” teriminin hukuksal bir kavram olmadığı görüşüne dayanır. Tarafsızlık görecedir. “Soykırımı” ise hukuksal bir kavramdır. Soykırımı Sözleşmesi, soykırımı suçunun varlığını ancak yetkili olan mahkemenin belirleyeceğini emreder.

Gerçi, ulusal ve uluslararası hukuk, mahkeme dışında “hakem komisyonu” veya “tahkim” gibi kurumlar kurulabileceğini öngörmüştür. Hatta Lahey’de bir Uluslararası Tahkim Mahkemesi vardır. Ancak, tahkim cezai nitelikli değil, özel hukuka ilişkin uyuşmazlığın çözümüne yönelik bir süreçtir. Soykırımı suçunun işlenip işlenmediği ise ulusal ve uluslararası ceza hukukunun konusudur. Sözleşmede de açıkça belirtildiği gibi kişinin sorumluluğuna yöneliktir. Soykırımı suçunu “kişi” işler. Soykırımı suçu işlenmesi durumunda devletin sorumluluğu doğabilir. Sözleşme bu konuda Uluslararası Adalet Divanı’nı yetkili kılmıştır.

11 Swiss Info 6 Ekim 2006

Yahudi kırımını (Holokost) ile 1915 olayları arasında paralellik kurma çabası

İsviçreli yargıçlar, farklı veya aykırı görüşler bulunmasının tarihsel gerçeklerin varlığını değiştirmeyeceğini belirterek, 1915 olayları ile Yahudi kırımını olan Holokost ile paralellik oluşturmak istemişlerdir

Pek çok hukukçunun, siyasetçinin ve bilim adamının da belirttiği gibi, 1915 trajedisi ile Holokost arasında paralellik kurulamaz. Yargıçların her şeyden önce, şu soruyu kendilerine sormaları gerekirdi:

“Almanya’da, Avusturya’da veya Yahudi soykırımına eylemleriyle -veya sadece seyirci kalarak ve gelişmelerden parasal çıkar sağlayarak-yardımcı olan diğer ülkelerde yaşayan Yahudiler; yurttaşı oldukları ülkeye karşı silaha sarılarak ayaklandılar mı? Oralarda ayrı bir Yahudi devleti kurmak istediler mi?”

Bu soruların yanıtı bellidir: Hayır. “Yoksa sırf Yahudi oldukları için mi gaz odalarında öldürüldüler?” Bu sorunun yanıtı da açıktır: Evet “1915 olaylarının soykırımı veya insanlığa karşı suç olduğu konusunda Nürnberg Mahkemesi veya ulusal mahkemelerde alınan kararlara benzer mahkeme kararları var mı?” Bu sorunun yanıtı da: Hayır’dır.

1915 olayları hakkında, -Holokost konusundaki gibi- yetkili bir uluslararası mahkeme tarafından alınmış yargı kararı yoktur.

90 yıl önce ulusal yargı tarafından cezalandırılmış olan veya beraatla sonuçlanan eylemlerin hukuki niteliğinin değiştirilmesi hukukun temel ilkelerinin çiğnenmesi anlamına gelir

Türk ve yabancı kaynaklar Osmanlı Ermenilerinin tarihte pek çok kez Müslüman Osmanlılara saldırdıklarını, hatta bu saldırıların bir kısmını devletin tenkil eylemlerini tetiklemek için başlattıklarını, bu şekilde yabancı güçlerin müdahalesini harekete geçirmek istediklerini kanıtlamaktadır. Bu konuya değinen binlerce belge ve yüzlerce ciddi tarihsel araştırma ve tanıklık var.

Suç işleyen görevliler 1915/1916 yargılamaları sonucunda mahkûm edildiler

Osmanlı vatandaşı kimi görevliler ile bazı Osmanlı vatandaşlarının Osmanlı Ermenilerine karşı -yürürlükteki Osmanlı yasalarına göre- suç oluşturan bazı

eylemler yaptıkları da yadsınmamaktadır. Tarih Kurumu Başkanı Prof. Dr. Halaçoğlu ve Türkiye Cumhuriyeti Arşivler Genel Müdürü Yusuf Sarımay yayımladıkları çok sayıda kitap ve makalede Osmanlı Devleti’nin, Osmanlı yasalarına göre suç işleyenleri kovuşturma ve cezalandırma görevini yerine getirdiğini açıkladılar¹². Bu bağlamda, 30 Eylül 1915 tarihinde Soruşturma Komisyonları kurulmasına karar verilmiştir. 1915-1916 yıllarında Osmanlı Ermenilerine karşı Osmanlı yasalarına göre suç işleyenlerden 1673 kişi yargılanmıştır. Bunlar arasında binbaşı, yüzbaşı, üsteğmen, teğmen, jandarma bölük komutanı rütbesinde subaylar, polis komiseri, nahiye müdürü, tahsildar, kaymakam, belediye başkanı, kâtip, sevk memuru, mal müdürü, tapu memuru, muhtar, telgraf müdürü, nüfus memuru, başkâtip, Terk Edilmiş Mallar Komisyonu Başkanı gibi 170 kamu görevlisi vardır. Gerisi, çapulcu, çete üyesi veya halk arasından gelen vatandaştır. 1916 yılı ortalarında sona eren yargılamalar sonucunda 67 idam, 524 hapis, 272 beraat ve yargılamanın reddi kararı verilmiştir. 69 kişi sürgün, pranga, para ve kürek cezasına çarptırılmıştır. Bu yargılamalar, pek çok başka yayında sözü edilen¹³ ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında İstanbul ile ülkenin başka yerleri işgal altında iken 1919 yılında yapılan yargılamalardan ayırılır.

Şimdi, aradan neredeyse yüz yıl geçtikten sonra, 1916 yılındaki cezalandırmaların suç niteliğinin res’en değiştirilerek, yeniden yargılama yapılmadan, işlenen o suçların ceza yasasında yazılı olan suç değil de o tarihte Osmanlı yasalarında ve devletler hukukunda öngörülme soykırımı suçu olduğunun Türk devleti, yargısı, halkı ve uluslararası adalet tarafından kabul edilmesi istenmektedir

“Nulle crimen sine lege”, “Nulla poena sine lege”, “Ni ibis in idem”

Orta çağı yeniden yaşamak istemeyen ülkelerin yargılarının ve yurttaşlarının geriye doğru yürürlük kazandırılacak bir hukuk dışı işlemi kabul etmeleri beklenemez. Ayrıca *Nulle crimen sine lege* (yasayla belirlenmeyen suç olmaz) *Nulla poena sine lege* (yasaya dayanmadan ceza verilemez), *ni bis in idem* (aynı suç nedeni ile tekrar ceza verilemez) hukuk ilkeleri Uluslararası Ceza Mahkemesi’ni kuran Roma Statüsü’nde de yer almaktadır. İsviçre yargısının bu ilkeleri yok sayması da kabul edilemez bir davranıştır.

12 Doç. Dr. Yusuf SARINAY, “Ermeni tehciri ve yargılamaları 1915-1916” *Türk Ermeni İlişkilerinin Gelişimi ve 1915 Olayları Uluslararası Sempozyumu Bildirisi*. Gazi Üniversitesi Atatürk İlişkileri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi 2006; Sh. 263-264. Dr. Sarımay bu bilgileri, Osmanlı İçişleri Bakanlığı’nın, Dışişleri Bakanlığı’na yolladığı, 19 Şubat 1916, 12 Mart 1916 ve 22 Mayıs 1916 tarihli gizli yazıların ekindeki listelere dayandırmaktadır.

13 Prof. Murat BELGE, “1919 yargılamaları” *Radikal* 8-9 Nisan 2005

Soykırımı suçunun özgün niteliği

Doğu Perinçek'in yaklaşımı ile İsviçre yargı otoritesi arasındaki temel fark soykırımı sözcüğünde düğümlenmiştir. Doğu Perinçek'i savunan avukat Moreillon'un temyiz dilekçesinin 64 maddesinde, Doğu Perinçek'in yadsıdığı terimin "soykırımı" olduğunu şu ifadelerle açıklıyor:

"Doğu Perinçek olayların soykırımı olarak nitelenmesini yadsımaktadır; hiç bir zaman sürgünlerin, katliamın, diğer suçların, hatta insanlığa karşı suçların varlığını inkâr etmemiştir. Bu nedenle İsviçre Ceza Yasasının 261 bis 4. maddesine karşı bir eylemin ona yüklenmesinin nedeni anlaşılabilir değildir."

Aslında İsviçre Federal Mahkemesi de bunu kabul ediyor. Mahkeme kararının 7. paragrafında şunlar yazılı: "Bu durumda, Temyiz eden davalının (Doğu Perinçek) katliamların ve (sürgünün) tehcirin varlığını inkâr etmediğini Doğu Perinçek'in yadsıdığı hususun 1915 olaylarının soykırımı olarak nitelendirilmesi olduğunu kaydetmek gerekir."

Ancak İsviçre Mahkemesi önyargılıdır. Lozan Mahkemesi'nin kararını savunmak için, konuyu saptırması ve şunları karara yazmıştır: "Ama bu suçları da -ihtiyatlı bir şekilde yaklaşılsa bile- insanlığa karşı suçlar **dışında** nitelemek mümkün değildir. Oysa anılan suçları, savaş hukuku çerçevesine sokarak veya sözde güvenlik nedenleriyle dahi olsa haklı göstermek, İsviçre Ceza Yasası'nın 261 bis 4 hükmünün ihlali, çerçevesine girer ki, bu açıdan mütalaa edilse bile ve bu olayların soykırımı şeklinde nitelendirilmesinden bağımsız olarak, temyiz edenin (Perinçek'in) Ceza Yasası'nın 261 bis, fıkra 4 maddesinin uygulanması suretiyle mahkûm edilmesi sonuçları bakımından keyfi gözükmemektedir ve federal hukukun ihlalini oluşturmaz".

Oysa Perinçek o dönemdeki trajik olayları **haklı da göstermemiştir**; olayların hukuken soykırımı sayılmasının doğru olmadığını –bu iddianın yalan olduğunu- söylemişti.

Görüldüğü gibi davacı ile sanık arasındaki temel fark, 1915 döneminde yaşanan olayların "**soykırımı**" niteliğine veya tanımlamasına dairdir. Bir suçtan söz edildiğine göre, konunun ulusal veya uluslararası ceza hukuku alanına girdiği yadsınamaz. 1915 trajedisi soykırımı mıdır? İnsanlığa karşı suç mudur? Osmanlı ceza kanununda kayıtlı suçlara mı uyar? Karşılıklı katliam mıdır? Savaş suçu mudur? Bütün bunlar farklı suçlar. Örneğin soykırımında aranan özel kasit (*dolus specialis*) ögesi, Uluslararası Ceza Divanı'nı oluşturan Roma Statüsü'nde yer alan "insanlığa karşı suç" unsurları arasında yer almaz.

Soykırımı Sözleşmesi 1948 yılında kaleme alınırken, koruma altına alınması oylanarak reddedilen “siyasal gruplar” (bunların arasına ayaklanan gruplar da girer) Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kuruluşuna ilişkin Roma Statüsü'nde öngörülen insanlığa karşı suçlar çerçevesinde bulunur; soykırımı suçları çerçevesine girmez. İsviçre yargısı bu hukuksal fark ve ayrıntıları yok saymıştır.

Soykırımı kavramı hukuksaldır. Mahkemenin öncelikle soykırımının niteliği ve “özel kasıt kavramı” (*dolus specialis*) üzerinde durması, ayrıca, yetkili mahkeme konusuna da eğilmesi gerekirdi.

Soykırımı 1948 Soykırımı Sözleşmesinin öngördüğü bir uluslararası suçtur. Bu suçu diğer suçlardan ayıran iki önemli öge bulunmaktadır. Birincisi *dolus specialis* denilen “bir gruba mensup insanları sırf o gruba mensup buldukları gerekçesiyle yok etme konusunda özel kastın” bulunmasıdır. İkincisi, sanığın eyleminde *özel kasıt* bulunup bulunmadığın yetkili mahkeme tarafından usulüne uygun bir yargılama ile saptanmasıdır. Mahkeme bunu yapmamıştır.

Uluslararası Adalet Divanının Şubat 2007'de verdiği Bosna davası kararı soykırımı hukuku açısından önemli bir içtihat oluşturmaktadır. İsviçre mahkemesi bu kararı da göz ardı etmiştir.

Uluslararası Adalet Divanı, Bosna davasında verdiği kararın 187, 188 ve 189 maddelerinde bu konuya açıklık getirmiştir:

“Soykırımı Sözleşmesinin II maddesi ayrı bir zihinsel ögenin bulunmasının gerektiğini gösteriyor. Bu öge Sözleşme kapsamında korunan gruba mensup insanları tamamen veya kısmen, sırf o gruba mensubiyetleri nedeniyle yok etme kastının varlığıdır. Gruba mensup insanların sadece kasten yasa dışı şekilde öldürülmüş bulduklarını kanıtlamak yeterli değildir. Çok kesin biçimde tanımlanmış olan ek kastın ispatlanması gerekir... Grup üyelerinin o gruba mensup buldukları için hedef seçilmiş bulunmaları yeterli değildir; failin ayrımcı bir kastının bulunduğu saptanması ve ispatı gerekmektedir. Yani daha fazla bir şey istenmektedir... Sırf o gruba mensup bulunmaları nedeniyle, -

Soykırımı 1948 Soykırımı Sözleşmesinin öngördüğü bir uluslararası suçtur. Bu suçu diğer suçlardan ayıran iki önemli öge bulunmaktadır. Birincisi dolus specialis denilen “bir gruba mensup insanları sırf o gruba mensup buldukları gerekçesiyle yok etme konusunda özel kastın” bulunmasıdır. İkincisi, sanığın eyleminde özel kasıt bulunup bulunmadığın yetkili mahkeme tarafından usulüne uygun bir yargılama ile saptanmasıdır.

***İngilizcesi:** as such- terimi, korunan grubu yok etme kastının varlığını vurgulamaktadır. Soykırımı, benzer suçlar, özellikle, insanlığa karşı suçlar ve zulümler bağlamında ele alındığında, kasıt ögesinin özelliği ve bunun için gerekli olan özel nitelikler daha belirgin olarak ortaya çıkar... Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kupreškić davasında belirttiği gibi... zulüm ve soykırımı belirli bir gruba mensup insanlara karşı işlenmiş suçlardır. Bu insanlar o gruba mensup buldukları gerekçesiyle hedef alınmışlardır. Her iki, kategoride de önemli olan ayrımcılık yapma niyetidir; kişilere etnik, ırksal ya da dinsel nitelikleri nedeniyle saldırmaktır bu. Zulüm eyleminde, siyasal bağlantıları nedeniyle saldırmak ta buna dâhildir. Zulüm eyleminde, ayrımcılık yapma niyeti katletme dâhil, çeşitli insanlık dışı biçimlerde tezahür edebilir; soykırımı durumunda bu niyete, soykırımı kurbanlarının ait oldukları grubu tamamen veya kısmen yok etme kastının refakat etmesi gereklidir. Böylece “mens rea” açısından bakıldığında, soykırımının ağır ve en insanlık dışı zulüm olduğu söylenebilir. Başka bir anlatımla, zulüm, bir grubu tamamen veya kısmen ortadan kaldırma yönelik istençli ve bilinçli aşırı eylemlere tırmandığında, bu zulümlerin soykırımına dönüştüğü söylenebilir.”*

Uluslararası Adalet Divanı, Bosna/Sırbistan kararının 190. paragrafında etnik temizliğin de her zaman soykırımı anlamına gelmediğini “...bir grubun tamamen veya kısmen bulunduğu yerden atılması kendi başına bir soykırımı sayılmaz” sözleriyle belirtmektedir. Böyle bir eylem, insanlığa karşı suç kavramı çerçevesine girebilir.

Bosna/Sırbistan kararının 202-230 maddeleri soykırımı konusunda kanıt konusunu ele almakta, kanıtlama yükümlülüğünün soykırımı iddiasını ileri sürene ait olduğunu belirlemekte, kanıt ölçütlerini ve yöntemlerini çok yüksek tutmaktadır.

Bosna Hersek’in, Sırbistan Karadağ’a açtığı ve Sırbistan’ın soykırımı yaptığı iddiasını dile getiren davada, özel kastı ispatlamaya yönelik kanıtların düzeyi çok yüksek tutulduğundan, Sırbistan, Srebrenica’da soykırımını önlememek dışında, soykırımın suçunun işlenmesinden sorumlu tutulmamıştır. Uluslararası Adalet Divanı, 2007 Bosna kararında Bosna olaylarına soykırımı denilmese bile, işlenen cürümlerin başka bir adla mesela insanlığa karşı suç veya savaş suçu olarak nitelendirileceğini kararına yazmıştır. UAD’nin bu kararı, soykırımı suçunun diğer suçlarla karıştırılmaması gerektiğini kanıtlamaktadır.

İsviçre Mahkemesi bu konuda kesinleşerek her ülke yargısı için hukuki emsal oluşturan Uluslararası Adalet Divanı kararındaki ölçütleri görmezlikten gelmiştir.

İsviçre Federal Mahkemesi kararının düşünceyi ifade özgürlüğünü kısıtlayan boyutu

Farklı düşünenei yargılamak ve yargılama tehdidi altında bırakmak düşünceyi ifade özgürlüğüne aykırıdır

Bir tarihsel tartışmada, -kesinleşmiş mahkeme kararı ile saptanmış cürümler hariç- başkaları tarafından kabul edilmeyen görüşleri ileri sürenleri yargılamak veya yargılama tehdidi ile engellenmek düşünceyi ifade özgürlüğüne aykırıdır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesi bu tip eylem ve yasaklamaları önlemek için konulmuştur. Bu madde düşünceyi açıklama özgürlüğünü korur. Sadece zararsız ve normal görünen görüşlerin değil, rahatsız edici ve şok yaratan görüşler de korunur. (Bakınız *AIHM'nin Chauvy ve diğerleri Fransa'ya karşı Kararı: para 63 ila 70 ve Lehideux ve İsorni Kararı Para. 50 ve 51, Ginisevski kararı Para 40-45*)

BÖLÜM VII: DOĞU PERİNÇEK'İN İSVİÇRE MAHKEMESİ TARAFINDAN VERİLEN MAHKÛMİYET KARARINA KARŞI AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİNDE AÇTIĞI DAVA¹⁴

Doğu Perinçek tarafından İsviçre' ye karşı AIHM'de açılan dava İsviçre Hükümetine AIHM tarafından iletilmiş, İsviçre Hükümeti savunmasını AIHM'ne yollamıştır. **Türkiye de davaya katılmıştır.**

İsviçre Hükümeti, AIHM 'ne sunduğu savunmada, *İsviçre Mahkemesi'nin AIHS çerçevesinde hareket ettiğini, İsviçre yargısının takdir yetkisini kullandığını "mahkemenin Perinçek'i mahkûm eden kararının, AIHS'nin ifade özgürlüğüne ilişkin 10. maddesinin 2. fıkrasına ve AIHS'nin 17 maddesine uygun olduğunu"* vurgulamıştır

Oysa mahkemelerin takdir yetkileri sınırsız değildir. Bu davada İsviçre yargısı takdir yetkisini keyfi biçimde kullanmıştır. Ayrıca, yargıçların verdikleri kararda ciddi çelişkiler ve gerçek dışı bilgiler vardır.

İsviçre Hükümetine göre "*İsviçre Ceza Yasası'nın 261,4 mükerrer maddesi yeterince sarihdir.*" İsviçre Hükümeti, savunmasının "Başlangıç" bölümünde, "*bir insanlığa karşı suçun veya soykırımı suçunun inkârının cezalandırılmasını emreden, İsviçre Ceza Yasası'nın (ICY) 261/4 m. maddesinin 25 Eylül 1994 tarihinde halk oylamasın ile kabul edildiğini*"

¹⁴ Bakınız: Pulat Tacar, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde, Doğu Perinçek-İsviçre Davası, Bir Düşünceyi İfade Özgürlüğü Sorunu ve Adil Bellek Talebi* Kaynak Yayınları, Ağustos 2012. Bu kitapta Doğu Perinçek-İsviçre davaları konusunda ayrıntılı bilgi verilmiştir

belirtmiştir¹⁵. Hükümet, bu maddeyi ilga etmeyi öngören, “*İfade özgürlüğü için-Ağız tıkcasına hayır!*” konulu federal halk oylaması girişiminin 2009 yılında yeterli sayıda imza toplanamadığı için başarısız kaldığına işaret etmiştir.

İsviçre Hükümeti savunmasına göre: “*İsviçre Ceza Yasası'nın mükerrer 261 maddesinin 4 fıkrası herhangi bir soykırımının reddini yasaklamaktadır. Başlangıçta, İsviçre Federal Konseyi, sadece Holokost'un inkârının cezalandırılmasını öngören bir yasa tasarısı hazırlamıştı; diğer soykırımlarından söz etmemişti. Yasama organı, bu öneriyi olduğu gibi kabul etmedi. Parlamento, inkârın cezalandırılmasının uygulama alanını... soykırımının ve insanlığa karşı suçların inkârını, küçümsemesini ya da haklı gösterme girişimini içine alacak şekilde genişletti. Komisyon raportörü, Ulusal Konseyde yapılan görüşmelerde, değiştirilmiş metne göre, Ermeni katliamının soykırımı olarak anlaşıldığını açıklamıştı.*

İsviçre Ceza Yasası “insanlığa karşı suç veya soykırımından” söz etmektedir. Hangi eyleme soykırımı denilebilir? Hangi eylem insanlığa karşı suç kategorisine girer? Bunların hukuksal tanımı Uluslararası Ceza Divanı'nın statüsünde yazılıdır. Ayrıca, bir eylemin, yargısal bağlamda insanlığa karşı suç veya soykırımı sayılması için, yetkili mahkeme tarafından bu konuda verilmiş geçerli bir kararın bulunması gereklidir. Böyle bir yargı kararı yoksa hukuksal bağlamda bir eyleme hukuken soykırımı veya insanlığa karşı suç denilemeyeceği kanısındayız. İsviçre mahkemesi farklı düşünüyor, ancak bu düşüncesinin hukuksal gerekçesini belirtmiyor.

Oysa hukuksal bağlamda soykırımı ile genelde halk arasında gelişigüzel, teklifsizce kullanılan soykırımı terimi arasında fark vardır. Günümüzde halk ve politikacılar arasında veya medyada her trajedinin ya da katliamın “soykırımı” olarak nitelendiği biliniyor. Sadece insan değil, kültür, doğa, bitki ve hayvan soykırımından söz edenler de var. Hukukçu olmayanların ya da 1948 Soykırımı Sözleşmesi'nin kendine özgü yapısını bilmeyenlerin bu alışkanlıktan vazgeçmeleri beklenemez. Ama hukuk kurallarına bağlı olması gereken yargı organları bu konuda gerekli özeni göstermek zorundadırlar.

Zira yargısal bağlamda soykırımı suçundan söz edilecek ise, bir eylemin soykırımı suçuna ilişkin hukuksal öğeleri taşıyıp taşımadığı ve o suçun yetkili

15 İsviçre Ceza Yasası'nın 261 (mükerrer) maddesinin 4 fıkrası 1993 yılında halk oylaması ile kabul edilmiş ve 31.1.1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Madde, beş fıkradan oluşur. Ceza Yasası nefret ve ayrımcılığa yönlendirme, bu amaçlı ideolojilerin yaygınlaştırılması ve propaganda yapılması, aşağılama ve ayrımcılık, soykırım ya da insanlığa karşı işlenmiş bir suçun inkârı ve ırkçılık sebepleriyle reddini suç kapsamına almıştır.

Doğu Perinçek'in yargılamayı, mahkûm olduğu bu maddenin 4. fıkrası şöyledir: “*Her kim, yazı ile resimle, jestle, bilfiil (par des voix de fait) veya herhangi başka bir şekilde, bir kişiyi veya insan grubunu, ırkı, etnik kökeni, dini nedeni ile insanlık onurunu zedeleyecek şekilde aşağılarsa veya ayrımcılık yaparsa ve aynı nedenlerle bir soykırımını ya da insanlığa karşı işlenmiş suçları inkâr ederse, kaba şekilde küçümserse ya da haklı çıkarmaya çalışırsa, en fazla üç yıla kadar hapis ya da para cezasıyla cezalandırılır.*”

yargı tarafından usulüne uygun bir yargılama sonucunda saptanıp saptanmadığı göz önünde tutulmak zorunluluğu vardır.

Bundan yaklaşık yüz yıl önce, bir başka ülkede vuku bulan trajik eylemlerin, soykırımı suçu sayılması gerektiği hakkında siyasetçiler, tarihçiler, toplum bilimciler, vb. kişiler arasında “genel kanı” veya “oydaşma” (konsensüs) bulunduğu değerlendirilmesi, var olduğu ileri sürülen suçun hukuken mevcut olması için yeterli değildir. Hele, yargıç bu alandaki farklı görüşleri ve incelemeleri bir kenara itip, sadece kendi seçtiği uzmanların ya da kurumların görüşlerine dayanarak karar oluşturmuşsa, değerlendirmesinin keyfiliklerinden söz edilmesi kaçınılmaz olur. Kanımızca, İsviçre’deki Doğu Perinçek davasında böyle olmuştur. İsviçreli yargıçlar, “1915 döneminde Osmanlı Ermenilerinin yaşadıkları büyük trajedinin bir soykırımı olduğunu tarihsel bir gerçek” sayıyorlar; “bu konuda gerek İsviçre’de, gerek uluslararası alanda bir konsensüs -oydaşma- bulunduğunu” ileri sürüyorlar. Ancak, yargıçlar karşı görüşlerin var olduğunu ve konunun tartışıldığını da bildiklerinden, ihtiyatı elden bırakmayarak, “**konsensüsün ittifak anlamına gelmediğini**” de Perinçek kararına yazmışlar¹⁶.

İsviçre Hükümeti savunmasının uluslararası dayanaklarını belirtmek için “soykırımının sadece bir uluslararası suç değil, bu suçu işleyen cezalandırılmasının ve suçun engellenmesinin evrensel açıdan geçerli bir hukuk normu -jus cogens- “olduğunu”; ayrıca, “ulusal, ırksal ya da dinsel nefret çağrısının, ayrımcılığı, yabancı düşmanlığını ve şiddet kullanımını teşvik sayıldığını ve cezalandırılması gerektiğini” vurgulamıştır¹⁷. Bu konu 1948 Soykırımı Sözleşmesi hazırlanırken tartışılan ve herhangi bir ulusal mahkemenin, bir başka ülkede işlenen soykırımı suçu yargılama yetkisi bulunduğunu savunan “evrensel yargı yetkisi” ilkesi tartışması çerçevesine girer. 1948 Sözleşmesi hazırlanırken evrensel yargı yetkisi teklifi oylanarak reddedilmiştir.

Tarihte bir başka ülkede vuku bulmuş olan bir eylem, o ülkenin ceza yasasına göre bir suç, hatta Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü çerçevesine giren soykırımından başka bir suç ta olabilir. Bu durumda “ülkemiz kamuoyunun çoğunluğu o eylemin soykırımı suçu olduğu kanısında” diyerek bir kişiyi veya ulusu suçlamak ve farklı düşündüğü için mahkûm etmek hukuk düzenini ve vicdanları yaralar.

İsviçre yargısı mahkûmiyet kararını genelde kabul gören bir “tarihsel vakıanın” yadsınmasına dayandırıyor. Genelde kabul gören bir tarihsel vaka nedir? Bir ülkenin kamuoyu tarafından kabul edilen tarihsel vaka ile, “varlığı açıkça ispatlanmış tarihsel gerçek” arasındaki fark nedir?

16 İsviçre Federal Mahkemesi (IFM) Kararı Madde 4.4

17 İsviçre savunması: Madde 3, 4, 5

AİHM'nin *Lehideux and Isorni vs. France* davasında verdiği kararda, Fransa tarafından mahkûm edilmiş bulunan Lehideux'nün, "*Holokost gibi Nürnberg Mahkemesi tarafından varlığı açıkça saptanmış olan bir tarihsel gerçeği (clearly established historical facts) yok saymadığı*" belirtilmişti.

AİHM, böylece, ifade özgürlüğünün sınırlarını çizen çizgiyi belirlemiştir. AİHM'nin *Lehideux ve Isorni-Fransa* davasında verdiği kararın 55. maddesi Doğu Perinçek davasında da göz önünde tutulması gereken hukuksal dayanaklardan biri olmalıdır.

Burada hukuksal bağlamda dikkat edilmesi gereken bir başka husus, İsviçre Mahkemelerin AİHM'nin kullandığı "varlığı açıkça saptanmış tarihsel gerçek" deyimini değil, başka ifadelere başvurmuş bulunması ve ciddi kavram kargaşası yaratmasıdır.

Hukuksal bağlamda dikkat edilmesi gereken bir başka husus, İsviçre Mahkemelerin AİHM'nin kullandığı "varlığı açıkça saptanmış tarihsel gerçek" deyimini değil, başka ifadelere başvurmuş bulunması ve ciddi kavram kargaşası yaratmasıdır.

Perinçek davasında Ermeni olaylarının soykırımı suçu olduğuna ilişkin yetkili mahkeme tarafından verilmiş olan ve bunun varlığı **açıkça ispatlanmış tarihsel gerçek olduğunu beyan eden bir yetkili mahkeme kararı yoktur.** Ayrıca "**açıkça ispatlanmış tarihsel gerçek**" terimi ile İsviçre Mahkemesi'nin Ermeni soykırımı savı hakkında kullandığı "**genelde kabul gören**

tarihsel vakıa" terimi arasında hukuksal yönden ciddi fark vardır.

AİHM tarafından, *Chauvy vs France* davasında verilen karar, Doğu Perinçek davasında AİHM açısından göz önünde tutulması gereken bir başka yargısal örnektir. Bu kararın 60. maddesinde "*Tarihsel gerçeği aramanın ifade özgürlüğünün ayrılmaz parçası olduğu; AİHM'nin rolünün tarihçiler arasında tartışma konusu olmaya devam eden tarihsel konularda hakemlik etmek olmadığı*" belirtilmiştir.

Farklı, şok edici, rahatsız edici, korkutucu bilgiler ve görüşler de AİHS 10 maddesinin koruması altındadır. Tarihsel araştırmalar ifade özgürlüğü çerçevesine girer.

AİHM ne göre tarihi gerçeği araştırma ifade özgürlüğü çerçevesine girer. AİHM halen tarihçiler arasında ve kamuoyunda tarihsel olayların yorumu hakkında tartışmaların sürdüğü durumlarda konunun esası konusunda hakemlik yapmayacağını açıklamıştır. İsviçre Hükümeti de savunmasının 10. maddesinde bunu kabul ediyor.

“İfade özgürlüğü demokratik bir toplumun temelidir. Açıklanan görüşler rahatsız edici ve korkutucu da olabilir. Ancak takdir yetkisi mahkemenindir”.

İsviçre Hükümeti mahkemenin **takdir yetkisi** bulunduğu gerekçesinin ardına sığınmaktadır:

“AİHS Akit Taraflarına genel olarak bir takdir hakkı tanımaktadır; bu özellikle ahlaki ve dinsel konularda insanların inançlarına saldırı niteliği taşıyan alanlarla ilgilidir.”¹⁸

Ancak, İsviçre yargısı takdir yetkisini kullanırken, AİHM'nin bu alanda aldığı ve ifade özgürlüğünü koruyan, hatta sınırlarını genişleten kararlarını da göz ardı etmiştir. Örneğin, Mahkemenin bu bağlamda Ginievski kararına hiç değinmemesi ilgi çekicidir. AİHM, *Ginievski* kararında, kimilerini şoke edici de olsa düşünceyi ifade özgürlüğünün korunması gerektiğinin altını çizmiştir.

Bir tarihsel tartışmada, - kesinleşmiş mahkeme kararı ile saptanmış suçlar hariç- başkaları tarafından kabul edilmeyen görüşleri ileri sürenleri yargılamak veya yargılama tehdidi ile engellenmek düşünceyi ifade özgürlüğünü ciddi biçimde ihlal eder.

Tarihsel araştırmaların yargı kararı ile engellenmemesi, sınırlanmaması gerekir

AİHM içtihatlarına göre, tarihin araştırılması ifade özgürlüğü çerçevesine girer. AİHM tarihsel alanda, halen tarihçiler arasında ve kamuoyunda tartışmanın sürdüğü durumlarda, hakemlik yapmayacağını açıklamıştır¹⁹. Ayrıca, bu davada uzlaşmazlık konusu olan hususun temeli esas itibari ile hukuksaldır. Yukarıda da bir kaç kez belirtildiği gibi, hukuksal bağlamda bir olaya soykırımı ya da insanlığa karşı suç denilebilmesi için, bunları soykırımı ya da insanlığa karşı suç olarak tanımlayan Nürnberg mahkemesinin kararı paralelinde bir kararın bulunması gereklidir.

İfade özgürlüğü ve tarihsel araştırma konusunda önemli bir adım olan “Tarihe Özgürlük Girişiminin Blois Çağrısı”²⁰ da İsviçre yargısı ve İsviçre

18 Bakınız: mutatis mutandis 24 Mayıs 1988 tarihli Miller ve diğerleri/ İsviçre AİHM kararı; AİHM'nin Gündüz/Türkiye davasında 4 Aralık 2003 tarihli kararı; Murphy/İrlanda davasında 441798/98 sayılı karar. İsviçre Savunması Md. 11

19 İsviçre Savunması Md. 10

20 **Tarihe Özgürlük Girişiminin Blois Çağrısı**: Yasa çıkararak ya da mahkeme kararı ile tarihsel konularda araştırma ve düşünceyi ifade özgürlüğünün kısıtlaması örnekleri karşısında, pek çok düşünür, tarihçi, insan hakları savunucusu ve yazar bir araya gelerek **Tarihe Özgürlük Girişimini** oluşturmuşlar ve aşağıda metni sunulan Çağrının altını imzalayanların sayısı binleri aşmıştır:

“Tarihe Özgürlük (Girişimi) 2005 yılından beri yasa koyucu gücün, geçmişi suçlama eğilimi ile mücadele etmektedir; bu eğilim, tarih araştırmaların önüne gittikçe artan şekilde engel çıkarmaktadır. 2007 Nisan ayında Avrupa Birliğinin

hükümeti tarafından göz önüne alınmamıştır. AİHM bu önemli gelişmeyi göz ardı etmemelidir.

Fransız parlamentosu tarafından kabul edilen Accoyer raporu

Tarihsel araştırma yapanları mahkûm etme tehdidi ile engelleme sonucunu doğuran İsviçre yargısının Doğu Perinçek kararı irdelenirken, Fransa Parlamentosu Başkanı Accoyer'nin adıyla anılan Rapor da göz önünde tutulmalıdır. Aşağıda özetini sunduğumuz Accoyer Raporu Fransa Parlamentosu tarafından kabul edilmiştir. Fransa Anayasa Konseyinin Şubat 2012'de Fransa'da Ermeni soykırımını savını yadsıyanların mahkûm edilmesini öngören yasayı iptal eden kararı, aşağıda özeti sunulan Accoyer Raporu'ndaki²¹ esasları göz önünde tutmaktadır.

Bakanlar Konseyinin kabul ettiği bir Çerçeve Kararı o zamana kadar sadece bir Fransız sorunu olan bu konuya uluslararası boyut kazandırmıştır.

Anılan Çerçeve Kararı, tartışma konusu olmayan Irkçılığın ve Yahudi düşmanlığının ortadan kaldırılması adına, aslında o amaçla alınmış olmakla birlikte, Avrupa Birliği içinde, tarihçilere mesleklerinin icrası ile bağdaşmayan yasaklar getirmekte ve tarihçilerin mesleklerini yürütmelerini tehdit altına sokacak yeni suçlar yaratmaktadır. Tarihe Özgürlük (Girişimi), 2008 yılında yapılan ve "Avrupalılara" adanmış olan Blois Buluşması münasebetiyle aşağıdaki kararı kabul çağrısını yapar

Geçmişe yönelik tarihsel ahlak dersi verme girişiminden ve entelektüel açıdan sansüre tabi tutulmaktan endişe duyarak, Avrupalı tarihçileri ve politikacıları sağduyulu davranmaya çağırıyoruz.

Tarih güncel olayların tutsağı olmamalı ve birbiri ile yarış eden belleklerin dikte ettiği şekilde yazılmamalıdır. Özgür bir devlette, siyasal otoritesi tarihsel gerçeği saptayamaz ve cezalandırma tehdidi ile tarihçinin özgürlüğünü kısılayamaz.

Tarihçilere, bizim yaptığımızı benzer girişimler oluşturarak, ülkelerindeki tüm güçleri bir araya toplama ve ilk aşamada bu çağırımı imzalayarak, bellek yasaları akımını durdurma çağrısını yapıyoruz.

Kolektif belleği sürdürme görevine sahip çıkmakla birlikte, yasalarla geçmişe dönük "devlet gerçeği" oluşturma girişiminin doğurduğu tehlikelerin bilincinde olmalarını siyasetçilerden talep ediyoruz. Bu girişimler, tarihçiler ve genel olarak entelektüel özgürlükler üzerinde ciddi olumsuz sonuçlar doğurabilecektir.

Demokraside, tarihe özgürlük hepimizin özgürlüğüdür.

Pierre Nora, Tarihe Özgürlük Girişimi Başkanı

21 ACCOYER Raporu

Fransa Parlamentosu da "Tarihe Özgürlük" hareketine katılmıştır. Fransa Parlamentosu Başkanı Bernard Accoyer başkanlığında toplanan bir Parlamento Komisyonu yasama erkinin, yargının yerine geçerek, tarihsel olayları suçlayan, belleğe ilişkin yasalar çıkarmaması gerektiği konusunda (Accoyer Raporu olarak bilinen) 18.11.2008 tarihli 1262 sayılı ayrıntılı raporu yazmıştır.

Raporda "bellek yasaları kavgası" başlığı altında, Fransa'da Holokost'un inkârının cezalandırılmasına ilişkin 1990 yılında kabul edilen "Gayssot Yasası" ele alınmakta, Fransız Parlamentosunun 29 Ocak 2001 tarihinde kabul ettiği Ermeni soykırımını taniyan yasa eleştirilmekte, 2005 yılından itibaren tarihsel araştırmaları yasa ile dondurma sonucunu verecek olan bellek yasalarına tarihçilerin isyan ettiği anlatılmakta, "Parlamentonun bellek görevinin" korunması olarak özetlenebilecek çalışması hakkında ayrıntılara inilmekte, tarih konusunda yasa ile hüküm oluşturmamanın, Fransa Anayasasına aykırı sayılacağı, bunun düşünce ve düşünceyi ifade özgürlüğüne zarar vereceği, tarih biliminin temellerini zedeleyebileceği, Fransız toplumunu ayrı kamplara bölebileceği ve diplomatik rahatsızlık doğurma riskini taşıdığı vurgulanmaktadır. Rapor 2007 yılında AB Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilen Irkçılık ve Ayrımcılıkla Mücadele Çerçeve Kararının tarihçiler ve hukukçular arasında endişeye neden olduğunu da belirtmektedir.

Rapor "bellek görevi" kavramının muğlaklığı üzerinde durmakta, bu kavramın ahlâka yönelik işlevi anlatılmakta, ancak entelektüel ve ahlaki açılardan sorunlar yarattığı, kavramın uygulamaya konulmasının siyasal sonuçlarının gözden kaçırılmaması gerektiği, uluslararası ilişkiler açısından bakıldığında da hassas durumların ortaya çıkmasına neden olduğu ileri sürülmektedir.

Raporda ünlü Fransız filozofu Paul Ricoeur'ün "bellek çalışması" kavramını, "bellek ödevi" uygulamasının önüne çıkardığı belirtilmektedir. Paul Ricoeur: "Ötekinin tanıklığına dayanan tarihi bilmenin, sözcüğün gerçek anlamını ile

Türk Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun çeşitli demeçlerinde sözünü ettiği "adil bellek" çağrısı yukarıda sunulan düşünce çerçevesine giren bir uyarıdır

Orta çağda farklı düşüncelere ya da dogmalara karşı çıkanlar cezalandırılırdı. Günümüzde ise, farklı görüşünü, gerekçeye dayandırarak açıklayan ya da farklı tarihsel değerlendirme yapan kişinin düşünceyi ifade özgürlüğü, AİHS Md. 10 tarafından korunmaktadır²². AİHM pek çok kararında, ifade özgürlüğünün demokratik bir toplumun en önemli temellerinden biri olduğunu, .bu özgürlüğün sadece olumlu olarak karşılanan ya da zararsız enformasyon ya da fikirleri değil, rahatsız edici ve şok edici görüşleri de kapsadığını belirtmiştir.²³

Yukarıda anlatılanlar ve AİHM'nin emsal kararları muvacehesinde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin, Doğu Perinçek /İsviçre davasında Perinçek'e verilen mahkûmiyet kararının AİHS 10 maddesinin ihlali sonucunu verdiğini açıklaması hakkın ve hakçalışın yerine gelmesini sağlayacaktır.

bir bilgi değil, ama yalnızca inanma yoluyla bir bilmedir" (Tarih ve Anlatı Sh.20), "*hazır bir tarihsel gerçeklik yoktur*" diyerek, ele aldığımız konunun görece olduğuna dikkat çekmiştir.

Bu düşünceden hareketle, İsviçre Mahkemesinin tarihi kendi seçtiği yoruma bağlama, farklı düşüneni mahkûm etme ve kendi yorumunu dogma haline getirerek tarihsel araştırmaları dondurma girişiminin ne kadar yanlış olduğu daha iyi anlaşılır.

Accoyer Raporu Fransa'da geniş ve nitelikli destek bulmuştur. Örneğin, bu rapor konusunda bir demeç veren, Fransa Anayasa Konseyi eski Başkanı Robert Badinter Ermeni soykırımı iddialarını yadsıyanları mahkûm etmeyi öngören yasa tasarının Fransız Anayasasınının 34 maddesine aykırı olduğunu, Parlamentoların tarihsel olaylar konusunda böyle yasalar çıkaramayacağını, insanlığa karşı suç ya da soykırımı gibi hukuksal kavramlara dayanarak tarihte yaşanmış olayları mahkûm edemeyeceklerini, yasa Anayasa Konseyine getirilirse, Konseyin yasayı iptal edeceğini belirtmiştir. Fransa Anayasa Konseyi üyelerinden Georges Vedel de 1915 Ermeni soykırımının taniyan yasanın anayasaya aykırı olduğunu vurgulamış, Fransa Anayasa Konseyininin 21 Nisan 2005 sayılı kararı ile 2001 yasanın sadece bir deklarasyon niteliği bulunduğunu belirterek, dolaylı şekilde bellek yasalarını kınamıştır. Bununla birlikte, Robert Badinter'e göre **Yahudi soykırımına ilişkin Gayssot yasası farklıdır, zira daha önce mahkeme kararına bağlanmış olan bir suç fiilini inkâr etmenin suç olduğunu belirtmektedir.** 23 Temmuz 2008 tarihli Fransız Anayasa reformuna göre, bellek yasalarının fikir suçu oluşturmakta bulunduğu görüşünü savunanlar, açılan bir davada bellek yasalarının anayasaya aykırı olduğunu haklı olarak öne sürebileceklerdir.

22 AİHM'nin 2007 Ginievski/Fransa kararı:

Paris'te ikamet eden Avusturya vatandaşı Paul Ginievski, yazdığı bir makalede Hristiyanlığın Museviliğe karşı tutumunu eleştirmiş ve bunun Yahudileri gaz odasına (Auschwitz'e) yollama sonucunu verdiğini ima etmişti. Ginievski Fransız Mahkemesi tarafından mahkûm edilmişti. Ginievski AİHM'ne başvurmuş, görülen dava sonucunda AİHM adı geçenin mahkûmiyet kararının AİHS 10. maddesinin ihlali olduğuna hükmetmiştir. AİHM Ginievski'nin ifade özgürlüğünün kısıtlanmasının demokratik bir toplum için gerekli olup olmadığı hususunu incelemiştir. Bu davada ifade özgürlüğünün kısıtlamak için "acil bir toplumsal gereksinme bulunup bulunmadığını" ve bunun "ulaşılacak istenen meşru amaç ile orantılı olup olmadığını ve başkalarının onurunun ve hakkının korunması çerçevesine girip girmediği de" ele almıştır. AİHM, kararının son bölümünde Ginievski'nin makalesindeki amacı irdelemiş ve yapılan tartışmanın bir demokratik toplum için gerekli olduğu sonucuna varmıştır. Ginievski'nin gazeteci ve tarihçi olarak görüşlerini açıkladığını, bir demokratik toplumda insanlığa karşı suç gibi ağır cürümlerin özgürce tartışılmasının önemli olduğunu, tarihsel gerçeği aramanın düşünceyi ifade özgürlüğünün ayrılmaz bir parçası olduğunu" AİHM'nin tarihsel konularda karar verici olamayacağını belirtmiştir" "*AİHM, yayımlanan makalede varılan bazı sonuçların ve çimlelerin kırıcı, rahatsız edici, hatta sok edici olduğunun yazar tarafından da kabul edildiğini, ancak bu görüşlerin açıklanmasının engellememesi gerektiği sonucuna varmıştır*

23 Bu konuda ayrıca bakınız: Handyside/Birleşik Krallık Davası 7.12.1976-Series A No.24.Sh23-49) :

BÖLÜM VIII: İSVİÇRE’NİN WİNTERHUR /UNTERLAND MAHKEMESİNİN ÜÇ TÜRK VATANDAŞINI ERMENİ SOYKIRIMINI REDDEDEN DOĞU PERİNÇEK’İ DESTEKLEDİKLERİ GEREKÇESİ İLE MAHKÛM EDEN KARARI VE BU KARARIN İSVİÇRE FEDERAL MAHKEMESİ TARAFINDAN ONAYLANMASI

İsviçre’nin Winterthur savcısı Türk vatandaşları Ali Mercan, Ethem Kayalı ve Hasan Kemahlı hakkındaki iddianamesinde suçlandıkları olay şöyle anlatmıştır

“Kendi ifadesine göre Türkiye İşçi Partisinin Avrupa temsilcisi olan Mercan, davalı Kayalı ve Kemahlı tarafından Winterthur’da Hotel Zentrum Töss’te düzenlenen halka açık basın toplantısında yaklaşık 40 dinleyici ve medya mensubunun önünde mikrofonda Almanca ve Türkçe olarak, 1915 yılında Osmanlı İmparatorluğunda Ermeni halkına yapılan ve şiddet kullanımını içeren saldırıların soykırımı olmadığını belirtmiştir. (Ona göre) Soykırımı iddiası uluslararası ve tarihsel bir yalandır. Daha sonra, sanıklar, Mercan adına orada bulunanlara üç sahifelik bir bildiri dağıtmışlardır. Bu bildiri de şunlar belirtiliyordu: “Türklerin Ermenilere soykırımı yaptığının tarihsel ve uluslararası bir yalandır”; “Ermeni devlet adamları, askerleri ve tarihçileri Birinci Dünya Savaşı sırasında, Çarlık Rusya’sı, İngiltere ve Fransa tarafından kullanılmışlardır; Türkler anayurtlarını savunmuşlardır; olayların halklar arasında karşılıklı katliam ve Devletler arasında savaştır”

Savcının hukuksal değerlendirmesi:

Objektif açıdan

Bu gelişmelerin ışığı altında, zanlıların objektif olarak yasanın öngördüğü anlamda soykırımını inkâr edip etmedikleri ya da bu eyleme yardımcı olup olmadıkları sorusu sorulmalıdır. İsviçre Ceza Yasasının (İCY) 261 mükerrer (m)maddesinin 4 fıkrasına göre, (İCY 261m.4) kim sözlü veya yazılı olarak soykırımını inkâr ederse, kaba şekilde küçümserse veya haklı gösterirse suç işlemiş olur.

Zanlılar bu bağlamda ırk ayrımcılığı yaptıklarını reddediyorlar. Gerekçeleri, 1915 yılında Osmanlı İmparatorluğu’nda vuku bulan olayların soykırımı olduğunun ispatlanmamış bulunmasıdır.

O halde, İsviçre Ceza Yasasına göre soykırımı nedir? Bir halk grubuna mensup bulunan insanları öldürmek hangi noktadan itibaren soykırımı sayılacaktır?

Lozan Polis Mahkemesi, Vaadtlaender (Vaud) Kantonu Mahkemesi ve Federal

Mahkeme tam da bu konuya eğilmiştir. O sırada sanık olan Doğu Perinçek, Mahkemeyi tarihsel araştırma yapmaya sevk etmeğe boşuna çaba harcamıştı. 12 Aralık 2007 tarihli (68_398/2007) sayılı Federal Mahkeme kararına göre, yargıcın görevi tarihsel araştırma yapmak değildir. Bu nedenle yargıç, özgün tarihsel belgelerin doğruluğunu incelemek ya da bir arkeolog gibi başka kanıt malzemesi aramak durumunda değildir. Buna mukabil, yargıcın görevi, genel olarak ve özellikle tarihsel bağlamda bir soykırımı tartışmasının yapılmamasını sağlamaya yetecek derecede bir konsensüsü (genel uzlaşmanın) var olup olmadığını tespit etmektir. (Kararın 4.3 maddesi). Vaud Kantonu makamları 1915 yılında Ermeni halkına yapılan saldırılar konusundaki bu soruya gerekçeli olarak olumlu yanıt vermişlerdir; Federal Mahkeme de bu değerlendirmenin keyfi olmadığına açıkça hükmetmiştir. Aksine, Federal Mahkeme, kararının 5.2. maddesinde Ermenilere yapılan soykırımın inkârının o topluma mensup kişilerin kimliklerine bir saldırı olarak değerlendirmiştir.

*Federal Mahkeme, Vaud Kantonu (yargı) makamlarının Perinçek'in tarihsel-hukuksal bir tartışma açma konusundaki taleplerini haklı olarak reddettiklerini belirtmiştir (Kararın 4.6. maddesi). Benzer şekilde, bugün de, zanlılar, **soykırımı konusunda kesin kanıt bulunmadığı veya pek çok devletin 1915 hadiselerini soykırımı olarak tanımadıkları yolunda karşı görüş ileri sürdükleri takdirde, bu iddiaları dinlenmemelidir.** Bu tespitler yüksek yargı kararı gereğince anılan olayların soykırımı niteliği taşıdığı yolunda çok geniş bir mutabakat bulunduğu vakıasını hiçbir şekilde zedelemez. (Kararın 4.4. maddesi)*

Federal Mahkeme kararında çeşitli uzman görüşlerine ve kapsamlı raporlara işaret etmiş, örneğin Birleşmiş Milletler Teşkilatının İnsan Hakları Alt Komisyonunun, Avrupa Parlamentosunun ve İsviçre Halk Konseyinin 1915 Ermeni soykırımını tanıyan kararlarına atıfta bulunmuştur.

Özetlenecek olursa, artık, 1915 yılında Osmanlı İmparatorluğunda Ermeni halkına yapılan saldırıların, İsviçre Ceza yasasının (İCY) 261m.4 'e göre soykırımı yargısal açıdan kabul edilmiş bir veri sayılır.

Bu durumda, ister zanlılar, ister yargı makamı, kendi kişisel düşüncelerinden bağımsız olarak, söz konusu gelişmelerin, İCY 261m.4 gereğince soykırımı çerçevesine girdiğini kabul etmek zorundadırlar. Zanlı Mercan, davranışı ile Ermeni soykırımını birçok kez sorgulamıştır ve Ermenilerin öldürülmelerini tevile çalışmıştır. Zanlılar Kayalı ve Kemahlı, ona bir platform sağlamışlar, böylece Sanık Mercan'ın davranışını önemli ölçüde özendirmişlerdir. Objektif açıdan tüm zanlılar İCY 261m.4 hükümlerine karşı gelmişlerdir.

Sübjektif açıdan

Zanlılara, ırkçı davranış suçlaması konusunda ne söyleyeceklerini sordum: Mercan şu cevabı verdi. “Bunu reddediyorum. Bu benim için en ağır suçlamadır. Ben sosyalistim. Ben her zaman ırkçılığa karşı çıktım.” Kayalı da aynı şekilde “Bunu reddediyorum” dedi. Ve Kemahlı “ne ben ne de ötekiler ırkçılık yaptık” dedi. Yasa koyucunun amacı İCY 261m. 4 hükmünün objektif bir şekilde çiğnenmesi durumunda, ırkçı amaçlarla hareket edildiğinin inkâr edilmesinin aklanmaya yetmediğini öngörmektir. Öyle olsaydı, her Yahudi soykırımı inkârcısı cezalandırılmaktan kurtulurdu ve Yahudi düşmanlığını cezalandırmayı öngören madde ölü bir harf olarak kalırdı.

Bu konuda egemen olan kanı, ceza verilmesi için ırkçı niyetin bulunmasının kanıtlanması gerekmediği yolundadır.

Federal Mahkeme Perinçek kararında, Perinçek’in davranışının ırkçı olduğu sonucuna varmıştır.

Sanıkların eylemlerinin ırkçı hareket olmadığı şeklinde tek kalemde ileri sürülecek ifade yetmez.

Bu dava, sona ermiş ve kesinleşmiş karar haline dönüşmüş bulunan Perinçek davası ile doğrudan ilişkilidir. 30 Haziran 2007 tarihli basın toplantısının da ana konusu o davaydı. Perinçek’in zihniyetini yansıtan davranışlar bu davanın tüm zanlıları için de geçerlidir. Bunu daha da ağırlaştıran husus, zanlıların sadece bu ülkede Ermeni soykırımı konusunda mevcut olan konsensüsü bilerek hareket etmiş bulunmalarındır.

Perinçek, kendisine karşı açılan soruşturmada, “ İsviçre halkına ve İsviçre Uluslar Meclisine yaptıkları yanlış düzeltmeleri için yardım etmek “ istediğini belirtmişti. Zanlı Mercan da sorgusunda, kendi açısından “Biz Bay Perinçek ile aynı görüşte bulunduğumuzun altını çizmek istiyoruz” ve “ayrıca Ermenilere karşı yapılan sözde katliam suçlamalarının doğru olmadığı kanısındayım ve biz bunu her yerde söylemek istiyoruz” ve “biz Türk tarihi hakkındaki yanlış görüşün düzeltilmesini istiyoruz” ve “ben tartışmalı olaylar konusunda gerçeği ortaya koymaya çalıştım” demiştir. Zanlı Kayalı da aynı yönde beyanda bulunmuştur. Zanlı Kemahlı da yanlış bilgileri düzeltmek istediğini söylemiş ve “ toplumun doğru bilgilenmesini istemekteyiz” demiştir.

Daha önce Perinçek, kendi hareketinin gerekçesini tarihsel bir tartışmaya dayandırmayı başaramamıştı. Bu zanlılar da yapamamışlardır.

Perinçek’in gerekçelerini tekrar eden zanlılar, Ermenilerin eşitliğini bilerek yadsımışlar ve onların insanlık onurunu aşağılamışlardır. Zanlılar kasıtlı

hareket etmişlerdir. Mahkeme ırkçı düşünce ile hareket etmedikleri gerekçesini kabul ederek cezalandırma yoluna gitmez ise, zanlılar kendi düşüncelerinin ispatlanmış olduğuna inanacaklardır.

Üç zanlı davranışları ile hem objektif, hem de subjektif açılardan İCY 216 m. 4 fıkrasının öngördüğü koşulları yerine getirmişlerdir. Bu nedenle, 6 Mart 2008 tarihli iddia hakkında suçlu bulunmalılardır.

Zanlılar kendilerini saygın ve yüce bir dava için kurban (Martyr) sayıyorlar. Eylemlerini tekrarlamayacakları beklenemez. Bu nedenle, zanlılara sadece bir ihtar cezası verilmesi yetmez.

Winterthur Mahkemesinin Ali Mercan, Hasan Kemahlı ve Ethem Kayalı hakkında verdiği kararın özeti

- Frankfurt'ta mukim Türk vatandaşı Ali Mercan ırk ayrımcılığı suçundan,
- İsviçre Zürih'te mukim Hasan Kemahlı ile İsviçre Schlern'de mukim Ethem Kayalı ırk ayrımcılığı suçuna iştirak etmekten mahkûm edilmişlerdir.

“Davalı Ali Mercan 1915 yılında vuku bulan olayların soykırımı değil, karşılıklı savaş eylemleri neticesinde vuku bulan trajik olaylar olduğunu ve bu nedenle ırk ayrımcılığı fiilinin oluşmadığını belirtmiştir” “Mercan'ın suçuna iştirak eden diğer iki davalı bu görüşe esas itibariyle katılmışlar, ayrıca, avukatları vasıtası ile Doğu Perinçek'in düzenlenen toplantıya gelmesini bekledikleri için katıldıklarını, Doğu Perinçek'in katılamayacağı, toplantıdan kısa süre önce belli olunca, desteklerinin onun yerine toplantıya katılan Ali Mercan'a yöneldiğini belirtmişler, eylemlerini önceden tasarlamadıklarını” vurgulamışlardır.

Mahkeme önce Davalı Ali Mercan'ın eyleminin ırk ayrımcılığı olup olmadığını inceleyecek, bu yönde karar alırsa, kendisine yardım eden iki sanığın eylemlerinde taammüt bulunup bulunmadığını ele almıştır.

Kararda savcının şu görüşlerinin altı çizilmiştir: “Sanık 30 Haziran 2007'de Hotel Zentrum Töss'te 40 dinleyici ve basın mensuplarının önünde Türkçe ve Almanca, Osmanlı İmparatorluğu tarafından Ermeni halkına uygulanan katliamın ve sürgününün, **bu ülkede kabul gören tarihsel görüş birliğine rağmen ve genel olarak kabule karşın**, soykırımı olmadığını, soykırımı iddiasının bir uluslararası tarihi yalan olduğunu belirtmiştir. Bu iddiasını üç sayfalık bir bildiri ile yazılı olarak ta teyit etmiştir. Oysa sanık, Ermeni toplumunun kendisini tarihine, özellikle 1915 olaylarına dayanarak tanımlayan bir halk ya

da bir etnik grup olduğunu bilmekteydi” “Sanık, Ermenilere yapılan soykırımını inkâr eden ve küçümseyen eylemi bedeni ile şimdiye kadar iki kez mahkûm edilmiş bulunan Türkiye İşçi Partisi lideri Doğu Perinçek’in daha önce yaptığı açıklamaları bilinçli olarak savunmuştur.” “Sanık bu eylemi ile Ermenilerin eşitliklerini sorgulamış ve insanlık onurunu yaralamıştır bunu bilinçli olarak yapmıştır. Bu eylemini, 1915 olaylarının soykırımı olduğu yolunda bu ülkede egemen olan ve İsviçre Ulusal Meclisindeki (Nationalrat) ve uluslararası kurumlardaki görüş birliğine rağmen yapmış, böylece bilinçli olarak yasaya aykırı davranışta bulunmuştur.”

“İrk ayrımcılığı İsviçre Ceza Yasası’nın 261 Ek maddesinin 4 fıkrasına göre cezalandırılacak bir eylemdir. Kim yazı ile sözle, eylemle veya başka şekilde bir kişiyi ya da kişilerden oluşan grubu, ırkı etnik veya dinsel aidiyet nedeniyle, insanlık onurunu zedeleyecek şekilde aşağılarsa ya da onlara ayrımcılık yaparsa veya herhangi bir nedenle, kabaca küçümserse veya bu eylemleri haklı göstermeye teşebbüs ederse veya soykırımını veya insanlığa karşı başka bir suçu inkâr ederse suç işlemiş olur.

Ali Mercan olayların Ermenilere karşı soykırımı değil karşılıklı öldürmeler olduğunu, ayrıca insanların hastalıktan ve açlıktan öldüğünü söylemiştir. Ona göre, Ermeniler o dönemde Rusya, Fransa ve İngiltere gibi emperyalist güçler tarafından kullanılmışlardı.

Savunma, İsviçre Federal Anayasasında kayıtlı fikir ve bilim özgürlüğüne değinmiş, eyleminin suç olmadığını savunmuş, 1915 yılında Doğu Anadolu’da vuku bulan olayların serbestçe tartışılmasını istemiş, bu olayların yeterince incelenmemiş bulunduğunu ve sıradan bilgi sahibi kesim tarafından soykırımı olarak tanımlandığını vurgulamıştır. Ona göre. “Bu konuda gerçeğin ne olduğunu tarihçiler ve uzmanlar söyleyebileceklerdir.” Sanık, uluslararası hukuk açısından geçerli bir soykırımı kararı bulunmadığı cihetle, bu eylemin ceza Kanununun 261. maddesi çerçevesine girmediğini belirtmiştir. Savunmaya göre: “Her ne kadar 1985 yılında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Alt Komisyonu Doğu Anadolu’da 1915 yılında vuku bulan olaylarının soykırımı olduğu saptamasını yapmış ise de bu tarihsel inceleme yapılmadan söylenmiş, olan ifadesini bulmuş olan bir siyasal söylemdir. Bu konuda Ermenistan ile Türkiye arasında görüşmeler yapılmaktadır. Nihayet mahkeme tarihsel konularda karar verme konusunda yetkili değildir.

Mahkeme, Ceza Kanununun 261 maddesinin sadece Nasyonal Sosyalistlerin suçlarını değil tüm soykırımlarını kapsadığı görüşünü benimsediğini açıklamıştır.

Mahkeme, kararlarının, araştırmaların ve hukuk öğretisinin Holokost’un

inkârının bir ceza davasında ispatlanmasına gerek bulunmayan **herkes tarafından doğru olarak kabul edilen tarihsel gerçek (von der Allgemeinheit wahr erwiesenen anerkannte historische Tatsache)** olduğunu belirtmiştir. Bu durumda mahkemenin tarihçilerin çalışmalarına başvurmasına gerek yoktur. Holokost'un inkârının cezalandırılması esası, yargıcı başka soykırımlarının inkârı durumunda yönlendirecektir. Bu durumda ispatlanması gereken husus, davalı tarafından inkâr edilen vakada genel uzlaşma bulunup bulunmadığının saptanmasıdır.

Federal Mahkeme Doğu Perinçek hakkında verdiği kararın 4.1 ve 4.2 maddesinde Lozan Mahkemesinin tespitlerinin keyfi olmadığı sonucuna varmıştır. Mahkeme, görevinin tarih yazmak olmadığını, işinin, bu konuda bir karar vermeden önce, soykırımının bilinen ve kabul edilen ve hatta ispatlanmış olup olmadığını tespiti olduğunu belirtmiştir...

Lozan Mahkemesi kararında, sadece siyasal tanımaya dayanmamış, 1915 olaylarının soykırımın olarak nitelenmesi hakkında toplumda geniş mutabakatın bulunduğunu vurgulamıştır. Benzer şekilde İsviçre Ulusal Meclisi'nin 16 Aralık 2003 tarihinde aldığı soykırımını tanıma kararı ile ilgili görüşmelerde "Ermenilere yapılan soykırımı ve Shoah" başlıklı uluslararası araştırmaya işaret edilmişti (Lang'ın konuşması). Nihayet, Ermenilere yapılan soykırımı, uluslararası ceza hukuku ve soykırımı araştırmaları konusundaki literatürün "klasik" örneğidir (Marcel Alexander Niggli, Rassendiskriminierung, 2 basım. Zürih 2007)

Dosyada bu verilerin reddini sağlayacak dayanak bulunmamaktadır. Bu durumda, savunmanın, 1915 yılında vuku bulan olayların tereddüt edilemeyecek şekilde soykırımı olmadığına ve soykırımının genelde kabul edilen bir gerçek sayılamayacağına dair itirazı dayanaksızdır. Tarihçiler arasında Ermenilere soykırımı suçu işlendiğinin tanınması hakkında geniş bir görüş birliği vardır. Bu siyasal nitelikli tanıma çok sayıda ulusal ve uluslararası örgüt ve kurum tarafından dile getirilmektedir.

Sanınğın inkâr ettiği 1915 olayları İsviçre Ceza Kanununun 261 ek fıkra 4 bağlamında tereddüt edilemeyecek biçimde soykırımı çerçevesine girdiğinden bu **Ceza Davasında ayrıca kanıt gösterilmemiştir. Ayrıca kanıt toplanmasına da gerek bulunmamaktadır.**

Bölüm III.1.d/bb ve d/cc ve d/dd ve d/ee

Sanık, Doğu Perinçek'in bu konudaki sözleri nedeniyle mahkûm edildiğini bilmekte olmasına rağmen yasaya karşı hareket etmiştir. Sanık bu eyleminde ırk ayrımcılığı saiki ile mi hareket etmiştir? Yoksa ırk ayrımcılığı soykırımının

inkârı fiilinin içinde esasen bulunmakta değil midir ve bu nedenle ırkçı saik bulunduğu ayrıca kanıtlanmasına gerek var mıdır? Bu konuda doktrin ve yargı kararlarında görüş birliği yoktur. Federal Mahkeme bu nedenle kararında konuyu açık bırakmıştır. Doktrine göre soykırımın inkârı saikten ayrı olarak ele alınmalıdır. Zira ırkçı gerekçelerle olmasa da ulusalcılık nedeniyle böyle bir durumun ortaya çıkması halinde soykırımı suçunun inkârı cezasız kalır.

Üç sanık ta ırkçı dürtüyle hareket etmediklerini, amaçlarının tarihe açıklık getirmek olduğunu belirtmektedirler. Ancak 22 Haziran 2007 olayları incelendiğinde sanıkların Türkiye'yi daha iyi bir imge altında göstermek istedikleri, bunu yaparken Ermenilerin eşitliğini zedeledikleri görülmektedir. Olay popülist biçimde gerçekleştirilmiştir. “Hepimiz Perinçek’iz” “Ermeni soykırımı bir uluslararası yalandır” şeklinde pankartlar asılmıştır. Bunun ciddi bir tarihsel tartışma ortamı ile ilişkisi yoktur. Sanıkların aksi yöndeki beyanları kendilerini korumağa yöneliktir. Her üç sanık ta ayrımcılık dürtüsü ile hareket etmişlerdir.

İsviçre federal mahkemesinin haklarındaki mahkûmiyet kararını temyiz eden Ali Mercan, Hasan Kemahlı ve Ethem Kayalı hakkında verdiği red kararı

Haklarında 16 Ekim 2008 tarihinde İsviçre'nin Winterthur Mahkemesi tarafından ırk ayrımcılığı suçundan verilmiş mahkûmiyet kararı, ALİ MERCAN, HASAN KEMAHLI VE ETHEM KAYALI tarafından temyiz edilmiştir. Bu başvuru Zürih Eyalet Temyiz Mahkemesi tarafından 9 Şubat 2010 tarihinde reddedilmişti. Davalılar avukatları Dr. Tarkan Göksu vasıtası ile mahkûmiyet kararını İsviçre Federal Mahkemesine taşımışlardır. İsviçre Federal Mahkemesi (İFM) 16 Eylül 2010 tarihinde bu talebi reddetmiştir.

Davacıların (Mercan-Kemahlı ve Kayalı'nın) gerekçeleri:

1915/1916 yıllarında Doğu Anadolu'da vuku bulan olaylar soykırımı olarak nitelendirilemez. Ermeni soykırımı vakiası (iddiası) yeterince araştırılmamıştır. Ermeni olayları hiç bir şekilde Holokost ile kıyaslanamaz. Bir şeyin inkâr edilebilmesi için vakianın tartışılmaz sayılması gerekir. Olayların bir uluslararası tarih araştırma komisyonuna havale edilmiş bulunması muvacehesinde mahkemenin bu komisyonun yapacağı çalışmadan önce kanaat açıklanmaması gerekir. İsviçre'nin aracılığı ile iki Devlet bir uluslararası tarih komisyonu kurarak 1915 olaylarını inceleme kararını almışlardır. Bundan Ermeni soykırımının tartışmasız olmadığı sonucu çıkar. Bu nedenle 1915

olayları soykırımı ya da insanlığa karşı suç çerçevesine girmez. Ayrıca bu konuda uluslararası hukuk bağlamında alınmış bir karar yoktur.

Soykırımının inkârı ve kabaca küçümsenmesi suçunun kasıtlı işlenmesi gerekir; bu olayda ırk ayrımcılığı kastı bulunmamaktadır. Bu olaya ayrımcılık kastı yapıştirılacak olursa, bunun sonucu tüm tarihsel araştırmaları dondurmamak olacaktır.

Bu alandaki hukuksal tartışmanın kilit noktası, soykırımının inkârının, ırk ayrımcılığı kastı bulunmadan yapıлып yapılamayacağıdır.

Mahkûmiyet kararını bozmayı reddeden İsviçre Federal Mahkemesi'nin gerekçeleri

İsviçre Ceza Yasası'nın 261 bis 4 maddesi, kişinin ye da grubun ırksal, dinsel veya etnik kimliği nedeni ile küçük düşürülmesi veya ayrımcılığa tabi tutulması veya bu nedenlerden biri ile soykırımının ya da insanlığa karşı başka suçların inkârı, kabaca küçümsenmesi veya bu eylemleri haklı gösterilmesi halinde üç yıl hapis veya para cezasına mahkûm edilmesini öngörmektedir. 261/4 maddesi değerlendirilirken, Anayasa ve Sözleşme (AİHS) tarafından güvence altına alınmış bulunan düşünce ve düşünceyi ifade özgürlükleri hesaba katılmalıdır.

Soykırımının inkârı ve kabaca küçümsenmesi suçunun kasıtlı işlenmesi gerekir; bu olayda ırk ayrımcılığı kastı bulunmamaktadır. Bu olaya ayrımcılık kastı yapıştirılacak olursa, bunun sonucu tüm tarihsel araştırmaları dondurmamak olacaktır.

İsviçre Federal Mahkemesi, Doğu Perinçek'in, 2005 pek çok konuşmasında Ermenilere karşı yapılan soykırımını uluslararası ve tarihsel bir yalan olarak niteleyen davasını kısa süre önce ele almıştı. Perinçek, 1915/1916 olaylarının gerçekten soykırımı olarak nitelendirilmesi hakkında Kanton Mahkemesinin yeterli inceleme yapmadığını iddia etmişti. İFM 19 Aralık 2007 tarihli kararında, Mahkemenin görevinin tarihsel araştırma yapmak olmadığını vurgulamıştır. İFM soykırımı nitelemesi konusunda, hem kamuoyunda, hem de bilim dünyasında 1915/1916 soykırımı olarak sınıflandırılması hakkında çok geniş bir **konsensüs** (oydaşma) bulunduğunu belirtmişti. Oydaşma ittifak anlamına gelmez. Bazı münferit Devletler Ermenilere soykırımı yapıldığını alenen kabul etmemiş veya bu soykırımını kınayan kararlara lehte oy vermemiş olabilirler. Ancak bu durum özellikle bilim dünyasında var olan uluslararası oydaşmanın sorgulanması için yeterli değildir. Zira sözü edilen tutumlar, siyasal mülâhazalar sonucunda oluşmuş olabilirler ve o Devletlerin tarihsel olayları gerçekten onayladıkları anlamına gelmez.

Aynı nedenle Ermeni soykırımının uluslararası hukuk tarafından saptanmamış (karara bağlanmamış) bulunduğu gerçeği ve İsviçre'nin 1915 olaylarının açığa çıkarılması ve araştırılması için bir uluslararası eksper komisyonu kurulmasını desteklemesi de önemli değildir. Bir diyalogun başlatılmasına destek vermek, soykırımının yadsınması olarak yorumlanamaz ve 1915 olaylarının soykırımı olarak kabul edilmesi hakkında özellikle bilimsel alandaki oydaşma ve genel kabul görme konusundaki tespiti sorgulama sayılmaz.

İsviçre Federal Mahkemesi daha önce, Perinçek'in taammüden ve ırkçı gerekçelerle hareket ettiğini kabul etmişti. Ermeni toplumu kendisini 1915 'de vuku bulan tarihsel olaylarla tanımlayan bir halk ya da bir etnik gruptur. Bundan dolayı, Ermenilere yapılan soykırımını inkâr etmek ya da Perinçek tarafından ileri sürüldüğü gibi, Ermeni halkının Türk halkına saldırdığını savunmak, anılan toplumun mensuplarının kimliğine bir saldırı teşkil eder. Perinçek'in tutumu tarihle yüzleşmek değildir; eylemi ırkçı ve etnik ayrımcılık çerçevesine girer. Perinçek'in mahkûm edilmesi düşünce özgürlüğünü ya da düşünceyi ifade özgürlüğünü zedelememektedir. Perinçek, soykırımının inkârının cezalandırılacağını biliyordu ve tutumunu hiç bir zaman değiştirmeyeceğini beyan etmişti. Ermeni soykırımını bir uluslararası yalan olarak niteledi ve 1915 olaylarının soykırımı olarak sınıflandırılmasını reddetti. Bundan da amacının İsviçre'de kendini isteyerek mahkûm ettirmek olduğu anlaşılmaktadır.

Mercan, Kemahlı ve Kayalı'nın durumu da bundan farklı değildir. Onlar da Ermeni soykırımının yalan olduğunu belirttiler ve 1915 olaylarının perde arkasını Türk halkına karşı bir saldırı olarak nitelediler. Orada olduğu gibi burada da adı geçenler, ellerinde imkân olursa sözlerini benzer toplantılarda tekrar edeceklerini ifade ettiler. Mercan, İsviçre'ye Perinçek'in görüşlerini savunmak için geldiğini, "ben Doğu Perinçek'im, hepimiz Doğu Perinçek'iz sözleri ile belirtti... Bazı tarihçilerin veya hukukçuların basılı medyada, soykırımının bilinen bir gerçek (*Notorietaet*) olmadığı yolundaki görüşleri, toplumda ve özellikle bilim alanında mevcut genel kanıyı sarsmaz ve uluslararası alanda mevcut bulunan konsensüsü (oydaşmayı) değiştirmez. 2004 ve 2006 yılları arasında Ermeni soykırımı konusunda on altı kitap yayımlamıştır ve bu konu ile doğrudan ilgili olan Devletler vakıalarının gün ışığına çıkarılması için bir uluslararası tarih komisyonu kurulmasını kabul etmişlerdir. Tarihsel olayların incelenmesi, soykırımının inkârı değildir ve 1915 olaylarının soykırımım olarak nitelenmesi konusunda mevcut olan çok geniş oydaşma İsviçre Ceza Kanunu'nun 261/4 maddesinde öngörülen cezayı haklı kılar. 1915 olaylarının soykırımı olarak nitelenmesi hakkındaki oydaşma keyfi değildir.

İFM bidayet mahkemesinin ırkçı amaçlı eylem görüşüne katılmaktadır; soykırımının inkârı ırk ayrımcılığı sayılır.

Temyize başvuran, mahkûmiyetine neden olan konuşmasını bir tarihsel tartışma çerçevesinde yapmamıştır, bu nedenle tutumu tarihsel bir araştırma çerçevesine girmez. Katliamın ya da Ermeni soykırımının yalan olduğu konusunda yüzden fazla kitap yazıldığı ifadesi de bir şey değiştirmez. Perinçek örneğinde olduğu gibi davalılar da Ermenileri Türk halkına karşı saldırgan olmakla suçlamışlardır. Bunu yaparken, Ermeni halkının kendilerini 1915 olayları ile tanımladıklarını bilmekteydiler ve bu nedenle ırkçı motiflere sahip oldukları anlaşılmıştır. Davalılar, Ermeni soykırımını inkâr etmeyi önceden planlamışlardır.

Ermenilere yapılan soykırımının uluslararası tarihsel bir yalan olduğunun ileri sürülmesi ve 1915 olaylarının soykırımı olarak nitelenmesinin reddi ile Ermenilerin saldırgan taraf olarak belirtilmesi, kamu huzurunun açıkça bozulması ve Ermeni toplumunun mensuplarının insanlık onurunun zedelenmesi sonucunu vermiştir. Bu eylemin cezalandırılması, demokratik bir toplum için gerekli olan kamu güvenliğinin korunması, düzenin sağlanması ve ahlakın korunması bakımından gereklidir. Bu cezanın AİHS'nin 10 maddesi ve İsviçre Anayasası'nın 16 maddesi tarafından güvence altına alınmış bulunan düşünceyi ifade özgürlüğüne karşı değildir. Ayrıca davalı, İsviçre'de ceza görme konusunda bilinçli olarak hareket etmiştir. Temyiz talebi 16.09.2010 tarihinde red olunmuştur. Mahkûm olan Türk vatandaşlarının AİHM nezdinde itiraz davası açacakları duyumu alınmışsa da, bugüne kadar somut bilgiye ulaşamadık.

BÖLÜM IX: ERMENİ ASILLI ABD VATANDAŞLARININ SİGORTA ŞİRKETLERİNDEN TAZMİNAT TALEPLERİ VE ABD MAHKEMELERİNDE AÇTIĞI DAVALAR ^{24,25}

1. Ermenilerin Sigorta Şirketlerine yönelttikleri dava açma tehditleri

Ermeni örgütleri, tazminat taleplerine hukuksal dayanak sağlamak için, siyasal destek bulabildikleri Fransa ve ABD'de (örneğin Kaliforniya'da) tezgâhladıkları hukuksal alt yapı çalışmalarının yeterli kıvama ulaştığı sonucuna varmış olacaklar ki, avukatları vasıtası ile önce Fransız ve Amerikan sigorta şirketlerine yaptırılmış bulunması muhtemel sigorta poliçeleri karşılığında para sağlamak için -dava açacakları tehdidi ile- şirketlerle pazarlık yapmışlardır. Bu arada AXA ile New York Sigorta şirketi yöneticileri -tehdit ile- baskı altına alınmış ve -dava açılmadan- Ermeni avukatlara ödeme

24 Aslan Yavuz ŞİR (2012) "Diaspora Ermenileri ve ABD Mahkemelerindeki Girişimleri" *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, No.41 S.113-140; Pulat Y. TACAR, (2011) "Türkiye'ye Karşı Hukuk Savaşı. Ermeni Asıllı ABD Vatandaşlarının ABD Mahkemelerinde Açtıkları davalar" *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, 10 Yıl, Özel Sayı N.37-38

25 The Armenian Weekly sitesinde 27 Aralık 2010 tarihinde "Dava edeceğiz" başlığı ile yazan Geran Yegharyan adlı Ermeni ABD mahkemelerinin kendileri için çok uygun bir zemin olduğunu belirtiyor <http://www.armenianweekly.com/72010/12/27/yegharian-we%e2%809911-sue/?utm>

yapmaları sağlanmıştı. Ermeni avukatları, Sigorta şirketlerine yöneltilen dava tehditleri sonucunda sağladıkları tazminatları, Ermeni hak sahiplerine değil, kurdukları sahte sivil toplum örgütleri vasıtası ile kendi hesaplarına aktarmışlardır. Avukatlar bu nedenle birbirlerine düşmüşler, karşılıklı davalar açmışlardır. Bu davalar ilerledikçe yaptıkları sahtekârlık su yüzüne çıkmış ve mahkeme aldıkları paraları hak sahiplerine iade etmelerini istemiştir.²⁶

2. Sigorta Şirketlerine Açılan Davaların Sonuçları

a. New York “Life Insurance” sigorta şirketinin ödediği tazminat

Ermeni derneklerinin avukatları, Şubat 2004’te New York “Life Insurance” Hayat Sigortası Şirketinden dava açma tehdidi ile 20 milyon dolar sızdırmışlardır.²⁷ Ancak aldıkları bu paranın büyük bölümünü kendi hesaplarına geçirmişlerdir.

b. Fransız “AXA” sigorta şirketinin ödediği tazminat

Fransız AXA sigorta şirketi ile yapılan pazarlıklarda, baskılara boyun eğen AXA sigorta şirketi²⁸ anlaşma yoluyla Ermenilerin avukatlarına 17,5 milyon dolar ödemeyi kabul etmiştir. Bu paranın 3 milyon doları Fransa’daki Ermeni derneklerine transfer edilecekti. 11 milyon doları ise sigorta poliçesi sahiplerine ödenmek üzere bir fona aktarılacaktı, 3 milyon dolar ile giderler karşılanacaktı. Varılan uzlaşmaya göre, tazminat talep edenler, AXA’nın *web* sayfasında kendi adlarını ya da atalarının adını arayacaklarmış. Sonuçta, avukatların ne kadar parayı “hortumladıkları”, varsa sigorta poliçesi sahiplerine ne ödeme yapıldığı belli değildir. Ancak, diaspora Ermenileri arasındaki söylentiler, bu işten avukatların zengin olduğu, az sayıda hak sahibinin eline bu “*hokus –pokus*” sonunda çok az para geçtiği yolundadır.²⁹

26 Amanda BRONSTAD, *The National Law Journal*, June (Haziran) 13, 2012 Çeviri: “Yargıç, soykırımı dosyasında, avukatlara aralarındaki uzlaşmazlığı iki hafta içinde sonuçlandırmaları için süre verdi. Avukat 300.000 dolarlık ödemeyi hak sahiplerine yapmak zorunda.”

27 Bunların avukatları Yagciyan, ve Ortakları, Geragos ve Geragos ile Kabateck Brown Keller. 20 milyon doların bir tavan olduğu ve poliçe sahibi Ermenilerin taleplerinin bunun çok altında kaldığı, sağlanan paranın büyük bölümünün avukatlara kaldığı söylentileri çok yaygın. Kime ne kadar tazminat ödendiği açıklanmış değil.

28 AXA şirketinin başkanı Claude Bebear’a Ermenilerden binlerce mesaj yolladığı, tehdit edildiği ve Fransız siyasal partilerinin de kendisine baskı yaptığı gazetelerde yer aldı. ABD’de ki Ermeniler bu konuda kendilerine az ödeme yapılmasından şikâyetçi oldular, hakça dağıtım istediklerine işaret ettiler. www.armeniandiaspora.com/showthread.php?39473-ANCA-on-AXA-Settlement

29 Yegparyan: (bir önceki dipnotta anılan referans) “*NY Life ve AXA zaferleri mükemmel değildi. Avukatlara ödenen paralar sorgulandı. Sigorta sahiplerinin varisleri ellerindeki sigorta poliçelerine oranla çok cüzi bir miktar verilerek aldatıldı; durum bu nedenle kuşku yarattı... Avukatların paramızı tırtıklamasını asgariye indireceğimizden emin olmamız lazım. Benim ailemin AXA sigortadan talebi de kabul edilmedi. Ret nedeni konusunda hiç bir açıklama yapılmadı. Başkalarının durumu da aynı. Bu uygulamalar kabul edilemez ölçülere ulaşı ve toplumumuzun daha ileride açılacak davalara katılımı bundan olumsuz etkileyecektir...*”

Son olarak, 28 Nisan 2011 tarihinde ABD'de Federal Savcı yasal olmayan kazanç sağlandığı ihbarı üzerine, Geragos ve Kabateck adlı avukatların en geç 12 Mayıs 2011 tarihine kadar tüm dosyaları Savcılığa teslim etmesini talep etmiştir.³⁰ Bu konudaki ihbar Geragos'un eski ortağı olan Yeghiayan'dan gelmiş. Geragos-Kabateck te Yeghiayan'a karşı dava açmıştır. Bu örnek bazı avukatların Ermeni tazminat talepleri konusunu kişisel kazanç sağlama olanağı olarak gördüklerinin, yağmadan yeterince pay alamamaları üzerine birbirlerine girdiklerinin kanıtıdır³¹. Bu dava sürecinde, AXA Sigortasından Ermeniler adına aldıkları tazminatı özel hesaplarına geçiren avukatlar, kendi aralarında 24 Temmuz 2013 tarihinde anlaştıklarını açıklamışlar ve bu husus ABD'deki Ermeni Haber Ajansı tarafından kamuoyuna duyurulmuştur. Bu duyuruda şöyle denilmektedir: "Vartkes Yeghiayan (Yağcıyan) Hukuk Bürosu ile Geragos-Geragos şirketine bağlı Kabateck Brown Kellner Şirketi, AXA Sigortasından Ermeni Soykırımı mağdurları için sağlanan meblağların dağıtımını konusunda federal yargıya da taşınmış olan aralarındaki ihtilafı karşılıklı anlaşma suretiyle çözmüşlerdir. Gerekli ödemeler hak sahiplerine yapılacaktır..." Bu makale yazıldığı tarihte "Ermeni mağdurlara" ödeme yapılmamıştı.

c. Movsessian- Arzumyan / Alman Victoria ve (MUREA) Münih Reassürans -Victoria Sigorta Şirketleri Davası³²

Alman Münchner Reassürans şirketi Ermeni avukatların tehdit ve baskılarını reddetmiştir. Bunun üzerine Ermeni avukatları dava açmışlardır. Arzumyan-Movsesyan davası olarak bilinen bu dava yıllarca sürmüştür.

06.06.2007 tarihinde yerel mahkemenin yargıcı Chris Schneider Ermeni avukatların lehine karar vermiştir. Bu karar 9. Bölge Temyiz Mahkemesine taşınmıştır.³ Yargıçtan oluşan temyiz mahkemesi yerel mahkemenin kararını bozmuştur (20.08.2009) Mahkemenin gerekçesi, Eyalet özel hukuk usulü yasasının, **ABD yürütme erkinin kararı karşısında öndegeli mi bulunmayacağıdır.**³³

Ancak, Temyiz mahkemesi bu kararını adli sicile yazdırmadan önce, yargıçlardan biri üzerine -daha sonra adliye çevrelerince skandal olarak

30 http://www.law.com/jsp/article.jsp?id=1202492829090&Attorneys_Ordered_to_Prod.

31 Amanda BRONSTAD, *The National Law Journal*; June (Haziran) 2012 sayısında bu konudaki skandal dile getirilmiştir. Özetle, AXA şirketinin ödediği 17,5 milyon doların 2,8 milyon doları buharlaşmış, Perseg Kartalyan adlı kişinin açtığı iki hesaba kaydırılmıştır. Mahkeme ilk aşamada 2,1 milyon doların iadesi kararını vermiştir.

32 United States Court of Appeals for the Ninth Circuit No. 07-56722. D.C. No. CV-03-09407-CAS-JWJ Argued and Submitted December 8, 2008-Pasadena, California, Filed December 10, 2010

33 ""ABD dış politikası, Kaliforniya'nın bazı hayat sigorta poliçelerinin zaman aşımı süresini uzatan yasal düzenlemelerinin üstündedir... Federal Hükümet, Birinci Dünya Savaşı sırasında ölen Ermenilerin kayıplarını soykırımı olarak tanımlamamak suretiyle bilinçli bir seçim yapmıştır. 9. Bölge mahkemesi Kaliforniya yasasının bu dış politika kararına karşı olamayacağı kararını vermiştir." <http://www.allbusiness.com/legal/trial-procedure-statute-limitations/13008404-1.html>

nitelenen- baskılar yapılmış, özetle Harry Pergerson adlı yargıç, Judy Nelson adlı diğer yargıç “etkilemiş”, yargıç Nelson oyunu karşı yönde değiştirdiğini ve yerel mahkemenin kararını onayladığını açıklamıştır. Bunun üzerine dava 32 bölge yargıcının kendi aralarından seçtikleri 12 yargıcın tümünün katıldığı *-en banc* adıyla bilinen- üst temyiz kuruluna taşınmıştır. O kurulda Yargıç Harry Pergerson’un yanlı ve yargıya siyaset bulaştıran tutumu eleştiri konusu olmuştur. Sonuçta 12 yargıç ittifakla *Arzumanyan-Movsesyan* davasını reddetmişlerdir. Ancak dava burada da sonuçlanmamış, Ermeni avukatlar davayı Yüksek Temyiz Mahkemesi’ne götürmüşlerdir. Yüksek Temyiz Mahkemesinin Başkanı, aşağıda özeti verilen siyasal gerekçeler hakkında- ABD Başkanı’nın tutumunu Başsavcıdan sormuştur. Başsavcı kendine verdiği cevapta, davada ileri sürülen -Ermeni soykırımının ABD tarafından tanınıp tanınmadığına ilişkin- konunun ABD Federal Hükümeti’nin yetkisi altında bulunduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine, Federal Temyiz Mahkemesi konunun içeriğinin yargıda ele alınmamasına karar vermiş, 12 yargıçtan oluşan *en banc* mahkemenin kararını onaylamıştır.³⁴ Bu nihai yargı kararı, Ermenilerin tazminat ve iade taleplerine dayanak sağlamak istedikleri hukuksal yapının çökmesi anlamına gelmektedir.

34 **ABD Yüksek Mahkemesi Başsavcısının 11 Mayıs 2013 tarihli mektubu ile Ermeni taleplerinin reddini istemesi.**

Ermenilerin avukatları bu davayı ABD Yüksek Mahkemesine taşımışlardır³⁹. Ancak, ABD Başsavcısı, Yüksek Mahkemeye 11 Mayıs 2013 tarihinde bir yazı yollayarak, ABD Yüksek Mahkemesinin, yukarıda sözü edilen 23 Şubat 2012 tarihli kararlar ilgili bu başvurunun reddini istemiştir (Harut Sassounian: California Courier 4 Temmuz 2012) 22 sayfalık bu yazıda ABD Başsavcısı, “Kaliforniya yasasının, yaklaşık bir yüzyıl önce vuku bulmuş olan siyasal yönden tartışmalı olaylar konusunda kendi geleneksel yetki alanını düzenleyen temelleri aştığını; sigorta poliçelerine ilişkin zaman aşımı süresinin Ermeni soykırımı gerekçesi ile uzatılmasının ABD Hükümetinin dış politikayı idare etme yetki alanına -tesadüfi ve dolaylı olmaktan daha fazla bir müdahale sayılması gerektiğini; *en banc* yargılamaya göre, Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki olayların dünyanın her yanında ateşli biçimde tartışılan bir dış politika konusu olmaya devam ettiğini; Türkiye’nin de bu konuya büyük önem atfettiğini; Kaliforniya Sivil Hukuk Usul Yasasının 354.4 maddesinin dış politika ile doğrudan ilişkisi bulunduğunu ve Hükümetin bu alanda yürüttüğü dış politikaya olumsuz etki yapacağını” vurgulamıştır. Sözü edilen yazıda, “ABD Hükümeti’nin I. Dünya Savaşından sonra ABD vatandaşlarının kimi tazminat taleplerini çözümlemek için girişimlerde bulunduğu, bu bağlamda ABD ile Türkiye arasında tazminat taleplerini sonuca bağlayan Ankara Anlaşmasının yapıldığı, bu Anlaşmaya göre iki Hükümetinin ABD vatandaşlarının taleplerini incelemek için bir Komite oluşturduğu, bu Komitenin yaklaşık 2500 tazminat talebini ele aldığı; daha sonraki müzakerelerde, zarar gördükleri tarihte ABD vatandaşı olmayanların (Osmanlı vatandaşı olanların) tazminat taleplerinin ABD tarafından ileri sürülemeyeceği anlaşıldığı için, bundan vazgeçtiği; Türkiye’nin üzerinde uzlaşılın tazminatı ödemediği ve bu ödeme sonucunda sorunun nihai olarak çözümlenmiş olarak sayılması hususunda anlaşmaya varıldığı belirtilmiştir.(Ankara Anlaşması konusunda, aşağıda Nielsen Raporu bölümünde ayrıntılı bilgi sunulmuştur) Yazıda I. Dünya Savaşından sonra ABD ile Almanya arasında akdedilen Berlin Anlaşmasına ve -Lozan Anlaşması’ndan sonra ABD ile Türkiye arasında yapılan ancak ABD Senatosu tarafından onaylanmayan- 6 Ağustos 1923 tarihli ABD-Türkiye Lozan Anlaşmasına da değinilmiş, bu Anlaşmanın “*Ermeniler dahil, azınlıkların korunması konusunda*” hüküm içermediği ve bu durumun Anlaşma müzakere edilirken verilen ödünlardan biri olduğu, (ABD) Lozan Anlaşması Senato tarafından onaylanmamakla birlikte, bu tutumun “ABD’nin başka ülke vatandaşları hakkında müdahalede bulunmama konusunda bilinçli bir kararının varlığına işaret etmesi açısından önem taşıdığını” açıklanmıştır. Başsavcı sonuç olarak, Ermeni davacıların taleplerinin reddini istemiştir.

ABD Başsavcısının bu davadaki Ermeni taleplerine nihai darbeyi indirdiği düşünülen yukarıda anılan ayrıntılı mütalaası, Ermenilerin ABD’de açtıkları ve çamak isteyecekleri tazminat davalarının reddi bağlamında son derecede önemli bir yargısal dayanaktır.

3. Poochigan yasası

a. Zaman aşımını ertelemek amacı ile Kaliforniya Sivil Hukuk Usul Yasasına (KSHUY) eklenen 354.4 ve 354.45 maddelerinde Ermeni soykırımı tanımı

Konuyu daha iyi kavramak için Ermenilerin kendilerine hukuksal dayanak olarak oluşturmak istedikleri **Poochigan Yasası'nı** irdelememizde yarar vardır.

ABD'de Kaliforniya Eyalet Meclisi, o Eyalette yaşayan çok sayıda Ermeni örgütünün girişimi ve baskısı ile Kaliforniya Sivil Hukuk Usulü Yasasının (KSHUY) zaman aşımına ilişkin 354.4 ve 354.45 maddelerini değiştirmiştir. Buna yasa, değişikliği öneren kişinin adı ile anılır. KSHUY 354.4 maddesi "Ermeni soykırımı mağdurlarının" sigorta alacakları ile ilgilidir. KSHUY 354.45 madde ise "Ermeni soykırımı mağdurlarının" banka alacakları, mevduat alacakları ve "yağmalanan mallarının" Bankaya yatırılan bedellerine ilişkindir. Her iki madde de tanımlar içerir. Ancak, aynı kavram, birbirini izleyen iki maddede farklı kaleme alınmıştır. Siyasal amaçla yapılan eyalet kanunu değişikliği, bu alanda oynanan oyunu ortaya çıkarmaktadır.

b. KSHUY Soykırımı mağduru tanımı

i) KSHUY 354.4 maddeye göre "**Ermeni soykırımı kurbanı**" Osmanlı İmparatorluğu'nda **1915-1923** (dâhil) - döneminde yaşamakta iken, ölen, sürgüne yollanan ya da "**zulme uğramamak için kaçan**", ataları **Ermeni ya da başka** olan herhangi bir kimsedir".

ii) KSHUY'nin 354.45 maddesinde ise "Ermeni soykırımı kurbanına" farklı bir tanım getirilmiştir. Buna göre "**Ermeni soykırımı kurbanı, Osmanlı İmparatorluğu'nda 1890-1923** (dâhil) döneminde yaşamakta iken ölen, **yaralanan veya malı zarar gören**, sürgüne yollanan ya da zulme uğramamak için kaçan, ataları Ermeni ya da başka olan herhangi bir kimsedir"

Aynı yasada birbirini izleyen iki maddede, aynı konuda, iki farklı tanım getirilmiş bulunması, o yasanın ne derecede keyfi olduğunu kanıtlar. Bu tanıma göre eceli ile **ölen de, yaralanan da, Osmanlı topraklarından Müslüman Osmanlıları öldürüp kaçan da** soykırımı mağduru sayılmaktadır. Böylece, Osmanlı İmparatorluğu'nda ölen, yaralanan, malı zarar gören vb. **her şahıs** (*Ermeni olsun olmasın, Rum olsun, Kürt olsun, Arap olsun, Türk olsun istisnasız herkes*) Ermeni soykırımı mağduru ilan edilmiştir. Sevres Anlaşması yapılırken Ermenileri temsil eden Bogos Nubar Paşa tarafından Osmanlı'ya karşı bilfiil savaştıkları açıklanan –yani hukuken Savaşan Taraf olan- Ermeniler

de böylece Ermeni soykırımı mağduru tanımına sokulmuştur. Oysa 1948 Soykırımı Sözleşmesi yapılırken, savaştan gruplar ile siyasal gruplar, Sözleşmenin koruması dışına çıkarılmıştır.

Yasada geçen, “*O dönemde zulme uğramamak için kaçan*” terimi de çok geniş kapsamlıdır. O tarihlerde Osmanlı topraklarını terk edenlerin soyundan geldiğini ileri süren herkes açılacak davalara katılabilecektir.

c. “Sigortacı”, “Banka”, “Bankaya yatırılmış servet”, “Yağmalanan mal” tanımları

i) 354.4. maddede, “sigortacının” Kaliforniya Eyaletinde... iş yapan hayat, mal, sorumluluk, sağlık, çeyiz... ve başka sigortaları 1875-1923 arasında Avrupa’da veya Asya’da satan sigorta şirketi anlamına geldiği belirtilmektedir. Böylece sigortanın süre kapsamı genişletilmiştir. (*Anlaşılan, Ermenilerin avukatı, hangi şirketi bulursa onun tüyelerini yolmak niyetinde.*)

ii) 354.45 madde ise Bankalara yatırılmış mevduatı hedefliyor. Banka tanımı için “Osmanlı İmparatorluğu’nda 1890-1923 (dâhil) herhangi bir zaman iş yapmış banka” tanımı getirilmiş. Bankaya yatırılmış servet için 1890-1923 dönemi kaydedilmiş. Banka’nın süresi daraltılmış.

iii) 354.45 madde “Yağmalanmış mallar” başlığı altında geniş bir tanım içeriyor ve **farklı zaman aşımı süresi** getiriyor:

“Yağmalanmış mallar” tanımına 1890’dan 1923’e kadar hırsızlık, zorunlu göç veya işletme suretiyle herhangi bir kişisel, ticari, gerçek veya gayri maddi hak iyeliği, nakit, altın, değerli kâğıt, mücevherat, sanat eseri, malzeme, ya da entelektüel vb. mallar dâhil. Yağmalanmış malın karşılığı nakit veya diğerlerinden sağlanan malların karşılığını mevduat olarak alan Bankaya dava açılabilir ve bununla ilgili **zaman aşımı 2016** yılında sona erecek. KSHUY’nin 354.4 maddesinde ise sigorta şirketlerine dava için **zaman aşımı 31.12.2010** olarak yazılıdır. Bu süre şimdi sona ermiştir. Böylece, Kaliforniya’da ikamet etsinler ya da etmesinler, 1875-1923 döneminde yaptırılmış, geçerli sigorta **poliçesinden** yararlanmak isteyen mağdurların veya onların varislerinin talepleri, 31 Aralık 2010 tarihine kadar başvurmak şartı ile zaman aşım süresi içinde talepte bulunmadıkları gerekçesi ile reddedilmeyecektir.

Bütün bu ayrıntılar, Kaliforniya düzenlemesinin perde arkasında Kaliforniya yasama meclisi temsilcilerini etkileyen bir siyasal/militan grubun varlığını kanıtlıyor. Anlaşılan, bunlar ellerindeki dava dosyalarına göre, Kaliforniya Eyalet Meclisi’ne farklı zaman aşımı tarihleri dikte ettirmişler.

Ancak, yukarıda da belirttiğimiz üzere, *Movsessian-Münih Sigorta Şirketi* davasının sonunda, tüm yargıçların katılımı ile (*en banc*) toplanan mahkeme ve ABD Yüksek Mahkemesi 10 Haziran 2013 tarihinde, Ermenilerin taleplerinin KSHUY 354.4 maddesi Amerikan Anayasası'nın kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırı olduğuna karar vermiştir. Bu red kararı aşağıda ele alacağımız *Bakalian-Davoyan* davasını da etkileyecektir; ayrıca ABD'nin 50 Eyaletine dış politika alanında Federal Hükümetin işlerine karışmama konusunda önemli bir uyarıdır.

4. Varujan Değirmenciyan davası³⁵

2006 yılında Varujan Değirmenciyan, Robert Dabağyan, Aris Ağvazaryan, Katya Kemoyan, Paylig Kemoyan, Margrit Yereciyan, Haçik Beryan adlı ABD'li Ermeniler tarafından Alman Deutsche Bank'a ve Dresdner Bank'a, avukatları Mark Geragos ve Kabateck tarafından açılmış olan bir davada, adı geçenler, Alman Bankalarına 1915 yılından önce aileleri tarafından tevdi edilen ve /veya Türk Hükümetinin "yağmalandığını" iddia ettikleri Ermeni mallarının satışından sağlanarak o Bankalara yatırılmış bulunan 7 milyon doların kendilerine ödenmesini talep etmişlerdir. Ermenilerin avukatları 2007 Mayıs ayında Almanya'ya giderek Bankalar ile pazarlık etmek istemiş, ancak Banka temsilcileri kendileri ile görüşmemiştir.³⁶

Movsessian-Münih Sigorta Şirketi davasının sonunda, tüm yargıçların katılımı ile (en banc) toplanan mahkeme ve ABD Yüksek Mahkemesi 10 Haziran 2013 tarihinde, Ermenilerin taleplerinin KSHUY 354.4 maddesi Amerikan Anayasası'nın kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırı olduğuna karar vermiştir.

Ermeniler ABD'de açtıkları bu davayı da kaybetmiştir. Davayı red eden mahkemenin Ermeni taleplerinin tutarsızlığına işaret eden kararında şu hususlar kayıtlıdır:

"Mahkeme Garamendi ve Deutsch emsal kararlarına dayanarak, Kaliforniya Sivil Hukuk Usul Kanununun 354.45 maddesinin Hükümetin dış ilişkiler alanındaki yetkisine müdahale ettiği sonucuna varmıştır... ABD Anayasası dış ilişkileri yürütme gücünü Federal hükümete vermiştir. Yürütme erki, başka ülkelerle ABD yurttaşlarının savaş dönemine ilişkin tazminat talepleri dâhil, Uygulama Anlaşmaları yapma yetkisine sahiptir. Federal hükümetin bu yetkisi sadece yabancı

35 Deirmendjian v. Deutsche Bank AG (2-2006cv00774)

36 Ermeni avukatlardan Kabateck, Alman Hükümetinin kendilerini çok iyi karşıladığını ve Ermeni soykırımını tanıdığını; Türkiye'nin soykırımını kabul etmediğini, , Deutsche Bank ve Dresdner Bankın Türkiye'ye paralel hareket etmesinin utanç verici olduğunu ve Ermeniler ait paraları iade etmemesini kınadığını belirtmiş..."
http://www.panarmenian.net/eng/world/news/22237/Deutsche_Bank_and_Dresdner_...

hükümetlerle anlaşmaları değil başka ülkelerin uyruğunda olan şahısları ve şirket ya da kurumları da içerir. Sözü edilen 354.45 madde, Birinci Dünya Savaşındaki Ermeni soykırımı mağdurlarına ve onların varislerine dava hakkı tanımakta ve Ermeni soykırımı mağdurlarına uygulanacak zaman aşımını 2016 yılına kadar uzatmaktadır. Burada karşılaşılan sorun, Federal hükümetin Birinci Dünya Savaşı dönemine ilişkin tazminat taleplerini karşılamak amacıyla savaş sonunda diplomasi yolunu kullanıp kullanmadığı ve Eyaletin (Kaliforniya'nın) yaptığı yasal düzenlemenin Federal hükümetin dış ilişkiler yetkisine müdahale edip etmediğidir. Bu sorunun yanıtı açıkça "Evet, müdahale etmektedir. ABD ile Türkiye arasındaki 24 Aralık 1923 tarihli tazminat anlaşması (Ankara Anlaşması) ile Türkiye Cumhuriyeti ABD'ye, ABD vatandaşlarının tazminat talepleri karşılığında götürü 1.300.000 ABD doları ödemeyi kabul etmiştir..."

Mahkeme, aşağıda ayrıca ele aldığımız Nielsen raporuna da kararında değinmiştir. Mahkeme, özetle, *"Birinci Dünya Savaşı sonunda ABD ile Türkiye arasında yapılan Uygulama Anlaşması ile ABD Ermeni mağdurların taleplerini çözüme bağlama seçeneğini tercih etmiştir. Kaliforniya ABD'nin vardığı bu uzlaşmanın tatminkâr olmadığını düşünebilir.. Federal Hükümet, dış ilişkileri yürütme yetkisinden hareketle, savaşa kendi uygun gördüğü çözümü getirmiştir ve Kaliforniya'nın bu kararı değiştirme yetkisi bulunmamaktadır."*

Bu konuda yorum yapan hukukçu Roger Alford³⁷ şöyle yazmıştır:

"Nielsen raporuna göre, Ermeniler dâhil tüm Amerikaluların talepleri Ankara Anlaşması ile sonuca bağlanmıştır. Başka bir anlatımla, ABD tüm Amerikalı Ermenilerin tazminat taleplerinin sonuçlandırmış sayılmasını kabul etmiştir; böylece o bireylerin, taleplerini bireysel olarak takip etmeleri hakkını kaldırmıştır. Ankara Anlaşmasını bunu -açıkça- söylemez, ama Mahkeme,-Nielsen raporunda anlatılan müzakere geçmişinin- ABD'nin amacının böyle olduğunu gösterdiği sonucuna varmıştır"

Değirmenciyan'ın avukatları temyize başvurmuşlardır³⁸. Temyizin Ermeniler lehine sonuçlandığına dair bilgiye rastlanmadı. Olsaydı, Ermeni siteleri bunu tüm dünyaya duyururlardı.

37 Roger Alford "Armenian Genocide Claims Dismissed" <http://opiniojuris.org/2007/12/31/armenian-genocide-claims-dismissed/>

38 August 30,2010 Case Number 10-56359. Bu temyiz davası ile ilgili belgelere PACER sitesinden ulaşılabilir. Ancak PACER elektronik sitesine sadece aboneler girebilmektedir. Dava dosyasına, U.S.Court of Appeals, Ninth Court's Electronic Court Filings (ECF) System üzerinden ulaşılabilir.

5. NIELSEN RAPORU - ABD ile Türkiye arasında 24 Aralık 1923'te imzalanan Tazminat Anlaşması ve 1934 yılında imzalanan Ek Protokol gereğince ABD vatandaşlarına yapılan ödemeler³⁹

ABD uyrukluların Osmanlı topraklarında bıraktıkları ve el konulduğu iddia edilen alacakların veya malların karşılığının ödenmesine dair 24 Aralık 1923 tarihli Antlaşma ve onu izleyen 25 Ekim 1934 tarihli Protokol gereğince, Türkiye, ABD Hükümetine tazminat ve faizi dâhil 899.338.09 ABD doları (son taksiti Haziran 1943 olmak üzere) ödemiştir. Bu para, ABD vatandaşı olup, geçerli başvuru yapan hak sahiplerine ABD Hükümeti tarafından dağıtılmıştır. Konunun ayrıntıları, müzakereleri yürüten ABD temsilcisi Nielsen tarafından yazılan bir Genel Raporda kayıtlıdır. Anılan raporun ekinde yaklaşık 1900 ABD vatandaşı talep sahibinin adları ve talep ettikleri miktarlar yazılıdır. Tazminat talep, -ABD Hükümetince- kabul edilmeyenlerin listesi de raporda verilmiştir; bu listede kayıtlı soyadlarından yaklaşık 114 Ermeni asıllı başvuru sahibi tespit ettik.

Bu Anlaşma -Ermeni asıllılar dâhil- tüm ABD vatandaşlarının tazminat taleplerini çözümlenmiştir⁴⁰. Anlaşma gereğince ABD ile Türkiye arasında bir ortak komisyon kurulmuştur. ABD Komisyona 898 dosya sunmuştur. Bu dosyalarda tazminat talebinin niteliği, sebebi ve her bir talebin dayanağını oluşturan belgeler vardır. Talep dosyalarının -ABD tarafınca- 15 Şubat 1934 tarihine kadar sunulması gerekmektedir. Ayrıca, ABD 15 Ağustos 1934 tarihine kadar, talepleri destekleyici ek belgeleri de sunma hakkına sahipti (*Nielsen raporu Sh.9*). Nielsen'e göre bu düzenleme, aynı konudaki uluslararası uygulamaya uygundur. Benzer hükümler başka tazminat anlaşmalarında da vardır. Bu hükümlere göre, **"Anlaşma gereğince yapılan ödemeler sonucunda, Anlaşmaya Taraf olan Devletler tazminat talepleri konusundaki düzenlemenin tam ve nihai olduğuna karar vermiş olmaktadır"**. Anlaşmanın II. maddesi: **"İki Hükümet yukarıda anılan meblağın ödenmesi ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, kendisine karşı ileri sürülmüş yukarıda kayıtlı tüm taleplerle ilgili sorumluluklardan beri**

39 [Report by Fred K. Nielsen on American-Turkish Claims Settlement Under the Agreement of December 24, 1923 and Supplemental Agreements between the United States and Turkey". Raporun ilgili bölümünün İngilizcesini de aşağıda referans olarak sunuyoruz.

40 "On December 24, 1923, Turkey and United States of America concluded an agreement with regard the settlement of claims of their citizens. A joint Commission was created to examine the claims. 898 dossiers were laid before the Commission by the U.S. Government. No claims of Turkish citizens against the U.S. were presented to the Commission. The dossiers of the claims had to contain the documents establishing the nature, the origin and the justification of each claim. The claims had to be submitted until February 15, 1934. The U.S. Government had the right to submit up to August 15, 1934 other documents in support of claims (Nielsen Report page.9) According to Mr. Nielsen, the author of the report, "These provisions are in harmony with international practice in relation to such matters. The following type of stipulations is found in numerous claims agreements : (The High Contracting Parties engage to consider the result of the proceedings of the (claims settlement) commission as a full, perfect and final settlement of every claim upon either Government arising out of any transaction of a date prior to the exchange of the ratifications of the present.....(Nielsen Raporu Sh..15)"

kılınmış olacaktır; ayrıca 24 Aralık 1923 tarihli Anlaşmanın kapsadığı tüm talepler nihai olarak çözümlenmiş olarak kabul olunacaktır” demektedir.

ABD mahkemeleri her şeyden önce, bu “Uygulama Anlaşmasını” göz önünde tutmak zorundadır.

Öte yandan, aşağıda da belirtileceği gibi Osmanlı ülkesinde terk edilen mallar konusu Lozan **Antlaşması** ile nihai sonuca bağlanmıştır; bu düzenleme de uluslararası hukuk çerçevesinde yapılmış olup, **ihtilafa özel çözüm** getiren bir anlaşma olarak diğer anlaşmalar karşısında uygulama önde gelimine sahiptir.

Nihayet, Türkiye’de bulunan taşınır, taşınmaz mallar konusunda iyelik taleplerine ilişkin davaları görme yetkisi Türk mahkemelerine aittir. İstimlak dâhil, iyelik konusunda talebi bulunanlar, davalarını Türkiye’de açmak durumundadırlar. Ayrıca, Türkiye Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM) yetkisini de tanıdığından, Türk Mahkemelerinden sonuç alamayanlar, davalarını, iyelik haklarının ihlal edildiği gerekçesi ile AİHM’ne taşıyabilirler.

Aksi takdirde, bir ülkenin yargısı, başka ülkedeki mal sahipliği davasını görmeğe kalkarsa, bunun sonucu uluslararası kaos olur.

Ancak, Ermeni davacıların amacı, gerek Lozan Anlaşması, gerek Kars Anlaşması, gerek yukarıda ayrıntılı biçimde söz edilen ABD ile Türkiye arasında 1923 yılında yapılan Tazminat Antlaşması hükümlerini, bir yolunu bulup - örneğin kendilerine müzahir olabilecek yargıç ayarlayarak-unutturmaktır. Amaçları bellidir: ***Kâbeleri olan Sevres’e dönecekler; pazarları da Wilson olacaktır.*** Ermeni Cumhurbaşkanı, ABD ziyaretlerinde, bu nedenle Wilson’un mezarını ziyaret eder!

6. ABD Mahkemelerinin “evrensel yargı yetkisini” kullanma eğilimleri

Ermeniler Osmanlı devletinde bulunduğunu ileri sürdükleri mallar konusunda neden ABD Mahkemelerinde dava açıyorlar? Açıyorlar, zira bazı Amerikan mahkemelerinin uzun süre önce ve başka ülkelerde işlendiği iddia edilen suçlara ilişkin tazminat taleplerini dikkate alma hakkında öncü rol oynamak istiyor⁴¹. Diaspora Ermenilerinin açtıkları tazminat davalarında Ermeniler lehine danışmanlık ve avukatlık da yapmış olan Michael Bazzyler’in belirttiği gibi, Amerikan mahkemeleri böyle durumlarda **küresel adalet dağıtıcı hukuki platform** işlevi görmeyi üstlenmiş görünmektedir. Buna, ulusal mahkemelere

41 Michael J. Bazzyler (2002) “The Holocaust Restitution Movement in Comparative Perspective”, *Berkeley Journal of International Law*, Volume: 20, Issue: 1, ss. 11-44

tanınan **evrensel yargı yetkisi** de denilmektedir. Özellikle, söz konusu tazminat taleplerinin başka ülkelerde dikkate alınmasının mümkün olmadığı durumlarda Amerikan yasaları diğer ülke vatandaşlarının açtıkları davaların görülebildiği bir yargı platformu sağlamaktadır. Bu alandaki örneklerin başında *Altman/Avusturya Cumhuriyeti* davası gelir. Ermenilerin Türkiye Cumhuriyeti'ne ve kurumlarına açmak istediği davalar açısından emsal gösterilmek istedikleri Altman davası konusunda aşağıda ayrıntılı bilgi vereceğiz.

Amerikan hukuk sistemi, Avrupa'daki durumun aksine, açılacak davalarda iddiaların belgeler ve kanıtlar ile desteklenmesi şartını aramamaktadır; açılacak davanın işleyiş sürecinde mahkemenin taleplerine göre kanıt oluşturulması sistemi işletilmektedir.⁴² Amerikan mahkemelerinin milyonlarca dolarlık tazminat davalarında, davacılar lehine karar verdiği örnekler ve *class action* olarak adlandırılan kolektif davaların açılabilmesi, bu ülke mahkemelerini benzer davalar için en uygun platform haline getirmiştir.⁴³

“Evrensel yargı yetkisi”, 1948 Soykırımı Sözleşmesi hazırlanırken tartışılmış ve evrensel yargı yetkisini öngören teklif oylanarak reddedilmişti. ABD'nin Yabancı Devletlerin Yargı Bağışıklığı ile ilgili FSIA yasası soykırım ile ilgili 1948 Sözleşmesinin evrensel yargı yetkisini reddeden kuralını göz ardı etmektedir. Bunun sebebi olarak, Yabancı Egemen Bağışıklığı Kanunu (FSIA)⁴⁴ ile **devletlerin yargı bağışıklığına getirilen istisnalar** gösterilmektedir.⁴⁵ Asıl sorun, bir Devletin Amerikan yargısı önünde bağışıklığını sağlayan temel uluslararası hukuk ilkesinin, -uluslararası hukuk açısından nasıl tespit edileceği belirlenmiş olan soykırım ile ilgili 1948 Sözleşmesi'ne aykırı olarak- Amerika'da çıkarılan bir Federal kanun ile Amerikan mahkemelerine yetki vermesinde düğümlenmektedir. Gerçekten de Holokost'un aksine (Nürnberg Mahkemesi kararı gibi) Ermeni soykırımı açısından geçerli bir uluslararası yargı kararı yoktur.

Diaspora Ermenilerinin açtığı davalar, davacı avukatlarının iddia ettiği gibi “sadece para” amacı mı güdüyor?⁴⁶ Kanımızca önde gelen amaç, Türkiye'yi

42 Michael J. Bazylar (2011) “From ‘Lamentation and Liturgy to Litigation’: The Holocaust-era Restitution Movement as a Model for Bringing Armenian Genocide-era Restitution Suits in American Courts” *Marq. L. Rev.* Sayı. 95 s. 251

43 Davacıların kendi lehine sonuç çıkması daha muhtemel olan mahkemeye başvurma arayışına girmelerine **“forum-shopping” denmektedir.** Diaspora Ermenilerinin Amerikan mahkemelerinde açtıkları davalar bu tercihe dayandırılabilir. Ancak söz konusu davaların devletlerin yargı bağışıklığını ilgilendirdiği durumlarda, -yani bir devletin başka bir devletin mahkemesinde yargılanamaz olmasına istisna oluşturduğu iddia edilen hukuki meselelerde- “forum-shopping” uygulaması ciddi sorunlar yaratmaktadır. Çünkü ülke mahkemelerinin birbiri üzerinde yargı yetkisi bulunmamaktadır. Öte yandan, diaspora Ermenilerinin başlıca amacı, Amerikan mahkemelerini siyasi iddialarının propagandasını yapmak amacıyla kullanmaktır.

44 *Foreign Sovereign Immunities Act*, Erişim Adresi: <http://www.law.cornell.edu/uscode/text/28/part-IV/chapter-97> Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2012.

45 Bu kanun ile ilgili ayrıntılı bilgi, davaların iddia metinlerinin incelenmesi sırasında verilmektedir.

46 “Tek amacımız para, Ağrı peşinat olabilir”, *Habertürk*, 14 Ağustos 2011.

zor duruma düşürmek ve soykırım propagandası yapabilmek için Amerikan mahkemelerini kullanmaktır. Görüleceği gibi bu girişimler Amerikan hukuk sisteminde ABD Başkanı'na verilen yetkiler ile çakışacak noktaya varmıştır.⁴⁷

7. Bir ülkenin ulusal yargısı bir başka devleti yargılayabilir mi? Yabancı Devletlere veya onlara bağlı kurumlara ABD mahkemelerinde dava açılabilir mi?

Türkiye'de yaygın kanı, bir yabancı Devlet mahkemesinin bir başka yabancı Devleti yargılayamayacağı yolundadır. Ancak, mutlak muafiyet doktrini pek çok ülkede zaman içinde değişmiştir ve örneğin, ABD'de böyle bir dava ile karşılaşan Devlet veya ona bağlı organ ya da kuruluşlar, son derecede karmaşık usul meseleleri ve tuzaklarla dolu ABD yargı süreci ile karşı karşıya gelirler. Bugün, başka ülkelerde, örneğin Türkiye'de de - özel hukuk alanında- yabancı devlet temsilcisine dava açılabilen, tebligat yapılmaktadır. Özetle, usul kurallarına ve bu alandaki uluslararası anlaşmalara uyularak yabancı devlet temsilcisine tebligat yapılması mümkündür. "Egemen devlet yabancı ülke mahkemesinde yargılanabilir mi? sorusuna vereceğimiz yanıt ise olumsuzdur.

Yukarıda anlatılanlar çerçevesinde ABD mahkemeleri Yabancı Ülkelerin Yargı Bağımsızlığına ilişkin yasal düzenleme çerçevesinde bazı davalara bakmayı kabul etmiştir.

ABD'de açılmış bulunan veya açılacak davaları sağlıklı bir şekilde değerlendirmek için, Yabancı Egemen Kuruluşların (Devletlerin) Yargı Bağımsızlığı Yasasını irdelemekte yarar vardır.

1976 yılında ABD Kongresi tarafından kabul edilen **Yabancı Egemenliklerin (Devletlerin) Bağımsızlığı Kanunu "Foreign Sovereign Immunity Act" (FSIA)**, uluslararası hukukun yabancı devletlerin ticari faaliyetleri dışındaki eylemleri konusunda yargıdan bağımsız olmaları ilkesini -bazı istisnalar dışında- yasalaştırmıştır. Eskiden bu bağımsızlık sınırsızdı. 1952 yılında Amerikan Dışişleri Bakanlığı hukuk müşavirinin yazdığı ve "Tate Letter (Mektubu)" olarak bilinen raporla, yabancı devletlerin yargı muafiyetinin bazı hallerde kısıtlanabilmesi süreci başlatıldı⁴⁸. Sonunda ABD Kongresi de 1976 yılında FSIA'ı kabul etti. Bu yasa bir yabancı devlete ABD mahkemeleri tarafından uygulanacak yargı bağımsızlığı konusunda çok ayrıntılı kurallar ve bazı "**istisnalar**" içeriyor. FSIA'a göre genel kural, yabancı devletlerin ABD

47 Aslan Yavuz Şir, a.g.m. 2012

48 Yabancı Egemen Devletin yargı bağımsızlığına ilişkin klasik ve mutlakçı kurama göre, egemen bir Devlet, kendi rızası olmadan başka bir egemen devletin mahkemesinde dava edilemez. Yeni ve daha kısıtlı, "yabancı egemen Devletin yargı bağımsızlığı" kuramına göre ise, bu bağımsızlık Devletin egemen ve kamuya ilişkin eylemleri *Juro imperii* için tanınır; sivil hukuka ilişkin işlemleri (*Juro gestionis*) için tanınmaz. *Tate Letter*; reprinted at Alfred Dunhill of London, Inc. v. Cuba, 425 U.S. 682, 711, 96 S.Ct. 1854 (1976) (Appendix 2 to opinion of White.J.)

mahkemelerinde - istisnalar hariç- bağışıklıktan yararlanmasıdır. Bağışıklıktan yararlanma konusunda karar verme yetkisi mahkemeye aittir⁴⁹. Mahkeme bağışıklık kararını kendiliğinden değil, davalının “bağışık olduğunu belirtmesi” üzerine alır. Böyle bir taleple karşılaşan yargıcın, durumu Hükümetten sorması da mümkündür; ancak zorunlu değildir FSIA uygulaması konusunda ABD’de kapsamlı bir içtihatlar demeti oluşmuştur.

a. ABD yargıcı yabancı Devlet temsilcisine dava tebligatı yapabilir mi?

Amerikan hukukçularına göre, bir devlet temsilcisi ABD mahkemesi tarafından yapılan tebligatı kabul etmezse ve davaya katılmaz ise, ABD mahkemesi davayı, davalının yokluğunda yürütebilir ve gıyapta karar alma yoluna gidebilir.

Bu alanda bazı geçmiş örneklere bakacak olursak, şunları görürüz Kaliforniya Mahkemesi OPEC aleyhine açılan bir davayı 1979 yılında OPEC davaya katılmadığı halde reddetmişti; ama bu örnek, tektir. Buna karşılık, *Jackson v Çin Cumhuriyeti (1982)* davasında, Çin katılmadığı halde, dava onun gıyabında yürütülmüş, Mahkeme, Çin’i 41 milyon dolar zarar-zıyan verdiği için bunu tazmine mahkûm etmiş, yaklaşık dört yıl sonra (1983) Çin davaya katılarak kararı temyiz etmiş, sonunda mahkeme Çin’in yargı bağışıklığını ortadan kaldıran istisnanın dava konusunun tarihi olan 1911 yılına doğru geri götürülemeyeceği kararını vermiştir. Bu karar Türkiye açısından da önemli bir emsaldir.

Aşağıda ayrıntılı olarak ele alacağımız *Avusturya Cumhuriyeti v. Altmann (2004)* davasında ABD Üst Mahkemesi (*Supreme Court*) kişiye ait mala yasa dışı el koyma durumunda devletin yargı bağışıklığının geçerli olmadığı hakkındaki istisnanın, FSIA’nın yürürlüğe girdiği tarihten öncesine de uygulanabileceği yolunda bir başka (ve **çelişkili**) karar vermiştir. Ermeni taleplerini savunan Alfred de Zayas, Altman kararının Ermeni taleplerine emsal teşkil edeceğini yazmıştır.⁵⁰

Siderman de Balke v Arjantin Cumhuriyeti (1992) davasında yargıç “davayı reddetmeden önce, davalı tarafın mahkemeye cevap vermesini beklediğini” açıklamıştır. “Mahkemenin yetkili olmadığı konusundaki inandırıcı gerekçeleri sunmak ve FSIA istisnalarının geçerli olmadığını açıklamak davalı tarafın yükümlülüğündedir”.

49 Devletler yabancı ülkedeki ticari faaliyetleri bakımından yargı bağışıklığından yararlanmaz... Devletin yargı bağışıklığına ilişkin talepleri konusundaki kararı mahkemeler verir.

50 Alfred de ZAYAS “*The Genocide Against The Armenians 1915-1923 And The relevance Of The 1948 Genocide Convention*” Sh. 89. . Beyrut, Haigazian University, Şubat 2010

b. Yabancı devletin yargı bağısıklığını ortadan kaldıran istisnalar nelerdir?

- I. Kişinin malının yasa dışı olarak elinden alınması** durumu yargı bağısıklığı talebinin kabul edilmemesi sonucunu veren en önemli istisnalardan biridir.

Ancak, ABD 9. Temyiz Dairesi bu konuda “*şikâyetçi, mala el koyan devletin vatandaşı ise istisna tanınmaz*” (**yani devletin bağısıklığı vardır**) kararını vermiştir⁵¹. Aşağıda ele alacağımız, Ermeniler tarafından Türkiye’ye karşı açılan davalarda, davacıların ataları, mallarına el konulduğu tarihte Osmanlı vatandaşıydılar. Türkiye’ye şimdi dava açanlar, muhtemelen, atalarının mallarına el konulmadan önce Türk vatandaşlığından iskat edildiklerini ileri süreceklerdir. Ancak, bunu kanıtlamaları olanaksızdır⁵²; zira o dönemde Osmanlı Hükümeti uyrukluktan iskat işlemi uygulamıyordu. Arşivlerde böyle belge yok.

Ayrıca, bu kişiler Lozan Antlaşması tarafından kendilerine tanınan Türkiye’ye dönme ve mallarını alma hakkına sahip idiler.

- a. Konu Lozan Antlaşmasını** doğrudan ilgilendirdiği cihetle, özetle buna da bakalım: Lozan Antlaşması ve ona ekli Protokoller ve Af Bildirgesi şu hususları öngörmüştü: “*Türk Hükümeti tüm diğer Güçler ile birlikte, genel barış arzusunu taşımaktadır. Bu bağlamda 20 Ekim 1918 ve 20 Kasım 1922 arasında İttifak Güçlerinin koruması altında savaş nedeniyle birbirlerinden ayrılmış bulunan aileleri birleştirmek ve hak sahibi olanlara mallarını geri vermek amacıyla alınmış bulunan önlemlere karşı çıkmayacaktır*”. Bu kural, ikamet ettiği yerden isteyerek veya zorla ayrılmış bulunan ve mütareke ile işgal döneminde evlerine dönen kimseleri ilgilendirir. Lozan Antlaşmasının 65 maddesi “*savaş başladığında yabancı ülke vatandaşı olan ve Türkiye’deki mallarına el konulan bireylerin mallarının kendilerine iade olunacağını*” belirtmektedir. Lozan Antlaşması’nın 46-63 maddeleri Osmanlı devletinin borçlarının tasfiyesi ile ilgilidir. Bu borçların hepsi ödenmiştir. Lozan Antlaşması’nın 31 maddesi “*Türkiye’den ayrılan ve 30 madde gereğince otomatik olarak yeni ülkesinin vatandaşlığını kazanan bireylerin, iki yıl içinde Türk vatandaşlığını geri alma haklarının bulunduğunu*” hükme bağlamıştır. Türkiye dışında bulunan ve Türk vatandaşlığını korumak isteyen tüm Osmanlı yurttaşlarına, isterlerse, Türkiye’ye dönme hakkı tanınmıştır. Bundan yararlanan pek çok Ermeni

51 *Chadian v Filipin Ulusal Bankası* davası (1990).

52 Naziler Yahudilerin mallarına el koymadan önce bunları yurttaşlıktan iskat etmişlerdi. Bu konuda son olarak görülen *Cassirer* davasında bu husus dile getirilmişti.

Türkiye'ye dönmüştür. Bunlar daha sonra yeniden göç etmişler ise, kendi kararları ile Türkiye'den ayrılmışlardır. Lozan Antlaşması'nın 65-72 maddeleri “mallar, haklar ve menfaatler” ile ilgilidir. Bu maddelerde tehciye tabi tutulanların hakları korunmuştur. İstiklal Savaşı'ndan sonra, yeni bir dönem başladığı cihetle, hukuk düzeninde hakların kullanımı belli sürelerle sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda malını geriye almak isteyenlere altı ay içinde olumlu bir yanıt verilmesi gerekiyordu. Bu yapılmadığı takdirde, bundan sonraki bir yıl içinde “muhtelit hukuk mahkemesine” başvurma hakkı tanınmıştır. Buna göre Lozan Antlaşması'nın imzalanması tarihinden başlayarak 18 ay içinde mülkiyet sorunlarının çözülmesi için nihai adımın atılması amaçlanmıştır (Lozan Md. 70). Türkiye Cumhuriyeti makamları bu kurallara aykırı davranmışlar ise, buna karşı Türkiye'de yargıya başvurulması gerekirdi. Bunu yapamıyorlar ise, Lozan Anlaşmasına göre, Tarafı devletlerin azınlıklarla ilgili haklarda Türkiye nezdinde girişimde bulunmalarını tahrik etmek te mümkündür. Bu da yapılmamıştır.

b. Türkiye Cumhuriyeti hak sahibi ABD vatandaşlarına tazminat ödenmiştir

Davacıların elinde ABD vatandaşı olan atalarının Osmanlı topraklarındaki mallarına ait geçerli belge olsaydı, bunu yukarıda değindiğimiz, 1923 ABD-Türkiye Cumhuriyeti Tazminat Anlaşması çerçevesinde ABD Hükümetine sunarlar ve varsa tazminat hakkına kavuşabilirlerdi. Ankara Tazminat Anlaşması ile ABD uyrukluklarının malları karşılığında Türkiye Cumhuriyeti tarafından ABD'ye 899.000 dolar tazminat ödenmiş ve hak sahiplerine dağıtılmıştır. O Anlaşmada bu konudaki taleplerin nihai olarak çözüme bağlandığının kayıtlı olduğuna yukarıda değindik.

Davayı açanların ellerinden alındığını iddia ettikleri **mal ABD'de bulunmadığı için “malın kamulaştırılması, (devletçe el konulması) istisnası** da bu davaya uygulanamaz. Yapıldığı ileri sürülen kamulaştırma işlemi uluslararası hukuka aykırı bir işlem değildir. Uluslararası hukuk, bir devletin kendi yurttaşlarının malını kamulaştırmasını yasaklamaz.

Devletin ticari **dava bağışıklığından yararlanmaması için** davanın ABD'de icra edilen bir ticari faaliyeti ile ilişkili olması gerekir.

Türkiye'ye tazminat davası açanlar, mallarının 1910'lu yıllarda Osmanlı devleti tarafından ellerinden alındığını ileri sürüyorlar. Bu eylem yukarıda dipnotlarda değindiğimiz jure *imperii* çerçevesine girer. Kamulaştırma fiili ABD'de

gerçekleşmemiştir ve ABD ile bir hukuksal bağlantısı-ilişkisi - uzantısı (*nexus*) bulunmamaktadır. “Davayı açanın dava ettiği bankaların sermayesinin bu el koymalardan oluştuğu, bu nedenle ticari bir faaliyet olduğu” savı gerçek dışıdır. Bankaların kuruluş senetlerinde böyle bir şey yoktur;

Yargılanın yargı bağımsızlığının kaldırılmasını bizzat istemesi istisnası da Türk devletin ve Bankaların yargı bağımsızlığından isteyerek vazgeçmeyecekleri varsayıldığından söz konusu olmayacaktır⁵³.

II. Gayri ticari zararlar istisnası, hem haksız eylem hem de zararın her ikisi de ABD egemenliği altındaki toprakta vuku bulması durumunda uygulanabilir” (*Amereda Hess davası*). Benzer şekilde (*Frovol/SSCB 1985*) davasında davacı ABD’de zarara ya da mal kaybına uğramadığı için SSCB yargılanmamıştır

III. FSIA bir yabancı devlet ile onun uyruğu arasındaki hukuksal ihtilafı kapsamaz. FSIA uluslararası hukukun tanıdığı “yargı bağımsızlığını kısıtlama kuramını” kodifiye etmek amacı ile çıkarılmıştır. Uluslararası hukuk, yabancı devlet ile onun uyrukları arasındaki ihtilafları çözmez⁵⁴. Bu ihtilafların mevcut ulusal yasalar ve ulusal yargı çerçevesinde ele alınması gerekir⁵⁵. Başka bir anlatımla, eski Osmanlı topraklarındaki, bugünkü Türkiye’deki bir uygulama konusunda tazminat talebinde bulunan kişiler, bu konuyu Türkiye’de yetkili yargı önüne taşımak durumundadırlar. Bu kişiler Türk yargısından istedikleri sonucu alamazlar ise, Türkiye’nin taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde, Türkiye’deki tüm yargı yollarını tükettikten sonra -Türkiye AİHM’nin yetkisini tanıdığı cihetle-davalarını Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine belirli koşullarda taşıyabilirler.

IV. ABD dış politikasını federal icra organı saptar ve yürütür. Yabancı devletlere yargı bağımsızlığı tanınması hususu ABD dış politikasını da doğrudan ilgilendiren bir konudur. Dış politikanın uygulanması ABD başkanının yetkisindedir. Bu bağlamda, savaş

53 FSIA 1605 (a)(1) maddesine göre bir yabancı devlet yargı muafiyetinden yararlanmak istemediğini açıkça ya da dolaylı şekilde belirtebilir. Bu takdirde yargı muafiyetinden yararlanmaz.

54 Agudas Chasidei Chabad// Rusya Federasyonu davası 820069; (Bakınız doktrinde: De Sanchez 770 F.2d at 1397). Uluslararası hukuk, genelde, bir ülke ile onun uyruğundaki kişiler arasındaki ihtilafları ele almaz Bu konuda ABD mahkemeleri tarafından da verilmiş çok sayıda karar var.

55 “Anayasa, yasalar ve politikalar kendi (ABD) vatandaşlarımız hakkında uygulanır. Başka bir ülkenin kendi uyruklarının mallarına el koyma eylemi ABD’de yargı konusu yapılamaz. Bu kişiler kendi ülkelerinde yargıya başvurmaldır”. US / Belmont davası (1937), Dayton/Cekoslovak Sosyalist Cumhuriyeti davası (.1987; Kabul gören uluslararası hukuka göre, zararın oluştuğu tarihte ABD vatandaşı olmayan kişilerin talepleri ABD tarafından üstenilmez, desteklenemez. Ancak Altman davası bu konuda yeni bir içtihat getirmiştir.

zamanına ilişkin taleplerin ele alınması, ABD yargısının değil, yürütme organının yetkisindedir⁵⁶.

V. ABD'de geçerli olan “**Siyasal Konu Doktrini**” yabancı devlete karşı açılan bu gibi davalarda mahkemenin müstenkif kalmasını gerektirir. Bu doktrine göre, mahkemeler, siyasal otoritenin ve yürütme erkinin ele alması gereken konulara girmemelidir⁵⁷. Dış ilişkiler bu çerçeveye dâhildir. Ancak, yargıç bu doktrini res'en gündemine getirmez.

VI. **Devlet Eylemi Doktrini** ABD Yüksek Mahkemesi daha 1897 yılında devlet eylemi doktrinini oluşturmuştu. Buna göre bir egemen devlet, öbür egemen devletin bağımsızlığına saygı göstermek zorundadır. Buna bağlı olarak, bir devletin mahkemesi öbür devletin egemenliğine dayanan eyleminin (*jure imperii*) geçerliliği hakkında, - o eylem veya işlem tartışmalı bile olsa- hüküm veremez. Devlet eylemi doktrini ABD mahkemesinin genelde uyması gereken bir ilkedir. Davalı devlet FSIA'a öngörülen bağımsızlığın uygulanmasını talep ederken, bu doktrine değinebilir.

Bu çerçevede ABD Mahkemesi bir başka ülkenin sınırları içinde uygulanan bir işlemin hukuka uygun olup olmadığı konusunda karar veremez.

VII. **Uluslararası nezaket doktrinine** göre, ABD mahkemeleri bir başka devletin yasalarını ve çıkarlarını ilgilendiren konuları ele almaktan kaçınmalıdır⁵⁸. Türkiye'ye karşı açılan davalarda sözü edilen eylemler ABD dışında cereyan etmiştir; varsa zarar ABD dışında oluşmuştur; zarar görenler yabancı uyrukludur.

VIII. **Zaman aşımı süresi** Özel hukuka ilişkin bir davada Türk yasalarının öngördüğü zaman aşımı süreleri uygulanmalıdır. Bu konuda emsal kararları vardır⁵⁹. Davacı konuyu özel hukuk alanından çıkararak, Türk Ceza Kanununda da öngörüldüğü gibi,

56 Değirmenciyan /Deutsche Bank davası kararında şöyle deniliyor: “Anayasa, dış ilişkiler konusunda ulusun dış politikasının ne olacağını saptama alanındaki yetkiyi federal hükümete vermiştir. ABD Hükümeti vatandaşlarının savaş dönemine ilişkin talepleri dâhil yabancı hükümetlerle yapılacak uygulama anlaşmalarını yapmaya yetkilidir. Federal Hükümetin savaş dönemine ilişkin talepleri çözüme bağlama yetkisi sadece yabancı hükümetlere yönelik taleplere değil, o ülkenin şahısları ve şirketlerine karşı olan talepleri de içerir.”

(Deirmenjian v. Deutsche Bank 2007)

57 US v Curties-Wright Export Corp. (1936) davasında Baş Yargıç siyasal nitelikli konuların mahkemede çözümlenemeyeceğini vurgulamıştır.

58 Societe Nationale Ind.Serospatiale/District Court davası (1987)

59 Huynh v. Chase Manhattan Bank davası kararı (2006)

soykırımı suçunda zaman aşımı olmayacağını ileri sürecek olsa bile, dava ceza davası değil, özel hukuk davasıdır. Ayrıca, varlığı ileri sürülen eylemler hukuken soykırımı sayılamaz; bu konuda yetkili mahkeme tarafından verilmiş bir karar da yoktur. Yetkili Mahkemenin kararı bulunmadan hiç bir kişi soykırımı işlemiş sayılamaz.

8. Altmann/Avusturya Cumhuriyeti Davası emsali Ermeniler tarafından kullanılmak isteniyor

Ermeni diaspora örgütleri aşağıda özeti sunulan Altman/Avusturya Cumhuriyeti davasını ABD’de Türkiye için kullanılabilecek bir emsal olarak göstermişlerdir.⁶⁰

Kaliforniya mahkemesinin gördüğü Altmann davasının esasını FSIA Yasası’ndaki yargı muafiyetinden Avusturya’nın yararlanıp yararlanamayacağı, başka bir anlatımla, muafiyet istisnasının 1930-1940’lı yıllara geriye dönük olarak geçerli sayılıp sayılmayacağı oluşturmaktadır. Dava sonucunda Kaliforniya Mahkemesi, resimlere el konulmasının uluslararası hukuka aykırı olduğu görüşünü benimsemiş, tabloların Altmann’a iadesi kararını vermiştir. Mahkemeye göre, Avusturya’nın Altman ailesine ait Klimt tablolarına el koyması 18 Ekim 1907 tarihli Lahey Savaş Hukuku Sözleşmesi’ne aykırıdır. Avusturya tüm Nazi muameleleri 1946 yılında resmen hukuk dışı sayılmıştır.

9. Ermeni avukatların Türkiye Devleti’nden ve Türkiye Devleti’nin organları olan TC Merkez bankasından ve Türkiye Ziraat Bankasından talepleri

Garbis Davoyan ve Hrayr Trabyan; Alex Bakalyan, Harutunyan ve Mahdesyan davaları

Yukarıda ABD’nin Yabancı Egemen Devletlerin Yargı Bağışıklığına ilişkin yasasını incelerden değindiğimiz gibi, Berj Boyacıyan, Mark Geragos, Ara Jabagcurciyan ve Brian Kabateck adlı avukatlar Garbis Davoyan ve Hrayr Turabyan ve ataları Türkiye’de mal sahibi olan tüm Ermeniler adına, 29

60 Ermeni örgütlerinin finansmanı ile “Ermeniler karşı 1915-1923 soykırımı ve 1948 Soykırımı Sözleşmesinin Geçerliliği” başlıklı bir hukuksal inceleme broşürü Beyrut’taki Ermeni Üniversitesinde Alfred de Zayas imzası ile yayımlandı.” *The Genocide Against the Armenians 1915-1923 and the Relevance of the 1948 Genocide Convention*”, Beyruth Haigazian Universty., February 2010

Alfred De Zayas adlı emekli Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu görevlisi, o broşürün sonuç bölümünde, ABD yargısının, Holokost sırasında el konulan Yahudi mallarının iadesi konusunda, Altmann/ Avusturya Cumhuriyeti davasında Yabancı Egemenliklerin Muafiyeti Yasasına (FSIA) getirilen istisnaların geriye doğru işletileceği ve Avusturya devletinin yargı dokunulmazlığından yararlanamayacağı kararını verdiğini belirtmiş, anılan ABD yargı kararına yollama yaparak, bunun Türkiye hakkında da uygulanabileceğine işaret etmiştir.

Temmuz 2010 tarihinde Kaliforniya Bölge Mahkemesi'nde Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Ziraat Bankası ve Merkez Bankası aleyhine dava açmışlardır. Davacılar Garbis Davoyan and Hrayr Turabian “Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında, Türkiye Cumhuriyeti ve/veya Osmanlı hükümetinin etnik Ermeni olan atalarına karşı eylemleri sebebiyle tazminat talebinde” bulunmuşlardır.⁶¹ Aynı talepler ile farklı davacılar, Alex Bakalyan, Harutunyan⁶², Mahdesyan (ve henüz adları saptanmayan 100 kadar davalı ile birlikte), yine Türkiye Cumhuriyeti, Merkez Bankası ve Ziraat Bankası aleyhine 17 Aralık 2010 tarihinde Kaliforniya Bölge Mahkemesi'nde dava açmışlardır. Davacılar uluslararası hukuk ve uluslararası anlaşmalar ile Türk hukukuna da aykırı olarak haksız kazanç elde edildiği ve insan hakları ihlallerinin yapıldığı suçlamasını öne sürmüşlerdir.⁶³ Her iki dava da kolektif dava olma özelliği taşımaktadır. Bakalyan davasında haksız kamulaştırıldığı ileri sürülen malların karşılığında talep edilen miktar 64 milyon dolar civarında. Bunun dışında 10 maddelik talep listesinde, pek çok farklı ihlal gerekçesi ile tazminat talep edilmekte.⁶⁴ Ayrıca, Yabancı Egemen Bağımsızlığı Kanununa dayanılarak, Ziraat Bankası'nın ve Merkez Bankası'nın Türkiye Cumhuriyeti'nin organları olduğu ileri sürülmüş.⁶⁵

Türkiye Cumhuriyeti, Ziraat Bankası ve Merkez Bankası'na tebligatlar gönderilmiş, ancak bu tebligatların usulüne uygun yapılmadığı itirazı yapılmıştır. Mahkeme ara kararında, Merkez Bankası ve Ziraat Bankası'na yapılan tebligatların usule aykırı olduğunu kabul etmiş, ancak yapılan tebligatları geçerli saymıştır.⁶⁶ Kaliforniya mahkemesi 5 Mayıs 2011 tarihinde verdiği ara kararda ABD ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Lahey Tebligat

61 *Garbis Davoyan, vd., Republic of Turkey*, et al. Case No. CV 10-05636 DMG (SSx) 12 Temmuz 2010.

62 Pasadena'da mukim 68 yaşında Anais Harutunyan adındaki şahıs, “Osmanlı Türkleri tarafından öldürüldüğünü iddia ettiği büyük anne ve babasına ait 40 dönümlük yaklaşık 65 milyon dolar değerinde taşınmaz mal karşılığında tazminat” istemektedir. Arsasının üzerinde şimdi “kahraman ABD askerlerinin görev yaptığı” İncirlik üssü bulunmaktadır. Bu ABD vatandaşının elinde Türkiye'deki malları ile ilgili tapular varsa, neden bugüne kadar malını takip etmemiş? Neden Türkiye'de dava açmamış?

(Beyrut'ta ikamet eden ve elinde tapusu bulunan bir mal sahibinin kızı Adana'da dava açtı ve mülkü adına yazdırdı. İstanbul Sarıyer'de bir Ermeni tarafından açılan bir başka davada mahkeme davacı lehine karar verdi. Yani emsal var.) Bu şahıs ABD ile Türkiye arasında akdedilen ve uygulanan 1923 Anlaşması çerçevesinde ABD Hükümetine başvurarak Türkiye'nin ödediği tazminattan neden yararlanmamış? Ya da “o kişiler, Lozan Anlaşması hükümlerine dayanarak neden Türkiye'deki mallarına sahip çıkmamışlar? Bu sorularının yanıtları elbette belli değil. Ancak, davayı açanlar bakımından bu “ayrıntılardan” herhalde- önemi yoktur. Zira aslında bu kişilerin hukuken talep edebilecekleri bir hakları olsaydı, bugüne kadar elbet beklemezlerdi. O halde, amaçları soykırımı propagandasını gündemde tutmak ve mesela “2015 fırtınasından” yararlanarak kendilerini mağdur gösterip, yargıç ta ayarlayabilirlerse, lehlerine karar çıkarmaktır. Bu sebeple, şimdilik pek aceleleri yok.

63 *Garbis Davoyan, et al. v. Republic of Turkey*, et al. Case No. CV 10-05636 DMG (SSx) 12 Temmuz 2010

64 *Bakalian v. Turkey et al.* Case No CV 10-09596 SJO (JEMx) 5 Aralık 2010.

65 “Devletin bir organı veya aracı kurumu (1) şirket veya diğer ayrı bir tüzel kişilik ise; (2) yabancı bir devletin organı veya siyasi bir alt kurumu veya hisse payının veya diğer mülkiyet hisselerinin çoğunluğu yabancı bir devlet veya onun siyasi alt kurumuna ait ise; (3) ne[...] Amerika Birleşik Devletleri'nin eyaletlerinden birisine tabi, ne de üçüncü bir ülke kanunlarına kurulmamış ise...” *Garbis Davoyan, et al. v. Republic of Turkey*, et al. Case No. CV 10-05636 DMG (SSx) July 12th, 2010; İlgili madde: United States Code TITLE 28 Foreign States Immunity Act, Part 4, Chapter 97, § 1603 “Definitions” http://www.law.cornell.edu/uscode/28/usc_sec_28_00001603----000-.html Son Erişim: 22 Şubat 2012.

66 *Garbis Davoyan, et al. v. Republic of Turkey*, et al. Case No. CV 10-05636 DMG (SSx) 12 Temmuz 2010.

Anlaşması'na taraf olduklarını, “bu Anlaşmaya Taraf Devletlerin kendilerine yapılan tebligatları ancak egemenlik veya güvenliklerini ihlal ederse” reddedebileceklerini belirtmiştir. Mahkeme böylece Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik tebligatların ancak diplomatik yollardan yapılabileceğini tavsiye etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti Davoyan ve Bakalian davasında taraf olarak yer almıştır.⁶⁷

Her iki dava açısından kritik konu, “*vuku bulduğu iddia edilen eylemler sırasında davacıların Ermenilerin ataları Osmanlı vatandaşı mıydı?*” sorusudur. ABD Temyiz Mahkemesi, Chuidian/Filipin Ulusal Bankası davasında, olay tarihinde eylemden zarar gören kişi vatandaş ise, Devletin bağımsızlığı istisnasının işlemeyeceğine karar vermişti.⁶⁸ Bu davada da davacılar, atalarının 1915 sonrasında vatandaşlıktan çıkarıldığını iddia edebilirler; fakat 1915 sonrasında Ermenilerin vatandaşlıktan çıkarıldıklarını kanıtlayacak hiçbir belge veya kanıt bulunmamaktadır.

Ermenilerin mallarına uluslararası hukuka aykırı olarak mı el konulmuştur? Yukarıda bahsedilen vatandaşlık ilkesine göre bu konuda yetkili mercii Türk mahkemeleridir. Tehcir edilen Ermenilerin mallarının korunması hakkında Türk mevzuatı vardır. Emval-i Metruke mevzuatına göre, Ermenilerden kalan topraklar, iktisap yolu ile edinim dışında bırakılmış özel statüye haiz mallardır. Ayrıca, Lozan Anlaşması ile Ermenilere Türkiye'ye dönme ve mallarını alma hakkı verilmişti.

Davacılar, mallarının nakde dönüştürüldüğünü ve dava ettikleri bankaların ABD'de bu sermaye ile ticari faaliyet yaptığını ileri sürmüşlerdir. Ancak, bunların haksız olarak alındığı, Ziraat ve Merkez Bankalarına sermaye olarak verildiğine dair hiçbir kanıt yoktur. Bankaların kuruluş belgelerinde bu tür bir nakit aktarımı olduğuna dair herhangi bilgi-belge bulunmamaktadır. Örneğin, dava edilen Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, iddia edilen tarihte kurulmamıştı bile.

Yapılan kamulaştırma işlemi uluslararası hukuka aykırı olarak gösterilmeye çalışılmaktadır. Ancak, söz konusu mallar ABD'de bulunmamaktadır. Yabancı Egemen Devletlerin Yargı Muafiyetleri Yasasının öngördüğü “mala el konulması” istisnası bir devletin kendi vatandaşlarının malları konusundaki tasarruflarına uygulanamaz.^{69,70}

67 Case 2:10-cv-09596-DMG -SS Document 53 Filed 09/01/11.

68 Keith Hight ve George Kahale III (1991) “International Decisions: Chuidian v. Philippine National Bank” *The American Journal of International Law*, Vol. 85, No. 2 s. 344; “Bir egemen devletin kendi vatandaşının malına el koyması uluslararası hukukun kabul edilmiş ilkelerinin ilgi alanına girmez.” United States Court of Appeals, Ninth Circuit. - 912 F.2d 1095.

69 Wahba v. National Bank of Egypt 457 F.Supp.2d 721 (2006), Mahkeme, “Kamulaştırma İstisnası” başlığı altında Dr. Susanne P. Wahba'nın mallarının Mısır Ulusal Bankası tarafından kamulaştırılması sırasında kendisinin hâlâ Mısır vatandaşı olduğunu belirtmiş ve yetkisizlik kararı vermiştir.

70 Aslan Yavuz Şir agm Sh. 8

Davacıların asıl amacı, bu dava vesilesi ile Türkiye'nin ABD'ye karşı "sert" siyasal tepki vermesini sağlamak ve sorunu bir uluslararası krize dönüştürmektir. Ortaya çıkacak kriz vesilesi ile-daha önceki Ermeni terör eylemlerinde olduğu gibi- soykırımı savını yeniden manşetlere çıkaracaklarını sanıyorlar.

Türkiye, anılan davada bu tuzağa düşmemiş, usul hukukunun gereklerine uymuş, sonunda **ABD Federal yargıcı Dolly M. Gee, 26 Mart 2013 tarihinde bu davaları reddetmiştir.**

Bu red kararı ABD'de yaşayan Ermeni diasporası üzerinde bir şok etkisi yaratmıştır.⁷¹ Ermeni diasporasının sözcüsü Harut Sassounian, bu kararı temyiz edeceklerini belirtmiş ve şu hususlara yazısında yer vermiştir:

“Ermeni davacılar, davalarını Türk bankalarının ABD’de ticari faaliyetten bulunmalarına ve Ermeni mallarına el koyulmasına dayandırmışlardı. Federal yargıç her Devletin bağımsızlığını ortadan kaldıran istisnanın her iki halde de uygulanamayacağını belirtmiştir. Yargıca göre anılan Bankaların ABD’deki ticari faaliyetleri son derecede azdır ve kendilerine karşı ileri sürülen hususlarla ilgisi yoktur.” “El koyma istisnasının kalkması gerektiği iddiası da geçersizdir; zira el konulan mallar uluslararası hukuk çiğnenerek müsadere edilmemiştir”. “Yargıca göre, el koyma a) kamu yararına yönelik olmadığı takdirde; b) sadece yabancılara uygulandığı durumda; c)yabancı ülke tazminat ödemediği halde uluslararası hukuka aykırı olur. Yargıç, Ermenilerin 19 Ocak 1869 tarihli Osmanlı Uyrukluk yasası gereğince Osmanlı vatandaşı olduklarını, bu yasanın “Osmanlı topraklarında yaşayan tüm Osmanlı uyrukluları kapsadığını belirtmiştir; bu yasanın 23 Mayıs 1927 tarihine kadar yürürlükte kaldığını vurgulamıştır; 1927 yılında çıkarılan 1041 sayılı bu yasa ile dava konusu olaylar sırasında Osmanlı ülkesinden kaçan veya sınır dışı edilen Ermenilerin vatandaşlıktan çıkarıldıklarına dikkat çekmiştir” ve “hukuki açıdan, malları ellerinden alınan ve Osmanlı İmparatorluğundan sınır dışı Ermenilerin o sırada Osmanlı vatandaşı oldukları sonucuna varmıştır”.

Hâkimin bu kararını eleştiren Sassounian, yargıcın bu davanın “siyasal bir konu olduğu ve yargının değil, yürütme ve yasama erklerin yetki alanına girdiği” yolundaki görüşüne katılmadığını, davanın “soykırımı” talebi ile tam olarak bağlantısı bulunmadığını, “insanlığa karşı suç” kavramını da içeren uluslararası hukukun ihlali çerçevesinde açıldığını” ileri sürmüştür.

71 Harut Sassounian, *California Courier*, 3 April 2013 “Federal Judge wrongfully dismisses lawsuit on Armenian properties in Turkey”

Bu gelişme Ermenilerin kabul ettiremedikleri “soykırım”ı savından, “insanlığa karşı suç” kavramına dönmek istediklerine işaret eden bir tavır değişikliğine işaret eder mi?

Son olarak, internet ortamında ulaştığımız bilgilere göre, Ermeni tarafı bu kararı 25 Nisan 2013 tarihinde bir üst mahkeme nezdinde temyiz etmiş ve mahkemeden bir ay içinde karar vermesini istemiştir. Ancak yukarıda MUREA davasında yüksek mahkemenin verdiği karara dayanak teşkil eden Başsavcı görüşünün bu dava münasebeti ile değişmesi beklenemez.

Bu bağlamda, Ermenilerin sözcüsü Harut Sassounian’ın, Ermeni soykırımının yüzüncü yılı arifesinde, Türkiye’ye karşı açılacak davaların iyi hazırlık yapılarak, profesyonelce açılması gerektiğini vurgulamış bulunması bu alandaki eksiklikleri üstü kapalı da olsa eleştirdiğinin kanıtıdır.

10. ABD’de açılan davalarda kilit soru ve son gelişmeler

ABD’de açılan davalarda kilit soru, ABD Başkanının hukuksal **bağlamda** Ermeni soykırımını resmen tanıyıp tanımadığıdır. ABD Başkanları ve Hükümetleri Türkiye ile ilişkilerini göz önünde tutarak, “1915 – 1916 döneminde Osmanlı Ermenilerinin büyük acılar çektiklerini, katliama uğradıklarını, büyük felaket yaşadıklarını ve Amerikan yönetiminin onların acılarına katıldığını” belirtmekle birlikte, ABD’nin o olayları hukuksal bağlamda soykırımı saydığını açıkça beyan etmemiştir.

Yukarıdaki örneklerde belirttiğimiz gibi, 2012 ve 2013 yılında ABD Mahkemeleri tarafından verilen kararlar, ABD Hükümetinin Ermeni soykırımı iddiaları hakkındaki resmi tutumunun, mahkemeler tarafından daha iyi anlaşılmağa başlandığına işaret etmektedir. Bunun sonucu olarak, Ermenilerin ABD’de başlattıkları tazminat savaşını büyük ölçüde kaybettikleri söylenebilir.

BÖLÜM X: OHANNES MARTEN AGOPYAN’IN HUKUK MÜCADELESİ: SARIYER DAVASI⁷²

Türk mahkemelerinde haklarını arayan taşınmaz mal sahipleri, Türkiye’de açtıkları davaları kazanabilmektedirler. Davacılar, açtıkları davayı kaybederlerse Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurarak, haklarını arayabilirler. “Sarıyer davası” Ermeni asıllı hak sahiplerinin Türkiye’de bulunan taşınmaz malları ile ilgili davalarda haklarını yetkili Türk mahkemeleri nezdinde başarı ile arayabildiklerini kanıtlayan bir örnektir.

72 Emre Ünsallı “Kireçburnu Tehciri Bekliyor” *Yeni Aktüel*, No:47, 2006 pp. 46-49

Ohannes Marten Agopyan 1915 Sevk ve İskânı sırasında İstanbul'da çalışan bir bankerdi. 1915'de Bükreş'e gitmiş ve İstanbul'a 1926 tarihinde dönerek taşınmaz mallarını devletten talep etmiş ve İstanbul'da Kireçburnu/Tarabya semtlerinde sahibi olduğu 25 dönüm arazi kendisine iade edilmiştir. 1946 yılında Tapu Kadastro tarafından ilk defa gerçekleştirilen kadastro yazımı sırasında Agopyan'a ait toprakların %44'üne denk gelen bir bölümünün (yaklaşık 10 dönüm) 1915'de Hazine'ye kaydedildiği ortaya çıkmıştır. Agopyan topraklarının iadesi için dava açmış ve bu ilk dava mahkeme tarafından reddedilmiştir; Agopyan bu kararı 1955 yılında temyize götürmüştür. Bu hukuki süreç, 6-7 Eylül 1955 olaylarından sonra Agopyan'ın İngiltere'ye gitmesi sebebiyle kesintiye uğramıştır. Agopyan 1959 yılında Türkiye'ye dönmüş ve kısa bir süre sonra hayatını kaybetmiştir. Oğlu Bedros Agopyan hukuki süreci devralmıştır. Dava devam ederken 1984 yılında İmar Affı uygulanması, daha önce Hazine'ye devredilmiş toprakların statüsünü daha da karmaşık hale getirmiştir. Agopyan ailesi bu duruma itiraz etmiş ve yeni dava açmıştır.

Agopyan ailesi, Emval-i Metruke ile ilgili mevzuata uygun olarak Türkiye'ye dönerek malları üzerinde hak iddia etmiş ve mallarını geri almıştır. Agopyan ailesi gibi birçok Ermeni kökenli Osmanlı ve Türkiye vatandaşı, Sevk ve İskân sonrası dönmüş ve mülkiyet haklarını korumuştur.

Agopyan'ın hukuki mücadelesi, 2005 yılında Sarıyer Mahkemesi'nin 25 dönüm arazinin tümünü Agopyan ailesine devredilmesi kararı vermesi ile sonuçlanmıştır. Hazine'nin temyiz girişimleri sonuç vermemiş ve Yargıtay 2008 yılında Sarıyer Mahkemesi'nin kararını onamıştır.

Görüldüğü gibi, Agopyan ailesi, Emval-i Metruke ile ilgili mevzuata uygun olarak Türkiye'ye dönerek malları üzerinde hak iddia etmiş ve mallarını geri almıştır. Agopyan ailesi gibi birçok Ermeni kökenli Osmanlı ve Türkiye vatandaşı, Sevk ve İskân sonrası dönmüş ve mülkiyet haklarını korumuştur.⁷³

Agopyan davası herhangi bir mal-mülk davası değil, Emval-i Metruke mevzuatındaki hukuki devamlılığın ve sonuç alınabilirliğinin kanıtıdır.⁷⁴

73 Bülent Bakar (2009) *Ermeni Tehciri* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları: Ankara, ss.183-192. Farklı kaynaklarda birçok rakam verilmektedir. Bakar'a göre bu rakam 107.000-110.000 arasındadır. Ancak yine yazarın belirttiği gibi dönemde yayınlanan bazı kaynaklarda geri dönen Ermenilerin sayısı 270.000 olarak tahmin edilmektedir.

74 Ermeni diasporası, işine gelmeyen bu örneğin ortaya çıkarılmasından hoşlanmaz. Armenian Reporter dergisinde yayınlanan bir makalede Sarıyer davası ile ilgili şu ifadeler dikkat çekmektedir: "Agopyan ailesinin davası Türkiye'deki Ermenilerin yaşadığı tecrübelerin tipik bir örneği olarak gösterilemez." Kaynak: "Armenian Family to Recover 11 Acres of Confiscated Land in Turkey" (Ermeni Ailesi Türkiye'de El Konulan 11 Dönüm Arazeyi Geri Alacak) *Armenian Reporter*, 28 Kasım 2009, Sayı: 140, ss. 1-2 Ancak, yazıyı yazan kişi Türkiye'deki Ermeniler ile Diaspora'daki Ermenilerin Türkiye ile sorunlarını halletmek için izledikleri yolları açık bir şekilde birbirine karıştırmıştır. Agopyan ailesi üzerinde yaşadığı topraklarda yürüttüğü hukuki mücadeleden vazgeçmemiştir; kendi malları üzerindeki hakkını hukuka uygun olarak talep etmiş ve hukuki mücadeleyi kazanmıştır.

BÖLÜM XI: KENDİSİNİ “TANRININ CEZALANDIRICI ELİ ” İLAN EDEN ARJANTİNLİ YARGIÇ

Arjantin’in Buenos Aires Kenti Ceza Mahkemesinin bir yargıcı 1 Nisan 2011 tarihinde “*Türk Devletinin Osmanlı İmparatorluğu topraklarında (ve daha sonra Türkiye Cumhuriyetinde) ikamet eden Ermeni halkına 1915-1923 döneminde soykırımı suçu işlediğine*” karar vermiştir.

Uluslararası hukuk, bir ülke mahkemesinin yabancı bir devleti yargılayıp onun suç işlediği hakkında karar vermesine olanak tanımaz. Buna rağmen, Arjantinli yargıç hem Arjantin mevzuatını, hem de uluslararası hukukun sözü edilen temel kuralını çiğnemiştir. Arjantinli yargıç bu kararı verdikten sonra, Buenos Aires’te Ermeni cemaatinin düzenlediği kutlama yemeğine katılmış ve kendisinin “*Tanrı’nın cezalandırıcı eli*” olduğunu beyan etmiştir. Bu yaklaşımı Orta Çağ’daki Haçlı zihniyetine benzetmek mümkündür.

Yargıcın söylemi, kimi Ermeni gruplar tarafından “*beslenen*” yargıçların hukuk adına imza atabilecekleri “saçmalıkların” sınır tanımadığını kanıtlıyor.

Mahkemenin uyguladığı dolambaçlı yöntem

Arjantinli yargıcın hangi yolu izleyerek böyle bir karara imza attığına bakalım.

Arjantin’de ikamet eden Gregorio Hayrabedian adlı Ermeni kökenli bir Arjantin vatandaşı 29 Aralık 2000 tarihinde “1915-1923 yılları arasında Türk Hükûmeti tarafından yapılan Ermeni soykırımı olarak bilinen eylemler” konusunda Buenos Aires Ceza Mahkemesine bir şikâyet dilekçesi vermiş. Arjantin’deki Ermeni dernekleri ile o ülkedeki Ermeni Kilisesi İdari Bölümü de şikâyetçi olarak davaya taraf olmuşlar.

Savcı, Arjantin Ceza Usulü Yasasının 180 maddesine göre, böyle bir davanın ancak suçun işlendiği ülke mahkemesinde görülebileceğini, Arjantin yargısının yetkili bulunmadığını belirterek dava talebinin reddini istemiş; mahkeme de savcının bu talebine uymuş. Davacı bu kararı temyize götürmüştü. Temyiz mahkemesi, bu konuda ceza davası açılmayacağını, ancak, davayı açanların “**gerçeğe erişme hakkı**” çerçevesinde, akrabalarının başına ne geldiğini ve bunların şimdi nerede olduklarını bilme haklarının bulunduğunu belirtmiş ve dosyanın “**gerçeğe erişme hakkı**” çerçevesinde yürütülebileceği kararını vermiş, bu amaçla, Arjantin Ceza Usulü Muhakemeleri Kanunu’nda öngörülmüş bulunan “her türlü delilin toplanması için uluslararası araştırma yapılmasını” kararlaştırmış.

Yargıç, bu araştırmayı yapabilmek için çeşitli ülkelere tebligatlar yollamış,

1915-1923 yılları arasında Türkiye'nin egemenliği altında vuku bulmuş olaylar hakkında o Devlet arşivlerinde bulunan bilgileri istemiş. Buenos Aires Ceza Mahkemesi, bu tebligatları **cezai bir takibat için yapmadığını yazmış.**

Anılan tebligatlara, Yunanistan, Suriye, Lübnan, Mısır, Ürdün, İran Hükümetleri cevap vermemişler. ABD, İngiltere, Alman makamları ise "cezai bir soruşturma yapılmadığı cihetle" cevap vermeyeceklerini bildirmişler. Vatikan, bu talebin tarihçilere yönetilmesi gerektiğini beyan etmiş. Fransa Hükümeti Arjantin yargısının bu konuda yetkili olmadığı yanıtını vermiş. Belçika da talebi geri çevirmiş, ancak arşivlerinde araştırma yapmak isteyenlerin uyacakları usulleri açıklayan bir belgeyi mahkemeye yollayarak, kendince Arjantin yargıcına yol göstermiş. Kızıl Haç Örgütü hiç cevap vermemiş. Ermenistan Cumhuriyeti Hükümeti ise Arjantin'e 12.000 belge yollamış.

Arjantinli yargıç, Türkiye'ye, şikâyetçi Gergorio Hayrabedian'ın 1915-1923 arasında vuku bulan olaylar sırasında Palu (Harput) ve Süleymaniye (Zeytun'da) bulunan anne ve baba tarafı akrabalarının akıbeti konusunda bilgi talep eden bir adli tebligat yollamış ve o dönemde vuku bulan olaylar hakkında belge istemiştir. Mahkeme, ayrıca, anılan kişilerin "*cesetlerinin kalıntılarının bulunması için*" mahallinde soruşturma yapılması talebini Türk makamlarına iletmış. Arjantin Mahkemesinin daha sonra verdiği karardan öğrendiğimize göre, Türk Hükümeti "Uluslararası Sözleşmeler, bu alanda Arjantin mahkemesinin yargı yetkisini tanımamaktadır" gerekçesi ile talebi reddetmiştir.

Konu bir ceza davası ile ilgili olsaydı, adli yardımlaşma çerçevesinde, hükümetler, diplomatik kanallardan geçerek birbirlerinden adli yardım talebinde bulunabilirlerdi. Ancak, yukarıda da vurguladığımız gibi, Arjantin Ceza Mahkemesi talebini bir ceza soruşturması çerçevesinde yapmadığını açıkça kaydetmiştir.

Uluslararası alanda gayri ciddi bir senaryo ile karşı karşıya bulunduğumuz açıkça ortada. Yargının özerkliği bahanesi ardına sığınan Arjantin Hükümetinin bu garip senaryoya müdahale etmediği anlaşılıyor. Konu, medeni hukuku ya da ticaret hukukunu ilgilendirseydi, Arjantin ve Türkiye'nin taraf olduğu "*Yabancı ülkelere sivil ya da ticari davalarla ilgili hukuki belgelerin tebliğine ilişkin 15 Kasım 1965 tarihli Lahey Sözleşmesinin*" öngördüğü prosedür devreye girebilirdi. Ama talebi Ceza Mahkemesi yaptığı için durum farklı. Ayrıca, bir egemen devletin toprağında bir başka devletin *in situ* (yerinde) inceleme yapması devletin egemenliği ilkesine aykırıdır.

Buna rağmen, Arjantinli yargıç, davacı tarafın, yerli ve yabancı arşivlerde araştırma yaparak, eriştiği sonuçları ve kendi seçtiği belgeleri mahkemeye

sunmasına izin vermiş. Davacı ayrıca, Mahkemeye tanık isimleri de sunmuş, Mahkeme bu sözde tanıkları dinlemiş. Tanıklar arasında olan **Bautista Kuyudjian** 11 Şubat 1920 tarihinde (*mahkemeye göre o dönemde Ermenistan toprağına dâhil olduğunu söylediği* !) Adana'da doğmuş. Ebeveyni daha sonra Lübnan'a göç etmiş. **Haik Lomlomidjian** 1917 yılında "*Haçlıların Kudüs'e giderken geçtikleri*" Maraş'ta doğduğunu söylemiş; "*Türkler, 20 Ocak 1920 tarihinde isyan edince Ermenilerin terk ettikleri Maraş'ı hiç unutamıyormuş*". Bir başka tanık **Margarita Margossian** 8 Ağustos 1931 tarihinde Arjantin'de doğmuş; 1993 yılında ailesinden bir taş! ya da hangi bir başka şey bulabilmek için "*Adamo'ya*"? gitmiş. (**Mahkeme kararında aynen böyle yazıyor**) **Carabet Topalian** 12 Mart 1927'de Yunanistan'da Pire kentinde doğmuş. Babası "*Akdeniz kıyılarında olan Konya'nın Elmalı kentindenmiş*". **Antranik Arslanian** "*Suriye Arap Cumhuriyetinde, Beyrut'ta, 26 Ekim 1921'de doğmuş, soykırımından kurtulanlardanmış*". Bu garip örnekleri Mahkemenin cehaleti veya yanlılığı ile tanık saydığı kişilerin niteliği konusunda bilgi vermek için örnek olarak kaydettik.

Yargıç kararına "Ermeni halkının üç bin yıllık tarihi" konusunda uzun bir bölüm eklemiş ve "Ermeni toprakları ile özerk Ermeni Kilisesi" hakkında ayrıntılı açıklamalar yapmış. Bu Giriş bölümünü, yargıcın Pan Türkizm, Jön Türk ayaklanması ile paramiliter Türk örgütü hakkında yazdığı bölüm izliyor. Yargıç soykırımı hukuku hakkında kendisine Ermeni militanlar tarafından iletilen bilgileri de kararına aynen eklemeyi ihmal etmemiş. Bunlar arasında, örneğin 1948 Sözleşmesi Hazırlık Konferansı'nda tartışılan ve Sözleşmenin koruması dışında bırakılan "siyasal grupların" da koruma altında bulunduğu yolunda gerçek dışı savlar var. Kararın bu bölümü, Ermeni militanlar tarafından yargıca verilen bilgilerin ve iddiaların karara aynen yazıldığını gösteriyor. Yargıç bu hususu şu sözlerle açıklıyor: "*Bu iş'ari kararın esasını oluşturan senaryoyu, Arjantin'deki Ermeni toplumunun ve onların yasal temsilcilerinin - teşekkürle karşıladığım- çok değerli katkıları sayesinde etkin çalışmalar ile sonuçlandırdım*". Yargıç böylece kararı davacının yazdığını hiç çekinmeden açıklıyor.

Yargıç, kararında, Ermenilere işlenen soykırımında büyük devletlerin sorumluluğuna şu sözlerle değinmiş: "*Çeşitli siyasal faktörler ile büyük devletlerin suskunluğu ya da kabulü, katliama olanak tanımıştır Türk devleti planlamış ve uygulamış olmasaydı ve büyük devletler müsaade etmesiydi, soykırımı yapamazdı.*"

Nihayet yargıç, "verdiği kararın hukuk alanında bir yenilik olduğunu, kararın özel niteliğinin ve koşullarının, Başsavcının davayı reddetmesi nedeni ile oluştuğunu!" kararına yazmış. Bilindiği gibi, Arjantin'de askeri cunta döneminde yaşanan trajedilerden sonra iktidara gelen Hükümet ve yargı

“gerçeğe erişme hakkı” başlığı altında kovuşturmalar yürütmüştü. Osmanlı Ermenilerine uygulanan soykırımı dosyası da anlaşılan aynı çerçeveye yerleştirilmek istenmiş.

Soykırımı Sözleşmesi soykırımı suçunun hakiki kişiler tarafından işlenebileceğini açıkça bildirmesine rağmen, Arjantinli yargıç, suçun Türk devleti tarafından işlendiğini kararına yazmış. Tanrının cezalandırıcı eli, ya da aracı olduğunu beyan eden bir kişiden başka bir davranış ta beklenemezdi zaten.

Yargıç, verdiği kararının davayı açana iletilmesine, örneklerinin Arjantin Hükümeti'ne, Dışişleri, Bakanlığı'na, Arjantin Parlamentosu'nun İnsan Hakları Komisyonu'na, Ulusal Güvenlik Konseyi'ne yollanmasına karar vermiş.

Bu karara Türk Hükümeti'nin resmen tepki verip vermediği hakkında somut bilgiye ulaşamadık. Çok büyük bir olasılıkla Dışişleri Bakanlığı gereken diplomatik girişimleri yapmıştır. Ancak, Arjantin Hükümetinin de teslim eylediği bu “saçmalığa” gereğinden daha fazla önem vermek ve bunu siyasal kriz haline dönüştürmek, sanırız, her iki Hükümetin arzu etmediği bir husus olmuştur.

Özetle, Arjantin mahkemesinin bu kararı diasporadaki Ermeni örgütlerini tatmin amacına yönelik, ulusal ve uluslararası hukuka aykırı, trajik-komik bir örnektir.

BÖLÜM XII: ERMENİLERİN AVRUPA BİRLİĞİ ADALET DİVANINDA AÇTIKLARI DAVANIN REDDİ

Avrupa Birliği Helsinki'de 10/11 Aralık 1999 tarihinde yapılan Konsey toplantısında Türkiye'nin üye adaylığı statüsünü resmen tanıdı ve üyelik müzakerelerinin başlamasına karar verdi. Fransız vatandaşı Gregoire Krikorian ve Suzanne Krikorian ile Avrupa-Ermenistan Derneği, Türkiye'ye -1915 soykırımını tanımamasına rağmen- aday statüsüne tanınmasının kendilerine zarar verdiğini belirterek, Avrupa Birliği'nin Lüksemburg'daki Adalet Divanı nezdinde 9 Ekim 2003 tarihinde “uğradıkları zararların” tazminini isteyen bir dava açmışlardır. Bu dava Divanın bidayet mahkemesi tarafından 17 Aralık

Soykırımı Sözleşmesi soykırımı suçunun hakiki kişiler tarafından işlenebileceğini açıkça bildirmesine rağmen, Arjantinli yargıç, suçun Türk devleti tarafından işlendiğini kararına yazmış. Tanrının cezalandırıcı eli, ya da aracı olduğunu beyan eden bir kişiden başka bir davranış ta beklenemezdi zaten.

2003 tarihinde dayanaktan tümüyle yoksun olduğu gerekçesi ile reddedilmiştir. Davacılar bu red kararını 16 Ocak 2004 tarihinde Divanın üst kuruluna temyizen taşımışlardır.

Davacılar açtıkları davada gerekçe olarak, Avrupa Parlamentosu'nun 17 Haziran 1987 tarihli kararı ile 1915 soykırımını tanıdığını, kararda Türkiye'nin Ermeni soykırımını kabul etmemesinin AB üyeliğine kesin bir engel teşkil edeceğinin kayıtlı olduğunu, AB Konseyi'nin Türkiye'nin üyelik talebini soykırımını tanıma koşuluna bağlı tutması gerekirken bunu yapmadığını, bu nedenle kendilerinin temel haklarının çiğnediğini ve zarar gördüklerini belirtmişlerdir

AB Adalet Divanı, bu konuda verdiği ilk kararda, davayı açanların Topluluğun hukuki sorumluluğunu kanıtlayan koşulların varlığını ispatlayamadıklarını belirtmiştir. Mahkemeye göre, Türkiye'nin AB üyeliği adaylığının kabulü Avrupa Birliği Konseyi'nin aldığı bir karardır. Konsey, Topluluğun bir organı değildir; bu nedenle aldığı karar tazminat hakkı doğurmaz. Türkiye'ye adaylık statüsünün tanınması Topluluk hukukunun hiç bir kuralına aykırı değildir. Avrupa Parlamentosunun 1987 yılında aldığı karar tümüyle politik niteliktedir. Bu karar Avrupa Topluluğu kurumları açısından hiç bir mükellefiyet doğurmaz; davayı açanlar da bu konuda hukuken meşru bir beklenti içinde olamazlar. Davacılar, Topluluk kurumlarının kendi temel haklarını çiğnediğini kanıtlayamamışlardır.

Temyiz edenler, dilekçelerinde, Avrupa Konseyi'nin eylem ya da kararının Topluluğun sorumlu kıldığını, Avrupa Parlamentosu'nun 1987 kararının uyulması zorunlu bir karar olduğunu, buna uyulmamasının kendi temel haklarını çiğnediğini, taleplerinin reddinin dava konusu olay hakkında açık tartışma yapılmasını engellediğini ileri sürmüşlerdir.

Davalı AB Konseyi, AB Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu davanın kabul edilemeyecek gerekçeler içerdiğini, davacıların hukuken soyutlanmış aynı iddiaları sürekli olarak ileri sürdüğünü, talebin AB usul hukukuna aykırı olduğunu, bu nedenle reddini talep etmişlerdir.

Divan, nihai kararında –AB dava hukukuna ve usule ilişkin ayrıntılı red gerekçeleri dışında- özetle, aşağıdaki hususlara yer vermiştir:

“Avrupa Parlamentosunun 1987 yılında aldığı karar ilke olarak bağlayıcı değildir; bu bağlamda Birliğin diğer kurumlarının bu karara uyacakları hakkında meşru bir beklenti doğurmaz. Avrupa Parlamentosu'nun kararının incelenmesi, 1915-1917 olayları hakkında siyasal nitelikli görüş içerdiğini ve Komisyona, Avrupa Konseyine,

Topluluğa üye Devletlere, başka üçüncü ülkelere ve Birleşmiş Milletler Teşkilatına yönelik bazı istemler ileri sürüldüğünü göstermektedir. Mahkeme, Avrupa Parlamentosunun 1987 kararının siyasal nitelikli bir bildiri olduğu, bu hali ile hukuken uygulanması zorunlu sonuç doğurmadığı değerlendirmesini yaparak hata işlememiştir. Parlamantonun kararı hiç bir zorunlu sonuç doğurmadığından, davalı kurumlar, kararın içerdiği telkinlere uymamak suretiyle hukuka aykırı bir davranış içinde bulunmamışlardır. Davacılar, temel haklarının ihlal edildiğini kanıtlayamamışlardır.”

Divan Başkanı, 13 Eylül 2004 tarihinde Parlamantonun, Konseyin ve Komisyonun mahkûm olmasını talep eden temyiz başvurusunu reddetmiş ve dava giderlerini davacılar yüklemiştir.

SONUÇ

Yukarıda sunulan dosyaların incelenmesi (*İsviçre yargısının Doğu Perinçek'i ve daha sonra üç Türk vatandaşı Ermeni soykırımını reddederek ırk ayrımcılığı yapma suçunu işledikleri görüşünü benimseyerek mahkûm eden- ancak AİHM nezdinde henüz sonuçlanmamış- dava dışında*) davacı Ermenilerin bekledikleri sonucu alamadıklarını, ABD 'de açtıkları tazminat davalarının aleyhlerine sonuçlandığını göstermektedir. 1915 arifesinde, hukuk yoluyla bir sonuç alamayacaklarının anlamış olması gereken Ermeniler, destek bulabildikleri ülke veya eyaletlerde siyasal baskı ile propaganda faaliyetleri yürüterek kendi kendilerini tatmin etmeğe devam edeceklerdir.

KAYNAKÇA

İçtihat Hukuku

Deirmendjian v. Deutsche Bank AG (2-2006cv00774)

Handyside/Birleşik Krallık Davası 7.12.1976-Series A No.24.Sh23-49) :

Giniewski v. France (Application no. 64016/00)

Chadian v Filipin Ulusal Bankası davası 1990)

Agudas Chasidei Chabad// Rusya Federasyonu davası 820069;

US / Belmont davası (1937), Dayton/Cekoslovak Sosyalist Cumhuriyeti davası

Deirmenjian v. Deutsche Bank 2007

US v Curties-Wright Export Corp. (1936)

Societe Nationale Ind.Serospatiale/District Court davası (1987)

Huynh v. Chase Manhattan Bank davası kararı (2006)

Garbis Davoyan, vd., Republic of Turkey, et al. Case No. CV 10-05636 DMG (SSx) 12 Temmuz 2010.

Bakalian v. Turkey et al. Case No CV 10-09596 SJO (JEMx) 5 Aralık 2010.

Wahba v. National Bank of Egypt 457 F.Supp.2d 721 (2006)

Kitap, Makale

Aktar, Ayhan *Türk Milliyetçiliği, Gayrimüslimler ve Ekonomik Dönüşüm*, İletişim Yayınları, 2006.

Alford, Roger “Armenian Genocide Claims Dismissed”

<http://opiniojuris.org/2007/12/31/armenian-genocide-claims-dismissed/>

Aytaç, Önder “Emval-i Metruke” *Adalet Dergisi*, 42 (2012), s.1-48.

American-Turkish claims settlement : under the Agreement of December 24, 1923 and supplemental agreements between the United States and Turkey / opinions and report prepared by Fred K. Nielsen. Washington : U.S. Govt. Print. Off., 1937.

“ANCA on AXA Settlement of Armenian Genocide Era Insurance Claims”
Panarmenian, <http://www.panarmenian.net/eng/news/15010/>

“Armenian Family to Recover 11 Acres of Confiscated Land in Turkey”
(Ermeni Ailesi Türkiye’de El Konulan 11 Dönüm Arazi’yi Geri Alacak)
Armenian Reporter, 28 Kasım 2009, Sayı: 140, ss. 1-2

Bakar, Bülent (2009) Ermeni Tehciri Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları:
Ankara, ss.183-192.

Bazyler, Michael J. (2002) “The Holocaust Restitution Movement in
Comparative Perspective”, *Berkeley Journal of International Law*, Volume:
20, Issue: 1, ss. 11-44

Bazyler, Michael J. (2011) “From ‘Lamentation and Liturgy to Litigation’: The
Holocaust-era Restitution Movement as a Model for Bringing Armenian
Genocide-era Restitution Suits in American Courts” *Marq. L. Rev.* Sayı. 95
s. 251

Belge, Murat “1919 yargılamaları” *Radikal* 8-9 Nisan 2005

Bronstad, Amanda “Attorneys Ordered to Produce Records in Armenian
Genocide Settlement”
http://www.law.com/jsp/article.jsp?id=1202492829090&Attorneys_Ordered_to_Produce_Records_in_Armenian_Genocide_Settlement#ixzz2lwgNswlt

“Deutsche Bank and Dresdner Bank representatives refused to meet Armenian
Genocide heirs’ attorneys” *Panarmenian*,
<http://www.panarmenian.net/eng/world/news/22237/>

Dündar, Fuat *Modern Türkiye’nin Şifresi: İttihat ve Terakki’nin Etnisite
Mühendisliği (1913-1918)* İletişim Yayınları: İstanbul, 2010, s. 294-296;

Foreign Sovereign Immunities Act, Erişim Adresi:
<http://www.law.cornell.edu/uscode/text/28/part-IV/chapter-97> Erişim
Tarihi: 25 Mayıs 2012.

Hight, Keith ve George Kahale III (1991) “International Decisions: Chuidian
v. Philippine National Bank” *The American Journal of International Law*,
Vol. 85, No. 2 s. 344

Kardeş, Selahaddin *Tehcir” ve Emval-i Metruke Mevzuatı*, Maliye Bak. Strateji
Gel. Bşk. Yayınları: Ankara, 2008.

Sassounian, Harut “Federal Judge wronfully dismisses lawsuit on Armeniam properties in Turkey” *California Courier*, 3 April 2013

Şir, Aslan Yavuz “Diaspora Ermenileri ve ABD Mahkemelerindeki Girişimleri” *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, 41 (2012), s.113-140.

Tacar, Pulat *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde Doğu Perinçek- İsviçre Davası- Bir Düşünceyi İfade Özgürlüğü Sorunu ve Adil Bellek talebi* Ağustos 2012, Kaynak yayınları, İstanbul

Tacar, Pulat Y. (2011) “Türkiye’ye Karşı Hukuk Savaşı. Ermeni Asıllı ABD Vatandaşlarının ABD Mahkemelerinde Açtıkları davalar” *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, 10 Yıl, Özel Sayı N.37-38

Tate Letter, reprinted at Alfred Dunhill of London,Inc. v.Cuba, 425 U.S. 682,711,96 S.Ct. 1854 (1976) (Appendix 2 to opinion of White.J.)

“Tek amacımız para, Ağrı peşinat olabilir”, *Habertürk*, 14 Ağustos 2011.

Türk Ermeni İlişkilerinin gelişmesi ve 1915 Olayları Uluslararası Sempozyumu Gazi Üniversitesi, 2006, sh. 257-265

Ünsallı, Emre “Kireçburnu Tehciri Bekliyor” *Yeni Aktüel*, No:47, 2006 pp. 46-49

Yegparian, Geran “We’ll Sue!” *Armenian Weekly*
<http://www.armenianweekly.com/72010/12/27/yegparian-we%e2%809911-sue/?utm>

Zayas, Alfred de. *The Genocide Against The Armenians 1915-1923 And The relevance Of The 1948 Genocide Convention*, Beyrut, Haigazian University, Şubat 2010

SOĞUK SAVAŞ SONRASI ERMENİSTAN-İRAN İLİŞKİLERİ: GELİŞEN VE DERİNLEŞEN BAĞLAR

ARMENIAN-IRANIAN RELATIONS AFTER THE COLD WAR:
IMPROVING AND DEEPENING BONDS

Fatma Aslı KELKİTLİ
kelkittikongur@yahoo.com

Öz: Soğuk Savaş sonrası dönemde Ermenistan-İran ilişkileri çeşitli alanlarda istikrarlı ve sürekli gelişime tanık olmuştur. İran'daki büyük Azeri nüfusun sıkıntıları, Hazar Denizi'nin hukuki statüsü sorunu, İran'ın Azerbaycan'ın İsrail'le artan ve çeşitlenen bağlarına duyduğu tepki gibi nedenlerden kaynaklanan Azerbaycan-İran arasındaki problemler Ermenistan ve İran arasında yakın ilişkinin ortaya çıkmasına büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. Bu çalışma, Güney Kafkasya bölgesindeki bu gelişen ilişkinin siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel veçhelerini ilişkideki Azerbaycan faktörünü de dikkate alarak incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan etkisi, Ermenistan, İran, İran Ermenileri, Soğuk-Savaş sonrası ilişkiler

Abstract: The Armenian-Iranian relations have witnessed steady and continuing development in various domains in the post-Cold War period. The Azeri-Iranian problems stemming from the grievances of the large Azeri population in Iran, the issue of legal status of the Caspian Sea and Tehran's fury over Azerbaijan's increasing and diversifying ties with Israel contributed to a large extent to the emergence of close association with Armenia and Iran. This study explores the political, economic and socio-cultural aspects of this thriving rapport in the South Caucasus region by also taking into account the Azerbaijani factor in the relationship.

Keywords: Armenia, Azerbaijani impact, Iran, Iranian Armenians, Post-Cold War relations

GİRİŞ

Ermenistan'ın güney komşusu İran'la ilişkileri, İran'ın Ermenistan'ın bağımsızlığını tanıdığı 25 Aralık 1991 tarihinden itibaren giderek yükselen bir grafikte seyretmektedir. Ayrılıkçı Dağlık Karabağ yönetimine olan desteği ve Azerbaycan'a ait yedi ili işgal altında tutması, Türkiye topraklarının bir kısmını Anayasası'nda Batı Ermenistan olarak göstermesi ve Türkiye'yi soykırım yapmakla suçlayıp bunun Ankara tarafından kabulü için uluslararası arenada yoğun bir propaganda faaliyeti içerisinde bulunmasından dolayı Ermenistan'ın doğu komşusu Azerbaycan ve batı komşusu Türkiye ile diplomatik ilişkisi bulunmamaktadır. Ermenistan'ın kuzey komşusu Gürcistan her ne kadar Ermenistan'ın dünyaya açıldığı iki kapıdan biri olsa da Tiflis'in Ermenistan'ın hamisi ve bir numaralı müttefiki Rusya'yla yaşadığı sorunlar ve Gürcistan'ın Cevahati bölgesinde yaşayan Ermeni nüfusun zaman zaman dillendirilen özerk yönetim kurma talepleri Ermeni-Gürcü ilişkilerinin gerilmesine neden olmaktadır. Gürcistan'ın Azerbaycan ve Türkiye ile yakın ilişki içinde olması ve Ermenistan'ı dışlayarak ortak enerji ve ulaşım projeleri gerçekleştirmesi Ermenistan-Gürcistan ilişkilerinin gelişmesini engelleyen bir diğer faktördür.

İran ise Ermenistan'ın en az sorun yaşadığı komşusudur. İki ülke arasında tarihten gelen husumetler, ihtilaflı topraklar veya otonomi isteğinde bulunan azınlıklar gibi meseleler yer almamaktadır. İran, Ermenistan'ın bölgesel kuşatılmışlığına panzehir olurken, Ermenistan, İran'ın uluslararası arenadaki yalnızlığını kırmasına yardımcı olmaktadır. İki taraf için de karlı olan bu ilişkinin siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel boyutları bulunmaktadır. Bu çalışmada bu boyutlar detaylı bir şekilde incelenirken Ermenistan-İran ilişkisinin Güney Kafkasya bölgesine yansımaları ve Azerbaycan'ın İran-Ermenistan denkleminin bir bileşeni olarak bu ilişkiye olan etkisi de irdelenecektir.

Ermenistan-İran Siyasi İlişkileri'nde Azerbaycan Etkisi

Ermenistan-İran arasındaki diplomatik ilişkiler Ermenistan Dışişleri Bakanı Raffi Hovhannisyan'ın 9 Şubat 1992 tarihinde Tahran'ı ziyaretiyle başlamış, Nisan 1992'de İran Erivan'de büyükelçilik açarken, Ermenistan'ın Tahran büyükelçiliği Aralık 1992'de faaliyete geçmiştir.¹ İki ülke arasında kısa süre içerisinde ticaret, ekonomi ve iletişim alanında işbirliği antlaşmaları imzalanmış, bunların sonucunda İran'la Ermenistan arasında otomatik telefon hattı ve enerji nakil hattı kurulmuş, ayrıca Aras nehri üzerinde iki ülkeyi

1 Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia, Bilateral Relations, Islamic Republic of Iran, General Information, <http://www.mfa.am/en/country-by-country/ir/> (16 Ekim 2013).

birbirine bağlayan bir köprü inşa edilmiştir.² Ermenistan bu dönemde hem Azerbaycan hem de Türkiye'nin Dağlık Karabağ savaşı yüzünden kendisine ekonomik ambargo uygulamasından dolayı İran'a can simidi gibi yaklaşmış, 1992-1995 yılları arasında Ermenistan Devlet Başkanı Levon Ter-Petrosyan İran'ı üç kez ziyaret ederken, İran'ın Ermenistan'a gerçekleştirdiği ziyaretler Dışişleri Bakanı seviyesinde kalmıştır.

İran'dan Ermenistan'a diplomatik ilişkiler kurulduktan sonra devlet başkanı seviyesindeki ilk ziyareti Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi 8-9 Eylül 2004 tarihlerinde gerçekleştirmiştir. Ziyaret sırasında enerji bakanlıkları arasında işbirliğini öngören protokol, Ermenistan'daki Badi nükleer santralinin yapımına İran'ın yapacağı yardım ile ilgili protokol, gümrük anlaşmasının yönetmeliği, İran-Ermenistan doğal gaz boru hattının inşası ile ilgili bir anlaşma, 2004-2007 yıllarını kapsayan kültürel değişim programı, ekonomik işbirliği ortak komisyonu beşinci oturumunun protokolü ve yedinci hükümetlerarası komisyon toplantısının yapılmasıyla ilgili protokol imzalanmıştır.³ Ermenistan Parlamentosu'nda ülkesinin Kafkasya bölgesinde istikrarın korunmasına büyük önem verdiğini, bölgedeki ortak çıkar ve amaçların anlaşmazlıklardan önce gelmesi gerektiğini, Dağlık Karabağ sorununun da barışçıl yöntemlerle çözülmesi gerektiğini belirten bir konuşma yapan Hatemi'yi dinlemeye parlamento oturumlarını boykot eden Ermenistan muhalefetinin de gelmesi Ermenistan'ın İran'a verdiği önemi göstermiştir.⁴

Ermenistan bu dönemde hem Azerbaycan hem de Türkiye'nin Dağlık Karabağ savaşı yüzünden kendisine ekonomik ambargo uygulamasından dolayı İran'a can simidi gibi yaklaşmış, 1992-1995 yılları arasında Ermenistan Devlet Başkanı Levon Ter-Petrosyan İran'ı üç kez ziyaret ederken, İran'ın Ermenistan'a gerçekleştirdiği ziyaretler Dışişleri Bakanı seviyesinde kalmıştır.

Ermenistan Cumhurbaşkanı Robert Koçaryan 5-6 Temmuz 2006 tarihlerinde İran'a iade-i ziyaret gerçekleştirmiş, Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad ile görüşerek iki ülke arasında üçüncü enerji nakil hattının yapımını öngören bir mutabakat zaptı imzalamıştır.⁵ Ahmedinejad 2007 yılında Ermenistan'a kısa bir ziyaret yapmış, bunu takiben Ermenistan Devlet Başkanı Serj Sarkisyan ise 13-14 Nisan 2009 tarihlerinde Tahran'ı ziyaret etmiştir. Bankacılık, ulaşım

2 Aris Ghazinyan, Armenia and Iran: Ancient Relations and Changing World Necessities, Agbu News Magazine, 1 Mayıs 2009, <http://agbu.org/news-item/armenia-and-iran-ancient-relations-and-changing-world-necessities/> (16 Ekim 2013).

3 Ermenistan-İran İlişkileri Doruk Noktasında, Diplomatik Gözlem, 16 Eylül 2004, <http://www.diplomatikgozlem.com/TR/belge/1-7238/ermenistan-iran-iliskileri-doruk-noktasinda.html> (17 Ekim 2013).

4 Ermenistan-İran...

5 Kocharian Wraps Up Iran Visit, Asbarez, 6 Temmuz 2006, <http://asbarez.com/53865/kocharian-wraps-up-iran-visit/> (17 Ekim 2013).

ve ticaret alanında mutabakat zapıtlarının imzalandığı Sarkisyan-Ahmedinejad zirvesinde Sarkisyan, Ermenistan'ın İran'la ilişkilerinin dinamik gelişimine özel önem verdiğini, zira İran'ı güvenli ve 'zor gün dostu' bir komşu olarak algıladıklarını ifade ederek, bağımsızlığın ilk yıllarında olduğu gibi Ağustos 2008 Rus-Gürcü savaşı esnasında da İran tarafından zaruri malzemelerin ithalinde gösterilen destek için teşekkür etmiştir.⁶

Ermenistan ve İran arasında cumhurbaşkanı seviyesinde son resmi ziyaretler 2011 yılında gerçekleştirilmiştir. Mart ayında Sarkisyan İran'a gidip Nevruz kutlamalarına katılmış, Ahmedinejad ise Aralık ayında Erivan'ı ziyaret etmiştir. Bu ziyaretler sırasında Aras nehri üzerinde bir hidroelektrik santral kurulması ve işletilmesi hakkında bir protokol imzalanmıştır.⁷

Soğuk Savaş sonrası dönemde Ermenistan-İran ilişkilerinin bu kadar gelişmesinin ana nedeni İran'ın zengin enerji kaynaklarına sahip bağımsız Azerbaycan devletinin kendi Azeri nüfusu için çekim merkezi olmasından ve onların içindeki ayrılıkçı damarı kuvvetlendirmesinden korkması ve Azeri etkisini Ermenistan ile dengelemeye çalışmasıdır.

19. yüzyılın başlarında Rus Çarlığı ve Kaçar Hanedanlığı arasında yapılan savaşlar Rusların açık zaferiyle sonuçlanmış, 1813 Gülistan ve 1828 Türkmençay antlaşmalarıyla Kaçarlar, Aras nehri iki devlet arasında sınır olmak üzere Kuzey Azerbaycan topraklarını Rusya'ya bırakmak zorunda kalmışlardır. Kuzey Azerbaycan topraklarında bugünkü Azerbaycan devleti kurulurken yoğun bir Azeri nüfusu da Güney Azerbaycan'da Kaçar/İran yönetiminde kalmıştır. Sayıları farklı kaynaklara göre 15 ile 25 milyon arasında değişen İran Azerileri İran'da ağırlıklı olarak Doğu Azerbaycan (Tebriz), Erdebil, Fars, Zencan, Batı Azerbaycan (Urumiye), Gilan, Hamedan, Kazvin ve Tahran eyaletlerinde yaşamaktadırlar.⁸ Azeriler İran toplumuna büyük ölçüde entegre olmuşlardır ve bürokraside, orduda, dini yapılarda, ekonomide ve entelektüel hayatta hatırı sayılır bir ağırlıkları vardır. Örneğin Dini Lider Ali Hamaney, eski Başbakan ve muhalefet lideri Mir Hüseyin Musavi, eski İçişleri ve Sosyal Hizmetler Bakanı Sadık Mahsuli, ünlü şair Muhammed Hüseyin Şehriyar, dini lider Muhammed Kazım Şeriatmedari, bilim adamı Lütfü Zade, sporcu Ali Dayi, İran Borsası Genel Müdürü Hasan Kalibaf ve Devrim Muhafızları eski Başkanı Yahya Rahim Safevi Azeri kökenlidir. Buna rağmen 20. yüzyılın başlarından itibaren İran Azerileri arasında bağımsızlık isteğiyle ayaklanmalar çıkmış, İran yönetimi kimi zaman kendi gücüyle, kimi zaman da Rusya, ABD ve İngiltere'nin desteğiyle ayaklanmaları bastırıp, ayrılıkçı Azeri liderleri öldürmüştür.

6 Başkanın İran Ziyareti Sona Erdi, AZG Daily, 15 Nisan 2009, <http://www.azg.am/TR/2009041501> (17 Ekim 2013).

7 Ministry of...

8 Emil Veliyev, Soğuk Savaş Sonrası İran'ın Güney Kafkasya Politikası, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2007, s.12.

Soğuk Savaş sonrasındaki dönemde ise İran Azerileri devletin karşısına daha çok ana dilde eğitim ve kültürel hak talepleriyle çıkmışlar, daha küçük bir azınlık Azerilerin ağırlıklı olarak yaşadığı eyaletlerde idari ve kültürel özerklik istemiştir. Bu doğrultuda 1996'dan itibaren başta Tebriz ve Urumiye olmak üzere birçok Azeri şehrinde gösteriler düzenlenmiştir.⁹ İran'da son yıllardaki en büyük Azeri protestosu ise Mayıs-Haziran 2006 tarihinde gerçekleşmiştir. Devlete bağlı İran adlı gazetede 12 Mayıs'ta Azerileri rendice edici bir karikatürün yayınlanmasından sonra Tebriz, Urumiye, Zencan, Süldüz kentlerinde büyük protesto gösterileri düzenlenmiş, öfkelenen Azeriler kamu binalarını taş yağmuruna tutup polisle çatışmışlardır.¹⁰ Protestolar polisin yardımına başka bölgelerden milis ve ordu birliklerinin gelmesiyle yatıştırılabılmıştır. Olaylar sonucunda karikatürist ve genel yayın yönetmeni işlerinden kovulup genellikle siyasi mahkumların kapatıldığı ünlü Evin Hapishanesi'ne gönderilirken gazetenin yayınlanması da bir süreliğine durdurulmuştur. İran yönetimi olayda dış güçlerin parmağı olduğunu ilan etse de Kültür Bakanı Seffar Herendi devlet televizyonuna çıkıp Azeriler'den özür dilemiştir.

İran Azerileri dil ve kültürel haklar alanındaki taleplerini siyasal platforma da taşımak istemişlerdir. 1995 yılında Güney Azerbaycan Milli Oyanış Hareketi (GAMOH)'ni kuran Mahmut Ali Çöhreganlı İran'ın toprak bütünlüğünden yana olduklarını Azerbaycan ya da Türkiye ile birleşmeyi hedeflemediklerini ve sadece Azeri Türklerinin haklarına saygı gösterilen federatif bir İran istediklerini açıklamasına rağmen İran yönetiminin buna tepkisi sert olmuş, Çöhreganlı milletvekili seçilmesine rağmen meclise girememiş ve yasadışı ticaret yaptığı gerekçesiyle 2000 yılında hapis cezasına çarptırılmıştır.¹¹ Uluslararası baskılar sonucu 2002'de cezaevinden salıverilen Çöhreganlı halen ABD'de sürgünde yaşamaktadır ve hareketi eski etkinliğini yitirmiştir.

Kendi Azeri nüfusu ve Azerbaycan arasındaki coğrafi, tarihsel, kültürel yakınlık, Irak Savaşı yüzünden bozulan ekonomi ve işsizliğin artması, ABD'yle yaşanan sorunlar ve insan hakları ihlalleri nedeniyle Avrupa'yla çok yolunda gitmeyen ilişkiler ve kuşatılmışlık duygusunun artması İran'ın Azerbaycan'ın bağımsızlık ilanına temkinli yaklaşmasına neden olmuştur. Yine de Azerbaycan'da Rusya ekseninde politikalar izleyen Ayaz Muttalibov'un Cumhurbaşkanı seçilmesi ve Güney Azerbaycan'ı İran'ın iç sorunu olarak nitelemesinden sonra İran biraz rahatlamış ve Azerbaycan'ın bağımsızlığını Azerbaycan'la aynı gün olan 25 Aralık 1991'de tanımış ve Ocak 1992'de

9 Emil Souleimanov, Kamil Pikal, Josef Kraus, The Rise of Nationalism among Iranian Azerbaijanis: A Step toward Iran's Disintegration?, Middle East Review of International Affairs, Cilt. 17, Sayı. 1, Bahar 2013, s.76.

10 Hamamböcekli Karikatür İranlı Azeri'yi İsyan Ettirdi, Radikal, 24 Mayıs 2006.

11 Cemil Doğaç İpek, Güney Azerbaycan Türkleri'nde Kimlik Sorunu, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Cilt. 12, No. 1, Yaz 2012, s.278.

Bakü’de büyükelçilik açmıştır. Muttalibov ilk dış gezisini İran’a yapmış, bu ziyaret sırasında Tahran, Azerbaycan ile Nahçıvan arasında ulaşımın kendi toprakları üzerinden sağlanabileceğini açıklamış ve Nahçıvan’da serbest ticaret bölgesi kurulması kararlaştırılmıştır.¹²

İran, Dağlık Karabağ sorununun çözümlenmesinde arabuluculuk girişiminde de bulunmuş, Şubat 1992’de İran Cumhurbaşkanı Haşimi Rafsancani’nin katılımıyla Azerbaycan ve Ermenistan yetkilileri Tahran’da bir araya gelerek ateşkes antlaşması imzalamıştır.¹³ Fakat bu antlaşmanın imzalanmasından kısa bir süre sonra 25-26 Şubat 1992’de Ermeni birliklerinin Hocalı katliamını

İran, Dağlık Karabağ konusunda Azerbaycan’ın toprak bütünlüğünden yana olduğunu belirtip sorunun barışçıl yollardan çözümünü desteklediğini vurgulamaktadır.

gerçekleştirip, daha sonra Şuşa ve Laçın’i işgal etmeleri sonucu bu arabuluculuk girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Haziran 1992’de Azerbaycan’da gerçekleşen iktidar değişimi ise İran’ın hiç hoşuna gitmemiş, Kuzey ve Güney Azerbaycan’ı içine alan birleşik ve büyük Azerbaycan ülküsünü hararetle destekleyen Halk Cephesi lideri Ebulfez Elçibey’in cumhurbaşkanlığına seçilmesi Tahran’ı oldukça rahatsız etmiştir. Elçibey’in

30 Aralık 1989’da binlerce Azeri ile beraber Yaşasın Tebriz-Bakü, Yaşasın Birleşik Azerbaycan sloganları eşliğinde İran sınırına yürüyüşü hafızalarda tazeyken dış politikada Türkiye’ye çok fazla önem vermesi, başta ABD olmak üzere Batı dünyası ve İsrail ile yakın ilişkiler kurmak istemesi İranlı yöneticileri oldukça tedirgin etmiş ve Ermenistan’a daha çok yaklaşmalarına neden olmuştur. Elçibey’in bir darbeye görevinden uzaklaştırılması Tahran’da sevinçle karşılanırsa da yerine gelen Haydar Aliyev’in de ABD ve İsrail konusunda benzer politikalar gütmesi ve İran’ı devre dışı bırakarak Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı projesini gerçekleştirmesi İran’da hayalkırıklığına neden olmuş; İran, Mart 1995’te Aliyev’e darbe girişimiyle suçlanarak çatışmada öldürülen Ruşen Cevadov’un kardeşi Mahir Cevadov’un bir süre İran’da kalmasına izin vermiştir.

İran, Dağlık Karabağ konusunda Azerbaycan’ın toprak bütünlüğünden yana olduğunu belirtip sorunun barışçıl yollardan çözümünü desteklediğini vurgulamaktadır. Esasında bugünkü mevcut durum Azerbaycan’ı sürekli meşgul ettiği ve Ermenistan’ı da kendisine mecbur bıraktığı için Tahran’ın işine gelmektedir. Geçmişte Ermenistan ile Dağlık Karabağ’ı bağlayan Laçın’ın Ermenistan’a bırakılması karşılığında, Azerbaycan ve Nahçıvan

¹² Emil Veliyev...

¹³ Abbas Karaağaçlı, İşgal Altındaki Dağlık Karabağ Sorunu, BİLGESAM, 15 Mayıs 2012, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2136:gal-altındaki-dalk-karaba-sorunu&catid=86:analizler-kafkaslar&Itemid=148 (18 Ekim 2013).

arasında bir koridorun açılmasını sağlayacak olan, Ermenistan'a ait Meğri kentinin Azerbaycan'a verilmesini içeren çözüm planına Ermenistan'la olan sınırı ortadan kalkacağı için en önce karşı çıkanlardan birisi İran olmuştur.¹⁴

Soğuk Savaş sonrası dönemde Azerbaycan ve İran arasındaki diğer bir ihtilaf konusu Hazar'ın hukuki statüsünün belirlenmesi konusunda olmuştur. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla Hazar'a kıyısı olan ülkelere Rusya ve İran'a ilaveten Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan da eklenmiş Hazar'ın doğal kaynaklarının nasıl paylaşılacağı konusunda kıyıdaş ülkeler arasında anlaşmazlık baş göstermiştir. Ekim 2003'te Azerbaycan, Kazakistan ve Rusya Hazar'ın %64'ünü orta hat ilkesine göre bölen bir antlaşma imzalamışlardır. Buna göre Hazar üzerinde Kazakistan %27, Rusya %19 ve Azerbaycan da %18 paya sahip olacaktı.¹⁵ İran bu antlaşmaya şiddetle karşı çıkmakta beş ülkeye eşit pay prensibini savunmaktadır. Tahran, Hazar üzerindeki pozisyonunu korumak için askeri güce başvurmaktan da çekinmemiştir. 23 Temmuz 2001'de İran'ın kendisine ait olduğunu ilan ettiği Alov yatağında sismik araştırmalar yapan Azerbaycan'a ait Jeofizik 3 ve Alif Hacıyev isimli araştırma gemileri İran Hava Kuvvetlerine ait savaş uçakları tarafından taciz edilmiş ve bölgeden uzaklaşmak zorunda kalmışlardır.¹⁶ Bu olay sonrasında Alov'da araştırma yapan İngiliz BP şirketi ve başka tartışmalı bir alan olan Savalan'da çalışmalarını sürdüren Amerikan ExxonMobil şirketi çalışmalarını durdurduklarını açıklamışlardır.

İran, Azerbaycan'ın İsrail ile gelişen ve derinleşen ilişkilerini de kaygıyla izlemektedir. İsrail bugün Azerbaycan'ın Rusya'dan sonraki en büyük ikinci petrol alıcısıdır. 2012 yılında iki ülke arasındaki ticaret 1.5 milyar dolara çıkmış ve İsrail Azerbaycan'ın yedinci büyük ticaret ortağı olmuştur.¹⁷ Buna karşın İran 300 milyon dolarlık ticaretle Azerbaycan'ın ticaret ortakları arasında ancak ondokuzuncu sırada kendisine yer bulabilmiştir. Azerbaycan ve İsrail arasında savunma işbirliği de her geçen gün artmaktadır. Azerbaycan, Şubat 2012'de İsrail'den 1.6 milyar dolarlık silah alımı gerçekleştirmiştir. Bu silahların arasında insansız hava araçları, uçaksavar ve füze savunma sistemleri yer almaktadır.¹⁸ İsrail ayrıca Azerbaycan güvenlik ve istihbarat birimlerine eğitim vermektedir.¹⁹ İran bu durumdan hoşnutsuzluğunu açıkça dile getirmiş ve 2012 yılının Şubat ayında İran Dışişleri Bakanlığı Azerbaycan'ı MOSSAD'ın

14 Gerard J. Libaridian, *Modern Armenia: People, Nation, State*, New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 2007, s.262.

15 Jeronim Perovic, *From Disengagement to Active Economic Competition: Russia's Return to the South Caucasus and Central Asia*, *Demokratizatsiya*, Kış 2005, s.7.

16 Sinan Oğan, Hazar Sorunu, TÜRKSAM, 14 Şubat 2005, <http://www.turksam.org/tr/a153.html> (19 Ekim 2013).

17 Azerbaijan: EU Bilateral Trade and Trade with the World, 5 Temmuz 2013, s.5, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113347.pdf (19 Ekim 2013).

18 Israel Signs \$1.6 Billion Arms Deal with Azerbaijan, *The Associated Press*, 26 Şubat 2012.

19 Soner Çağatay ve Alexander Murinson, *Good Relations between Azerbaijan and Israel: A Model for Other Muslim States in Eurasia?*, *The Washington Institute for Near East Policy Policy Watch*, No. 982, 30 March 2005, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/good-relations-between-azerbaijan-and-israel-a-model-for-other-muslim-state> (19 Ekim 2013).

topraklarında faaliyet göstermesine izin vermekle ve İranlı nükleer fizikçileri öldürmeleri için İsrail ajanlarına yardım etmekle suçlamıştır.²⁰ Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Elman Abdullayev ise İran'ın suçlamalarını yalan ve iftira olarak nitelendirmiştir.²¹

Azerbaycan ve İsrail'i yakınlaştıran bir diğer faktör Azerbaycan'daki sayıları onikibin civarında olan Yahudi nüfustur. İsrail'de de ellibin kadar Azerbaycan'dan göç etmiş Yahudi yaşamaktadır ve bu kişiler eski ülkeleri ile ekonomik ve sosyo-kültürel bağlarını devam ettirmektedirler.²² Azerbaycan ayrıca Ermeni lobisini bertaraf etmek için ABD'de çok güçlü ve etkin olan Yahudi lobisinden istifade etmektedir. Bu bağlamda Yahudi lobisinin ABD Kongresi'nde Azerbaycan'a yardımları 1992 yılından beri engelleyen 907 sayılı maddenin 2002 yılında ABD Başkanı George Bush tarafından durdurulmasında etkisi olmuştur.²³

Ermenistan, İran ile ticarete sürekli açık veren taraftır ve 2012 yılında İran'a 109 milyon dolarlık ihracat yaparken, 219 milyon dolarlık da ithalat yapmıştır.

İran'daki Azerilerin durumu, Dağlık Karabağ sorunu, Hazar'daki kaynakların paylaşılma meselesi ve Bakü'nin İsrail ile güçlenen

bağları Azerbaycan ve İran arasındaki ilişkiyi hep diken üstünde tutan ve sağlıklı bir zeminde ilerlemesini engelleyen ana faktörlerdir. İran, Azerbaycan'la yaşadığı bu gerilimin dozunu Ermenistan'a el uzatıp onun siyasi ve ekonomik olarak daha iyi duruma gelmesini sağlayarak düşürebileceğini hesaplamaktadır.

Güçlenen Ekonomik İşbirliği

Ermenistan ve İran arasındaki ticaret 2010 yılından beri sürekli artış göstermektedir. 2012 yılında iki devlet arasındaki ticaret 328 milyon dolara ulaşmıştır.²⁴ Ermenistan toplam dış ticaretinin %5.4'ünü İran'la yapmaktadır ve İran Avrupa Birliği, Rusya ve Çin'den sonra Ermenistan'ın dördüncü büyük ticaret ortağıdır.²⁵ Ermenistan, İran ile ticarete sürekli açık veren taraftır ve

20 Iran Identifies Mossad Operative in Azerbaijan, Press TV, 25 Şubat 2012, <http://www.presstv.ir/detail/228511.html> (19 Ekim 2013).

21 Israel Calls Iran's Claims on Spies in Azerbaijan 'Absurd', Azernews, 18 Şubat 2012, <http://www.azernews.az/azerbaijan/41507.html> (19 Ekim 2013).

22 Michael B. Bishku, The South Caucasus Republics and Israel, Middle Eastern Studies, Cilt. 45, No. 2, Mart 2009, s.305.

23 Ilya Bourtnan, Israel and Azerbaijan's Furtive Embrace, The Middle East Quarterly, Cilt. 13, No. 3, Yaz 2006, <http://www.meforum.org/987/israel-and-azerbaijans-furtive-embrace> (19 Ekim 2013).

24 National Statistical Service of the Republic of Armenia, External Trade Database, <http://www.armstat.am/en/?nid=380&thid%5B%5D=364&years%5B%5D=2012&submit=Search> (20 Ekim 2013).

25 Armenia: EU Bilateral Trade and Trade with the World, 5 Temmuz 2013, s.5, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113345.pdf (20 Ekim 2013).

2012 yılında İran'a 109 milyon dolarlık ihracat yaparken, 219 milyon dolarlık da ithalat yapmıştır. Ermenistan'ın İran'a ihraç kalemleri ham mineraller, odun, gıda maddeleri ve elektrik enerjisiyken, İran'dan hayvan, gıda maddeleri, molibden, kimyasallar, alçı taşı, çimento, otomobil ve sanayi ürünleri satın almaktadır.²⁶

Ermenistan ve İran arasında gerçekleştirilmiş en büyük ekonomik işbirliği projesi 19 Mart 2007 tarihinde açılışı bizzat cumhurbaşkanları Koçaryan ve Ahmedinejad tarafından yapılan doğalgaz boru hattı projesidir. 140 km uzunluğa sahip boru hattının 100 km'si İran'ın Tebriz kentinden geçerken Ermenistan bölümü Meğri kentinde sona ermektedir. Boru hattının yılda 2.3 milyar metreküp doğal gaz dağıtım kapasitesi vardır.²⁷ Ermenistan doğal gaz boru hattının inşasını Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmak için istemişse de bu mümkün olmamış, Gazprom önce boru hattına 200 milyon dolar yatırım yapmış daha sonra da çoğunluk hissesine sahip olduğu ArmRosGazprom vasıtasıyla hattın Ermenistan kısmını satın almıştır. Ayrıca Rusya'nın isteği üzerine hattaki boruların çapı 1.420 milimetre yerine 700 milimetre olarak yapılmış böylece hat sadece Ermenistan'la sınırlı kalıp gazın Avrupa'ya ihraç edilmesi engellenmiştir.²⁸

Ermenistan, İran'ın yardımıyla Aras nehri üzerinde iki tane hidroelektrik santral inşasına devam etmektedir ve Tahran'a borcunu burada üretilen elektrik İran'a göndererek ödeyecektir. İki devlet birkaç zamandır demiryolu ve petrol boru hattı projeleri üzerinde çalışsalar da mali kaynak yetersizliği nedeniyle bu projeler şimdilik askıdadır.

İran Ermenileri ve Sosyo-Kültürel Bağlar

Ermenistan ve İran arasındaki sosyo-kültürel bağların en önemli unsuru sayılarının yüz bin ile yüz elli bin civarında olduğu tahmin edilen İran Ermenileri'dir.²⁹ Yetmişli yılların ortalarında Ermeni nüfusu iki yüz elli bin kişi civarındayken, İslami rejimin kurulmasından ve İran-İrak savaşının patlak vermesinden sonra bu nüfusun bir kısmı ABD, Kanada ve Avrupa ülkelerine göç etmiştir. Yine de Ermeniler İran'daki en büyük Hıristiyan azınlık olma özelliklerini korumaktadırlar ve ağırlıklı olarak Tahran, Tebriz, İsfahan, Urmiye ve Hoy şehirlerinde yaşamaktadırlar.

26 Ministry of...

27 Claude Moniquet ve William Racimora, The Armenian-Iran Relationship: Strategic Implication for Security in the South Caucasus Region, European Strategic Intelligence and Security Center, 17 Ocak 2013, s.12.

28 Fikret Ertan, İran-Ermenistan Hattı, Zaman, 10 Nisan 2007.

29 Eliz Sanasarian, Religious Minorities in Iran, Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2000, s.36.

Ermeni azınlığın İran'da temel hak ve özgürlüklere sahip olduğu ve genel olarak hayatından memnun olduğu söylenebilir. İran için Ermeni nüfusu hem ABD ve Avrupa Birliği'nde etkin olan Ermeni diasporasıyla ilişkilerini geliştirmek ve kendisine yönelen insan hakları ihlalleri suçlamalarını hafifletmek hem de özellikle ABD'deki nüfuzlu Yahudi örgütlenmesini Ermeni lobisi yardımıyla biraz olsun kontrol altına almak açısından önemlidir. Ayrıca İran Ermenileri'nin belirli bir refah ve mutluluk içinde yaşamaları, İran'ın Ermenistan'la olan ilişkilerine de pozitif olarak yansımaktadır.

Ermeni azınlığın İran'da temel hak ve özgürlüklere sahip olduğu ve genel olarak hayatından memnun olduğu söylenebilir. İran için Ermeni nüfusu hem ABD ve Avrupa Birliği'nde etkin olan Ermeni diasporasıyla ilişkilerini geliştirmek ve kendisine yönelen insan hakları ihlalleri suçlamalarını hafifletmek hem de özellikle ABD'deki nüfuzlu Yahudi örgütlenmesini Ermeni lobisi yardımıyla biraz olsun kontrol altına almak açısından önemlidir.

İran anayasasının 64. Maddesine göre Ermeniler kuzey ve güney bölgelerden birer tane olmak üzere İran meclisine iki milletvekili gönderme hakkına sahiptirler.³⁰ Ermeniler için orduda ve devletin üst kademelerinde kariyer pek mümkün değilken devlete ait inşaat projelerinde veya diğer sektörlerde mühendis ve müdür olarak çalışabilmektedirler.³¹ Ermenilerin İran'da 29 tane kendilerine ait orta dereceli okulları vardır³² ve bu okullarda Ermeni dili, tarih ve edebiyat alanındaki dersler Ermenice okutulmaktadır. Ayrıca Tahran ve İsfahan üniversitelerinde Ermeni dili ve edebiyatı bölümleri bulunmaktadır.

Ermenilerin İran'da ibadet özgürlüğü mevcuttur, ülkede 200'den fazla kilise bulunmaktadır.³³ Alkol kullanımının serbest olduğu, spor ve dans gibi sosyal faaliyetlerin

yapıldığı kendilerine ait klüpleri de bulunmaktadır. Ermenilerin İran'da kendilerine ait basın yayın organları da vardır. 1931'den beri günlük Alik gazetesi İran'da Ermenice olarak yayınlanmaktadır, ayrıca Arax adında haftalık edebiyat ve kültür gazetesi ve Louys adında aylık bir dergi de basılmaktadır. İran, Ermenilerin arzusu hilafına 24 Nisan'ı soykırım günü olarak tanımasa da Ermenilerin Türk temsilcilikleri önünde protesto gösterileri düzenlemelerine göz yummaktadır. Bu gösterilerin şiddeti İran-Türkiye ilişkilerinin durumuna göre değişkenlik göstermektedir.

30 The Constitution of the Islamic Republic of Iran, 1989, <http://en.parliran.ir/index.aspx?siteid=84&pageid=320> (20 Ekim 2013).

31 Karen Stepanian, Armenians Torn Over Emigration from Iran, IWPR, 27 Ağustos 2010, <http://iwpr.net/report-news/armenians-torn-over-emigration-iran> (20 Ekim 2013).

32 Zaur Eliyev, Armenians in Iran, Armenian-Iran Relationship and Mountainous Karabakh, 20 Haziran 2013, <http://karabakhinfo.com/en/research/235-armenians-in-iran-armenian-iran-relationship-and-mountainous-karabakh.html> (20 Ekim 2013).

33 Claude Moniquet, s.6.

Ermenistan da karşılık olarak İran'ın dini hassasiyetlerine özen göstermektedir. Ermenistan'daki tek cami, İran tarafından 1998'te restore edilen Erivan'daki Gök Mescit'tir. 1765 yılında İran hükümdarı Nadir Şah döneminde Hüseyin Ali Han tarafından yaptırılan cami Sovyetler Birliği döneminde yıllarca Erivan Tarih ve Zooloji Müzesi olarak kullanılmıştı. Günümüzde bina tekrar cami vasfına bürünürken ayrıca burada dini seminerler ve Fars dili kursları da verilmektedir.

Sonuç

Ermenistan ve İran Soğuk Savaş sonrası dönemde istikrarlı bir şekilde siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel bağlarını güçlendirmişlerdir. Azerbaycan ve Türkiye'yle yaşanan derin sorunlar ve kapalı sınır kapıları, Gürcistan'ın Rusya'yla yaşadığı anlaşmazlıklar ve bu durumun Ermenistan'a olumsuz yansımaları Ermenistan'ı güney komşusu İran'la yakınlaşmaya götürmüş, özellikle bağımsızlığını kazandığı doksanlı yılların başında İran, yaptığı maddi yardımlar ve Dağlık Karabağ sorununda takındığı dengeli tutum ile Ermenistan'ın ayakta kalmasını sağlamıştır.

İki ülke arasındaki ekonomik işbirliği de yıllar içinde gelişmiş, İran'dan gelen doğal gaz sayesinde Ermenistan'ın Rusya'ya olan enerji bağımlılığı biraz olsun azalmıştır. Fakat yine de Ermenistan ekonomisi İran'la yapılan ticarete sürekli açık vermektedir ve ekonomik ilişkiyi daha da güçlendirecek ve kalıcı hale getirecek petrol boru hattı ve demiryolu inşası gibi projeler finansmanlarını sağlayacak kaynak olmadığı için hayata geçirilememektedir.

İran-Ermenistan ilişkilerinde Azerbaycan'ın etkisi ise sürekli hissedilmektedir. İran'ın Ermeni azınlığı ile ilişkileri oldukça iyiyken, nüfusunun azımsanmayacak bir kısmını oluşturan Azeri vatandaşlarıyla zaman zaman sorunlar yaşaması, Hazar'ın kaynaklarının paylaşılması konusunda anlaşmazlıkların yaşanması ve Tahran'ın Bakü'nün İsrail'le artan ekonomik ve savunma işbirliğini sert bir şekilde eleştirmesi İran-Azerbaycan ilişkilerinde sürekli bir gerilimin yaşanmasına neden olurken, İran'ın Güney Kafkasya bölgesinde Ermenistan'ı kendisine doğal müttefik olarak seçmesine neden olmaktadır.

KAYNAKÇA

- “Armenia: EU Bilateral Trade and Trade with the World”, 5 Temmuz 2013, s.1-13, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113345.pdf (20 Ekim 2013).
- “Azerbaijan: EU Bilateral Trade and Trade with the World”, 5 Temmuz 2013, s.1-13, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113347.pdf (19 Ekim 2013).
- “Başkanın İran Ziyareti Sona Erdi”, *AZG Daily*, 15 Nisan 2009, <http://www.azg.am/TR/2009041501> (17 Ekim 2013).
- Bishku, Michael B., “The South Caucasus Republics and Israel”, *Middle Eastern Studies*, Cilt. 45, No. 2, Mart 2009, s.295-314.
- Bourtman, Ilya, “Israel and Azerbaijan’s Furtive Embrace”, *The Middle East Quarterly*, Cilt. 13, No. 3, Yaz 2006, <http://www.meforum.org/987/israel-and-azerbaijans-furtive-embrace> (19 Ekim 2013).
- Çağatay, Soner ve Alexander Murinson, “Good Relations between Azerbaijan and Israel: A Model for Other Muslim States in Eurasia?”, *The Washington Institute for Near East Policy Policy Watch*, No. 982, 30 March 2005, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/good-relations-between-azerbaijan-and-israel-a-model-for-other-muslim-state> (19 Ekim 2013).
- Eliyev, Zaur, “Armenians in Iran, Armenian-Iran Relationship and Mountainous Karabakh”, 20 Haziran 2013, <http://karabakhinfo.com/en/research/235-armenians-in-iran-armenian-iran-relationship-and-mountainous-karabakh.html> (20 Ekim 2013).
- “Ermenistan-İran İlişkileri Doruk Noktasında”, *Diplomatik Gözlem*, 16 Eylül 2004, <http://www.diplomatikgozlem.com/TR/belge/1-7238/ermenistan-iran-iliskileri-doruk-noktasinda.html> (17 Ekim 2013).
- Ertan, Fikret, “İran-Ermenistan Hattı”, *Zaman*, 10 Nisan 2007.
- Ghazinyan, Aris, “Armenia and Iran: Ancient Relations and Changing World Necessities”, *Agbu News Magazine*, 1 Mayıs 2009, <http://agbu.org/news-item/armenia-and-iran-ancient-relations-and-changing-world-necessities/> (16 Ekim 2013).

“Hamamböcekli Karikatür İranlı Azeri’yi İsyana Etti””, *Radikal*, 24 Mayıs 2006.

İpek, Cemil Doğaç, “Güney Azerbaycan Türkleri’nde Kimlik Sorunu”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt. 12, No. 1, Yaz 2012, s.267-283.

“Iran Identifies Mossad Operative in Azerbaijan”, *Press TV*, 25 Şubat 2012, <http://www.presstv.ir/detail/228511.html> (19 Ekim 2013).

“Israel Calls Iran’s Claims on Spies in Azerbaijan ‘Absurd’”, *Azernews*, 18 Şubat 2012, <http://www.azernews.az/azerbaijan/41507.html> (19 Ekim 2013).

“Israel Signs \$1.6 Billion Arms Deal with Azerbaijan”, *The Associated Press*, 26 Şubat 2012.

Karaağaçlı, Abbas, “İşgal Altındaki Dağlık Karabağ Sorunu”, *BİLGESAM*, 15 Mayıs 2012, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2136:gal-altndaki-dalk-karaba-sorunu&catid=86:analizler-kafkaslar&Itemid=148 (18 Ekim 2013).

“Kocharian Wraps Up Iran Visit”, *Asbarez*, 6 Temmuz 2006, <http://asbarez.com/53865/kocharian-wraps-up-iran-visit/> (17 Ekim 2013).

Libaridian, Gerard J., *Modern Armenia: People, Nation, State*, Transaction Publishers, New Brunswick, NJ 2007.

Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia, Bilateral Relations, Islamic Republic of Iran, General Information, <http://www.mfa.am/en/country-by-country/ir/> (16 Ekim 2013).

Moniquet, Claude ve William Racimora, “The Armenian-Iran Relationship: Strategic Implication for Security in the South Caucasus Region”, *European Strategic Intelligence and Security Center*, 17 Ocak 2013, s.1-65.

National Statistical Service of the Republic of Armenia, External Trade Database, <http://www.armstat.am/en/?nid=380&thid%5B%5D=364&years%5B%5D=2012&submit=Search> (20 Ekim 2013).

Oğan, Sinan, “Hazar Sorunu”, *TÜRKSAM*, 14 Şubat 2005, <http://www.turksam.org/tr/a153.html> (19 Ekim 2013).

Perovic, Jeronim, “From Disengagement to Active Economic Competition: Russia’s Return to the South Caucasus and Central Asia”, *Demokratizatsiya*, Kış 2005, s.1-23.

Sanasarian, Eliz, *Religious Minorities in Iran*, Cambridge University Press, Cambridge, UK 2000.

Souleimanov, Emil, Kamil Pikal, Josef Kraus, “The Rise of Nationalism among Iranian Azerbaijanis: A Step toward Iran’s Disintegration?”, *Middle East Review of International Affairs*, Cilt. 17, Sayı. 1, Bahar 2013, s.71-91.

Stepanian, Karen, “Armenians Torn Over Emigration from Iran”, *IWPR*, 27 Ağustos 2010, <http://iwpr.net/report-news/armenians-torn-over-emigration-iran> (20 Ekim 2013).

The Constitution of the Islamic Republic of Iran, 1989,
<http://en.parliran.ir/index.aspx?siteid=84&pageid=320> (20 Ekim 2013).

Veliyev, Emil, *Soğuk Savaş Sonrası İran’ın Güney Kafkasya Politikası*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2007.

DİASPORA VE DIŞ POLİTİKA: TÜRKİYE-ERMENİSTAN İLİŞKİLERİNDE DİASPORANIN ROLÜ

(DIASPORA AND FOREIGN POLICY:
DIASPORA'S ROLE IN TURKEY-ARMENIA RELATIONS)

Ebru ÇOBAN ÖZTÜRK

Çankaya Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,
ebrucoban@cankaya.edu.tr, ebru.coban@gmail.com

Öz: *Dış politika yapım süreçlerini ve ikili ilişkileri şekillendiren, iç siyasi yapı, liderler, bürokrasi, danışmanlar, tarih ve kültür, medya, kamuoyu, düşünce kuruluşları, bölgesel ve uluslararası bağlam gibi çok sayıda etken bulunmaktadır. Sayılan etkenlere ek olarak Ermenistan ve Türkiye ilişkileri söz konusu olduğunda ise Ermeni diasporanın dış ve iç politika üzerindeki etkisini de dikkate almak gerekmektedir. Diasporanın siyaseti hem yaşadığı ülkenin hem anavatanının siyasi ve ekonomik yapısı ile şekillenmektedir. Ermeni diaspora Ermeni ulusal kimliğinin bir parçası sayıldığı kadar ulusal kimliğin kurulmasında da merkez bir rol edinmektedir. Bununla beraber diaspora, Ermenistan'ın resmi dış politika önceliklerinden daha farklı ve uzlaşmaz bir konum tercih edebilmektedir. Bu nedenlerle Türkiye ve Ermenistan arasında başlatılabilecek olumlu ikili ilişkilerde diasporanın üçüncü ve etkili bir taraf olarak dikkate alınması gerekmektedir.*

Anahtar Kelimeler: *Diaspora, Ermeni diasporası, dış politika, ulusal kimlik, Türkiye-Ermenistan ilişkileri.*

Abstract: *There are several influential factors such as, domestic political structure, leaders, bureaucracy, advisors, history and culture, media, public opinion, think tanks, regional and international context that shape bilateral relations and foreign policy making process. In addition to factors just mentioned, diaspora's role on internal and external affairs is to be emphasized in the relations between Armenia and Turkey. The policy carried out by diaspora is determined mainly by political structure and economic conditions of the host and home country. Armenian diaspora is thought to be not only an integral part of the Armenian national identity but also occupying pivotal role in constructing the same national identity. Moreover, diaspora can hold rather irreconcilable and different positions on Armenia's foreign policy compared to Armenia's formal foreign policy priorities. For that reason diaspora should be considered as the third influential party in the bilateral relations between Turkey and Armenia.*

Keywords: *Diaspora, Armenian diaspora, foreign policy, national identity, Turkey-Armenia relations.*

Türkiye ve Ermenistan ikili ilişkilerinde dış politikayı belirleyen etkenler dünya üzerindeki birçok ülkeye oranla farklılık göstermektedir. Çok sayıda ülke için, iç siyasi yapı, bu yapının içerisindeki siyasi partiler, uluslararası bağlam, bölgesel, bağlam ve etkiler, liderler ve danışmanları, bürokrasi, ülkenin siyasi açıklığıyla belirlenmek koşuluyla medya, kamuoyu ve düşünce kuruluşları gibi farklı etkenler dış politika yapımında ortak etkiye sahiptir. Ancak Ermenistan ve Türkiye söz konusu olduğunda bu etkenlere bir yenisini daha eklenmektedir. Bu etken etkili bir bileşen olan diasporadır. Birçok ülke vatandaşı farklı ülkelerde diaspora konumunda hayatlarını sürdürmektedir. Fakat Ermeni diasporası diğerlerinden iç ve dış politikayı etkileme gücü ve isteği nedeniyle ayrılmaktadır. Bu durum Ermeni diasporasının farklı tarihsel koşulları ve günümüzdeki konumlanışı ile yakından ilgilidir. Olumlu ikili ilişkilerin mevcut olmadığı günümüz koşullarında ikili ilişkilerin başlatılması veya başlatılmaması konusunda belirleyici etkenlerden en önemlilerinden birisi de diasporadır. Çalışmada diasporanın bu konumunu ve etkisini anlayabilmek için önce dış politikayı belirleyen etkenlere daha sonra bu etkenler bağlamında diasporanın rolüne bakılacaktır.

A. Dış Politikayı Belirleyen Etkenler

Dış politika, uluslararası sistem ve bu sistemde ortaya çıkan olaylar ile iç politika arasında gelgitlerle ve baskılarla dolu bir zeminde gerçekleşmektedir. Dış politikayı oluşturanlar çok sayıda etkeni dikkate almak ve bu etkenler arası dengeyi gözeterek politikalar oluşturmak durumundadırlar. Uluslararası sistemde, komşu ülkelerde ortaya çıkan olaylar, farklılıklar dış belirleyici olarak ülkenin ve yöneticilerinin kontrolü dışında gerçekleşse de bu değişikliklere verilen cevaplar iç politikada ve ülke içindeki yerleşik toplumsal yapılarla belirlenmektedir.¹

Devletlerin dış politikalarında ülke içindeki ve dışındaki çok sayıda etken karar mekanizmalarını etkileyici bir role sahiptir. Ülkelerin potansiyel güçleri ve konumları, büyük güç, orta ölçekli güç, bölgesel güç veya gelişmiş, gelişmekte olan, az gelişmiş ülke gibi tanımlamalar, toplumun ve liderlerin kendi ülkelerine biçtiği rolü belirleyeceğinden dış politikada önem teşkil eden ölçeklerdir. Bu ölçeklerin oluşturulmasında ülkenin coğrafi konumu, stratejik bölgelerde bulunup bulunmaması, coğrafi büyüklüğü, nüfusu, doğal kaynakları, ekonomik gücü, askeri yapısı ve gücü ve teknolojik yeniliklerle ne ölçüde donatıldığı belirleyici faktörlerdir. Bazı bölgelerde birbirine bağımlı olarak var olan ülkelerin ya da ülke dışı kaynaklara bağımlı olan bir ülke veya bu kaynakları sağlayan ülke konumunda olmak liderlerin dış politika

1 A. Mintz, "Integrating Cognitive and Rational Theories of Foreign Policy Decision Making: A Polyheuristic Perspective", A. Mintz, (der.), *Integrating Cognitive and Rational Theories of Foreign Policy Decision Making*, içinde (New York: Palgrave, 2003).

yaklaşımlarını belirleyen önemli konulardır.² Karar vericiler bu etkenlerin bileşimiyle dış politikada hangi dış politika davranışını seçeceğini belirleyeceklerdir. Uyumlu, uzlaşmacı, bağımlı, yarı bağımlı ya da yaptırımlarla örülü dış politika davranışlarından birini hem olayın niteliğine, uluslararası ortama ve sıraladığımız dış politika etkenlerine bağlı olarak seçmektedirler.³

Bir devletin dış politikasında belirleyici olan iç etkenler arasında en önemlilerden birisi bürokrasidir. Hükümetle beraber ülke yönetiminin yapısal bileşenlerini oluşturan bürokrasi hem politikaların uygulanması hem bilgi ve fikir akışı açısından kritik bir konumdadır. Çoğu zaman liderler ve hükümetler, bürokrasinin yapısı ve işleyişi üzerinde doğrudan etkiye sahip olamayabilirler.⁴ Hatta hükümetle fikirlerin uyuşmadığı durumlarda bürokrasi dış politikanın etkin işleyişini yavaşlatabilir ya da engelleyebilir.⁵ Her ülkede farklılık gösteren bir dış işleri bakanlığı ve bu bakanlığa bağlı fikir kuruluşları mevcuttur. Buna ek olarak dış işleri bürokrasisini ve hükümet politikalarını etkilemek ve fikir beyan etmek üzere kurulan enstitü ve benzeri düşünce kuruluşları da var olabilir. Bu kuruluşlar genelde belirli grupların haklarını savunmak üzere kurulmuş sivil toplum örgütlerinden çok, fikir temelinde kurulmuş örgütlenmelerdir.⁶ Bu nedenle belli hakları edinmek üzere pazarlık yapmaktan çok basın bildirimleri veya yayınlar yoluyla hükümet ve bürokrasiyi fikirselle anlamda etkilemek için uğraşmaktadırlar.

Liderler dış politika tercihlerinde her zaman ülke içinden gelen sınırlandırmalara maruz kalmaktadır. Politika tercihlerinin sadece var olan duruma uygun olması yetmemekte aynı zamanda ülke içinde de kabul edilir ve ulusal beklentilere ve kimliklere uygun olması gerekmektedir. Liderlerin ve danışmanlarının dış politika tercihlerinin kabulü, desteklenmesi ve gerekirse değiştirilmesi hususunda medyanın ve kamuoyunun etkisi büyüktür. Dış politika her ne kadar toplum için genelde iç politikaya oranla ikincil kalsa da liderler oy aldıkları veya almayı umdukları sosyal tabanın olumsuz tepkilerini çekmeyecek ve medya tarafından da olumsuz eleştirileri minimuma indirecek dış politika tercihleri yapmayı uygun bulmaktadırlar. Devletlerin siyasi sistemlerine bakmaksızın medya, kamuoyunun, lobilerin, partilerin veya farklı güç odaklarının görüşleri hakkında bilgi almak için en etkili ve hızlı yöntemdir.⁷ Aynı zamanda oluşturulan politikaları halka duyurmak ve

2 M. Breuning, *Foreign Policy Analysis: A Comparative Introduction* (New York: Palgrave, 2007), s. 141-175.

3 M. Breuning, *op.cit.*, s. 152.

4 D. W. Drezner, 'Ideas, Bureaucratic Politics, and the Crafting of Foreign Policy', *American Journal of Political Science*, Cilt 44, Sayı 4, Ekim 2000, ss. 733-49.

5 *Ibid.*

6 *Ibid.*, s. 735.

7 D. A. Van Belle, J. S. Rioux, D. M. Potter, *Media, Bureaucracies and Foreign Aid: A Comparative Analysis of the United States, the United Kingdom, Canada, France, and Japan* (New York: Palgrave, 2004), s. 21.

gerektiğinde kamuoyu tutumlarını ve fikirlerini şekillendirmek için de medya büyük önem arz etmektedir.⁸ Burada kamuoyunun ve medyanın dış politikayı ne derece etkilediği veya dış politikayı oluşturan hükümet ve bürokrasinin kamuoyu ve medyayı ne şekilde yönlendirdiği, şekillendirdiği veya etkilediği ülkelerin siyasi rejimlerine ve toplumsal yapılarına, tarihlerine ve uluslararası bağlamdaki olayın iç politikayı ne oranda etkilediğine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Medyanın hükümet ve kamuoyu arasındaki aracı rolü, bu rolün gücü ve önemi ile gücünün nasıl sınırlanacağı konusundaki en önemli ölçüt siyasi kültürdür ve medya geleneği de bu kültürle şekillenir. Siyasi kültür de sınırları çizilemeyen ve belirsiz bir kavram olarak toplumdaki mevcut paylaşılan siyasi değerlere işaret etmekte ve medya geleneği ile iç içe seyretmektedir.⁹

Dış politika etkenlerinden diğeri liderler ve liderlerin danışmanlarıdır. Burada kişisel eğilimler, siyasi görüşler etkili olurken kişilerin aldıkları eğitimin hatta yetiştikleri sosyal tabakanın daha da önemlisi ülke tarihinin ve kültürel yapısının fazlasıyla belirleyici olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Karar vericiler toplumlarının temsilcileri olduğu kadar kendi toplumlarının, kültürel yapılarının da bir ürünüdürler. Tüm vatandaşlar gibi karar vericiler de mevcut yapılardan, toplumun tarih algısından, dış dünyaya bakışından etkilenmiş ve bu etkenlerle dış dünya algısı şekillenmiş kimselerdir. Uluslararası politikada çıkan krizleri algılayış biçimi ve bu krizlere nasıl cevap verileceği bu etkenlerin bileşimiyle şekillenmektedir. Vatandaşların, bürokrasinin ve liderlerin üzerinde ulusal tarihin ve kültürün nasıl bir etkisi olduğunu belirleyebilmek güç bir iştir. Ulusal tarih sadece somut olaylardan oluşan bir dizgi değildir. Somut olaylar önem arz etse de bunların sunuluş biçimi, bazı olayların dillendirilmeyip bazılarının seçilerek ve önem atfederek duyurulması, kimi somut verilere hikâyelerin dâhil edilmesi, ulusal tarihin farklı bir karakteristiğe sahip olduğunu ve kurgusal öğeler taşıyabileceğini göstermektedir. Somut olaylara dayandırılrsa da ulusal tarihte yapılmak istenen, ortak bir geçmişten haberdar olmak, bu geçmişe yüklenen ortak bir değerler dizisi oluşturmak ve bunları gelecek nesillere telkin etmektir. Kültür, ulusal tarihle yakından ilgilidir ve ulusal tarih öğretimi yoluyla nesilden nesile iletilen değerler kümesine işaret etmektedir.¹⁰ Kültürün merkezinde, toplumun kendi devletleri, diğer devletler ve tüm devletler arası olması arzu edilen ilişkiler hakkında genel kabul görmüş değerleri ve tutumları yer almaktadır.¹¹

8 Detaylı bilgi için bkz.: O. R. Holsti, *Public Opinion and American Foreign Policy* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2004) ve D. A. Van Belle, *Press Freedom and Global Politics* (Westport, CT: Praeger, 2000).

9 R. M. Entman, *Projections of Power: Framing News, Public Opinion, and U.S. Foreign Policy* (Chicago: University of Chicago Press, 2004), s. 147-149.

10 M. Breuning, *op.cit.*, s. 128.

11 Y. Y. I. Vertzberger, *The World in Their Minds: Information Processing, Cognition, and Perception in Foreign Policy Decision Making* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1990), s. 268.

Tüm bu değerler ve inançlar bütünü, sorunların sunuluşunda, düşünüş biçimlerinde, dış politikanın karar verme mekanizmaları içerisinde, bilginin iletiliş şeklinde ve dış politika algısında sınırlandırıcı bir rehber oluşmasına yol açmaktadır.¹² Türkiye Ermenistan ilişkilerinde tarihe bağlı olarak geliştirilen ulusal kimlikler günümüzde karar vericileri sınırlandıran bir niteliğe sahiptir. Vertzberger'e göre ulusal tarihin ve kültürün dış politika üzerinde etkisi olduğu açıktır ancak bu etkinin abartılmaması ve tüm bir dış politikayı şekillendiren tek etkenmiş gibi düşünülmemesi gerekmektedir.¹³ Küreselleşme olgusu ve birçok ülkedeki elitin, liderlerin ve bürokrasiyi oluşturan kişilerin benzer eğitimlerden geçiyor olması ve bilgi teknolojilerinin gelişmişliği bu etkiyi azaltan etkenlerdir. Tüm politika algılarını kültüre bağlamak kalıplaşmış örnek (*stereotype*) yaratmak anlamına gelmektedir. Ulusal tarih ve kültürün dış politika üzerindeki etkisini anlamak bu etkenlerin liderlerin hassasiyetlerini nasıl şekillendirdiğini derinlemesine inceleyerek mümkün olabilecektir. Bu hassasiyetler hem olayları algılayış ve verilen tepkilerde ve liderlerin kendi geçmişlerinde hem de iç politikada nasıl kabul gördüğünde gizlidir. Sonuç olarak, tarih ve kültür dış politikada algılar üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olsa da veya karar vericilerin düşünme ve yargılama yetilerine, mevcut somut bilgilere karşı takınılan tutumlara etki etse de sabit veriler olarak düşünülmemelidir.¹⁴

Türkiye Ermenistan ilişkilerinde tarihe bağlı olarak geliştirilen ulusal kimlikler günümüzde karar vericileri sınırlandıran bir niteliğe sahiptir.

Ülkedeki mevcut siyasi sistem dış politikada belirleyici bir diğer etkindir. Siyasi sistemin demokrasi olup olmadığı, demokratik olarak adlandırılan sistemin niteliksel olarak demokrasiye yakınlığı, koalisyonlar, tek parti yönetimleri, otoriter rejimler gibi pek çok farklılık dış politika üzerinde olumlu ve olumsuz etkilere sahip olmaktadır.

Otoriter rejimler vatandaşların iç ve dış politikayı etkilemesine çok az izin veren ya da siyasi arenaya ulaşma olasılığını hiç tanımayan yönetimlerdir. İç politikada dahi söz hakkı tanınmadığında dış politika kararlarında halkın fikirlerine önem verilmeyeceği aşikârdır. Otoriter rejimlerin liderlerinin dış politika oluşturulurken ülke içinden gelecek baskılardan uzak durabilecekleri bilinen bir gerçektir.¹⁵ Bu durum halkın tamamıyla iç ve dış politikadan uzak tutulması şeklinde seyredebilirken kimi zaman dolaylı yollarla etki edilebildiği

12 *Ibid.*, s. 261 ve V. M. Hudson, (der.), *Culture and Foreign Policy* (Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers, 1997).

13 J. Goldstein, R. O. Keohane, (der), *Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1993).

14 Y. Y. I. Vertzberger, *op.cit.*, s. 270.

15 M. Breuning, *op.cit.*, s. 121.

durumlar da mevcuttur. Otoriter rejimlerde dahi günümüzün teknolojik koşullarında halkın politikalar hakkında ne düşündüğünü öğrenmek liderler için önemlidir. İktidarda kalabilmek ve gizli ya da açık muhalefeti ikna edebilmek için kamuoyu görüşünü bilmek gerekmektedir.¹⁶ Bu bilgiye ulaşmak otoriter rejimlerde zordur, çünkü büyük çoğunlukla basın özgürlüğü yerleşmemiştir ve kamuoyu görüşünü var olan haliyle güvenilir şekilde iletecek bir medyadan bahsetmek güç olmaktadır. Dahası vatandaşların da görüşlerini ifade etme konusunda sıkıntıları var olabilecektir.

Yarı otoriter rejimler için de benzer koşullar mevcuttur. Ülkede sistem olarak demokrasi var olsa da genellikle bu bir şekilden ibaret olmakta, çoğu zaman yapılan seçimler şaibeli kalmakta, vatandaşlara ve medyaya özgürlükler sunan bir sistem oluşmamaktadır. Ancak ilginç bir şekilde bu tür rejimlerde liderlerin yürüttükleri politikalar için kamuoyu görüşünü bilmeleri daha önemli bir hal almaktadır. Otoriter rejimlere oranla bu rejimlerde muhalefetin güçlenmesi olasılığı daha yüksektir ve protesto imkânları görece olarak daha fazladır. Liderler, iktidarda kalabilmek için halktan veya siyasi partilerden doğabilecek muhalefeti dinlemek zorunda kalabilirler.¹⁷ Dolayısıyla dış politika oluşturulurken kamuoyu sınırlı da olsa politikalar hakkında dolaylı bir etkiye sahip olabilecektir. En azından liderler politikalarını meşrulaştırma zemini arayacaklardır. Çoğu zaman bu zemin, politikaların ulusal çıkarlara uygun olduğu şeklinde gerçekleşmektedir. Medya tamamen özgür olmasa da mevcut sınırlı özgürlüklerle liderlere ve politikalarına beklenmedik sert eleştiriler yöneltebilir. Yöneticiler eleştirilere medya organlarını kapatarak, medya mensuplarını hapse yollayarak olumsuz ya da hoş görerek olumlu tepkiler verebilir. Medyanın ne ölçüde özgürlükleri kullanacağı ve eleştirilerin ne kadarının hoş görüleceği bu tür rejimlerde tamamen liderlerin ve yönetici elitin inisiyatifindedir.¹⁸ Ancak günümüz koşullarında keyfi politikalar dünya çapında tepki toplayacağından bu tür rejimlerde eleştiriler karşısında siyasi çizgide değişiklikler yapılması da yüksek olasılıklar arasındadır. Bu nedendir ki yarı otoriter rejimler medya ve kamuoyu baskısına otoriter rejimlere oranla daha açıktır. Dış politikayı da şekillendirirken bu verileri demokratik rejimler kadar olmasa da dikkate almaları gerekmektedir.

Kamuoyunun yanı sıra bu tür rejimlerde genellikle ikna edilmesi gereken ya da fikirlerinin bilinmesinin önemli olduğu bazı güç odakları da olabilir. Ordu, kimi etnik gruplar ve tekel durumundaki kimi özel teşebbüsler bunların arasında yer almaktadır. Böyle durumlarda liderlerin bu tür grupların da

16 J. M. K. Lyall, 'Pocket Protests: Rhetorical Coercion and the Micropolitics of Collective Action in Semiauthoritarian Regimes', *World Politics*, Cilt 58, Nisan 2006, s. 387.

17 *Ibid.*, s. 388.

18 M. Breuning, *op.cit.*, s. 122.

fikirlerini öğrenmesi ve gerekiyorsa kendi politikalarına destek olmalarını sağlamak üzere onları ikna etmesi de gerekebilir.¹⁹ Dönem dönem değişiklik arz etse de Türkiye ve Ermenistan bu örneğe yakın ülkelerdir. 1915 olayları ulusal kimliklere o denli yerleşiktir ki toplumun her katmanından tepkiler gelebilmekte ve dış politikayı yönlendirebilmektedir.

Demokratik rejim türünde ise dış politika kararları alınırken otoriter ve yarı otoriter rejimlerde görülmeyen ölçüde ülke içinden baskı mevcuttur. Kamuoyundan, medyadan, sivil toplum kuruluşlarından gelen baskıları göz ardı etmek mümkün olmamaktadır. Demokratik yönetimlerde dış politika konusunda ülke içinden etki mekanizmaları işlerken daha farklı sorunlar ve yöntemler ortaya çıkmaktadır. Kimi ülkelerde dış politika konusunda etkin olan sivil toplum kuruluşları, medya veya farklı güç odakları bulunabilmekte ve dış politika oluşturulurken bu grupların fikirleri önem arz etmektedir.²⁰ Siyasi kurumların yapısındaki açıklık çıkar gruplarının ve sivil toplum kuruluşlarının bu kurumlara daha fazla etki etmesine ve dış politika konusunda aktif roller edinmesine yol açabilmektedir.²¹

Ülke içindeki grupların iç ve dış politikaya etkisi ülkeden ülkeye değişmektedir. Bunun ilk sebebi, daha önce bahsettiğimiz üzere, ülkelerin yönetim biçimleri, tarihi, kültürel yapısı, bürokrasisi, siyasi kültürü, medyası, kamuoyu baskısı olmaktadır. Diğer sebebi ise ülke içi çıkar gruplarının niteliksel ve niceliksel yapılarıdır. Ayrıca dış politika bu gruplar için çoğu zaman iç politikaya oranla önem derecesi düşük seyreden bir konudur. Dış politika konusunu öncelikli çalışan ve bunun için kurulmuş olan grupların sayısı ise oldukça azdır. Bu durum, daha az organize olmuş ve etkisi daha az olan gruplar anlamına gelebilecektir.²² Dolayısıyla karar vericiler dış politika alanında iç politikadakininden daha az baskıyla karşılaşacaklar ve sınırlandırılacaklardır.²³ Bu durumun da çeşitli sebepleri mevcuttur. Birçok ülkede vatandaşlar dış politikaya ilgi duymayabilirler ya da dış politika ülke içi politikalar gibi kendilerini doğrudan etkilemeyebilir. Ayrıca dış politika konusunda edinilen bilgi iç politikalarından edinilenler kadar olmayabilir.²⁴ Dış politika alanında liderlerin ve karar vericilerin sahip oldukları bilgiyle kamuoyuyla paylaşılan bilgi arasında asimetric bir fark mevcuttur, hatta

19 *Ibid.*, s. 121-122.

20 H. Müller, T. Risse-Kappen, 'From the Outside In and from the Inside Out: International Relations, Domestic Politics, and Foreign Policy' D. Skidmore, V. Hudson, (der.), *The Limits of State Autonomy: Societal Groups and Foreign Policy Formation*, içinde (Boulder, Colorado: Westview Press, 1993).

21 T. Risse-Kappen, 'Ideas Do Not Float Freely: Transnational Coalitions, Domestic Structures, and the End of the Cold War.' *International Organization*, Cilt 48, İlkbahar, 1994, ss.185-214 ve T. Risse-Kappen, 'Public Opinion, Domestic Structure, and Foreign Policy in Liberal Democracies', *World Politics*, Cilt 43, 1991, ss. 479-511.

22 D. W. Drezner, *op.cit.*, s. 735.

23 T. Knecht, M. S. Weatherford 'Public Opinion and Foreign Policy: The Stages of Presidential Decision Making', *International Studies Quarterly*, Cilt 50, Sayı 3, 2006, s. 705 ve R. M. Entman, *op.cit.*, s. 163.

24 R. M. Entman, *op.cit.*, s. 163 ve O. R. Holsti, *op.cit.*, s. 23.

diplomasiinin kamuoyundan uzak ve sessiz yapılması birçok ülke liderinin tercih ettiği bir durumdur.²⁵

Toplum için dış politika öncelikli olmasa bile demokratik ve yarı demokratik rejimlerde karar vericiler her koşulda kamuoyunun dış politika hakkındaki fikirlerini tahmin etmeye çalışmaktadır.²⁶ Kamuoyundan olumsuz tepkiler gelmese de dış politika kararları en azından ülke içi politikaları etkileyebileceğinden dolayı kamuoyunun fikri önem teşkil etmektedir. Özellikle kriz yaratan ya da uzun süredir devam eden dış politika sorunlarında liderler kamuoyu etkisine daha açık hale gelmektedir.

Ermeni diaspora lobileri de bu ülkenin dış politikasında etkili olma çabasıdır. Diasporanın Amerika Birleşik Devletleri'ndeki dış politika önceliği, Dağlık (Yukarı) Karabağ'ın Ermenistan toprağı olması, Türkiye ve Ermenistan ile ilişkilerin seyri ve 1915 olaylarının soykırım olarak tanınması olmaktadır.

Hatırı sayılır bir Ermeni nüfusunun ve lobilerinin olduğu bir ülke olan Amerika Birleşik Devletleri tam da bu argümanların birleştiği noktada yer almaktadır. Dış politika yapımında kamuoyu görüşü birçok ülkeye oranla Amerika Birleşik Devletleri'nde daha önemli bir konumdadır.²⁷ Ülkedeki demokrasi rejiminin niteliği, çıkar gruplarının sayısının çokluğu, bu grupların parti politikalarına ulaşma ve alınan kararları etkileme yolunun açık olması, medyayı kullanabilme kapasiteleri liderlerin dış politika konusunda kamuoyu görüşüne açık bir halde olduğunu ve

lobilerin rolünün ne denli önem teşkil ettiğini göstermektedir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde lobileri dışlayarak ya da dikkate almadan dış politika yapmak mümkün olmamaktadır. Ermeni diaspora lobileri de bu ülkenin dış politikasında etkili olma çabasıdır. Diasporanın Amerika Birleşik Devletleri'ndeki dış politika önceliği, Dağlık (Yukarı) Karabağ'ın Ermenistan toprağı olması, Türkiye ve Ermenistan ile ilişkilerin seyri ve 1915 olaylarının soykırım olarak tanınması olmaktadır. Türkiye'nin 1915 olaylarını soykırım olarak tanımasını sağlamak üzere Amerika Birleşik Devletleri'ne baskı yapılmaktadır. Meselenin Türkiye dış politikası üzerinde bir baskı unsuru oluşturması ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin buna ilişkin Türkiye'ye baskı yapması beklenmektedir. 1915 olayları diaspora için o denli öncelikli bir kimlik meselesidir ki bu konu hem Türkiye ve Ermenistan

25 T. Knecht, M. S. Weatherford *op.cit.*, s. 719 ve O. R. Holsti, *op.cit.*, s. 290-93.

26 P. J. Powlick, A. Z. Katz 'Defining the American Public Opinion/Foreign Policy Nexus' *Mershon International Studies Review*, Cilt 42, Sayı 1, Mayıs 1998, 29-61 ve T. Knecht, M. S. Weatherford, *op.cit.* ve R. M. Entman, *op.cit.*

27 T. W. Graham, "Public Opinion and U.S. Foreign Policy Decision Making", D. A. Deese, *The New Politics of American Foreign Policy*, içinde (New York: St. Martin's Press, 1994).

arasındaki ilişkileri hem de yaşadıkları ülkenin dış politikasını etkileme kapasitesine sahiptir.

B. Diaspora ve Dış Politikadaki Rolü

Diaspora sembolik ya da gerçek bir anavatanın dışında yaşayan ve anavatandakilerle etnik, dini benzerlikleri olan veya olduğu düşünülen gruplardır. Diaspora dış politika ve uluslararası ilişkiler söz konusu olduğunda farklı roller oynayabilmektedir.²⁸ Halihazırda yaşadığı devlette diasporanın bir kısmı dış politikada aktif roller edinerek etkin kişilerden olurken, bir kısmı sessiz kalarak asimile olmayı tercih etmekte, diğer bir kısmı da pasif roller oynamaktadır. Aktif roller oynayan kişiler genelde diasporanın elitleridir ve bunlar kriz zamanlarında hem pasif hem sessiz diaspora üyelerini harekete geçirmek ve organize etmek için liderlik rolleri de oynayan kimseler olmaktadır.

Almanya veya Bulgaristan'da yaşayan Türkler gibi anavatanından ekonomik veya siyasi desteğe ihtiyaç duyan bir konumdaysa ya da Güney Amerika'daki Yahudilerde olduğu gibi yaşadığı yer anavatandan hayli uzaksa, diasporanın dış politikada pasif bir aktör olması beklenmektedir. Bununla beraber diasporanın iki farklı şekilde aktif roller edinmesi de mümkündür. İlk olarak, diasporanın yaşadığı ülkede çıkar gruplarının dış ve iç politikayı etkilemesine izin veren bir siyasi sistem mevcutsa, diaspora kendi anavatanıyla ilgili konularda yaşadığı ülkenin dış politikasında aktif roller oynayabilmekte ve söz sahibi bir konum elde edebilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşamakta olan Ermeni ya da Yahudi diasporası bu duruma uygun örneklerdir. Amerikan sisteminde farklı etnik ve dini grupların örgütlenmeleri ve lobi faaliyetleri yapmalarına izin verilmektedir. Ermeni diaspora özellikle Ermenistan'a yönelik dış politika yapımında, Ermenistan'ın Türkiye ile ilişkilerinde ve 1915 olaylarının soykırım olarak tanınmasına ilişkin çalışmalarında Amerikan dış politikasında etkin bir baskı grubu oluşturabilmektedir. Kazanımlarına ilişkin tartışmalar olsa da dış politikada bir etken olarak dikkate alındıkları bilinmektedir.

Sadece Ermeni diasporası değil diğer tüm lobi gruplarının da Amerikan dış politika yapımında diaspora etkinliğini eleştiren bir literatür bulunmaktadır. Örneğin Clough, etnik grupların lobi faaliyetlerinin Amerikan dış politikasında bölünmelere yol açtığını belirtmektedir.²⁹ Huntington da diasporanın Amerika

28 Diasporayı oynadığı roller açısından farklı tiyolojilere yerleştirmek mümkündür. Buna ilişkin bir çalışma için bkz.: M. J. Esmen, 'Diasporas and International Relations', G. Sheffer, (der.), *Modern Diasporas in International Politics*, içinde (NewYork: St. Martin's Press, 1986), ss. 333-349.

29 M. Clough, 'Grass-Roots Policymaking: Say Good-Bye to the 'Wise Man'', *Foreign Affairs*, Cilt 73, Sayı 1, 1994, ss. 2-7.

Birleşik Devletleri toprakları dışındaki insanların çıkarını gözetmek gibi dar bir gündemi olabileceğini, bunun Amerikan halkının ortak çıkarlarını temsil etmeyebileceğini ve Amerikan dış politikasına zarar verebileceğini söylemektedir.³⁰ Etnik lobilerin Amerikan dış politikasına ve ulusal güvenliğine zarar vermediğini düşünen yazarlar da mevcuttur. Bu yazarlar lobilerin ve lobi faaliyetlerinin Amerikan çoğulcu siyasi sisteminin bir parçası olduğu ve dış politikayı tutarsızlığa sürüklemeyeceği görüşündedir.³¹

Diasporanın aktif rol oynayabildiği ikinci konu kendi anavatanlarının dış politikalarına ilişkindir. Diaspora yaşamakta olduğu ülkede ekonomik ve siyasi bir güce erişmişse kendi anavatanlarındaki politika yapımında söz sahibi olmaları haline sıklıkla rastlanmaktadır. Anavatanda ulusal projelere yatırımlar yapılarak, ekonomik yardımlarda bulunularak, ticari ilişkiler yoluyla etkin olunabileceği gibi, Ermeni diasporasının yaptığı gibi anavatanda siyasi parti uzantılarına sahip olarak etkinlik de kurulabilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Yahudi diasporasının İsrail'deki seçimlerde etkin olabildiği, hatta İsrail'in içi politikasında bu durumun eleştirildiği bilinmektedir.³² Bunlara ek olarak

Ruanda'dan kaçmak zorunda kalan Tutsi diasporasında olduğu gibi, diasporanın şiddeti yönlendirebilecek, silah ve teçhizat sağlayabilecek gücü de var olabilmektedir.

Diasporanın anavatanlarının dış politikaları üzerinde etkili olmak istemelerinin belli sebepleri bulunmaktadır. İlk sebep diasporanın, kendi topluluklarının tamamının iyiliği ve çıkarları için hareket ettiğini düşünmesidir. Topluluğun tamamının çıkarlarına, topluluğun kimliği üzerinde vurgu yapılarak, kimliğe ilişkin ortak toplumsal hafıza yaşatılarak, diaspora ve anavatanda yaşayanlar arasında dayanışma oluşturarak ya da ortak ekonomik çıkarlar yaratarak ulaşılabileceği düşünülmektedir. Ayrıca diaspora, dış politika yapımının anavatanın geleceği üzerinde çok etkili olduğu fikrinde de olabilir. Ermeni ve Yahudi diasporalarında yok edilme fikrinin hâkim olması, bir ülke olarak varlıklarının sürdürülmesinin sağlanmasının fazlasıyla öne çıkmasına ve

30 S. P. Huntington, 'The Erosion of American National Interests', *Foreign Affairs*, Cilt 76, Sayı 5, 1997, ss. 28-49.

31 J. M. Lindsay, 'Getting Uncle Sam's Ear: Will Ethnic Lobbies Cramp America's Foreign Policy Style', *Brookings Review*, Cilt 20, Sayı 1, 2002, ss. 37-40; Y. Shain, *Marketing the American Creed Abroad: Diasporas in the US and Their Homelands* (New York: Cambridge University Press, 1999); M. Weiner, M. S. Teitelbaum (der.), *Political Demography. Demographic Engineering* (New York: Berghahn Books, 2001).

32 Y. Beilin, *His Brother's Keeper: Israel and Diaspora Jewry in the Twenty First Century* (New York: Schocken Books, 2000); Y. Shain, M. Sherman, 'Diasporic Transnational Financial Flows and Their Impact on National Identity', *Nationalism and Ethnic Politics*, Cilt 7, Sayı 4, 2001, ss. 1-36.

dolayısıyla dış politikanın önem kazanmasına yol açmaktadır. Bunlardan farklı olarak diasporanın kendi siyasi örgütlenmelerinin ya da ekonomik çıkarlarının peşine düşerek dış politikada bunları önceliğe alacak eğilimlere sahip olduğu durumlar da olabilmektedir.

C. Diasporanın Etkinliği

Diasporanın yaşadığı ülke ile anavatanının dış politikaları üzerinde etkili olabilmesi için gerekli bazı koşullar bulunmaktadır. Her şeyden önce diasporanın bu ülkeleri etkileme isteğinde ve etkileme kapasitesine sahip olması gerekmektedir. Her diaspora yaşadığı ülkeyi veya anavatanını etkileme isteğine ve motivasyonuna sahip olmamaktadır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan Çin diasporasının böyle bir motivasyonu yoktur. Ermeni ve Yahudi diasporası ise tam tersidir. Hem yaşadıkları coğrafyada hem kendi anavatanları üzerinde etki sahibi olma istenci ve kapasitesine sahiptirler. Çin diasporası ekonomik veya siyasi olarak etkin olabilme kapasitesine sahip olsa bile anavatanlarına yönelik veya anavatanlarının iç politikaları üzerinde etkili olma eğilimi gözlenmemektedir. Burada diasporanın anavatanları üzerinde ve yaşadıkları ülkenin politika yapımında etkili olmayı hem istemesi hem kimliklerinin canlı tutma niyetlerinin olması hem de bu isteklerine olumlu yanıtlar verecek bir anavatan ve insanlar topluluğu olması gerekmektedir.

Yaşadığı ülkenin diasporanın örgütlenebilmesine ve kendi kimliğini yaşatabilmesine izin veriyor ve hatta çoğulcu politikalar adıyla bunu destekliyor olması önem arz etmektedir. Nitekim örgütlenmeye izin verilmezse diasporanın kimliğinin de zaman içerisinde aşınacağı aşikârdır. Diasporanın örgütlenmesine izin veren rejimler genelde diasporanın bu ülkelerin politika tercihlerini etkilemek üzere baskı yapmasına da izin vermektedir. Örneğin Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Ermeni diasporasının örgütlenmelerine ve kimliklerini canlı tutmalarına izin verilmektedir. Aynı zamanda Ermeni diasporası bu iki ülkenin dış politikasında da etkin olabilen bir baskı grubudur ve yönetimler, siyasi partilerin ve bağlamın niteliğine göre az veya çok biçimde Ermeni diasporasının taleplerine kulak vermektedir. Burada önemli olan bir nokta daha vardır, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri diasporanın anavatanı Ermenistan için önemli ülkelerdir ve Ermenistan'a yönelik dış politikaları ciddiye alınmaktadır. Bu iki ülkenin Ermenistan için önem arz etmesi ve topraklarında diaspora lobilerine izin verilmesi ve politika oluşturulurken etkiye açık olması koşullarıyla birleştiğinde diasporanın anavatan için önemi bir kat daha artmaktadır.

Ermenistan 1991 yılında bağımsızlığını elde ettiğinden bu yana ekonomik ve siyasi olarak güçlü bir devlet çizgisine sahip olamamıştır. Büyük devletlerin

kendisine yönelik politikaları çok önemlidir. Ermeni diasporası büyük ülkelerin Ermenistan'a yönelik dış politikasını etkileme kapasitesiyle ve Ermenistan'a yaptıkları ekonomi yatırım ve yardımlarla Ermenistan için vazgeçilmez bir destek halini almışlardır. Ermeni diasporası ülke topraklarının dışında bir faktör olarak görünse de Ermeni kimliği açısından ülke içerisinde yer almaktadır ve bu konuda Ermenistan'da yaşayanlardan daha etkin roller üstlenebilmektedirler.

Diasporanın yaşadıkları ülkede homojen ya da aynı fikirleri paylaşan insanlar topluluğu olduğunu düşünmek mümkün değildir. Diaspora kendi içinde

Ermeni diasporası da homojen bir bütün olmamakla beraber temel konularda uzlaşmış ve anavatanla olan ilişkilerde bu konuları önceliğe almış durumdadır. 1915 olaylarının soykırım olarak tanınması, Dağlık (Yukarı) Karabağ bölgesinin Ermenistan toprakları olarak muhafaza edilmesi ve Türkiye Ermenistan ilişkilerinin seyri öncelikli ve değişmez konular olmaktadır.

anavatana ilişkin de çok farklı görüşlere sahip olabilir. Ermeni diasporası da homojen bir bütün olmamakla beraber temel konularda uzlaşmış ve anavatanla olan ilişkilerde bu konuları önceliğe almış durumdadır. 1915 olaylarının soykırım olarak tanınması, Dağlık (Yukarı) Karabağ bölgesinin Ermenistan toprakları olarak muhafaza edilmesi ve Türkiye Ermenistan ilişkilerinin seyri öncelikli ve değişmez konular olmaktadır.

D. Ermeni Diasporası, Ulusal Kimlik ve İkili İlişkiler Üzerine

Ermeni halkının tarihi çoğunlukla M.Ö. 6. yüzyıldan itibaren başlatılmaktadır. Tarihi Ermenistan ya da Büyük Ermenistan, bugünkü Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan, İran ve Irak'ın kuzey bölgeleri ile Türkiye'nin

kuzeydoğusu ve doğusunu içine alan geniş topraklardır. 1080 ile 1375 tarihleri arasında bugünkü Alanya, İçel ve Adana civarında kurulan bir Ermeni krallığından da bahsedilmektedir. Ermeniler, Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu gibi büyük imparatorlukların hâkimiyeti altında yaşamışlar ve Bizans, Osmanlı, Fars ve Arap kültürleriyle etkileşime geçmişlerdir. Ermeni dili, dini ve kültürü çok eski tarihlere dayanmaktadır ve Ermeniler kendi dillerini, dinlerini ve geleneklerini günümüze dek yaşatmayı başarmışlardır. Konuşulan dil bölgede yaşayan diğer topluluklardan farklıdır ve Ermeniler M.S. 301 tarihinde Hıristiyanlığı devlet dini olarak ilk kabul eden halk olmakla övünmektedirler.³³

33 D. E. Miller and L. Touryan Miller, 'Memory, Identity Across Generations: A Case Study of Armenian Survivors and Their Progeny', *Qualitative Sociology*, Cilt 14, Sayı 1, 1991, s. 16.

14. yüzyılda Ermeni krallığının düşüşünden sonra Ermeni halkı Osmanlı medeniyetinin hâkimiyetinde yaşamıştır. Günümüz Ermeni diasporası ve diasporanın siyasi yaklaşımını şekillendiren zaman dilimi Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle 19. ve 20. yüzyıllarındaki dönemler olmuştur. 1918 ve 1920 yılları arasında kısa bir bağımsızlık dönemi gerçekleşmiştir. Bu kısa bağımsızlık döneminin ardından Sovyetler Birliği ordusu Ermenistan üzerinde hâkimiyet kurmuş ve 1991 yılındaki bağımsızlık ilanına kadar bu topraklardan çekilmemiştir.³⁴

1920 yılından 1991 yılına kadar Ermeni Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Ermeni kimliğinin kültürel merkezi gibi düşünülse de diaspora bu rejimi ve fikri desteklememiştir. Batı'da yaşayan Ermeniler ile Osmanlı topraklarında (daha sonra Türkiye'de), Sovyet topraklarında (daha sonra Rusya'da) ya da Lübnan, Irak ve İran'da yaşayan Ermeniler arasında gelenekler, siyasi algılar ve kimlik meseleleri üzerine farklı eğilimler mevcut olmuştur.³⁵ 1915'ten sonra Osmanlı topraklarından ayrılarak çoğunlukla Fransa'da hayatlarını sürdüren ve büyük çoğunluğu Osmanlı topraklarında ve Ermenistan'da savaşa ve ayaklanmalara katılanlar ve onların taraftarlarından oluşan Taşnak Partisi bulunmaktadır. Bu partinin üyeleri Ermenistan'ın Ermeni kimliğinin merkezi olması fikrinden ve mevcut rejimden memnun olmamışlardır. Aslında sınıfsal, dini ve siyasi farklılıklar taşısa da farklılıklara rağmen diasporadaki burjuva gruplar Ermeni Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile işbirliği yapmaktadır.³⁶ Taşnak Partisi, Ermeni diasporanın 1915 olayları ekseninde ortak bir paydada buluşması taraftarıdır. Sovyet rejimi Taşnak Partisi ile 1970'lere kadar gerilimli bir ilişki içerisindeyken bu tarihten itibaren gerilimde bir azalma görülmüştür. 1991 yılındaki bağımsızlık sonrası ise diaspora ve Taşnak Partisi için yeni bir dönem başlamıştır.

Diasporanın yaklaşık % 80'i 1915 olaylarından kaçan ya da hayatta kalanların çocukları ve torunlarıdır.³⁷ Ermeni diasporada, kiliselerde, okullarda ve ailede oluşturulan ve pekişen kimlik bu anılar üzerine kuruludur.³⁸ Fransa'da Taşnak Partisi'ne yakın kuruluşlar ya da Amerika Birleşik Devletleri'ndeki çok sayıda kuruluş ve federasyon, kiliseler ve aile anıları 1915 olaylarını merkeze koyan niteliktedir. Ermeni kimliği diaspora için özellikle ailede başlamaktadır. Geniş

34 Detaylı tarihi bilgi için bkz.: D. Lang, *Armenia: Cradle of Civilization* (London: George Allen and Unwin, 1970), M. Arlen, *Passage to Ararat* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 1975) ve C. Walker, *Armenia: Survival of a Nation* (New York: St. Martin Press, 1980).

35 S. P. Pattie, 'Armenians in Diaspora', E. Herzig, M. Kurkchyan, *The Armenians Past and Present in the Making of National Identity* (New York: Routledge Curzon, 2005), s. 131.

36 R. Panossian, 'Between Ambivalence and Intrusion: Politics and Identity in Armenia-Diaspora Relations', *Diaspora*, Cilt 7, Sayı 2, 1998, s. 156-157.

37 Y. Shain, ve A. Barth, "Diasporas and International Relations Theory", *International Organization*, Cilt 57, Sayı 3, Yaz 2003, s. 468.

38 S. P. Pattie, *op.cit.*, ss. 141-142.

aile ilişkilerinin yaygın olduğu hanelerde, 1915 olaylarına ilişkin anıları bir sonraki nesle aktaran büyükanne ve büyükbabalardır.³⁹ Daha sonra ebeveynler, kiliseler ve çeşitli kuruluşlar gelmektedir.⁴⁰ Ermenistan'daki Ermeniler bu anıları yaşamamış ve doğal olarak diaspora kadar canlı tutma eğilimi olmamıştır. Bu olayların soykırım sayılması için çaba gösteren ve dünyada bunun sözcülüğünü yapan diasporada 1915 olayları, kimlik sözkonusu olduğunda Ermenistan Ermenilerine oranla daha merkezi bir konum elde etmektedir. Bu durum Ermenistan Ermenilerinde bu olayların anılmadığı anlamına gelmemektedir, yalnız önceliklerde farklılıklar oluşabilmektedir. Her halükarda, 1915 olayları ve diaspora Ermeni kimliğinin merkezinde yer almaktadır.

Diaspora homojen bir bütün değildir. 1915 olaylarına ilişkin ortak bir tutum olsa da kimi gruplar bu olayları canlı tutarak yaşamının merkezine koyarken, kimileri de bu olayları daha az hatırlayarak yerleştiği ülkenin siyasetine ve toplumsal hayatlarına uyum sağlamaktadır.⁴¹ Her iki koşulda da Ermeniler için geçmişte yaşanan travmalar kolektif hafızaya yerleşiktir. Otokton halk olarak yaşadıkları yerlerden ayrılmış olmak ve gittikleri yerlerde hoş karşılanılmadıkları durumların gerçekleşmesi, tamamen yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalındığı hissini yerleştirmiştir. Ermenistan'ın bağımsızlığına değin geçen sürede tüm Orta Doğu devletlerinde fiziksel olarak kendilerinin güvende hissetmeleri güç olmuştur.⁴² Ermeni bir devletin varlığı fiziksel devamlılığın elde edilmesi olarak görülürken bu sefer asimilasyon faklı bir sorun olarak düşünölmeye başlanmıştır. Özellikle Batılı ölkelerde yaşayan Ermenilerde dilin ve geleneklerin canlı tutulmadığı ve kültürel asimilasyonun yoğun biçimde yaşandığı gündeme gelmeye başlamıştır.⁴³ Fiziksel veya kültürel yok olma tehdidi kuşaktan kuşağa aktarılan bir algı olarak kültüre yerleşmiştir. 1988'de Ermenistan'da yaşanan deprem felaketi ve Dağlık (Yukarı) Karabağ meselelerinde birçok topluma oranla daha fazla kayıp korkusu yaşandığını ileri süren yazarlar mevcuttur.⁴⁴

1991 yılından itibaren diasporanın Ermenistan'a ilişkin üç temel görüşünde, yani 1915 olaylarının soykırım olarak tanınması, Dağlık (Yukarı) Karabağ bölgesinin Ermenistan toprakları olarak muhafaza edilmesi ve Türkiye Ermenistan ilişkilerinin seyri konularında bir değişiklik olmamıştır. Ancak bu konular kimi zaman Ermenistan için öncelikli konu olmamaktadır.

39 D. E. Miller ve L. Touryan Miller, *op.cit.*, s. 22.

40 *Ibid.*, ss. 18-37.

41 *Ibid.*, s. 28.

42 S. P. Pattie, *op.cit.*, s. 143.

43 *Ibid.*

44 D. B. MacDonald, *Identity Politics in the Age of Genocide: The Holocaust and Historical Representation* (New York: Routledge, 2008), s. 120; Y. Shain, A. Barth, *op.cit.*, s. 468.

Ermenistan'ın siyasi kurumlarını uluslararası sistemle ve yeni bir rejimle uyumlu hale getirme sürecinden geçen bir devlet niteliği taşıması, ekonomik sıkıntıları ve komşularıyla sorunları, ülkeyi dışarıdan gelebilecek etkilere açık bırakmaktadır. Bu etkilerin başında ekonomik yardımlarıyla ülkede etkin bir konum edinen diaspora gelmektedir. Ermenistan'ın ekonomik ve siyasi sıkıntıları diasporadan gelecek her türlü yardıma ve aynı zamanda etkiye açık bir konuma getirmektedir. Dolayısıyla Ermenistan hükümeti, diasporanın talepleri konusunda hassas davranmak durumundadır. Ayrıca diaspora ülkenin bir parçası olarak algılandığından etkileme olasılığı yüksek olmaktadır. Ekonomik sıkıntıları olan Ermenistan'a diasporanın finansal yardımları, zaten ülkenin bir parçası olarak algılanan diasporanın etkinliğini ve ülkenin dış politikasındaki rolünü artırmaktadır.⁴⁵

Diaspora ile Ermenistan arasındaki ilişkileri, bu ilişkilerin nitelikleri göz önüne alınarak belli zaman dilimlerine ayırmak mümkündür. Panossian'a göre diaspora ile Ermenistan arasındaki ilişkiler dört döneme ayrılmaktadır. Bunlar, 1988-1991 arası gönülsüz buluşma, 1991-1992 tarihlerinde balayı, 1992-1998 arası Ter-Petrosyan'ın cumhurbaşkanlığı sırasında çatışma ve son olarak 1998 sonrası Koçaryan'ın seçilmesiyle uzlaşma dönemidir.⁴⁶ Diaspora ile Ermenistan siyasetçilerinin kısa süren uyum dönemlerinin ardından, Ermenistan'ın ilk cumhurbaşkanı Ter-Petrosyan döneminde diaspora açık biçimde karşıt bir siyasi çizgi sergilemeye başlamıştır. 1915 olaylarının soykırım olarak tanınması, Dağlık (Yukarı) Karabağ bölgesinin Ermenistan toprakları olarak muhafaza edilmesi ve Türkiye Ermenistan ilişkilerinin seyri konularında ısrarla ön planda yer almak istemeleri karşısında cumhurbaşkanı kontrolü elinde tutma eğilimine girmiş ve Ermenistan'da bir parti olarak faaliyet göstermeye başlayan Taşnak Partisi mensubu çok sayıda kişiyi tutuklatmıştır.⁴⁷ Dengeler cumhurbaşkanının lehine işlemeye başlayınca diaspora ve Taşnak Partisi tüm medya organlarında karşıt propaganda başlatmış ve gösteriler düzenlenmesine ön ayak olmuştur. Ülkedeki enflasyon, işsizlik, rejimdeki şeffaflık eksikliği ve yolsuzluklar destek almalarını kolaylaştırmıştır. Ter-Petrosyan Türkiye ile ilişkileri yumuşatma

1991 yılından itibaren diasporanın Ermenistan'a ilişkin üç temel görüşünde, yani 1915 olaylarının soykırım olarak tanınması, Dağlık (Yukarı) Karabağ bölgesinin Ermenistan toprakları olarak muhafaza edilmesi ve Türkiye Ermenistan ilişkilerinin seyri konularında bir değişiklik olmamıştır.

45 Diasporanın Dağlık (Yukarı) Karabağ ve Türkiye ile ilişkiler konusunda Ermenistan üzerinde ne kadar etkili olabildiğine ilişkin bir çalışma için bkz.: A. F. Demir, 'SSCB Sonrası Dönemde Türkiye Ermenistan İlişkileri', *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 2, Sayı 5, Bahar 2005.

46 R. Panossian, 'Homeland-Diaspora Relations and Identity Differences', E. Herzig, M. Kurkchian, *The Armenians Past and Present in the Making of National Identity* (New York: Routledge Curzon, 2005), ss. 229-234.

47 Y. Shain, ve A. Barth, *op.cit.*, s. 470.

eğilimine girdiğinde diasporanın ve Taşnak Partisi'nin bu duruma fazlasıyla direnç gösterdiği de bilinmektedir. Üstelik, Türkiye o dönemde yumuşamaya sıcak bakmadığından cumhurbaşkanı iki taraflı destek kaybına uğramıştır. Sonuçta Petrosyan geri adım atmıştır ve 1998'de Petrosyan'ın istifasında diasporanın rolü olduğu sıkça dile getirilmektedir.⁴⁸

Ter-Petrosyan'ın yerine gelen Koçaryan, Ermeni kimliği ve ulusal hedefler söz konusu olduğunda diasporanın Ermenistan'da ne denli etkin olduğunun görerek diasporanın geleneksel konularına ve milliyetçilik türüne vurgu yapmaya başlamıştır. Ermenistan dış politikasında 1915 olaylarının soykırım sayılması yine en önemli gündem halini almıştır. Dağlık (Yukarı) Karabağ ve Türkiye ile ilişkiler konusunda da sert çizgiler çizilmeye çalışılmıştır.⁴⁹ Libaridian'a göre 1915 olaylarını Türkiye soykırım olarak adlandırmadıkça diaspora için ebedi düşman olarak kalmaya devam edecektir. Bu durum zorunlu olarak Rusya'nın dost ülke olarak kabulüne ve Ermenistan'ın dış politikasında zorunlu tercihlere ve baskıya yol açabilecektir.⁵⁰ 2009 yılında Abdullah Gül ile son cumhurbaşkanı Sarkisyan arasında başlayan diyalogun⁵¹ ne kadar çabuk başlayıp bittiği de diasporanın Ermenistan'ın Türkiye ile ilişkilerinde ne kadar etkili olduğunu göstermek açısından iyi bir örnek teşkil etmektedir. Ermenistan Türkiye ile ilişkileri yumuşatmak istese dahi bir diğer etken olan diasporanın ikna edilmemesi bu yumuşamayı mümkün kılmamaktadır.

Sonuç

Ermeni diasporanın Avrupa ülkelerinde, özellikle Amerika Birleşik Devletleri gibi, demokratik kültürü farklı gruplara örgütlenme hakkı tanıyan bir devlette yaşıyor olması hem yaşadıkları ülkede hem anavatanları Ermenistan'da etki sahibi olabilmelerine imkan tanımaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin mevcut siyasi sisteminin, lobilere ve bu örgütlenmeler çerçevesinde sunulan taleplere açık olduğu ve kendi dış politika yapımında bunları dikkate alabildiği bilinmektedir. Siyasi sistemin bu işleyişine ek olarak, Ermeni diasporanın da Amerika Birleşik Devletleri'nin Ermenistan'a ve tüm Ermeni meselelerine yönelik dış politikasını etkilemeye ilişkin talepleri de mevcuttur. Ayrıca Ermenistan'ın dış etkilere açık olmasına yol açan siyasi ve ekonomik sıkıntılarının olduğu da bilinmektedir. Ermenistan toraklarında, ulusal kimliğe

48 G. J. Libaridian, *The Challenge of Statehood: Armenian Political Thinking Since Independence* (Massachusetts: Blue Crane Books, 1999); S. H. Astourian, *From Ter-Petrosian to Kocharian: Leadership Change in Armenia*, Working Paper (Berkeley, California: Berkeley Program in Soviet and Post-Soviet Studies, 2000 /2001).

49 R. Suny, 'Provisional Stabilities: The Politics of Identities in Post-Soviet Eurasia', *International Security*, Cilt 24, Sayı 3, ss. 139-178, 1999/2000.

50 G. J. Libaridian, *op.cit.*

51 Türkiye'nin bu dönemdeki Kafkaslar'a yönelik dış politikası ve Ermenistan açılımı hakkında detaylı bilgi için bkz.: M. Çelikpala, "Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Ritmik Diplomasiye Geçiş", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, Sayı 25, Bahar 2010.

diasporayı da dâhil ettiklerinden ve ülkenin bir parçası olarak gördüklerinden dolayı diasporanın etki ve taleplerine açık bir devlet görüntüsü ortaya çıkmaktadır.

Ermeni diasporası, dış politika ve kimlik algısı hususunda önemli bir etken konumundadır. Diasporanın mevcut üç temel konusu, yani 1915 olaylarının soykırım olarak tanınması, Dağlık (Yukarı) Karabağ bölgesinin Ermenistan'da kalması ve Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin seyri konularındaki etki ve ısrarları da hesaba katıldığında Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin ne denli zor bir düzlemde olduğu anlaşılmaktadır. Türk tarafının kendi iç ve dış sınırlamalarını henüz hiç hesaba katmasak bile, sadece Ermenistan dış ve iç politikasına ilişkin sınırlamalar ikili ilişkileri zora sokmaktadır. İkili ilişkiler başlatmaya yönelik her türlü adımda Türk tarafındaki iç ve dış politika belirleyicileriyle beraber Ermeni tarafında diaspora etkeni de dikkate alınmalıdır. Olumlu ilişkiler geliştirebilmek için tüm bu etkenlerin bir arada düşünülmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Arlen, M., *Passage to Ararat* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 1975).
- Astourian, S. H., *From Ter-Petrosian to Kocharian: Leadership Change in Armenia*, Working Paper (Berkeley, California: Berkeley Program in Soviet and Post-Soviet Studies, 2000 /2001).
- Beilin, Y., *His Brother's Keeper: Israel and Diaspora Jewry in the Twenty First Century* (New York: Schocken Books, 2000).
- Breuning, M., *Foreign Policy Analysis: A Comparative Introduction* (New York: Palgrave, 2007).
- Clough, M., 'Grass-Roots Policymaking: Say Good-Bye to the 'Wise Man'', *Foreign Affairs*, Cilt 73, Sayı 1, 1994.
- Çelikpala, M., 'Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Ritmik Diplomasiye Geçiş', *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, Sayı 25, Bahar 2010.
- Demir, A. F., 'SSCB Sonrası Dönemde Türkiye Ermenistan İlişkileri', *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 2, Sayı 5, Bahar 2005.
- Drezner, D. W., 'Ideas, Bureaucratic Politics, and the Crafting of Foreign Policy', *American Journal of Political Science*, Cilt 44, Sayı 4, Ekim 2000.
- Entman, R. M., *Projections of Power: Framing News, Public Opinion, and U.S. Foreign Policy* (Chicago: University of Chicago Press, 2004).
- Esman, M. J., 'Diasporas and International Relations', G. Sheffer, (der.), *Modern Diasporas in International Politics*, içinde (New York: St. Martin's Press, 1986).
- Goldstein, J., R. O. Keohane, (der), *Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1993).
- Graham, T. W., "Public Opinion and U.S. Foreign Policy Decision Making", D. A. Deese, *The New Politics of American Foreign Policy*, içinde (New York: St. Martin's Press, 1994).
- Holsti, O. R., *Public Opinion and American Foreign Policy* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2004).
- Hudson, V. M., (der.), *Culture and Foreign Policy* (Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers, 1997).

Huntington, S. P., 'The Erosion of American National Interests', *Foreign Affairs*, Cilt 76, Sayı 5, 1997.

Knecht, T., M. S. Weatherford 'Public Opinion and Foreign Policy: The Stages of Presidential Decision Making', *International Studies Quarterly*, Cilt 50, Sayı 3, 2006.

Lang, D., *Armenia: Cradle of Civilization* (London: George Allen and Unwin, 1970).

Libaridian, G. J., *The Challenge of Statehood: Armenian Political Thinking Since Independence* (Massachusetts: Blue Crane Books, 1999).

Lindsay, J. M., 'Getting Uncle Sam's Ear: Will Ethnic Lobbies Cramp America's Foreign Policy Style', *Brookings Review*, Cilt 20, Sayı 1, 2002.

Lyall, J. M. K., 'Pocket Protests: Rhetorical Coercion and the Micropolitics of Collective Action in Semiauthoritarian Regimes', *World Politics*, Cilt 58, Nisan 2006.

MacDonald, D. B., *Identity Politics in the Age of Genocide: The Holocaust and Historical Representation* (New York: Routledge, 2008).

Miller, D. E., L. Touryan Miller, 'Memory, Identity Across Generations: A Case Study of Armenian Survivors and Their Progeny', *Qualitative Sociology*, Cilt 14, Sayı 1, 1991.

Mintz, A., "Integrating Cognitive and Rational Theories of Foreign Policy Decision Making: A Poliheuristic Perspective", A. Mintz, (der.), *Integrating Cognitive and Rational Theories of Foreign Policy Decision Making*, içinde (New York: Palgrave, 2003).

Müller, H., T. Risse-Kappen, 'From the Outside In and from the Inside Out: International Relations, Domestic Politics, and Foreign Policy' D. Skidmore, V. Hudson, (der.), *The Limits of State Autonomy: Societal Groups and Foreign Policy Formation*, içinde (Boulder, Colorado: Westview Press, 1993).

Panossian, R., 'Between Ambivalence and Intrusion: Politics and Identity in Armenia-Diaspora Relations', *Diaspora*, Cilt 7, Sayı 2, 1998.

Panossian, R., 'Homeland-Diaspora Relations and Identity Differences', E. Herzig, M. Kurkchian, *The Armenians Past and Present in the Making of National Identity* (New York: Routledge Curzon, 2005).

- Pattie, S. P., 'Armenians in Diaspora', E. Herzig, M. Kurkchiyan, *The Armenians Past and Present in the Making of National Identity* (New York: Routledge Curzon, 2005).
- Powlick, P. J., A. Z. Katz 'Defining the American Public Opinion/Foreign Policy Nexus' *Mershon International Studies Review*, Cilt 42, Sayı 1, Mayıs 1998.
- Risse-Kappen, T., 'Public Opinion, Domestic Structure, and Foreign Policy in Liberal Democracies', *World Politics*, Cilt 43, 1991.
- Risse-Kappen, T., 'Ideas Do Not Float Freely: Transnational Coalitions, Domestic Structures, and the End of the Cold War.' *International Organization*, Cilt 48, İlkbahar, 1994.
- Shain, Y., *Marketing the American Creed Abroad: Diasporas in the US and Their Homelands* (New York: Cambridge University Press, 1999).
- Shain, Y., M. Sherman, 'Diasporic Transnational Financial Flows and Their Impact on National Identity', *Nationalism and Ethnic Politics*, Cilt 7, Sayı 4, 2001.
- Shain, Y., A. Barth, "Diasporas and International Relations Theory", *International Organization*, Cilt 57, Sayı 3, Yaz 2003.
- Suny, R., 'Provisional Stabilities: The Politics of Identities in Post-Soviet Eurasia', *International Security*, Cilt 24, Sayı 3, ss. 139-178, 1999/ 2000.
- Van Belle, D. A., *Press Freedom and Global Politics* (Westport, CT: Praeger, 2000).
- Van Belle, D. A., J. S. Rioux, D. M. Potter, *Media, Bureaucracies and Foreign Aid: A Comparative Analysis of the United States, the United Kingdom, Canada, France, and Japan* (New York: Palgrave, 2004).
- Vertzberger, Y. Y. I., *The World in Their Minds: Information Processing, Cognition, and Perception in Foreign Policy Decision Making* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1990).
- Walker, C., *Armenia: Survival of a Nation* (New York: St. Martin Press, 1980).
- Weiner, M., M. S. Teitelbaum (der.), *Political Demography, Demographic Engineering* (New York: Berghahn Books, 2001).

1878-1879 ZEYTUN ERMENİ İSYANLARI VE İNGİLİZ SAİD PAŞA'NIN ALDIĞI TEDBİRLER

(1878-1879 ARMENIAN REVOLTS IN ZEYTUN AND SAID PASHA THE ENGLISHMAN'S PRECAUTIONS)

Burhan ÇAĞLAR*

University of Toronto, Near and Middle Eastern Civilizations, lisansüstü öğrencisi,
4 Bancroft Avenue, 2nd floor, Toronto, Ontario, Canada, M5S 1C1.
Burhan.caglar@mail.utoronto.ca

Öz: 19. asırda Halep vilayeti dâhilinde Ermenilerin en yoğun yaşadığı merkezlerden birini Maraş sancağına bağlı Zeytun kazası oluşturuyordu. Sarp coğrafi konumu dolayısıyla bir çeşit feodal yapıya bürünmüş olan Zeytun, İshân denilen yerel beyler tarafından idare edilmekteydi. Zeytun'un dağlık konumu, şehir ve merkezlere uzaklığı, Osmanlı Devleti'nin son döneminde kanun ve düzenden kaçanların toplandığı yer haline gelmesine sebep olmuştu. Bu yapısı nedeniyle Zeytun'da vergi ve çeşitli sebeplere dayanan bir düzine isyan silsilesi görüldü.

Bu bağlamda 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonu ile Berlin Konferansı sırasında ve 1879 yılında Zeytun'da iki Ermeni isyanı çıktı. Osmanlı hükümetinin bu isyanları bastırmak için tayin ettiği görevlilerin İngilizler tarafından şikâyet konusu edilmesi üzerine Said Paşa bölgeye gönderildi. Uzun yıllar İngiltere'de eğitim görmüş olmasından ötürü "İngiliz Said" namıyla anılan Paşa, meseleyi daha da alevlendirmemek ve Büyük Devletlerin müdahalesine fırsat vermemek maksadıyla isyancılar için af ilan etti ve Zeytun'da bazı ıslahatlar uyguladı. Diğer yandan Said Paşa, Zeytun'daki durumu, isyanın sebeplerini gözlem ve tahlillerini, tahkikat raporlarını ve Bâbüâli ile cereyan eden yazışma suretlerini "Jurnal" adını verdiği günlüğüne aynen kaydetti.

Anahtar Kelimeler: Zeytun, Armenian Revolt, İngiliz (Eğinli) Said Paşa, İngiltere, Mr. Hendirson

Abstract: In the 19th century, Zeytun (Zeitun) was housing a large number of the Armenian population in sanjak of Marash, a sub-province of Aleppo Vilayet. Zeytun was a rough, rugged town; therefore it was administrated in sort of a feudal system by local lords, known as "Ishans". Zeytun's mountainous location and its remoteness of city and centers caused it to be

* Bu çalışmanın hazırlanmasında destek ve teşviklerini gördüğüm değerli dostlarım Göker İnan, Ömer Faruk Can, Mehmet Berk Yalıtırık, Yusuf İ. Yılmaz ve Tuğrul Çomu'ya şükranlarımı sunarım.

a meeting point for outlaws and criminals in the last decades of the Ottoman Empire. As a result of these circumstances, dozens of uprisings have occurred in Zeytun in response to taxation issues and other reasons.

In this context, Zeytun witnessed two Armenian rebellions at end of the Russo-Ottoman War of 1877-1878 and during the Congress of Berlin, as well as in 1879. The Ottoman government appointed officers for suppressing the riots in the district. However, their practices were continuously criticized, by Great Britain and complained to the Ottoman government. Ultimately, Said Pasha the Englishman who had studied in Great Britain for a long time, was appointed to subside the rebellions. Said Pasha proclaimed amnesty for rioters and implemented reforms in Zeytun in order to calm the issue and disallow the intervention of Great Powers. Moreover, Said Pasha took notes in his diary, named Jurnal. He wrote his observations and analysis about Zeytun and also documented the reasons for the uprisings. In addition, he copied to his dairy the investigation reports of Zeytun and dispatches sent from the Sublime Porte.

Keywords: *Zeytun, Armanian Revolt, Said Pasha the Englishman, Great Britain, Mr. Hendirson,*

İngiliz Said Paşa, genellikle Sultan II. Abdülhamid devri başları söz konusu olduğunda anılan, Midhat Paşa'nın sürgünü ve Ali Suâvi hadisesi sebebiyle adı sık sık telaffuz edilen bir isimdir.¹ Ancak bu telaffuz genellikle dar bir çerçeve içerisinde kalır. Dahası Mâbeyn'de görev aldığı için yer yer zamanın Mâbeyn Başkâtibi Küçük Said Paşa ile karıştırılır.

Bununla birlikte Said Paşa'nın hayatı çok farklı bir çizgide seyretmiştir. Uzun yıllar İngiltere'de bulunduğundan, dönüşünde genellikle İngiliz tesirine açık noktalardaki vazifelere getirilir. Öncelikle İngiliz nüfuzunun en çok kendisini hissettirdiği Bahriye'de, İngiliz desteğine ihtiyaç duyulduğu dönemde Mâbeyn'de görevlendirilir.² İngiliz basınına bakıldığında bu görevlendirmelerin memnuniyetle karşılandığı veya azledilmesinin teessüfe yol açtığı görülmektedir. Nitekim *The Guardian* gazetesi Said Paşa'nın Mâbeyn Feriki tayin edilmesini satırlarına taşırken Paşa'yı genç yaşta öğrenim için İngiltere'ye gönderilmiş, İngilizceyi mükemmel öğrenmiş, İngiliz literatürünü sindirmiş, yalnızca politika değil, pek çok konuda bilgi sahibi ve iyi eğitim almış, aydın bir kişi olarak tanımlamaktadır. Bunun yanında hiçbir rüşvet skandalına bulaşmamış, silah alımı için İngiltere'ye müfettiş olarak gönderildiği sırada hakkında herhangi bir yolsuzluk iddiası ortaya atılmamış olduğunu kaydetmektedir. Tüm bunların sonunda "İngiliz zevkleri" sebebiyle ülkesinde "gavur" olarak itham edildiği ve açık fikirli tavırları dolayısıyla suçlandığı belirtilerek, Mâbeyn Feriki olmasının yeni padişahın özgürlükçü düşüncelerinin göstergesi olduğu vurgulamaktadır.³ Aynı gazete Redif Paşa'nın seraskerlikten azledilmesi üzerine yaptığı haberlerde, boşa çıkan bu makam için Said Paşa'nın adını telaffuz etmektedir. Redif Paşa'nın düzenbaz ve rüşvetçi olduğunu yazarak Said Paşa'nın şöhretinde böyle lekelerin bulunmadığını, onun iyi eğitim almış, pek çok dili mükemmel konuşan biri olduğunu, Bahriye Mektebi müdürlüğünde ve Bahriye'nin çeşitli kademelerindeki görevlerinde müthiş bir yönetim sergilediğini kaydeder. Seraskerlik makamına tayininin İngiltere'de çok olumlu karşılanacağını belirtir.⁴ Paşa'nın Bahriye Nazırı olduğu sırada devam eden 1876-77 Osmanlı Rus savaşı (93 Harbi) esnasında Karadeniz'deki Rus sahillerine karşı uygulanan ablukanın kumandasına Hubart Paşa'yı getirmesi de aynı gazetelerde bir övgü vesilesi olarak zikredilmiştir. *The Times* ve *The Guardian* gazeteleri, yabancı kökenli bir kumandanı Osmanlı Donanması'nın böyle önemli bir mevkiine tereddüt etmeden getirdiği için Said Paşa'yı övmekte ve tebrik etmektedirler.⁵

1 Mehmet Zeki Pakalın, *Son Sadrazamlar ve Başvekiller*, İstanbul (1940), C. I, s. 357.; M. Celaleddin Paşa, *Mir'ât-ı Hakikat*, Çev. İsmet Miroğlu, İstanbul (1983), s. 609.; İ.Hakkı Uzuncarşılı, "Ali Suâvi ve Çırağan Vak'ası", *Bellekten* 29 (1944): 76.

2 İ.Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul (1972), C. IV, s. 290.

3 *The Guardian*, 12 Eylül 1876, s. 6.

4 *The Guardian*, 13 Şubat 1877, s. 5.; 16 Şubat 1877 s. 5.; 22 Şubat 1877, s. 6.

5 *The Times*, 14 Ocak 1878, s. 5.; *The Guardian*, 23 Ocak, 1878, s. 6.

Said Paşa'nın Bahriye Nazırlığından azledilmesine ilişkin İngiliz basınında çıkan haberler ise tenkit içermektedir. Konuyla ilgili haberinde *The Times* gazetesi Said Paşa'nın çeşitli makamlardaki vazifelerinde kazandığı tecrübeden ve öğrenciliğinde İngiltere'de aldığı yüksek standartlı eğitimden dolayı aslında bu göreve en uygun kişi olduğunu, reformlarıyla Osmanlı Donanması'nı etkin bir kıvama soktuğunu, görevden alınması dolayısıyla eksikliğini hissedileceğini yazmaktadır.⁶ *The Guardian* gazetesi de benzer şekilde, İngiliz ittifakının çok sıkı bir destekçisi olan Said Paşa'nın, Bahriye Nezaretindeki görevinden tam da finansal ve disiplinler reformlarına giriştiği sırada alınmasının talihsizlik olduğu yorumunda bulunur.⁷ Paşa'nın Mabeyn Müşirliğinden azledilerek Ankara'ya vali tayin edilmesini ise *The Times* gazetesi “*Eskiden, İngiliz Said Paşa denilen samimi bir destekçimiz vardı. Fakat Paşa, majestesi üzerinde etkinlik kazanır kazanmaz Ankara valiliğiyle onursal bir sürgün edildi*” şeklinde yer verirken *The Guardian* gazetesi memnuniyetsizlik ifadeleriyle “garabet” yorumunu yapar.⁸

Uzun yıllar Osmanlı Donanması'nda görev yapmış Henri Woods Paşa da Said Paşa'dan övgüyle söz etmektedir. Woods Paşa, hatıralarında “*Vazifeye başladığım sırada Bahriye Koleji'nin Komutanı İngiliz Said Paşa'ydı. Paşa, İngilizceye son derece vâkıf, tanıdığım en beyefendi insanlardan biriydi. Türk halkı ve yabancılar tarafından sevilen ve takdir edilen bir zattı. İngiliz yaşantısına, örf ve âdetlerine aşırı bir tutkusu vardı. İngilizleri “toprağın tuzu” olarak nitelendirirdi. Rus Harbi'nden sonra Türkiye'nin günden güne İngiltere'den ve dostluğundan uzaklaştığını görmek ona çok acı geliyordu.*” demektedir.⁹

Said Paşa'nın 1864'te üyesi olduğu İngiltere Makine Mühendisleri Kurumu (*ImechE*) da Paşa'dan övgüyle bahsetmektedir. Kurum tarafından *Proceedings* adıyla yayınlanan dergide, Paşa'nın vefatının ardından kısa biyografisine yer verilmiş, onun İngiltere'deki “*gayet başarılı*” eğitim serüvenine ışık tutularak, yüksek matematik ve mühendislik dersleri verebilecek, ayrıca lokomotif çizimleri yapabilecek ilk Türk olduğu kaydedilmiştir.¹⁰ Ebuzziya Tevfik Bey de bir yazısında, Said Paşa'nın daima memleketin ilerlemesi için çalışan, sakin bir hayat yaşayan, boş vaktini zamanın ilmi gelişmelerini takip ederek geçiren bir kişi olduğunu belirtir ve daha binbaşılığında Mecmua-i Fûnun'a makaleler yazdığını kaydeder.¹¹

6 *The Times*, 4 Mayıs 1878, s. 6.

7 *The Guardian*, 5 Mayıs 1878, s.6.

8 *The Guardian*, 11 Haziran 1878, s.3

9 Sir Henry Woods, *Woods Paşa'nın Türkiye Anıları (Osmanlı Bahriyesinde 40 Yıl)*, Çev. Fahri Çoker, İstanbul (1976), s. 60 - 62.

10 “Memoirs – Marshal M. Said”, *Proceedings*, Institution of Mechanical Engineers (Great Britain), Ocak, 1869. s.98.

11 A. Refik Sevengil, *Türk Tiyatrosu Tarihi, Tanzimat Tiyatrosu*, İstanbul (1961), s. 37.

Öte yandan, Sultan II. Abdülhanmid'in Midhat Paşa'nın azli ve sürgününü, Tersâne Konferansı kararlarının hafifletilmesini veya Ayestefanos Anlaşması'nın Kıbrıs verilerek Berlin muahedesi ile gözardı edilmesini, sürekli Said Paşa eliyle gerçekleştirmesi, Paşa'yı özel görüşmeler için defalarca İngiltere sefiri Mr. Layard'a göndermesi herhalde Paşa vasıtasıyla bir nebze de olsa İngiliz desteğini almak veya tepkisini asgariye indirmek için olsa gerektir.¹² Benzer olarak, Halep İngiliz Konsolosu Mr. Hendirson'un ve İngiliz hâriciyesinin 1878 - 1879 Zeytun Ermeni olaylarının ıslahı için tayin edilen Halep valisi Kâmil Paşa'yı veya yerine getirilen Maraş mutasarrıf vekili Mazhar Paşa'yı sık sık şikâyet konusu yapmaları ve aleyhlerinde Bâbîâlî'ye baskıda bulunmaları üzerine söz konusu paşaların görevden alınarak Said Paşa'nın bölgeye tayin edilmesi de tesadüf değildir.¹³ Nitekim İngiltere'nin İstanbul sefiri Mr. Layard, İngiltere Hariciye Nazırı Lord Salisbury'ye gönderdiği telgrafta; “*Sultan, Said Paşa'yı Zeytun olayları için fevkalade komiser olarak atadı. Bence her açıdan uygun bir isim*” demektedir.¹⁴ Benzer olarak bir diğer yazışmada Albay Chermside, “*Avrupa'da eğitim görmüş, Avrupa düşünce yapısına sahip*” Said Paşa'nın Zeytun ıslahatı hususunda müspet başarılar temin edebileceğini düşündüğünü belirtmektedir.¹⁵ Bununla birlikte Osmanlı Arşivi'ndeki bir belge kaydından da Said Paşa'nın Zeytun Ermeni olaylarının ıslahı için birinci komiser sıfatı ile tayin edilmesinin İngiltere tarafından memnuniyetle karşılandığı anlaşılmaktadır.¹⁶

Said Paşa, Sultan II. Abdülhamid'in cülusuyla Mâbeyn Feriki olarak göreve getirilmesinin hemen ardından “*Jurnal*” adını verdiği bir günlük tutmaya başlar. Olayları günü gününe kaydettiği bu eser, gerek İstanbul, gerekse taşradaki faaliyetlerini, gözlem ve tahlillerini içerir. Paşa'nın Jurnal'e kaydettiklerinin arşiv vesikaları, çeşitli kaynaklardaki tarihlemeler ve olay örgüleriyle tıpatıp benzerlik arz etmesi de eserin sıhhati derecesini açıkça göstermektedir.¹⁷ Jurnal, cilt itibarıyla 7 defterden oluşur.¹⁸ İlk cildi 1 Eylül

12 M.Celaleddin, a.g.e., s. 507, 508.; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara (1988), C. IV, s. 72.; Said Paşa, *Jurnal*, C. I, s. 148, 149, 152, 158.

13 Bilal Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri (1856-1880)*, Çev. Şinâsi Orel, Ankara (1986), s. 195, Belge no 201, s. 203, Belge no 129., s. 207, Belge no 137.; *Osmanlı Belgelerinde Ermeni İsyancıları (1878-1895)*, Yay. Haz. Recep Karacakaya vd. Ankara (2008), C.I, s.22-24.; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). DÜİT. 146/64.;

14 Great Britain Parliament Paper, *Turkey, No. 1 (1880) Correspondence respecting the commission sent by the porte to inquire into the condition of the vilayet of Aleppo*, 1880: (C.2468) Volume LXXX, London (1880), 93.

15 Parliament Paper, *Turkey, No. 1 (1880) Correspondence respecting...*, 105.

16 BOA. Y.PRK. HR. 4/69.

17 Said Paşa, a.g.e., C. I, s. 94; *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi 1293-1877*, Der. Hakkı Tarık Us, İstanbul (1954), C.II, s. 82-92.; *The Times*, 4 Mayıs 1878, s. 6; İlknur Polat, “Süleyman Paşa'nın Kanun-i Esâsi Tasarısı”, *Prof. Dr. Şerafettin Turan Armağanı*, Elazığ (1996), s. 245.; M.Celaleddin, a.g.e., s. 242; Said Paşa, a.g.e., C. I, s. 63; Karal, a.g.e., C. IV, s. 14; BOA. İ.DH. 767/62504; Said Paşa, a.g.e., C. I, s. 152; BOA. İ.DH. 756/61700; Said Paşa, a.g.e., C. I, s. 90.; Burhan Çağlar, *İngiliz Said Paşa ve Günlüğü (Jurnal)*, İstanbul (2010), s.20.; BOA. İ.DH. 72/62129; Said Paşa, a.g.e., C. I, s. 110

18 Nazan Danişmend, “İlk Meşrutiyet Devrinin En Mühim Vesikası: Eğinli Sait Paşa'nın Hatıratı”, *Türklük*, 9 (1939): 262.

1876 - 20 Kasım 1878, ikinci cildi 22 Kasım 1878 - 12 Eylül 1880 yıllarına aittir. Daha sonraki defterler Konya valiliği ve 7. defter İstanbul'a gelişinden vefatına kadar olan dönemi içerir.¹⁹ Said Paşa'nın söz konusu günlüğü İsmail Hami Danişmend, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, İbnül Emin Mahmut Kemal İnal, Mithat Cemal Kuntay, Reşat Kaynar, Muzaffer Erdoğan, Ahmet Refik Sevengil gibi bazı yazar ve tarihçilerin de dikkatini çekmiş ve çeşitli bölümler ve pasajlar değişik eserler içerisinde neşredilmiştir.²⁰ Said Paşa'nın Ali Suavi hâdisesini anlattığı, Tâif'e sürgün edilen Damat Mahmud Paşa'dan aldığı Tâif mektuplarının suretlerine yer verdiği, Ankara, Kastamonu, Halep ve Konya'da valilik yaptığı yıllardaki tecrübe ve tespitlerini yazdığı bu günlüğünde, 1878-1879 Zeytun Ermeni isyanından da bahsedilir.²¹

Said Paşa, Zeytun Ermeni olaylarının ıslahı için baş komiser olarak tayin edilmesini müteakip İstanbul'a giderek olayların gelişimi ile ilgili bilgi almış, şikâyet telgrafları, arzuhaller ve sair vesikaların suretleri kendisine tevdi edilmiştir.²² Ayrıca, Zeytun'a hareketinden önce İstanbul'da ziyaret ettiği İngiltere Sefiri Mr. Layard da, Halep İngiliz Konsolosu Mr. Hendirson'dan Zeytun ıslahatına ilişkin olarak gönderilen şikâyet telgraflarının birer suretlerini Said Paşa'ya takdim etmiştir.²³ Diğer taraftan Paşa, Halep'te eski başkomiser Mazhar Paşa'yla, Halep valisi Gâlip Paşa'yla, ıslahat komisyonu üyeleriyle ve vilayet erkânıyla temasta bulunmuş, Zeytun olaylarının kendi tayininden önceki safhasını gerek birinci komiser Nuryan Efendi ve İngiliz Konsolosu Mr. Henderson'dan, gerekse Ermeni ileri gelenlerinden Murad oğlu Kiğork Efendi'den ayrıntısıyla dinlemiştir.²⁴ Paşa, Zeytun isyanının gelişimine dair kendisine anlatılanları Jurnal'ine yazmış, sonrasında gözlem ve yaşadıklarını, ıslahat çerçevesinde aldığı önlemleri, sorgu raporlarını ve İstanbul'da kendine tevdi edilen bazı belge ve telgrafnâme suretlerini eklemiştir.

Bu çalışmamızda Said Paşa'nın günlüğü temel ittihaz edilerek 1878-79 Zeytun Ermeni olayları ele alınmış ve günlükte yer alan "menhûbât" ve "istintâk" rapor suretleri yani Zeytun'da meskûn Ermeni âsileri tarafından civardaki kasaba ve köylerden yağma edilen mallar ile soruşturma raporlarının ve telgrafların suretlerine yer verilmiştir.

19 Said Paşa'nın günlüklerinden tıpkıbasım olarak TD. İSAM Kütüphanesi'ne vakfettiğimiz ilk 2 cildi Cilt-I: 128495, Cilt II: 128496, Demirbaş no ile kayıtlıdır.

20 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 90, 91.; İbnül Emin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, İstanbul (1982), C. II, s. 769, 786.; M. Cemal Kuntay, *Namık Kemal Devrinin Olayları ve İnsanları Arasında*, İstanbul (1956), C.I, s. 30-35, C. II, Kıs. 2, s. 62-66, 65-75.; Reşat Kaynar, "Eğimli Said Paşa'nın Hatıratında, Midhat Paşa'nın Sadarettin Azli ve Memleketten Çıkarılması ile İlgili Açıklamalar", *Uluslararası Midhat Paşa Semineri Bildiriler ve Tartışmalar*, Edirne (1984), s. 351-357

21 Zeytun Ermeni olayları ile ilgili kısım Jurnal'in II. cilt 367-371, 375,376, 429-468 sayfalarında kayıtlıdır.

22 BOA. Y.E.E. 6/38.

23 Said Paşa, *a.g.e.*, C. II, s. 352 - 354

24 Said Paşa, *a.g.e.*, C. II, s. 352 - 354, 356, 358, 359, 431, 441

Zeytun'un Nüfusu ve Konumu

Cevdet Paşa, 1865 yılında Zeytun nâhiyesinin Andırın, Maraş ve Elbistan kazaları arasında bir kasaba ile Alabaşlı, Mihâl, Kızıldağ, Dönükler ve Fenk adlı beş köyden oluştuğunu, merkez kasabada 1.300, toplamda 1647 hane bulunduğunu kaydeder.²⁵ Merkez Kasaba ve köylerindeki 47 hanenin Müslümanlara, 1.600 hanenin Ermenilere ait olduğunu, kasaba merkezindeki 1.300 haneden sadece 20-30'unun İbrahim-uşağı denilen Müslümanlara ait bulunduğunu belirtir.²⁶

Said Paşa ise Ekim 1879'da Maraş Sancağı'na tâbi Zeytun kazasının Kaymakamlık merkezi olup 1105 haneden mürekkep olduğunu, bunların 29'u İslam, 908'i Gregoryen-Ermeni, 135'i Katolik-Ermeni, 34'ü Protestan-Ermeni hanesi olduğunu kaydeder. 114 İslam, 3244 Gregoryen-Ermeni, 368 Katolik-Ermeni, 102 Ermeni-Protestan olmak üzere toplamda 3828 erkek nüfus bulunduğunu belirtir.²⁷

Bu itibarla Halep vilayeti dâhilinde Ermenilerin en kalabalık olduğu sancak Maraş Sancağı olmaktadır.²⁸ Dik bir dağ üzerinde kurulmuş Zeytun'un iki tarafı sarp dağlardan ve önü dar bir vadiden ibarettir.²⁹ “*Kartal Yuvası*“ tabir edilen dağlık coğrafi durumu, şehir ve merkezlere uzaklığı Osmanlı Devleti'nin son döneminde kanun ve düzenden kaçan Ermenilerin toplandığı yer haline gelmesine sebep olmuştur.³⁰

Said Paşa'nın tarif ettiğine göre, Zeytun'da evler “arı yuvası” gibi birbiri üzerine, düz çatılı ve kerpiçten inşa edilmiştir. Aralarında ise sokak yerine adeta dar aralıklar bulunmaktadır. Evlere ulaşmak için neredeyse tırmanmak gerekir.³¹ Yine Paşa, Zeytun'da yetiştirilen yapıcak üzümünün çok meşhur olduğunu, ancak arazinin engebeli olması sebebiyle tarım faaliyetlerinin sınırlı kaldığını belirtir.³²

Halep vilayeti salnâmelerinde ise Maraş'a 12 saat mesafede olan, zâhiresini Elbistan ve Andırın'dan temin eden Zeytun halkının demircilik, katırcılık işleriyle meşgul oldukları, çevresindeki bağ ve bahçelerde üzüm ve elma

25 1895 ve 1896 tarihli Devlet Salnâmeleri'ne göre, Zeytun kazası Karadut, Alishar, Baydemirli, Fırms ve Alabaş adlı 5 nahiyeden oluşmaktadır. Yahya Bağçeci, *1895 Zeytun Ermeni İsyanı*, Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Kayseri (2008), s. 75.

26 A. Cevdet Paşa, Tezâkir 21-39, Haz. Cavid Baysun, Ankara (1991), s. 120, 121.

27 Said Paşa, *a.g.e.*, C. II, s. 368, 469.

28 Mehmet Yetişgin, “Maraş'ta Müslüm ve Gayri-Müslim Nüfus ve 1895 Zeytun (Süleymanlı) İsyanı”, *Kahramanmaraş'ta Ermeni Sorunu Sempozyumu*, Kahramanmaraş (2002), s. 51.

29 Said Paşa, *a.g.e.*, C. II, s. 358.

30 Nejla Günay, *Maraş'ta Ermeniler ve Zeytun İsyancıları*, İstanbul (2007), s. 241.; Yetişgin, *a.g.e.*, s. 55.

31 Said Paşa, *a.g.e.*, C. II, s. 368.

32 Said Paşa, *a.g.e.*, C. II, s. 368.; Bağçeci, *a.g.e.*, s. 76.

yetiştirdikleri, silah ve barut imal ettikleri ve bölgede bulunan demir ve güherçile madenlerini işletmekte oldukları kaydedilmektedir.³³

Zeytun Ermeni İsyancıları ve 1862 İsyanı

Mevkiinin sarplığı dolayısıyla feodal bir yapıya bürünmüş olan Zeytun Kocabaşı veya İşhan (Prens) denilen yerel beyler tarafından idare edilmekteydi. Dört mahalleye taksim olan kasabanın her mahallesinin başında bir “İşhan” bulunuyordu. Bunlar birbirleriyle kâh kavgalı, kâh barış içinde olurlar, tayin ettikleri adamları vasıtasıyla civar köylerden vergi toplarlardı.³⁴

Zeytun’da bu yapıdaki derebeylik zihniyetinden kaynaklanan, fakat değişik sebeplere dayanan bir düzine isyan silsilesi görülmüştür. Genelde 1862’ye kadarki isyanlar IV. Murad’ın vergiden muaf kılındıklarına dair verdiği, fakat bir yangında zâyi olduğunu iddia ettikleri fermana dayandırarak vergi meselesinden dolayı veya eşkıyalık ve yağmacılık eylemleri olarak günü kurtarmak amacıyla çıkarılmıştır.³⁵

Zeytunlular 1862’de çıkarılan Ermeni Milleti Nizamnâmesi’ni (Nizâm-nâme-i Millet-i Ermeniyân) Lübnan örneğine göre³⁶ yorumlayıp özerklik isteğiyle ayaklandılar.³⁷ Maraş mutasarrıfı Aziz Paşa, Zeytun’a karşı harekât düzenlediyse de kuvvetleri dağıldı, ikinci bir girişime hazırlanırken de Fransa’nın Bâbîâli’ye baskısı neticesinde Paşa azledilerek harekât durduruldu.³⁸

Bundan sonra Maraş mutasarrıfı tayin edilen Aşir Paşa başkanlığında Adana valisi Hurşid Paşa, Sivas valisi Ziya Paşa’dan mürekkep bir komisyon kurularak ayaklanmanın giderilmesi için çalışmalar başlatıldı. Bu çalışmalar dolayısıyla Zeytunlular 6 Eylül 1862’de komisyona bazı taahhütlerde bulundular ve muhasaranın kaldırılmasını talep ettiler. Fransa baskısının da etkiyle taahhütlere itibar edildiğinden Zeytun muhasarası kaldırıldı.³⁹

33 Yetişgin, *a.g.e.*, s. 54.; Yıldırım Özalp, *Ermeni Tarihi, Maraş Yöresindeki Ermeni İsyancıları ve 1915 Olayları*, İstanbul Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul (1996), s. 137.

34 Bağçeci, *a.g.e.*, s. 77.; 1864 tarihinde yürürlüğe giren vilayet nizamnâmesine göre kocabaşların bu statüsü kaldırılmışsa da Rusya’nın araya girmesiyle yeniden eski otoritelerini elde etmiş ve durumlarını 1895 yılına kadar korumuşlardır.

35 Latif Dinçaslan, *Zeytun ve Çevresindeki Ermenilerin İsyancıları (1895-1921)*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş (2006), s. 6, 7.

36 1860’da Lübnan’da çıkan Dürzî ayaklanmasına Avrupa devletleri Fransa’nın öncülüğünde müdahale etmiş ve durumunu bir statüye bağlamak için beş Büyük Devlet ile Osmanlı devletinin de katılımıyla bir komisyon kurulmuştu. Komisyon Lübnan’a yeni bir idare tarzı getiren Lübnan Nizamnâmesini imzalayarak Lübnan’a bir dereceye kadar muhtariyet verdi. İlk mutasarrıf olarak da David Efendi adlı Katolik bir Ermeni tayin edildi. Erdal İtler, *Ermeni Mes’alesi’nin Perspektifi ve Zeytun İsyancıları (1780-1880)*, Ankara (1988), s. 106, 107.

37 Dinçaslan, *a.g.e.*, s. 8.

38 Özalp, *a.g.e.*, s. 141.

39 Günay, *a.g.e.*, s. 239.

Fakat Zeytunluların mallarının gasp edilip, can güvenliklerinin kalmadığı yönündeki şikâyetleri Patrikhane, konsoloslar ve Avrupa basını nezdinde gündeme gelince, Osmanlı Devleti 5 Kasım 1863'te gerçeklerin ortaya çıkarılması için bir araştırma komisyonu kurdu. Komisyon 27 Aralık 1863'te çalışmalarını tamamladı.⁴⁰

Bu olayın şahsında ilk defa bir Ermeni kitlesi yine ilk defa siyasi bağımsızlık hedefleyerek isyan etmiş oluyordu.⁴¹ Nitekim Ahmed Cevdet Paşa yeni yetişen Ermeni neslinin ayrılıkçı bir siyaset benimsedikleri tespitinde bulunmaktadır.⁴²

1876-1877 Osmanlı - Rus Savaşı ve Sonrası Gelişmeler

Ermeni ileri gelenleri gerek Ayastefanos anlaşması öncesinde Ruslar nezdinde, gerekse Berlin Anlaşması öncesi Büyük Devletler nezdinde çeşitli girişimlerde bulunarak Ermeni İslahatı meselesinin gündeme alınması için faaliyet gösterdiler.⁴³ Böylece Ayestefanos Anlaşması'nın 16. maddesinde, İngiltere ile yapılan Kıbrıs Anlaşması'nda ve Berlin Anlaşması'nın 61. maddesinde, Ermenilerle ilgili ıslahat hükümleri yer aldı.⁴⁴ Berlin Anlaşması ile Ermeni İslahatı bir Avrupa konusu haline gelmiş oluyordu.⁴⁵

Bu bağlamda 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonunda, Berlin Konferansı sırasında ve 1879 yılında Zeytun'da iki isyan çıktı.⁴⁶ İkinci isyanın başlamasında, İzmir Ermeni Kilisesi başrahibinin torunu Kokaz'ın Berlin Kongresi kararıyla Zeytun'da Ermeni hükümeti kurulacağı ve Zeytun ahalisine bu uğurda hayli silah ve para göndereceğine dair sözleri, Fırın Manastırı piskoposuyla bir öğretmen ahaliye dağıttığı beyanname ve bildirimler etkili oldu.⁴⁷ Bununla birlikte İngiliz Said Paşa, Jurnal'inde, isyanların arkasında Halep İngiliz Konsolosu Mr. Hendirson ve dolayısıyla İngiltere'nin olduğunu kaydetmektedir.⁴⁸

Zeytunluların mallarının gasp edilip, can güvenliklerinin kalmadığı yönündeki şikâyetleri Patrikhane, konsoloslar ve Avrupa basını nezdinde gündeme gelince, Osmanlı Devleti 5 Kasım 1863'te gerçeklerin ortaya çıkarılması için bir araştırma komisyonu kurdu. Komisyon 27 Aralık 1863'te çalışmalarını tamamladı.

40 Günay, a.g.e., s. 240, 241.

41 Yaşar Akbıyık, *Arşiv Belgeleri Işığında Zeytun Ermeni Meselesinin Halli*, Ankara (1990), s. 436.

42 Özalp, a.g.e., s. 141, 142.

43 İlater, a.g.e., s. 120, 121.

44 İlater, a.g.e., s.122, Said Paşa, a.g.e., C. I, s. 175.

45 Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, İstanbul (2006), s. 84.

46 İlater, a.g.e., s. 121.

47 *Osmanlı Belgelerinde Ermeni...*,s.10-11.; Dinçaslan, a.g.e., s.12,13.

48 Said Paşa, a.g.e., C. II, s. 430, 455.

1878 ve 1879 Zeytun İsyancıları

Daha önce yapılan düzenlemeyle Tacirli, Bozdoğan, Cerid, Farsaklı ve Afşar gibi aşiretlerin yaz mevsiminde yaylaya çıkmaları men edilmiş ve yerleşik duruma geçmelerine çalışılmıştı.⁴⁹ Fakat Yörükler bir süreden beri tekrar Zeytun dağlarında ve Zeytun hududu dâhilindeki bazı bölgelerde yaylanmaya başlamışlar, bu da Zeytunlular nazarında verdikleri rahatsızlık dolayısıyla şikâyet konusu olmuştu.⁵⁰ İşte isyan görünürde böyle bir meseleden ateşlendi. Zeytun'a bağlı Geben Köyü'ndeki Hristiyan halk ile Bozdoğan Yörükleri arasında otlak meselesi yüzünden çatışma çıktı.⁵¹ Hristiyanlar "Babek" isimli meşhur bir eşkıyadan yardım isteyerek onun liderliğinde yayladan inen Tacirli ve Bozdoğan Yörüklerine saldırdılar. Yedi kişiyi öldürüp bir kısmını da yaralayarak mallarını ve hayvanlarını yağmaladılar. Ardından Babek âsilerle birlikte Sisne, Değirmendere, Fenk, Beşen, Kürtler, Döngel, Kürtül köylerine baskınlar düzenledi, katil ve yağma hareketlerinde bulundu.⁵²

Diğer yandan Zeytun kasabasında kaymakamın⁵³ da adının karıştığı bir adam öldürme meselesinden dolayı karışıklık çıktı. Bunu sebep gösteren âsiler, caminin yakılması ve hükümet konağının tahribi olaylarına karıştılar.⁵⁴ Gelişmeler üzerine kaymakam görevden alınarak yerine yeni bir kaymakam atandı.⁵⁵ Yeni kaymakam olayları soruşturmak için bir Protestan, bir Katolik, bir Müslüman ve beş Ermeni'den oluşan bir komisyonu kurdu. Caminin yakılması ve Hükümet Konağı'nın tahribi olayları içinde bir yerel mahkeme oluşturuldu. Vergi şikâyetlerini dinlemek için de kaymakam başkanlığında bir kurul ihdas edildi.⁵⁶ Zeytun ahalisinden bazı ileri gelenler caminin yakılması, hükümet konağının tahrip edilmesi olayına karışanların ve hatta konağın taşlarını taşıyıp evlerinde kullananların kimler olduğunu komisyona bildirdiyse de ayaklanma sadece bunlardan ibaret değildi.⁵⁷

Babek liderliğindeki çeteler kervanları vurup, gasp ve yağmaya devam ediyor,

49 Cevdet, *a.g.e.*, s. 127, 150, 175, 158.

50 Said Paşa, *a.g.e.*, C. II, s. 453.

51 Ahmet Eyicil, "1878 Zeytun İsyancıları", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)* 10 (1999): 33.

52 BOA. A.MKT. MHM. 483/64.; *Osmanlı Belgelerinde Ermeni...*, s. 22.

53 Zeytunlular Kaymakam Davut Efendi'nin bu katil meselesinden dolayı önce mahkûm olup sonra rüşvet vererek kurtulduğunu iddia etmişlerse de, dava Maraş Müslüman meclisinde görülmeyip bir Hristiyan ve bir Müslüman'dan oluşan Meclis-i Temyiz-i Hukuk'da görülmüş ve kaymakam ancak Divân-ı Temyiz-i Vilayet'in onayı ile tahliye olmuştu. (*Osmanlı Belgelerinde Ermeni...*, s. 24.)

54 Şimşir, *a.g.e.*, s. 246, Belge no 19.; *Osmanlı Belgelerinde Ermeni...*, s.4, 5.; BOA. HR. SYS. 78/6

55 Şimşir, *a.g.e.*, s. 222, Belge no 162.

56 Şimşir, *a.g.e.*, s.257, Belge no 206 .

57 BOA. HR. SYS. 78/6.; *Osmanlı Belgelerinde Ermeni...*, s. 5.

Müslüman köylere baskınlar yaparak katil ve imha hareketlerini genişletiyordu. Bu sebeplerden ve çevre köylerden altı yüz kadar Müslümanın silahlanarak intikam için Zeytun üzerine harekete geçtiği haber alındığından, bunların önünü almak ve meseleyi kış bastırılmadan bir an önce çözüme ulaştırmak için, hükümetin emriyle Zeytun'a asker sevk edildi.⁵⁸ Hükümet, Halep Valisi Kâmil Paşa'ya gönderdiği talimatta Zeytun'daki olayların kritik bir noktaya gelmeye başladığını, Maraş'ta da bir takım karışıklıkların kendisini gösterdiğini, acil müdahale edilmezse daha da yaygınlaşıp başka yerlere sıçrama ihtimali olduğunu belirterek, bölgenin ihtiyacı doğrultusunda gerekli tedbirin alınması için harekete geçilmesini istiyordu.⁵⁹

Kâmil Paşa riyasetinde, Kozan'da bulunan bir tabur askerle Süheyl Bey, Mirliva Mazhar Paşa, Veysi Paşa ve askerin refakatinde bulunmak üzere Ermeniler arasında nasihati dinlenir zatlardan Bedros Efendi, onun yardımcısı olarak Kırkor Efendi olduğu halde Zeytun'a hareket edildi.⁶⁰ Zeytun'a gelinerek âsiler nasihat ile iknaya çalışıldıysa da sonuç alınmayınca askerî harekât yapıldı.⁶¹ 1200 kadar silah toplanıp 200 kişi tutuklandı.⁶² Âsilerin cezalandırılması emri alınmış olmakla birlikte, itaat bildirip af dileyenler hapsolmayıp yağmaladıklarını teslim kaydıyla devlete karşı olan suçları bağışlandı. Bu arada Maraş mutasarrıfı başkanlığında birer Gregoryen, Protestan, Katolik Ermeni olmak üzere beş azalı bir komisyon kurularak; gerek devlete karşı işledikleri suçları affedilip salıverilenler, gerekse şahsi suça karışıp tutuklananlar, bu komisyon marifetiyle sorgulandı; gasp ettikleri mallar tespit edilerek sahiplerine iadeye başlandı.⁶³

Maraş mutasarrıfı başkanlığında birer Gregoryen, Protestan, Katolik Ermeni olmak üzere beş azalı bir komisyon kurularak; gerek devlete karşı işledikleri suçları affedilip salıverilenler, gerekse şahsi suça karışıp tutuklananlar, bu komisyon marifetiyle sorgulandı; gasp ettikleri mallar tespit edilerek sahiplerine iadeye başlandı.

Neticede ıslahat icra olunduktan sonra, kış bastırınca askerin Zeytun'da barınacağı yer olmadığından asker çekilince canları yanmış Müslümanların intikam hırsıyla saldırmalarına mahal vermemek, hâlen dağdan inmeyen bazı eşkıyayı inmeye mecbur etmek ve âsilerce eşleri öldürülen

58 BOA. HR. SYS. 78/6.; *Osmanlı Belgelerinde Ermeni...*, s.5, 6, 8.

59 *Ottoman Archives Yıldız Collection the Armenian Question*, İstanbul (1989), C. III, s. 319.

60 BOA. HR. SYS. 78/6.; *Osmanlı Belgelerinde Ermeni...*, s. 6.

61 Günay, *a.g.e.*, s. 252.

62 İtter, *a.g.e.*, s. 123.

63 BOA. HR.SYS 78/6.; *Osmanlı Belgelerinde Ermeni...*, s. 5.

Müslümanlara hoş görünmek maksadıyla, dağdaki sekiz eşkıya reisinin eşleri de alınarak⁶⁴ Halep'e dönüldü.⁶⁵

Fakat Halep İngiliz Konsolosu Mr. Hendirson'un bu kadınların zincire vurulmuş olarak Halep'e götürüldüğünü, orada hapis tutulduğunu ve suçsuz yere mağdur edildiklerini iddia edip, bunu İngiltere'nin İstanbul sefiri Mr. Layard'a bildirmesi üzerine Layard, Sadrazam Saffet Paşa'nın konuya dikkatini çekerek Kâmil Paşa'nın görevden alınmasını istedi.⁶⁶ Olayı Kâmil Paşa'ya soran Bâbîâli'ye Paşa, kadınların peder, kayınpeder, kardeş gibi akrabaları refâkatinde ve rahat koşullar altında Halep'e getirildiklerini, Halep'te buldukları müddetçe Ermeni ileri gelenlerinin hanelerinde misafir edildiklerini bildirdi. 40 gün sonra firarilerin yakalanmasıyla aynı şartlar altında memleketlerine geri gönderildiklerini, asla zincire vurma ve hapsedmenin söz konusu olmadığını belirtti.⁶⁷

Kâmil Paşa'nın Halep'e gidişinden bir süre sonra İzmir Ermeni Kilisesi başrahibinin torunu Kokaz, İzmir'den Zeytun'a gelmiş, burada Berlin Kongresi kararıyla Zeytun'da Ermeni hükümeti kurulacağı ve Zeytun ahalisine bu uğurda hayli silah ve para göndereceği gibi sözlerle propaganda yapmaya başlamıştı. Neticede Kokaz, Fırın Manastırı Piskoposu Nikoğos'u ve Zeytun'da öğretmenlik yapan Varjabet'i elde etti ve birlikte hareket etmeye başladılar. Ekip önce İzmir'e, oradan İstanbul'a giderek bazı kimselerle görüşmelerde bulundu. Buradan tekrar İzmir'e dönüp Kokaz İzmir'de kaldığı halde diğerleri Zeytun'a giderek faaliyete geçtiler. Üç dört gün zarfında dağıttıkları beyanname ve ilanlar ile, söyledikleri nutuklar sayesinde Zeytun kasabası ve civar köylerden altı yüz kadar silahlı âsiyi etraflarına topladılar.⁶⁸ Büyük Devletler'in elçileriyle görüşüp kendilerini koruyacaklarına dair taahhüt aldığını söyleyen Piskopos,⁶⁹ 20 Kasım 1878'de propagandayla etraflarına topladıkları âsilerle birlikte Zeytun'a bağlı Mihal Köyü yakınlarında geceledi. Sabahında o bölgedeki askerî birliklere saldırdıysa da durumdan haberdar olan asker on eşkıyayı öldürüp bir kısmını da esir aldı.⁷⁰ Piskopos Nikoğos, öğretmen Varjabet ve Panos da esirler arasındaydı.⁷¹

64 İngilizler elçilik raporları bu rakamı on dokuz kişi vererek, alıkoyma esnasında bir kadının darp edildiği ve bir kadının öldüğünü belirtir. Bununla birlikte Kâmil Paşa yazdığı raporda sekiz kadının götürüldüğünü, kesinle darp etme olayının olmadığını, bir kadının götürülürken yolda vefat ettiğinin ise tamamen uydurmadan ibaret olduğunu yazar. (Ahmet Eycil, a.g.e., s. 36.; BOA. HR. SYS. 78/6.)

65 *Osmanlı Belgelerinde Ermeni...*, s. 6, 7, 8.

66 *Osmanlı Belgelerinde Ermeni...*, s. 9.; Şimşir, a.g.e., s. 195, Belge no 198.

67 *Osmanlı Belgelerinde Ermeni...*, s. 9.

68 *Osmanlı Belgelerinde Ermeni...*, s. 10 – 12.

69 Şimşir, a.g.e., s. 260, Belge no 206.

70 Günay, a.g.e., s. 253.

71 *Osmanlı Belgelerinde Ermeni...*, s. 10 – 12.

Bu gelişmeler üzerine tekrar Zeytun'a giden Kâmil Paşa yakalanan piskopos ve iki yardımcısını İstanbul'a gönderdi. Tutuklananların bir kısmı serbest bırakılıp iki yüz âsiden de kırkbeş elebaşyı Halep'e getirerek diğerlerini Maraş'ta hapsedirdi.⁷²

Diğer yandan İngiltere Halep Konsolosu Mr. Henderson gelişmeleri yakından izlemek için Zeytun'a gidip Halep'e dönmüş, bu arada eşkiya reisi Babek ve yandaşları tarafından Halep İngiliz Konsolosuna yazılmış bir mektup Maraş mutasarrıfı vekili Mirliva Mazhar Paşa tarafından ele geçirilmişti.⁷³ İsyancılar mektupta “şimdiye kadar sizden aldığımız emirleri yerine getirdik şu son durumda nasıl hareket edelim?” diye sormaktaydılar.⁷⁴

Konsolosun Halep'e dönüşünden bir süre sonra salıverilen âsiler Zeytun yerel idaresini basarak tutukluları serbest bıraktılar. Kasadaki parayı yağma edip, kaymakam ve memurları esir aldılar. Bölgeye jandarma sevk edilip nasihat ile kaymakam ve memurlar kurtarıldıysa da ardından çıkan çatışmada jandarmadan üç, toplamda on bir kişi öldü. Yakalanan âsiler ise hapsedildi ancak hükümetin askerî önlem alındığını duyurması üzerine sonradan serbest kaldılar.⁷⁵ İstanbul'a gönderilen papaz ve iki yardımcısı da serbest bırakıldı. Kâmil Paşa bu durumdan şikâyet ederek bu keyfiyetin âsileri cesaretlendireceğinden yakınmaktaydı.⁷⁶

Ancak Mr. Handerson Zeytun meselesinde Kâmil Paşa'nın tutumunun olayları daha da müzminleştirdiğini ileri sürerek onun rüşvetçi, bilgisiz, ehliyetsiz, olduğunu ve vilayeti harabeye çevirdiğini İstanbul'daki İngiliz Sefaretine yazdı.⁷⁷ Hatta son olaylara ilişkin olarak piskoposun yandaşlarıyla sadece dilekçe vermek için komutanın yanına gittiğini, fakat üzerlerine ateş açıldığını, ilk ateşte maktul düşen iki adamın başları kesilip süngü ucuna takılarak teşhir edildiğini bildirdi. Yakalanan piskoposun elbiselerinin ise asker tarafından gasp edilerek Maraş pazarında satıldığını, piskopos bir gömlek ve yırtık bir donla kaldığı halde Maraş'a götürülüp bu kılıkta gezdirildiğini, Müslümanlar tarafından tahkir edilerek sakalının çekildiği, yüzüne tükürüldüğünü ve bütün bunlardan Kâmil Paşa'nın sorumlu olduğunu belirtti.⁷⁸ Bu raporlar doğrultusunda İngiltere'nin İstanbul Sefiri Mr. Layard harekete geçerek durumu protesto ettiğini Hâriciye Nezâreti'ne tebliğ etti.⁷⁹ Diğer yandan Kâmil

72 Şimşir, a.g.e., s. 203, Belge no 129, s. 234, Belge no 180

73 Dinçaşlan, a.g.e., s. 15 ; *Osmanlı Belgelerinde Ermeni...*, s. 25.

74 *Osmanlı Belgelerinde Ermeni - İngiliz İlişkileri (1845 - 1890)*, Yay. Haz. Uğurhan Demirbaş vd., Ankara (2004), C. I, s. 24 - 26.

75 Şimşir, a.g.e., s. 234, Belge no 180.; *Osmanlı Belgelerinde Ermeni...*, s. 26.

76 Şimşir, a.g.e., s. 234, Belge no 180.

77 Şimşir, a.g.e., s. 201, Belge no 129.

78 *Osmanlı Belgelerinde Ermeni...*, s. 22 - 24.

79 Şimşir, a.g.e., s. 207, Belge no 137.

Paşa yazdığı raporunda olayların kati surette anlatıldığı gibi olmadığını ifade ediyordu.⁸⁰ Bunun üzerine durumun yerinde tahkiki ve gerekli raporların tanzimi için Albay Chermiside, Layard tarafından Halep'e gönderildi.⁸¹ Neticede 29 Mart 1879'da İngiliz baskısının önünü almak için Kâmil Paşa görevden alındı.⁸² Yerine Adana valisi Ziya Paşa'nın gönderilmesi düşünüldüyse de bu, İngiliz Sefiri tarafından olumlu karşılanmadı.⁸³

Görevden alınan Kâmil Paşa İngiliz Konsolosunun Zeytun âsileriyle ilişkisini kanıtlayan belgeleri merkeze göndererek görevden alınışının bir sorumluluktan mı, yoksa mecburiyetten mi kaynaklandığını sordu. Merkez ise Paşa'ya azlinin mecburiyetten kaynaklandığı belirterek yeni bir memuriyete tayin edileceğini vaat etti.⁸⁴

Araştırma Komisyonunun Teşkili

Diğer yandan İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'ne Berlin Anlaşması'nın 61. maddesini hatırlatarak, bu konuda gerekli ıslahatların icrası, Zeytun olaylarının araştırılarak gerekenin yapılması ve hapisteki mahkûmların affedilmesi için bir komisyon kurulmasını istediler.⁸⁵ Bu bağlamda kurulan komisyona Halep İngiliz Konsolosu Mr. Henderson'la beraber Sis Katogikos'u da katıldı.⁸⁶ Komisyonda Maraş mutasarrıf vekili Mazhar Paşa birinci komiser, Şûra-yı Devlet üyesi Nuryan Efendi ikinci komiser olarak görev almış hazırlanan komiserlik talimatnamesi ilgililere verilmişti.⁸⁷

Zeytun'a giden komisyon, ahalinin onbir talebini içeren bir raporla burada bir kışla inşasının gerekli olduğunu Bâbiâli'ye bildirdi.⁸⁸

Fakat aradan birkaç ay geçer geçmez Mr. Henderson ve Albay Chermiside, birinci komiser Mazhar Paşa'nın Kâmil Paşa'yla paralel hareket ettiğinden yakınmaya başladılar.⁸⁹ Mr. Layard'a, af çıkarma yönünde hükümetin taahhüdü olmasına ve Mazhar Paşa'nın bu konuda yetkisi bulunmasına rağmen böyle bir şeye yanaşmadığını, hatta Maraş'ta tutuklu 130 kişinin üç seneden onbeş

80 *Osmanlı Belgelerinde Ermeni...*, s. 22 – 24.

81 Said Paşa, *a.g.e.*, C. II, s. 430.

82 Şimşir, *a.g.e.*, s. 236, Belge no 182.

83 Şimşir, *a.g.e.*, s. 223, Belge no 164.

84 *Osmanlı Belgelerinde Ermeni – İngiliz...*, s. 21 – 23.

85 Şimşir, *a.g.e.*, s. 225, Belge no 168.

86 Günay, *a.g.e.*, s. 257.; Said Paşa, *a.g.e.*, C. II, s. 430.

87 Said Paşa, *a.g.e.*, C. II, s. 439.; BOA. Y.E.E. 6/38.

88 Said Paşa, *a.g.e.*, C. II, s. 430 .

89 Said Paşa, *a.g.e.*, C. II, s. 430.

seneye kadar hapisle yargılandığını bildirdiler. Mr. Henderson ve Albay Chermside gönderdikleri raporlarda hapis hane şartlarının çok ağır olduğunu, bu şartlar dolayısıyla aleyhinde hiçbir delil olmayan sekiz kişinin vefat ettiğini, dahası bunların isimlerine hapis hane kayıtlarında bile rastlanmadığını, tutukluların çoğunun ikinci derece suçlu olmalarına rağmen hiç ayırt edilmeksizin hepsinin aynı muameleyi gördüğünü ifade ediyorlardı. Mazhar Paşa'nın tarafsız hareket etmediğini, bunun komisyonun itibarını sarstığını, komisyonun Hristiyanlar nezdindeki ıslahatlarının Müslümanlarca şimdiden dalga konusu yapıldığını, bu şekilde çalışarak komisyonun olumlu bir sonuca ulaşamayacağını, çalışmaların tamamen hükümsüz kalmaması için Mazhar Paşa'nın görevden alınması gerektiğini bildiriyorlardı.⁹⁰

Bu raporlar doğrultusunda Mr. Layard, Sefâret Baştercümanı Sandison'u Bâbîâli'ye göndererek Mazhar Paşa'yla ilgili şikâyetleri iletti ve Paşa'nın görevden alınarak yerine Suriye Valisi Midhat Paşa veya Trabzon Valisi Yusuf Paşa'nın getirilmesini istedi.⁹¹

Şikâyetleri ileten Sandison'a, olayları, Mazhar Paşa'nın bir açıdan Mr. Henderson'ın başka bir açıdan değerlendirdiği bildirildi. Her ikisinin de çeşitli deliller gösterdikleri, bu kadar uzaktan kimin tam halkı olduğunu bilmenin ise kolay olmadığı, bu gibi başvuruları yapmadan önce ortaya atılanların mutlaka kanıtlanması gerektiği vurgulandı. Mazhar Paşa'yı görevden alıp yerine başkasını atamanın bir şeyi değiştirmeyeceği ve yine aynı noktaya gelineceği söylendi.⁹²

Mazhar Paşa'nın Azli ve Said Paşa'nın Tayini

Konuyu görüşen hükümet, Mazhar Paşa'nın henüz asayiş i iade edemediğini, İngiliz Sefiri'nin Paşa'nın uygulamalarından ve tutukluların mahkûmiyetlerinden şikâyetçi olduğunu, İngiltere'nin bu meseleye çok önem verdiği anlaşıldığından ıslahatın Paşa eliyle yapılmasının bir sonuç vermeyeceğini ve mesele uzadıkça sıkıntının daha da artacağı kararına vardı. Bunları göz önüne alarak Mazhar Paşa yerine münasip birinin atanmasını uygun gördü.⁹³

Mazhar Paşa yerine önce Mr. Layard'ın teklifiyle Suriye Valisi Midhat Paşa gündeme geldiye de münasip görülmeyerek Hüdâvendigâr Valisi Ahmed Vefik

90 BOA. DÜİT. 146/64.

91 Şimşir, *a.g.e.*, s. 276 - 278, Belge no 226, 228.

92 Şimşir, *a.g.e.*, s. 279, Belge no 228.

93 BOA. DÜİT 146/64.

Paşa veya Kastamonu Valisi İngiliz Said Paşa'nın tayin edilmesi uygun bulundu.⁹⁴

Neticede Kastamonu Valisi İngiliz Said Paşa'nın birinci komiserliğe tayinine karar verilerek 20 Temmuz 1879 tarihli telgrafla görevi tebliğ edildi. İstanbul'a

Hiç şüphesiz ki Bâbîâlî İngilizlerin Halep dolaylarıyla ve Zeytun'daki hâdiselerle yakından ilgilendiklerinin ve bölgedeki Ermeniler üzerinde etkin olduklarının farkındaydı. Islahat için tayin ettiği görevlilerin sık sık şikâyet konusu olmasından dolayı ise burada yapacağı düzenlemeleri, İngiltere'de eğitim görmüş, İngiliz diliyle kültürüne vâkıf, İngiliz politikasını bilen ve İngiltere'nin şikâyet konusu etmeyeceği biri olan Said Paşa elinden yapmayı istemekteydi.

gelerek deniz yoluyla İskenderun'a hareket etmesi bildirildi.⁹⁵ İstanbul'a gelen Said Paşa'ya, Mazhar Paşa'ya verilen başkomiserlik talimatının ve Zeytun halkının isteklerine dair onbir maddelik dilekçenin uygulanması yönünde gönderilmiş talimatların suretleri verilerek bunları uygulamaya koyması emredildi.⁹⁶ Ayrıca bölgedeki gelişmelere ve şartların oluşumuna göre durumun şifreli telgrafla Bâbîâlî'ye bildirilmesi ve alınacak cevaba göre icap edenin yapılması istendi.⁹⁷ Bundan başka Said Paşa, İngiliz ve Fransız sefaretlerine de ziyarette bulundu. Ziyaretinde İngiltere Sefiri Mr. Layard, Halep İngiliz Konsolosu Mr. Hendirson'dan gelen şikâyet telgraflarının birer suretlerini Paşa'ya takdim etti. 19 Ağustos'ta İstanbul'dan ayrılan Said Paşa 26 Ağustos'ta Halep'e vardı. Burada Halep Valisi Gâlip Paşa, eski birinci komiser Mazhar Paşa, ikinci komiser Nuryan Efendi ve halk

tarafından karışlandı.⁹⁸

Hiç şüphesiz ki Bâbîâlî İngilizlerin Halep dolaylarıyla ve Zeytun'daki hâdiselerle yakından ilgilendiklerinin ve bölgedeki Ermeniler üzerinde etkin olduklarının farkındaydı. Islahat için tayin ettiği görevlilerin sık sık şikâyet konusu olmasından dolayı ise burada yapacağı düzenlemeleri, İngiltere'de eğitim görmüş, İngiliz diliyle kültürüne vâkıf, İngiliz politikasını bilen ve İngiltere'nin şikâyet konusu etmeyeceği biri olan Said Paşa elinden yapmayı

94 BOA. Y.E.E. 79/74.; Şimşir, a.g.e., s. 276, 277, Belge no 226, 228.

95 Said Paşa, a.g.e., C. II, s. 430.; BOA. DÜİT 146/64.

96 Bu on bir madde, "Zeytun kazası Hristiyan ahalisi tarafından bazı müsted'iyâtı mutazammın tanzim olunan mahzar ile Ermeni Sis Katogigosluğu'yla Mar'aş ve Zeytun Katolik Serpiskoposluğu cânibinden verilen takrir-i müşterekin gönderildiğini hâvi Halep vilâyeti komiserlerinin 7 Recep sene 96 tarihli vürüd eden tahrîrât-ı müşterekesi" olarak Said Paşa'nın Jurnal'inde II. cilt 435-439. sayfaları arasında kayıtlıdır. Ayrıca bir diğer sureti için bkz: *Osmanlı Arşivleri Yıldız Tasnifi - Ermeni Meselesi / Ottoman Archives Yıldız Collection - The Armenian Question*, İstanbul (1989), C. III, s. 301.

97 BOA. Y.E.E. 6/38.

98 Said Paşa, a.g.e., C. II, s. 352 - 354, 356, 358, 359, 431, 441 .

istemekteydi.⁹⁹ Nitekim Paşa'nın başkomiser olarak görevlendirilmesi İngiltere tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.¹⁰⁰

Said Paşa'nın Halep Valiliğine Tayini ve Zeytun Meselesinin Halli

Said Paşa, Halep'te eski başkomiser Mazhar Paşa, Halep Valisi Gâlip Paşa, komisyon üyeleri ve vilayet erkânıyla temasta bulundu. Zeytun olaylarına dair gelişmeleri gerek birinci komiser Nuryan Efendi ve İngiliz Konsolosu Mr. Henderson'dan gerekse Ermeni ileri gelenlerinden Murad oğlu Kiğork Efendi'den ayrıntısıyla dinledi.¹⁰¹ Bu arada Said Paşa birinci komiserlik uhdesinde kalmak üzere becayiş suretiyle Halep Valiliğine atanarak, Gâlip Paşa da Kastamonu Valiliğine tayin edildi.¹⁰²

Said Paşa, Zeytun olaylarının Kâmil Paşa, Mutasarrıf Veysi Paşa ve Zeytun kaymakamlarının iş bilmezlikleri sebebiyle bertaraf edilemeyip müzminleştiği ve giderek politik bir şekle büründüğü görüşündeydi. Jurnal'inde, olayların arkasında Halep İngiliz Konsolosu Mr. Hendirson'ın olduğunu, bütün Avrupa'nın Zeytun'a dikkat kesildiğini ve bir “*yaygara koparmak*” için fırsat beklediğini kaydeden Paşa, meselenin “ecnebi eline koz vermeden” sessizce çözüme kavuşturulması gerektiğini düşünüyordu.¹⁰³

Bu bağlamda Zeytun ve civar köylerdeki Ermeni ahalinin suçları sabit olduğu halde affedilmesi, dahası Maraş Hapishanesi'nde bulunan 120 mahkûmun ve halen dağda olan kırk eşkıyanın da bu affa dâhil edilmesi, bu hâliyle bir genel af çıkarılmasını en uygun yol olarak görmekteydi. Zira Paşa, hâlen dağda bulunan kırk eşkıyayı yakalamaya uğraşmanın dağların sarplığı sebebiyle pek güç olduğunu ve mutlaka silahlı çatışmalara sebebiyet vereceğini, bu durumunda Hristiyanları himâye maksadıyla Avrupa müdahalesine imkân sağlayacağını ve dolayısıyla yeni sıkıntılar doğuracağı öngörüsünde bulunuyordu. Hatta eşkıya reisi Babek ile diğer reislerin Selanik'e sürülmeleri emredilmesine rağmen, bunları aftan istisnâ etmenin olayları, bir süre sonra tekrar alevlendireceğini düşünüyor, dolayısıyla af kapsamına alınmalarını istiyordu.¹⁰⁴

Diğer yandan af ile yalnız devlete karşı işlenen suçları bağışlamak mümkün olup, şahıslara karşı işlenen suçları affetmek mümkün değildi. Fakat hâl

99 BOA. Y.MTV. 3/115.

100 BOA. Y.PRK. HR. 4/69.

101 Said Paşa, *a.g.e.*, C. II, s. 441.

102 BOA. İ.MMS. 64/3019.; Said Paşa, *a.g.e.*, C. II, s. 366.

103 Said Paşa, *a.g.e.*, C. II, s. 454, 455.

104 Said Paşa, *a.g.e.*, C. II, s. 461, 462.

itbarıyla her iki suç birbirine karışmış durumda bulunduğundan, Said Paşa şahıslara karşı olan suçlar kabilinden malları gasp ve yağma edilenlerin zararının tanzimi için devlet tarafından 800 lira ödenek ayrılmasını uygun görmekteydi.¹⁰⁵

Said Paşa'nın Zeytun olaylarının çözümüne dair bu teklif ve tespitleri Halep İngiliz Konsolosu Mr. Henderson tarafından gayet yerinde bulundu. Henderson İngiltere'nin İstanbul Sefiri Mr. Layard'a gönderdiği telgrafta şayet Said Paşa'nın ortaya koyduğu bu af projesi kabul edilirse Zeytun meselesinin nihayet çözüme ulaşacağını belirtiyor ve Osmanlı Hükûmeti'ne tekliflerin kabulü yönünde baskı yapılmasını işaret ediyordu.¹⁰⁶

Paşa'nın olaya bakışını yerinde bulan ve tekliflerini onaylayan Bâbîâli genel af çıkarılmasına ve âsi reislerinin de af kapsamına alınmasına Meclis-i Vükelâ kararıyla onay verdi. Fakat zarara uğrayanların zararını tanzim nispetinde kullanılmak üzere mâliyenin sıkıntısı münasebetiyle 800 lira yerine en azından mağdur olanların çift, çubuk, öküz ve ziraat gereçlerini temin edebilmesi için ancak 400 lira ödenek ayrılabilceğini bildirdi.¹⁰⁷

3 Ekim 1879'da Zeytun'a gelen Said Paşa, yapılacak sorgulamada gelip suçunu itiraf eden, pişmanlık ve bağlılık bildirenlerin affedeceğini ilân ettirdi. Böylece Zeytun dağlarında isyan hâlinde olan eşkıya, elebaşlarıyla beraber gelerek ifade verdiler, af dileyip bağlılık bildirdiler. Bu af suretiyle reisleri Babek dâhil dağdaki eşkıya indikten sonra Maraş Hapishanesi'ndeki âsiler de affedildi. Hapistekilere önce eşraf ve ruhanileri vasıtasıyla nasihatler edildi, ardından af dileyip bağlılık bildirmeleri kaydıyla serbest bırakıldılar. Hapisten kurtulan mahkûmlar "*Pâdişâhim çok yaşa!*" "*Said Paşa bin yaşa!*" nidâları attılar. Böylece hapishanedeki 116 eşkıya ve dağdaki kırk eşkıya affedilmiş oldu.¹⁰⁸

Diğer yandan Said Paşa, yağma ve gasp edilen malların tespiti için tahkik komisyonu, öteden beri şikâyet konusu olan temettuat ve öşür vergilerinin yeniden düzenlenmesi için tadil komisyonu adıyla iki komisyon kurdu. Tahkik komisyonu marifetiyle Zeytun ve Zeytun'a bağlı Alabaşlı, Mihalli, Fırınslı âsiler sorgulandı. Tahsis edilen 400 liranın ahaliye zararları derecesinde dağıtılması işiyle de Maraş Mutasarrıflığı görevlendirildi. Bu suretle Zeytunluların onbir talebinin hepsi yerine getirilmiş oluyordu. Yalnız silahları geri teslim edilmeyip Zeytun'daki kışlada muhafaza altına alındı.¹⁰⁹

105 Said Paşa, *a.g.e.*, C. II, s. 466.

106 Şimşir, *a.g.e.*, s. 319, 327, 332, 346, Belge no: 271, 280, 287, 308.

107 Said Paşa, *a.g.e.*, C. II, s. 468.

108 Said Paşa, *a.g.e.*, C. II, s. 469, 475.

109 Said Paşa, *a.g.e.*, C. II, s. 466, 468.

Böylece Zeytun meselesi hiç değilde bir süreliğine çözüldüğünden, Said Paşa Halep'e döndü. Paşa, Zeytun olayları ve onun şahsında Ermenilerin genel durumunu Jurnal'inde şöyle yorumluyordu;

“Zeytunluların bu isyankâr hâlleri Avrupa'nın daima Hristiyanların tarafını tutmasından ve özellikle İngilizlerin Ermenileri himâye ederek İslamları kabahatli görmesinden kaynaklanmaktadır. Halep İngiliz Konsolosu Mr. Hendirson'un Zeytun eşkiyasına gönderdiği mektupla âsileri teşvik ettiği ortadadır. Anadolu'da Van taraflarında, Halep vilayetinde Ermenilerin isyanlar çıkarmaları ve yabancı elçiliklere iltica ederek yakınıp sızlanmaları ileride özerk bir Ermeni vilayeti teşkil etmekten başka maksat taşımaz. Bu dahi birden bire gerçekleşmez. Fakat biz önünü alamazsak Van'a bir Ermeni valinin tayin olunmasını Avrupa bizden isteyecektir. Cebel-i Lübnan ve Girit'te olduğu gibi bir Ermeni vâli tayin mecburiyetinde kalacağız.”¹¹⁰

İsyana Dair Menhûbât ve İstintâk Raporları ile Telgrafnâme Suretleri

Zeytun isyanının bastırılması için tedbirler alan Said Paşa, dağdan inerek af dileyen ve bağılılık arz eden asilerin listesi ile bunların civar kasaba ve köylerden yağma ettikleri mallara dair tahkikat raporlarını “Jurnal” adını verdiği günlüğüne aynen kaydetmiştir. Bundan başka hâdisenin ne şekilde cereyan ettiğine dair notlara ve durum hakkında Bâbiâli'ye gönderdiği telgraf suretlerine de aynen yer vermiştir. Konunun devamı mahiyetinde olması sebebiyle Jurnal'in II. cilt 455- 467 sayfaları arasında yer alan bu kısmı transkript ederek aynen veriyoruz.

[...] Umûm Ermeni milleti müttehiden devlet aleyhinde olup bir Ermenistan teşkili için dâima sarf-ı mesâ'î etmektedirler. Zeytûn Ermenileri İstanbul'daki büyüklerinin altı mesâbesindedir. Ecnebiler tebe'a-i devlet-i aliyenin Hristiyan kısmını himâye ediyorlar. Anın için devletin kuvveti kalmayup haysiyet-i hükûmet dahi pâymâl oluyor. Bunların kâffesine sebep-i aslî kendi ahlaksızlığımız ve umûr-i idâre-i memleketi bilmediğimiz ve zihnen doğru düşünmeye adem-i iktidârımızdır.

Zeytûn eşkiyasının Zeytûn kasabasında icrâ olunan istintâk-ı evveliyesinde kurâ-yi islâmiyye ahalisinden gasb eyledikleri emvâl ve mevâşî kendilerinin ikrârıyla sâbit olmağla emvâl ve sâirenin mikdârları mezkûr istintâknâmelerden ahz olunarak ber-vech-i zîr yazılmışdır.

110 Said Paşa, a.g.e., C. II, s. 461.

İşbu istintâk-ı evvelîye hey'etini teşkîl eden a'zâ

Mar'aş mutasarrıfı Veysi Paşa

Mîrlivâ Ahmed Mazhar Paşa

Zeytûn kâ'im-i makâmı Mehmed Fehmi Efendi

Zeytûn nâ'ibi es-Seyyid Tahir Efendi

Mar'aş idâre a'zâsından Mahmud Hazım Efendi

Mar'aş idâre a'zâsından Serkiz Efendi

Zeytûn de'âvî mümeyyizlerinden İsmâ'il Efendi

Zeytûn de'âvî mümeyyizlerinden Asvador Ağa

Zeytûn idâre a'zâsından Karabet Ağa

Zeytûn mu'teberânından Kazar Ağa

Zeytûn mu'teberânından Asator Ağa (s. 456)

Andırın Kazâsına Tâbi' Sisne Karyesi Menhûbâtı

Bu menhûbâtda sergerde-i eşkiyâ Kasoh ve Kûpeli Asvador ve Pasderma olup 200 den mütecâviz eşkiyâ var idi. 300 kadar sığır ve 300 kadar koyun ve keçi ve 10 kadar bargir ve 6 merkeb ve bunlardan mâ'adâ çuval ve yorgan ve döşek ve kilim ve sâir eşyâ-i beytiyye gasb ü gârât olunmuşdur. İşbu yağma 1 Eylül Sene 294 de vukû' bulmuşdur. Zikr olunan hayvânât ile eşyânın mikdârı istintâk olunanlardan bazılarının takrîrlerine mutâbık olmadığından ziyâde veya noksan olmak ihtimâli vardır. Bu yağmadan Besan oğlu Panos'un bir karyı kurşun ile urmuş olduğunu Yakuboğlu Kôr Serkiz esnâ-yı istintâkında ikrâr etmişdir. Eşkiyâ-yi merkûme Zeytûnlu ve Mihâl karyeli ve Fırnıslı ve Alabaşlı Ermenilerden ibârettdir. Sarıgüzel ve Beşan karyelerinde mîrî anbarlarında bulunan buğdaylar ve Kebân karyesinde hayvânât dahi yağma edilmişdir.

Kürtül Karyesi Menhûbâtı

Sergerde-i eşkiyâ Babek ve Mülâzim Agob ve Sahak ve Sehak ve Yenidünyaoğlu Nazarit olup karye-i mezkûreye 83 den mütecâviz eşkiyâ

hücûm etmişdir. 500 kadar keçi ve koyun ve 120 kadar karasığır ve bunlardan başka on beş kadar çuval dolusu eşyâ ve aba ve kilim ve çamaşır ve sâire gasb olunmuşdur. Bu hücûm Temmuz Sene 294 de vukû' bulmuşdur.

Zeytûnlu Hacıbenekoğlu Agob'un ikrârına nazaran merkûmun biraderi Nazarit, Alisharlı çolakoğlu Ahmed'i kurşun ile itlâf eylediği istintâk-nâmede mestûrdur.

Kürdler ve Beşan Karyeleri Menhûbâtı

Rû'esâ-yı eşkiyâ Bostanoğlu Markis ve mahdûmu Artin ve karındaşı Karabet ve Meyhâneci Serkiz olup bunlar sâir bir takım eşkiyâ birlikde hücûm etmişlerdir. Zeytûnlu meyhâneci Serkiz'den Beşan karyeli bir hatunu katl eylediği su'âl olunmuş ise de bu istintâkda inkâr etmişdir.

Zeytûnlu Kasab Nazarit'in İstintâkı (s.457)

Merkûm bir protestant rahibini cerh etmiş ve kâ'im-i makâm Reşid Efendi'ye teşhîr-i silâh etdikden başka hükûmet aleyhinde bir takım tefevvühât-ı tahkîriyyede bulunmuş ise de esnâ-yı istintâkında "ne yaptım ise sekr hâliyle yaptım. Aklım başımda yok idi" cevâbını vermişdir. Fakat yaptığını mu'ahharan ahbâbları kendisine haber vermişler diyu diğer bir cevâb dahi vermişdir. Doksan üç senesinde Bostan oğlu Avadis'i urup katl etmişsin su'âline dahi ol-vakitde fevka'l-âde serhoş idim cevâbını vermişdir.

Kürdler Karyesi Menhûbâtı

Bu karyeye hücûm edenler Fırınıslı Kayanikoğlu Serkiz ve Çakıroğlu Kalos ve Hasoğlu ve karındaşı Nazrait ve Panos ve karındaşı Pinos ve Nohodoğlu Kiğork'un oğlu Agob ve sâiredir. 30 kadar karasığır ve 18 kadar davar ve bir tay ve 3 merkeb gasb olunmuşdur. Bu hücûm takrîben Temmuz sene 293 de vukû' bulmuşdur.

Dönükler Karyesi Menhûbâtı

50 kadar eşkiyâ gidüp 280 kadar keçi nehb ü gasb etmişlerdir.

Tacirli Aşîretinden Bir Hânenin Yağma Olunması

83 keçi yağma olunduğunu beraberinde bulunan Zeytûnlu Mercanoğlu Hamparsun i'tirâf etmiştir. Bu takım eşkiyâ Hanekkoza karyesinden dahi 20 kadar karasığır gasib etmiştir. Bu yağma temmuz sene 294 de vâki' olmuştur.

Fenk Karyesinde Katl Olunan Zabtiye Veli'nin İstintâkı Hakkındadır.

Fenk karyeli Köşkeroğlu Kazorak'ın ifâdesine nazaran Küpeliöğlü Marker ve Nazarit ve Markeri ve Kazor ve Karanfiloğlu Fisko merkûm Zabtiye Veli'yi soyup atını ve elbisesini almışlar ve fakat Araklıoğlu Kiğork ve Abrohimoğlu Mardirus ve Çaylak Muhtâr'ın karındaşı Kalos bu üçü merkûm zabtiyeyi katl etmişler. Asl kâtillerin küpeliöğülları olduklarını söylüyorlar. Bu katl keyfiyeti kânûn-i evvel Sene 93 de vukû' bulmuş. Karanfiloğlu Serkiz'in takrîrine göre merkûm Veli'nin kâtili Küpeli oğlu Markir'in ve hânesinde ikâmet etmekte olan Todori olduğu gibi bu kâtiller zahîre anbârını dahi yağma etmişlerdir. Fenk karyeli Çamsar (s.458) oğlu Baba'nın ifâdesine nazaran merkûm zabtiyeyi Todori'nin hânesinden Kalos ile Kiğork alarak telef etdiklerini kendi lisânlarından eşitmiştir. Humuslu Hasan ve Abbas Ağaların mahdûmlarıyla bir muhâciri dahi telef etmişler ve bu kâtiller keyfiyetinde İslamlar dahi istintâk olunmuşlardır.

Amerikalı Doktor Hakkında Olan İstintâknâme

Nohudoğlu Agob ve ammîsioğlu Nazarit ve küpeliöğlü Küçük Kazor ve ammîsioğlu Vartuvar ve Çolak Vartabet ve Açmakoğlu Ohannis ve Çalıkoğlu Nazarit ve Kasoh ve Çalıkoğlu Vartvar ve hâkezâ sâir bir takım eşkiyâ Fırınıda doktordan üç kilim ve bir sa'at ve biraz altun ve dizilmiş inci ve sâir zî-kıymet eşyâ gasb etmişler lâkin kıymetli eşyâyı Kasoh ve Acıoğlu [Açmakoğlu] Ohannis kendi beynlerinde taksîm etmişlerdir.

Döngel Karyesi Menhûbâti

Bu yağma takrîben şubat Sene 293 te vukû' bulmuştur. Ru'esâ-yı eşkiyâ ise Bâbek ve Kasoh ve küpeliöğlü Küçük Kazor olup bunlar altmış kadar sâir eşkiyâ ile beraber Döngel karyesini basıp urmuşlar ve 100 kadar keçi ve 17 tiftik ve 1 karasığır ile bir gümüş kuşak ve pala ve sâir eşyâ

dahi yağma etdikleri gibi Kumarlı 'dan dahi erzak ve eşyâ-yi sâire gasb ve gârât etmişlerdir.

Alişar Menhûbâtı

Bu karye ayrı ayrı olarak ibtidâ Zeytûnlular ve sonra Alabaşlı Yezidler karyesi eşkiyâsı taraflarından yağma edilmiş eşkiyâ Alabaşlı 'dan 50 ve Zeytûn 'dan 100 kadar olup bunlarla meşhûr eşkiyâ sergerdeleri olan küpelioglu Kazor ve Kasoh ve Vartabet var idi. 60 kadar karasığır ve 6 merkeb ve bir merkeb yükü de eşyâ yağma edilmiştir.

Nadirli Karyesi Menhûbâtı

Bu yağma Zeytûn eşkiyâsı tarafından Haziran Sene 294 de vukû ' bulmuştur. Mezkûr yağmada Çukurhisar karyesi dahi dâhil olduğu halde 20 kadar sığır ve 10 keçi ve bir kaç koyun gasb olunmuştur. (s.459)

Değirmendere Menhûbâtı

200 den ziyâde eşkiyâ hücum ile 66 kadar davar gasb etmişler. Bu yağma Mayıs Sene 294 de vukû ' bulmuştur.

Bozdoğan Menhûbâtı

Zeytûn ve Keban ve Fırnis ve Alabaş ve Mihâl karyelerinden yüz altmış kadar eşkiyâ Keban 'da birleşip Bozdoğan aşiretini urmuşlar bunların ru'esâsı Bâbek ve Saksokoğlu Vadik ve Şehbender oğlu Kiğork 'dur. 12 deve 600 kadar karasığır ve 500 kadar keçi ve 15 kadar at ve kısrak ve 17 merkeb ve bunlardan başka bir kıymetli kilim ve sâir eşyâ-yi beytiyye ile gümüşe müta 'allik evânî dahi gasb olunmuş.

Perakende Tahkîkât

Alabaşlılar Ceyhan nehri üzerinde vâki ' zabtiye noktalarını basdıkları gibi Âhır dağında Çakalluların 30 kadar sığırlarını dahi yağma etmişler. Eşkiyâ-yi merkûme Efsuslular üzerine dahi hücum edüp hayli mevâşî ve eşyâlarını gasb etdikden sonra bir de adamlarını telef etmişlerdir.

Mar'aşlı bir tâcirin Zeytun'dan mübâya'a edüp Mar'aş'a getirmekte olduğu hayvânâtı Pasderma ve Mireli ve Yakob, Serkiz ve Şişman Artin ile daha başka on kadar eşkiyâ birlikde gasb etmişler.

Fırnis murahhasası Vartabet kırk kadar müsallah adam ile Mihâl karyesine gelüp gerek bu karyeden ve gerek sâir karyelerden pek çok eşkiyâ cem' edüp Zeytûn'da tahaşşüd etmiş olan asâkir-i şâhâne üzerine hücumla mütecâsir olmuş ise de asâkirin mukâvemetine mukâbele edemeyerek firâra mecbûr olduğundan merkûm Papas Mihâl karyesinde Çamsarıoğlu Serkiz'in biraderi Çamsarıoğlu Mahterk'in hânesinde arpa anbarında gizlenmiştir. Mu'ahharan merkûm papas asâkir-i şâhâne tarafından mezbûr arpa anbarında bulunup li-ecli'l-istintâk Zeytûn'a götürülmüştür. Merkûm Papas'ın başına cem' eylediği eşkiyâ ibtidâ asâkir-i şâhânenin üzerine ateş etdikden sonra asâkir-i merkûmenin dahi mukâbele-i bi'l misil kâ'idesince hareket ettiğini eşkiyâ-yi merkûme esnâ-yi istintâklarında mu'terif olmuşlardır. Tanır karyesi ahalisinden Mar'aş'a gelmekte olan yolcuları Fırnis eşkiyâsının urup eşyâyı aldıkları (s.460) yine istintâknâmelerde mestûrdur.

Zeytûn'daki câmi'-i şerîf ile hükûmet konağının dahi Zeytûn eşkiyâsı taraflarından ihrâk olunduğu ve bu ef'âl-i şekâvetkârâne bulunanların Kasoh ve biraderi Nohudoğlu ve Vartabet oğlu ile sâirleri olduğu istintâknâmede musarrahdır.

İşte birinci istintâk varakalarından mücmelen alınan ma'lûmât ber vech-i bâlâ yazılmış ve bunlardan Zeytûn ve sâir Ermeni karyeleri eşkiyâsının ahali-i islâmiyyeye ne derecelerde zulm ve gadr eyledikleri ve merkûm Ermenilerin ne kadar vahşî oldukları zâhir olur. Bununla beraber kurâyı islâmiyyeyi böyle bî pervâ nehb ü gârât eden eşkiyânın ef'âl-i vahşiyânelerini hey'et-i istintâkiyyenin huzûrunda ikrâr eylemelerine mu'ahharan Ermeni eşkiyâsı tarafdârânı olanlar eşkiyâ-yi merkûme esnâ-yi istintâkda süngü ile tehdîd olunduklarından için ma'a'l-kerâhe ikrâr eylediler diyerek birinci istintâknâmelere i'tirâz ediyorlar.

Acâyib ne utanmazcasına tarafdârlık. On bir a'zâ huzûrunda böyle tehdîdât icrâsı kâbil olabilir mi ve bu a'zâdan bazılarının ifâdelerine nazaran tehdîd etmek şöyle dursun her şakiye sandalye bile irâ'e olunarak kemâl-i mülâyemetle istintâk olundular. Fırnis murahhasası Vartabet şâkinin istintânâmesinde asâkir-i şâhâne üzerine hücum eden eşkiyâ tutulduktan sonra eşkiyâ-yi merkûmeden Fırnisli ve Mihâlli ve daha sâir kurâ eşkiyâsının ekserîsi hücumda bulunmadık diyü sûret-i inkârda buldukları mastûrdur. Şakâvetlerini böyle inkâr edenlere acabâ ne için süngü altında cebren tasdik etdirilmeyüp de saliverilmiştir.

Bir hey'et-i istintâkiyye bir takım eşkiyâyı süngü ile tehdîd ederek şekâvetlerini i'tirâf etdirmiş ve diğerk takım eşkiyâyı dahi tehdîd etmeyerek nasıl sûret-i inkârda bulundular ise öylece istintâknâmeye kayd etmiş böyle birbirne mübâyin iki nevi ' mu 'âmele aynı bir hey'et için nasıl kâbil olabilir. Lâkin asıl hakikat eşkiyâya sahâbet etmek olduğundan gün gibi zâhir olan şekâvetlerini develerin güleceği esbâb-ı vâhiye serdiyle mümkün olduğu kadar şerr etmektedir. Böyle şekâvet-i mütevâliyenin değil vücûdunu inkâr etmek belki cüz'ice tahfîfi fikrinde bulunmak kangı munsıf adamın elinden gelebilir. Böyle olan ademlere insân demek insan için kâbil midir. Bu vukû'ât-i şekâvetkârâneyi tahkik etmeye me'mûr olan yerli ve ecnebî ademler (s. 461) ne için dâima Hristiyanlardan tahkik-i mâdde eder de İslam tarafından asla su'âl etmez. Etse dahi aldığı cevâblara ehemmiyet vermez. Ve bundan başka su'âl etdikleri Hristiyanların İslam kadar terbiyeleri ve haysiyetleri olmadığından bunların elbette yalan söylemeleri islamdan daha ziyâde ağıleb-i ihtimâl değil midir. Hulâsa tahkikât-ı vâkı'ama göre Zeytûn ve etrâf-ı kurâ Ermenilerinin isyân ve şekâvetlerinde aslâ şübhem kalmamışdır. Gerçi memûrîn-i devletin sû-i ahlâk ve idâre-i hükûmetce adem-i ehliyetleri münâsebetiyle Zeytûn vukû'âtını tâ bidayetinden tesviye edemeyüp de bu dereceye vardığıma [varmasına] meydân verilmiş olduğunu münkir değil ise de bu hâl cinâyât-ı azîme-i mükerrere ashâbına aslâ hakk verdiremeyeceğinden Zeytûn eşkiyâsının harekât-ı şekâvetkârânelerine sebep arayanların sırf devlet aleyhinde oldukları ve muzmerlerinde politikaca büyük büyük ümîdler bulunduğu meydâna çıkıyor. Zeytûn ahalişi cüz'î bir sebebi bile bahâne ederek hükûmet-i meclise ve İslam aleyhinde mübâlağalı yalanlar vaz'ıyle bühtân etmekde olduklarından sözlerine inanmak câize değildir. Bu ahalinin harekât-ı vahşiyâyanesi dahi başlıca düvel-i ecnebîyyenin dâima Hristiyan tarafını iltizâm etmelerinden ve ale'l-husûs İngilizlerin Ermenileri tesâhub ederek İslamı kabâhatli görmesinden neş'et etmişdir. Hatta Haleb'de İngiliz konsolosu Mister Hendirsın'ın Zeytûn eşkiyâsına gönderdiği mektûb ile gayret verdiği heman sâbit gibidir.

Ne acâbet-i insâniyet ne tuhaf medeniyet hayf olsun ki bu âlemde henüz kuvvet hakdır. Hakk kuvvet değildir. Anadolu'da ale'l-husûs Van cihetleriyle Haleb vilâyetinde Ermenilerin hâl-i şekâvetde bulunmaları ve aralıkda ecnebî sefâretlerine tazallüm hâl eylemeleri ileride bir ermeni vilâyet-i mümtâzesi teşkîl etmek maksadına mebnî olduğunda asla şübhe edilemez. Ve bu dahi birden bire olmaz ise de eğer biz şu fâsîd muzmirin önünü alamaz isek hiç olmazsa Van'da bir ermeni valisinin ta'yîn olunmasını düvel-i Avrupa bize teklîf edüp biz de Avrupa'ya cebel-i Lübnan ve Giritte olduğu gibi mutlaka Ermeni'den bir vali ta'yîn etmeğın ile müte'ayyin olacağız.

İmdi Zeytûn kasabasıyla civâr kurâ ve Ermenilerinin irtikâb ettikleri şekâvet ve cinâyetden dolayı mücâzât görmeleri lâ büdd ise de eşkiyâ-yi merkûmenin bilâ-istisnâ mazhar-ı afv olmalarını münâsib gördüm. Çünkü Mar ‘aş hapishânesinde bulunan yüzyirmi kadar mahbûsinden önyak olanlar ile re ‘îs-i eşkiyâ olan Bâbek ‘in (s.462) Selanik ‘e nefy ve bir takımlarının dahi afv olunması sûreti bâlâda muharrer ta ‘lîmât ahkâmından ise de mahbûsîn meyânında kimlerin ziyâde isyânda bulunduğunu bi-hakkın ta ‘yîn etmek müşkil olduktan başka cümlesi de cinâyetde müşterek olduğundan ve bu mahbûsinden mâ ‘adâ Zeytûn dağlarında hâl-i isyânda kırkdan mütecâviz eşkiyâ olmağla bunları derdest etmek dağların gâyet sarblığı cihetiyle bir tabur asker ile bile pek müşkil olduğu gibi tarafeynden silah patlayacağı dahi tabî ‘î olup bu hâle Avrupaca ihtilâl rengi verilerek Hıristiyanları vikâye sûretiyle bütün bütün müdâhaleye meydân verileceği ve bu da böyle bir zamanda devlete belki pek büyük bir gâ ‘ileyi intâc edeceği mülâhazasıyla afv-i umûmî yoluna gitmek en eslem tarîk olduğunu hüküm etdim. Ancak eşkiyâ-yi merkûme taraflarından ahalinin mevâşî ve eşyâsının nehb ü gârât ve câmi ‘ ile hükûmet konağının ihrâk ve asâkir-i şâhâne üzerine silah endaht olunması cihetleriyle vukû ‘ât-ı mezkûrede hem hukûk-i şahsiye ve hem de hukûk-i umûmiyye mes ‘eleleri karışmış demek olup devlete karşı olan isyânî dehâlet ve istirhâm eyledikleri halde devlet afv edebilir ise de hukûk-i şahsiyyeyi afv etmek adâlete münâfi olduğundan bu ciheti dahi bir dereceye kadar adâlete tefvik etmek için malları yağma olup da mu ‘ahharan geri alamayanlara mahsûs olmak üzere tarafına devletden dörtyüz lira verilmesini tavsiye ve irâdesini dahi istihsâl eyledim. Ve bunun fi ‘len icrâsı için Zeytûn ‘da bir komisyon teşkîliyle ahali-i kurâ birer birer celb ve yağma olunan mevâşî ve emvâllerıyla mu ‘ahharan geriye aldıkları hayvânât ve eşyâ sebt-i defter edildi. Bâlâda mezkûr esbâbdan dolayı Zeytûn eşkiyâsına afv-i umûmî istihsâl olunması zihnimde karârlaş[tır]dıktan sonra ve çünkü günahkâr günahını mu ‘terif olup da tevbe ve istiğfâr ve taleb-i afv etmedikçe ol günahkârın günahı afv olunamayacağından Mar ‘aş hapishânesinde bulunan eşkiyâdan merhamet-i seniyyeye dehâlet eylediklerine dâir arz-ı hâller aldığım gibi dağlarda bulunan eşkiyâya “bana dehâlet ederek merhamet-i seniyye-i hazret-i padişahîyi istirhâm ederseniz afv olunmaklığımıza çalışırım” deyu i ‘lân eyledim. Dağlarda bulunan eşkiyâ-yi merkûme dahi ibtidâ sözüme emniyet etmeyerek dehâletten hayf etdilerse de mülâzim Çermşayd ‘ın¹¹¹ defa ‘ât ile eşkiyânın yanına gidüp icrâ eylediği teşvikât münâsebetiyle sonraları ber vech-i zîr murakkam olduğu tertîb-i vecihle birer ikişer dehâlet etdiler. Zeytûn eşkiyâsından olup dağlarda isyân halinde bulunan ru ‘esâ-yı eşkiyâ ile avanelerinden sırasıyla dehâlet edenlerin isimleri şunlardır. (s.463)

111 Albay Herbert Chermside

2 Nefer - Baistem ve Haçi (Bu iki şakî ibtidâ gelüp dehâlet etdilerse de şekâvetlerini ve dağlarda isyân hâlinde bulduklarını i'tirâf etmeyüp yalnız bağlarında olduklarını söylediler. Mademki afv istirhâm etmezseniz merhamete şâyân değilsiniz denildikde kabâhatlerini bir dereceye kadar mukirr olarak istirhâm talebinde bulduklarından hânelerine gönderdim)

1 [Nefer] - Panos Kasoh (İkinci re'îs-i eşkiyâ ise de hakîkatde birinci re'îs olan Bâbek'den daha azlem olduğu Zeytûn ahalisi indinde bile musaddaktır. Bu hınzır İstanbul'a gitmiş ve henüz avdetle afv olunmağını istirhâm etmiş olduğundan merhamet-i padişahiye nâil olacaklarını eşkiyâ-yi sâ'ireye haber vermesi için kendisine ruhsat verdim)

1 [Nefer] - Küpeliöğlü Merkuri (Nâ-mizâc olduğu halde dehâlet ederek istirhâmda bulunduğundan hânesine gönderdim)

2 [Nefer] Pasderma Artin ve Kofikoğlü Haçir (Pasderma Artin ru'esâ-yi eşkiyâdan olup gâyet habîs bir adamdır. İkisi dahi cinâyetlerini mu'terif olarak merhamet-i seniyyeye dehâlet eylediklerinden ibtidâ hânelerine gitmek ve ba'dehû eşkiyâ-yi sâ'ireye dehâlet eylemeleri için nasîhat eylemek üzere ruhsat verdim)

2 [Nefer] - İnciroğlü Artin ve Mar'aşlı oğlü Serkiz (Artin ru'esâ-yi eşkiyâdan olup ikisi dahi merhamet-i seniyyeyi istirhâm ile bir daha haydudluk etmeyeceğine tevbe ve istiğfâr eylediler)

2 [Nefer] - Meyvelioğlü Panos ve Davud oğlü Avadis (Panos ru'esâ-yi eşkiyâdan olup ikisi beraber dehâlet ederek merhamet-i seniyyeyi istirhâm eylediklerinden hânelerine [avdetlerine] ruhsat verdim)

6 [Nefer] - Zuzikoğlü Avadik ve Karakızıkoğlü Serkiz ve Melağaoğlü Kırkor ve Cansızoğlü Asvador ve Boyacı Bedros'un oğlü Agob ve Kircioğlü Abraham (İşbu altı nefer-i şakî ru'esâdan olmayup avane gürûhundan merhamet-i hazret-i şehri-yârîye dehâlet eylediklerinden hânelerine ruhsat verdim)

3 [Nefer] - Meçikoğlü Agob ve Basimoğlü Panos ve Kitaşoğlü Panos (Bunlar avane gürûhundan oldukları hâlde merhamet-i seniyyeye dehâlet eylediklerinden hânelerine ruhsat verdim)

3 [Nefer] - Bardakçioğlü Karabet ve Karabedrosoğlü Karabet ve Salatenekoğlü Ağya (Bardakçioğlü Karabet hapis firâriyelerinden olup ve Karados oğlü Karabet Zeytûn'da hasta olduğundan (s.464)

Nikoygir'in mahdûmu Haçir'i gönderip merhamet-i padişâhîye dehâlet eylediği gibi Salatenekoğlu Ağya dahi hayvânına demir yükleterek Urfa tarafına gitmiş olmağla ammîsinin oğlu Karabet gelerek tarafından dehâlet eyledi.)

14 [Nefer] - Dağlarda olup da fevt olanlar: (Azad oğlu Kiğork ve Körmenek oğlu Mavi ve Kolonanoğlu Apal (bu üç canî ibtidâ hapishânedan firâr etmiş idi) Ayasofemcinin oğlu Karabet ve Kuyumcu oğlu Ohannis ve Hamsaoğlu Bedros ve Gazar oğlu Bedros ve Kaçarkahya oğlu Kiğork ve Ğataç oğlu Nazarit ve Tataroğlu Ohannis ve Bodak oğlu Kalos ve Erikoğlu Serkiz ve Kiğork oğlu Haçir,

2 [Nefer] - Meyhâneci Serkiz (Mar'aş hapishânesinden firâr etmişse de merhamet-i seniyyeye ilticâ eylediğinden hânesine gönderildi)

4 [Nefer] - Re'îs-i eşkiyâ Bâbek ve Acıbenekoğlu Nazarit ve İkidünyaoğlu Haçir ve Misartinoğlu Kiğork (Bunlardan Acıbenek oğlu Nazarit kâtil olduğundan mu'ahharan icrâ-yı nizâmîsine bakılacaktır. İşbu dört şakî Zeytûn'da Ermeni manastırında dehâlet etdiler. Bu da benim oraya da'vet olduğum gün mahsûsan tesâdüf etdirilmiş güya münâsebetde bir şeref imiş)

2 [Nefer] - Kalecakoğlu Avadik (Dehâlet etmiş olduğundan hânesine [avdetine] ruhsat verilmiştir)

[Cem'an:] 42

İşte dağlarda bulunan eşkiyâ bu vechle dehâlet etdikden sonra gerek bunların ve gerek Mar'aş'da hapishânedan bulunanların cümlesi hakkında bir afv-i umûmî istihsâl etmek için Bâb-ı Âlî'ye şifreli olarak âti'l-muharrer telgrafnâmeysi keşide eyledim.

Başvekâlet mesned-i fahîmine

Bu havâliye geleliden beri Haleb Ayıntab ve Mar'aş ve Zeytûn'da bazı icrâ'ât-ı mülkiyeden başka ale'l-umûm Zeytûn eşkiyâsı hakkında bizzât etmiş olduğum tahkikâta nazaran bunların gerek ru'esâ ve gerek avanelerinin cümleten etrâfda bulunan kurâ-yı islâmîyyenin ve bazen yolcuların emvâl ve mevâsîsini nehb ü gârât etmek ve asâkir-i (s.465) şahâneye karşı silâh atup hükûmet konağını yakmak ve sâir bu gibi ef'âl-i şeni'ada bulunmakla irtikâb-ı cinâyât etmiş olduklarına bendenizce asla şüphe kalmamıştır. Her ne kadar bazı taraftan eşkiyâ-yi merkûmenin şu cinâyâtına Zeytûn'a gelen bazı kâ'im-i makâm ve

nâiblerin irtikâbâtlarıyla Zeytûnluların fakr halleri ve emlâk ve temettu'ât vergilerinin tahammüllerinden ziyâde ağırlığı ve mes'ele-i harbiyyenin mebdâdisinde kuvve-i zâbitanın za'f-ı tabî'isinde bi'l-istifâde civârda bulunan tavâifle Zeytûnlular arasında bazı musâdeme ve mukâtele vukû'u sebeb-i aslî olduğu dermeyân olunuyor ise de esbâb-ı mesrûdenin Zeytûn kazâsı dâhilinde bulunan sâir İslam ve Hıristiyan köyleri hakkında dahi vâki' olacağı derkâr iken kurâ-yı mezbûre ahalisinin böyle ef'âl ve harekât-ı şenî'ayı irtikâb etmedikden başka bi'l-aks Zeytûnluların envâ'-ı zulm ve adâvetine uğramaları harekât-ı şekâvetkârânenin bütün bütün esbâb-ı mezkûreden ileri gelmiş olduğuna hükm etdiremiyorum. Âcizlerince asıl sebep Zeytûnluların vahşet-i cibilliyeye ve cehâlet-i tâmmeleridir ki bunlara fakr hallerini ve bir takım fenâ me'mûrların sû'-i mu'âmelâtını ser-rişte ederek ilkâ olunan fesâdın hâsıl ettiği bir hâldir. 4 Ağustos sene [12]95 tarihli tezkire-i sâmiye-i vekâlet-penâhilerinde ru'esâ-yı eşkiyânın ve mevkûflardan dahi anlar gibi müfsid ve muzır olanların vatanlarından tağrîb ve teb'idleri ve diğerlerinin vatanlarından kalmak üzere afv-ı musarrâh ise de elde olan ve olmayan bi'l-cümle Zeytûn eşkiyâsından hiçbirisini tedkikât-ı vâki'a nazarında beriyyü'z-zimme bulamadığım cihetle bu bâbda âcizlerince ittihâzı münâsib görülen tedbîr ber vech-i âtî arz olunur. El-yevm firârdaki şakîlerin buldukları yerler gâyet dağlık ve fevka'l-âde sarb olduğundan bunların isti'mâl-i kuvvetle tutulmalarına teşebbüs hâlinde asker tarafından daha ziyâde zâyî'ât verileceği ve bunun üzerine eşkiyâyı merkûmenin şekâveti teceddüd ve cem'iyetleri tevessu' ederek mes'elenin yeniden alevleneceği gibi bunlar mütemâdiyen bir noktada karâr etmeyerek her gün tebdîl-i mekâm eylemekte bulduklarından şu hale nazaran ta'kîb dahi müşkil olduğu derkâr ve buna ise şu zamânda devletin kat'â rızâ göstermeyeceği âşîâr bulunmuş ve Mar'aşdaki mevkûflar ile dağdakiler i'tirâf-ı cürm ü günah ederek bi'l-ehl ve'l-iyâl afv ve merhamet-i padişahîye sığındıklarını mütazammin ayru ayru istihâmâmeler göndermiş oldukları gibi evvel ve âhir ele geçmemiş olanlardan ve ru'esâdan sekiz kişiyle avanelerden haylisi dahi terk-i silâh ile bu kere gelüp merhamet-i şâhâne nâmına arz-ı dehâlet eylemiş ve bâkî kalan iki re'is ile üç nefer (s.466) avanenin dahi dehâlet ve istîmâne şitâb edecekleri revş-i hâlden istidlâl olunmuşdur.

İmdi şu gâ'ileyi hüsn-i mûrisle hall ü tesviye ile Zeytûn'un hâlen ve istikbâlen te'mîn-i asâyişi bütün bütün eşkiyâsına bir afv-i umûmî i'lân ile bir daha böyle şenâ'at ü cinâyetde bulunmamak ve dâire-i edeb ü inkiyâdda yaşamak üzere dahi Zeytûn'un ehl-i arz gürûhundan olan müteeffizan kefâlet-i müteselsilesine rabt etmekle hâsıl olacağı kulunuzca tasavvur edilmiş ve zâten ağırlığından şikâyet etmekte oldukları emlâk ve temettu'ât vergileri bir komisyon-i mahsûs

ma 'rifetiyle buraca derdest tedkik ve ta'dil olduğu gibi Zeytûn'a bir lutf-i mahsûs olarak nâm nâmi-i şâhâneye mensûben bir mekteb-i rüşdî inşâ ve mahallince elverişli me'mûrlar ta'yîniyle ber müceb-i ta'lîmât ıslâhât-ı sâire dahi icrâ edilmek üzere olduğundan bu halde kâffe-i şikâyâtın önü alınarak müşkilât-ı hâzıranın ber taraf olacağı ve sâye-i şâhâne Zeytûn ve havâlisinde bulunan kuvve-i askeriye ile asâyiş mahalli ve âtinin taht-i emniyetde bulunacağı muhakkak ve ıslâhât ve icrâ'ât-ı vâkı'a netâyicinin arzı mukarrer bulunmuştur.

Hukûk-i şahsiye mes'elesine gelince Zeytûn'a muvâsaleti müta'âkib bir muhtelif tedkik menhûbât komisyonu teşkil ve zarar-dîde olan ahali-i islamiyyeyi celb ederek zâyi'âtlarının derecâtını tedkik ettiğimde mağsûbâtın bazıları evvelce ashâbına i'âde olduğu ve fakat kusûrunun henüz verilmediği anlaşılmış ve zâten şu mes'eledede her nasılsa hukûk-i devlet ve ahali birbirine karışmış olup bunun şimdi yekdiğerinden tefrik ü temyîziyle tesviye-i îcâbâtı pek çok zamâna mütevekkîf ve bir hayli müşkilâta musâdif olacağı cihetle nâ-kâbil bulunduğu ve emvâl-i mağsûbe ise gâsıbların elinde el-yevm gayr-i mevcûd olduğu ecilden şevket-me'âb efendimiz hazretlerinin atıyye-i mahsûsa ve sadaka-i sıhhat-i seniyye-i hümâyûnları olmak üzere ve sekizyüz lira ihsân buyurulduğu hâlde hem musâbîn-i ahalinin bakiyye-i zâyi'âtı mümkün olduğu kadar ikmâl ve hem de ortada dönen güft ü gû bu sûretle ref' olunup emniyet-i umûmiyye bütün bütün tahkîm ve istihsâl edilmiş olur. Binâenaleyh suver-i ma'rûza vechle eşkiyâ-i merkûmenin mevki' ve maslahata en ziyâde muvâfık gördüğüm şu afv-i âli-i umûmiyye mazhariyetlerini hâk-i pâ-yı celîl-i hazret-i padişâhiden sûret-i mahsûsada ve kemâl-i ehemmiyetle istirhâm eder ve i'lâm afvî mütazammın emr-i telgrafıye Zeytûn'da muntazır olduğumu arz eylerim.

Sa'id 5 Teşrîn-i evvel sene [1]295 an-Zeytûn. (s.467)

Bâb-ı âli'ye Keşide Olunan Diğer Telgrafnâmenin Sûreti

Başvekâlet mesned-i fahîmine

Zeytûn ru'esâ-yı eşkiyâsından ve avenesinden bir haylisinin merhamet-i seniyye-i mülûkâne nâmına dehâlet etmiş olduğunu 5 Teşrîn-i evvel sene [12]95 tarihli telgrafla arz etmiş idim. Dün dahi re'îs-i eşkiyâ olan meşhûr Babek'le sâir erbâb-ı şekâvet terk-i silâh ederek gelüp şevketlü efendimiz hazretlerinin merhamet-i mülûkânelerine ilticâ ve dehâlet etmiş olduklarından artık dağda bayırda eşkiyâdan eser kalmayup gâ'le bitmiş ve sâye-i cenâb-ı şehr-i yârîde icrâ'ât ve teşkilât-ı lâzime dahi

hitâm bularak Zeytûn ve havalisinin her vechle asayiş ve emniyeti i'âde ve takrîr edilmiş ve şimdi kulunuzun ancak telgrafnâme-i mezkûr cevâbına intizârdan başka Zeytûn'da işim kalmamış olduğundan zaman geçirmeksizin iktizâ eden yerlere azîmetle sâir işlerime bakmak üzere mezkûr telgrafnâme cevâbının sür'atle emr ü iş'âr buyurulması müsterhamdır.

Sa'id 9 Teşrîn-i Evvel Sene [1]295 an-Zeytûn.

Zikr olunan iki telgrafnâme üzerine Bâb-ı Âlî'den bazı su'âlî hâvî bir telgrafnâme vurûd etmiş olmağla ana cevâben şifreli olarak keşîde etmiş olduğum telgrafnâmenin sûreti

Başvekâlet mesned-i fahîmine

5 ve 9 Teşrîn-i Evvel Sene [12]95 tarihli telgrafnâmelerin mutâla'asından dahi anlaşılacağı üzere burada afv-i umûmî i'lân olunmayup ancak bu afvın ru'esâ dahi dâhil olduğu halde bi'l-cümle eşkiyâya ta'mînen i'lânı âti'z-zikr esbâba mebnî münâsib görülmüş ve ol vechle hâk-i pây-ı hazret-i pâdişahiden istirhâm olunmuş idi. Sebeblere gelince afvdan ru'esâ istisnâ edilecek olsa şekâvet teceddüd ve avane yine dağda bayırda tecemmu' ve tekessür ederek gâ'ile yeni başdan alevleneceği ve mevki'in fevka'l-âde sarb ve dağlık olması hasebiyle ta'kîbde müşkilât-ı azîme çekileceğinden başka askerden daha ziyâde telefât verdirileceği şüphesiz olduğundan gâ'ileyi külliyyen ref' ile kazânın asâyiş işini te'mîn için afvın bilâ istisnâ ta'mîmi yoluna gidilmek hâlen ve mevki'an kat'ıyyü'l-lüzûm görülmüşdür. (s.468)

Hukûk-i şahsiyye mes'elesine gelince eşkiyânın ahali-i İslâmiyyeden gasb etmiş oldukları emvâl ve mevâşînin vaktiyle ashâbına i'âde olunmayan kısmı el-yevm eşkiyâ elince gayr-i mevcûd oldukdan başka tahsîs ü istirdâdı da nâ-kâbil olduğundan berikilerin 'afvı hâlinde mağdûr olanların dahi veliyy-i ni'met efendimizin taraf-ı şâhânelerinden memnûn ve bir dereceye kadar telâfi zâyi'âta nâil edilmeleri niyetiyle sekizyüz lira istirhâm olunmuş idi. Şu zamânda bu akçenin i'tâsında müşkilât olduğu takdîrde kendi musâb ve çift ve çubuğu mu'attal olan ahalinin fakîr ve tehi-dest bulunanlarına hiç olmazsa birer çift öküz ve bazı edevât-ı zer'îye mübâyâ'a ederek etmelerini çıkarmak için dörtyüz liranın ihsâb buyurulmasını istirhâm ile umûmen i'lân-ı afv müsâ'adesine Zeytûn'da muntazır olduğumu arz ederim.

Sa'id 15 Teşrîn-i evvel sene [1]295 an-Zeytûn.

İşbu telgrafi gönderdikden sonra Zeytûn'da havâlar gâyet soğuk olmağa başladığından kış basdırup da Zeytûn'da kapanmamak için afv-ı umûmî emrini Zeytûn'da beklemeye vakit müsâ'id olmadığı cihetle 17 Teşrîn-i evvel Sene [1]295 çehârşenbe günü Zeytûn'dan hareketle Mar'aş'a muvâsalet etdim. Ve zikr olunan emri Mar'aş'da beklemekte bulundum .7 Teşrîn-i sâni Sene [1]295 günü afv-ı umûmî hakkında olan telgrafnâme-i sâmiyi aldım ki sûreti şudur:

5 ve 9 ve 15 Teşrîn-i evvel Sene [12]95 tarihli telgrafnâmelerine cevâbdır. Zeytûn eşkiyâsına ru'esâsıyla beraber bilâ istisnâ afv-ı umûmî i'lânı ve musâ'ib olan ahaliye âlât ve edevât-ı zer'iyye i'tâ eylemek üzere dört yüz liranın i'tâsı husûslarında taraf-ı vâlâlarına me'zûniyet i'tâsına Meclis-i vükelâ karârıyla bi'l-istizân müsâ'ade-i seniyye erzân buyurularak mâliye nezâretine bildirilmekle ana göre icrâ-yı îcâbı tavsiye olunur.

Şu telgrafnâme-i sâmi üzerine Mar'aş hapishânesinde bulunan eşkiyânın tahliye-i sebilleriyle vatanlarına i'âde edildi ve dört yüz liranın musâb olan ahaliye derece-i zâyi'âtları nisbetinde tevzi' olunmak üzere Mar'aş mutasarrıflığına vesâyâ-yı lâzime icrâ olundu. İşte bu sûretle Zeytûn vukû'âtı tesviye olundu. Zeytûnluların on bir mutâlebesinden cümlesi icrâ olundu. Yalnız silâhlarını teslîm etmeyüp Zeytûn'da kışlada hıfz etdirdim.

KAYNAKÇA

- AHMED Cevdet Paşa, *Tezâkir 21-39*, Haz. Cavid Baysun, Ankara 1991.
- AKBIYIK, Yaşar, *Arşiv Belgeleri Işığında Zeytun Ermeni Meselesinin Halli*, Ankara 1990.
- BAĞÇECİ, Yahya, *1895 Zeytun Ermeni İsyancı*, Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri (2008), s. 75.
- ÇAĞLAR, Burhan, *İngiliz Said Paşa ve Günlüğü (Jurnal)*, İstanbul, 2010.
- DANIŞMEND, İ. Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1972, C. IV.
- DANIŞMEND, Nazan, "İlk Meşrutiyet Devrinin En Mühim Vesikası: Eğinli Sait Paşa'nın Hatıratı", *Türklük* 9 (1939): 262-263.
- DİNÇASLAN, Latif, *Zeytun ve Çevresindeki Ermenilerin İsyancıları (1895-1921)*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2006.
- EYİCİL, Ahmet, "1878 Zeytun İsyancı", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)* 10 (1999): 27-58.
- GÜNAY, Nejla, *Maraş'ta Ermeniler ve Zeytun İsyancıları*, İstanbul 2007.
- GÜRÜN, Kamuran, *Ermeni Dosyası*, İstanbul 2006.
- İLTER, Erdal, *Ermeni Mes'ele'sinin Perspektifi ve Zeytun İsyancıları (1780-1880)*, Ankara 1988.
- İNAL, İbnül Emin Mahmut Kemal, *Son Sadrazamlar*, İstanbul 1982, C. II.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, C. IV.
- KAYNAR, Reşat, "Eğinli Said Paşa'nın Hatıratında, Mithat Paşa'nın Sadarettten Azli ve Memlekettten Çıkarılması İle İlgili Açıklamalar", *Uluslararası Mithat Paşa Semineri Bildiriler ve Tartışmalar*, Edirne 8-10 Mayıs 1984, s. 351-357.
- KUNTAY, M. Cemal, *Namık Kemal Devrinin Olayları ve İnsanları Arasında*, İstanbul 1956, C.I-II.

Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir'ât-ı Hakikat*, Çev. İsmet Miroğlu, İstanbul 1983.

ÖZALP, Yıldırım, *Ermeni Tarihi, Maraş Yöresindeki Ermeni İsyancıları ve 1915 Olayları*, İstanbul Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996.

PAKALIN, M. Zeki, *Son Sadrazamlar ve Başvekiller*, İstanbul 1940, C. I.

POLAT, İlknur, "Süleyman Paşa'nın Kanun-i Esasi Tasarısı", *Prof. Dr. Şerafettin Turan Armağanı*, Elazığ 1996, s. 241-252.

SEVENGİL, Ahmet Refik, *Türk Tiyatrosu Tarihi, Tanzimat Tiyatrosu*, İstanbul 1961.

ŞİMŞİR, Bilal, *İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri (1856-1880)*, Çev. Şinasi Orel, Ankara 1986.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, "Ali Suâvi ve Çırağan Vak'ası", *Belleten* 29 (1944): 71 118.

WOODS, Sir Henry, *Woods Paşa'nın Türkiye Anıları (Osmanlı Bahriyesinde 40 Yıl)*, Çev. Fahri Çoker, İstanbul 1976.

YETİŞGİN, Mehmet, "Maraş'ta Müslüm ve Gayri-Müslim Nüfus ve 1895 Zeytun (Süleymanlı) İsyanı", *Kahramanmaraş'ta Ermeni Sorunu Sempozyumu*, Kahramanmaraş 2002.

"Memoirs – Marshal M. Said", *Proceedings*, Institution of Mechanical Engineers (Great Britain), Ocak, 1869.

Great Britain Parliament Paper, *Turkey, No. 1 (1880) Correspondence respecting the commission sent by the porte to inquire into the condition of the vilayet of Aleppo*, 1880: (C.2468) Volume LXXX, London (1880).

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi 1293-1877, Der. Hakkı Tarık Us, İstanbul 1954 C. II.

Osmanlı Belgelerinde Ermeni - İngiliz İlişkileri (1845 – 1890), Yay. Haz. Uğurhan Demirbaş vd., Ankara 2004, C. I.

Osmanlı Belgelerinde Ermeni İsyancıları (1878-1895), Yay. Haz. Recep Karacakaya vd. Ankara 2008.

Ottoman Archives Yıldız Collection the Armenian Question, İstanbul 1989, C. III.

Gazete Nüshaları ve Arşiv Kaynakları

The Guardian, 12 Eylül 1876, s. 6.; 13 Şubat 1877, s. 5.; 16 Şubat 1877 s. 5.; 22 Şubat 1877, s.6.; 23 Ocak, 1878, s. 6.; 5 Mayıs 1878, s.6.; 11 Haziran 1878, s.3.

The Times, 14 Ocak 1878, s. 5.; 4 Mayıs 1878, s. 6.

Said Paşa (İngiliz), *Sait Paşa'nın Günlüğü (Jurnal)*, Cilt 1: 1 Eylül 1876 - 20 Şubat 1878, Cilt 2, 22 Eylül 1878 – 13 Eylül 1880, Tıpkıbasım yazma nüsha # 128495 ve 128496, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi: DUİT. 146/64; BOA. Y.PRK. HR. 4/69; BOA. İ.DH. 767/62504; BOA. İ.DH. 756/61700; BOA. İ.DH. 72/62129; BOA. Y.E.E. 6/38; BOA. A.MKT. MHM. 483/64; BOA. HR. SYS. 78/6; BOA. Y.E.E. 79/74; BOA. Y.MTV. 3/115; BOA. Y.PRK. HR. 4/69; BOA. İ.MMS. 64/3019.

نه ایچوکه داغنا خریستانمردنه تخفیه مارو ایبره ده اسلام لاقینه اصل سوال اینز ایسه رضای الیرنی
جو ایله ایت و بریز و بوندنه بنف سوال اینه کلری خریستانلر اسلام قدر تریباری و جینلری اولم بوندنه
بوندنک البتت باله سولمردی اسلامده رهشانه یاردو اغلب احتمال دکلمیر خدمه تحقیقات واقعه کورده
زیتونه و اطراف خرا خریستانه عیبه و شفا و مریض اصل بینه م قابل مشوره کچه خا هر بیه دوله سول
اصول و ادان حکم بیتی عدم الکلیتری ماشیده زیتونه و قرعانی نامه اینده سول ایس میورن بودجه به
و ادینر سینه و بریز اولمیز سکر رکول ایسه بر حال جنایات عظیمه سکرده ایسینه اصله ویردیروم عیبه
زیتونه انباشنه حرکات شفا و ککانه لرینه سبب ایا بیلر حرف دون بیلیم اولدورکه و مفرلرین پرلینجه
بیرون بیرون ایله لر بولمیز میده جیغورده زیتونه ایسی جزانی برسی بیه بانه ایرون حکمت
مکلمه و اسلام حکمت جالغی یا لاندنر ضعیف بیتنه ایتمک اولدورنه سوز لرینه ایسایمه جانر دکلمیر
براه بینه حرکات و حیاض زرفن باشور دول اجنبیه داغنا خریستانه طرفن التزام ایلمر نه و عیبه
انکیز لک ارمیزک تصاحب ایرون اسلام قیض کور منه نشنه اینشده حتی جیب انکیز قرینرکه
منزله سینه زیتونه انباشنه کورده یکی مکتوب اید عیضت ویردییم هر نه ثابت کیم
عجیب ات انا بنت نه تخف مدینه خیف اولسونک بر حالن کوز قوت مقدر حد قوت دکلمیر
فاطربین عیبه المظفر و ده جهمیدله عیب ولایتین ارمیزک حال شفا و نغ بولدی و ارفق اجنبی
شفا تلمرینه نظم حال ایلدی ایله ده برارض ولایت قشانه س شکیو ایتمه دفعه بیه سیز اولدورنه اصل
شبهه ایله من و بودرض برده برد اولدور ایسه ده اگر بز سولفا سد مفرک اوکنی الرضا برون جیم
اولدورده برارض والینه تعبیه و نسی دول اولدور با بزد تکلیف ایله بیه بزد اولدور بیه بیه
کجه ده اولدورن کیم مطلق ارضیه بروا تعبیه ایتمک ایله معیه اولدورن
ای زیتونه کجه فیه سید جراه قراره ارمیزک انکابه انیه کلری شفا و نغ یا نه طرولوب
جیبات کور کلری لایه ایسه و اشقیای مرقومده بولواشنا مظهر عیبه اولدورن مناسب کورده چونکه
مرعه جسی نه سن بر نامه بوند بزم قدمه مجوسینه اول ایا اولدور ایله شیس اشقی اولدور بکل

Said Paşa'nın Jurnal'inden bir klişe

ERMENİ KÜLTÜRÜ VE ERMENİ PROPAGANDASI

(ARMENIAN CULTURE AND ARMENIAN PROPAGANDA)

Hazel ÇAĞAN

Uzman

AVİM, Avrasya İncelemeleri Merkezi
hcagan@avim.org.tr

Öz: *Bu çalışmada, 1915 olaylarının yüzüncü yılı yaklaşırken, Ermeni Diasporası'nın ve Batılı devletlerin Ermeni iddialarını güçlendirmek ve bu iddiaları meşru kılmak için yürüttükleri propaganda çalışmalarının incelemesine yer verilmiştir. 24 Nisan'larda yapılan açıklamalar, Ermeni propagandası yapmak amacıyla düzenlenen toplantılar, yazılan romanlar, çekilen filmler ve düzenlenen festivaller ele alınarak Ermeni Diasporasının Türkiye Cumhuriyeti'nden bulunduğu talepler üzerine genel bir değerlendirme yapılmıştır.*

Anahtar Kelimeler: *Türkiye Cumhuriyeti, Ermeni Diasporası, Propaganda, 1915 Olayları, Ermeni Kültürü*

Abstract: *This study presents the propaganda activities of Armenian Diaspora and the Western countries in order to strengthen and legalize the Armenian allegations while the centennial of 1915 events is nearing. A general evaluation on April 24th speeches, meetings on Armenian propaganda activities, novels, movies and festivals will be made considering the demands of Armenian Diaspora from Republic of Turkey.*

Keywords: *Republic of Turkey, Armenian Diaspora, Propaganda, 1915 Events, Armenian Culture*

Ermeni soykırımı iddiaları, 1915 olaylarının yüzüncü yılı yaklaşırken son yıllarda farklı bir boyut kazanmıştır. Her zaman alışık olduğumuz Ermeni soykırımının tanınmasına yönelik çıkarılan parlamento kararlarının yanı sıra, Ermeni iddialarını konu alan roman, film, oyun ve lobi faaliyetleri son yıllarda hız kazanmıştır. Bugün, Ermenistan ve Ermeniler dünyaca ünlü mağdurlardır. Hâlbuki Ermeniler, sanat yönü son derece gelişmiş, yazmaya ve okumaya önem veren bir millettir. Kendi kültürel derinliklerini ve üretkenliklerini Ermeni iddiaları döngüsünde unutmuşlar ve dünyayı da bu özelliklerinin bilinmesinden mahrum bırakmışlardır.

Ermeni basınının geçmişi, Ermeni literatürüne kazandırılan Batı eserleri, Ermeni mizahı Osmanlı İmparatorluğu içinde yeşermiştir ve hatta Ermeniler, Osmanlı yetkilileri tarafından teşvik edilmişlerdir. Buna karşın, yaşanan talihsizlikler Osmanlı'dan gitmelerine neden olmuştur. Bugün, Ermeni mizahı yerine her fırsatta acı çektiğini dile getiren bir millet görüyoruz. Aslında burada özür dilemek durumunda olan tek bir millet vardır, o da Ermenilerdir. Geçmişteki acıların kullanılarak bugünün siyasi konjonktüründe yer edinme çabası kendi geçmişlerine yaptıkları saygısızlıktır. Unutulmamalıdır ki, 1915 Ermeniler için olduğu kadar Türkler için de acılarla, zorluklarla geçen bir dönemdir. Savaş zamanı yaşananlar hiç kimse için kolay atlatılmamıştır. Türk tarafının 1915 ile ilgili olarak sessiz kalışı her ne kadar kayıtsızlık olarak nitelendirilse de, kasıtlı olarak yaşatılmamış bir geçmişten dolayı suçluluk hissederek savunmaya geçilmesi gereksiz bir panik ürünü olacaktır. Fakat ihtiyaç duyulan başka bir gerçek de, Türk-Ermeni halklarının, sanatçıların ve akademisyenlerinin bir araya gelerek iki tarafı da memnun bırakabilecek projelere girişilmesidir.

Osmanlı Devleti'nde Ermeni Basını

1930'lu yıllarda, Avrupa ile sürekli temas halinde olunması nedeniyle, matbaa, gazetecilik, okul, edebiyat İzmir'de İstanbul'dakinden daha hızlı gelişmiştir. Bu kadar erken başlamış olan gazetecilik ve habercilik kültürü zaman içinde görsel öğelerle harmanlanarak daha da etkin hale getirilmiştir. Ermeni toplumunun matbaacılıktaki gelişiminin ardında Osmanlı İmparatorluğu'nun Tanzimat'la tanıdığı özgürlüğün sağladığı imkân bulunmaktadır.¹ Bu gelişmelerin yanı sıra, ayrıca dil eğitimine önem vermesi amaçlanan okullar yaptırılmıştır. Ermenice, İtalyanca, Rumca ve Türkçe öğretilmiştir.² 1922 yılına kadar otuz kadar Ermenice süreli yayın çıkarılmıştır.

1 Anahide Ter Minassian, *Ermeni Kültürü ve Modernleşme – Şehir, Oyun, Mizah, Aile, Dil*, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 25.

2 Ter Minassian, s. 26

La Fontaine, Viktor Hugo, Lamartine, Alexandre Dumas, Éugene Sue, Jules Verne, Moliere, Musset, Racine vb. yazarların eserleri Ermeni Literatürüne kazandırılarak Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeni toplumu ile buluşur.³ İlk Türkçe gazete, *Takvim-i Vakai*'den yaklaşık yirmi sene sonra *Arpi Araradyan* (Ararat Güneşi) 1853 yılında ilk baskısını yapmıştır. Osmanlı İmparatorluğu içinde özgür bir şekilde gazetelerini, süreli yayınlarını basabilmek için İzmir'e gelen Ermeniler 1912 senesinde İzmir'de Ermeni matbaasının 400. yılını, Ermeni alfabesinin ise 1500. yılını törenlerle anmışlardır.⁴ 1908 yılında Ermenice süreli yayın Gavroş'ta hiciv çizimlerine rastlamak mümkündür. Ermeni gazeteciliğinin ve süreli yayınların gelişmekte olduğu bir dönemde, toplumsal olayları inceleyen ve analiz eden çizerler de varlık göstermeye başlamışlardır.

Hiciv basınının ilerlemesi otoriter bir siyasi rejimden kurtulma ve eleştirel düşüncelerin önünü açan bir toplumun demokratik yönden gelişme dönemlerine girildiği zamana denk gelmektedir.⁵ Gazetecilik, mizah, karikatür, habercilik ve hiciv demokratikleşme derecesine dair fikir verir.

1880-1914 yılları arasında Fransa'da 250'den fazla hiciv gazetesi yayımlanmıştır.⁶ İstanbul'da yayımlanan Ermeni gazeteleri, hiciv sayesinde Ermeni toplumundaki dini, siyasi, ahlaki eksiklikleri ortaya koymuştur. Birinci aşama⁷, (1852-1876) Tanzimat Dönemi'ne denk gelir. Ermeni hiciv edebiyatı basını ve tiyatrosu doğmuştur. Hiciv basını, tiyatrodan beslenmektedir. İkinci aşama⁸ ise (1908) Jöntürk İhtilali'nin yaşandığı dönemdir. 1914 Ermeni Hiciv basınının parlak günleri 1878'de askıya alınan 1876 Anayasası'nın tekrar yürürlüğe girmesi, özgürlük, eşitlik, adalet ilkelerinin ilanı, sansürün kaldırılması, Osmanlı basınının gelişmesi için uygun koşullar yaratmıştır.⁹ İstanbul'da yayımlanmış 18 adet Ermenice mizah gazetesi saptanabilmiştir. 1908-1914: Ermenice 239 yeni süreli yayın olduğu tespit edilmiştir. Enver-Talat-Cemal Paşalar, Bab-ı Ali Baskını'ndan sonra özgürlüklere son vermiştir. Gazeteler bir süreliğine kapatılıp yasaklanmıştır.¹⁰ Üçüncü aşamada¹¹ ise 1. Dünya savaşı sonrasında kaybolan Ermeni hiciv basını itilaf devletlerinin zaferinden sonra yeniden doğuş yaşamıştır (1918-1923).

3 Ter Minassian, s. 29.

4 Ter Minassian, s. 30.

5 Ter Minassian, s. 67.

6 Ter Minassian, s. 67.

7 Ter Minassian, s. 68.

8 Ter Minassian, s. 69.

9 Ter Minassian, s. 69.

10 Ter Minassian, s. 70.

11 Ter Minassian, s. 70.

Ermeni kültürü her ne kadar zengin derin ve değerli düşünürler, sanatçılar, yazarlar yetiştirmiş, Ermeni hiciv gazeteleri zamanında çıkarılmışsa da, Ermenistan ve Ermeni Diasporası, son dönemde dünya çapında kültürel gelişmelerden ziyade 1915 olayları ile gündeme gelmektedir. 1915 olaylarının diri kalması için sarf ettikleri çabalar dünyaca izlenmektedir. Bu çabalar içinde uğradıklarını öne sürdükleri soykırımın propagandası şeklindedir. Bu konuda çok daha fazla çalışma yürütmektedirler. Ermeni kültürünün, edebiyatının son dönemde soykırım iddialarından bağımsız olarak çıkış yapamamasının sebebi Sovyet Ermenistanı'nın Diaspora edebiyatına getirdiği kısıtlamalardır.¹² Ermenilerin soykırım iddiaları temel alınarak hazırlanmış filmler, kitaplar, oyunlar ve çalışmalar Ermeni tarafını da tatmin etmemiş olacak ki, kendileri de edebiyatta bir kıvılcım yaşanıp yaşanmayacağını sorgulamaktadırlar.

Ermeni kültürü her ne kadar zengin derin ve değerli düşünürler, sanatçılar, yazarlar yetiştirmiş, Ermeni hiciv gazeteleri zamanında çıkarılmışsa da, Ermenistan ve Ermeni Diasporası, son dönemde dünya çapında kültürel gelişmelerden ziyade 1915 olayları ile gündeme gelmektedir.

Ermenistan'ın Tutumu

Ermenistan Başkanı Serj Sarkisyan, Türkiye'nin soykırım iddialarını tanımasının Ermenistan'ın en önemli dış politika gündem maddesi olduğunu her fırsatta vurgulamaktadır. Türkiye'nin soykırımı tanımayıp özür dilememesi durumunda Ermeni halkının, Türkiye'nin her hareketine karşılık olarak soykırımı dikkate alacağını belirtmektedir. Soykırım iddialarını kabul etmenin Türkiye'nin asli görevlerinden biri olduğunu öne süren Sarkisyan, Türk halkı

içinde de bir kesimin soykırım iddialarını ciddiye aldıklarını söylemektedir. Sarkisyan, Ermeni soykırım iddialarının Batılı devletler için de önemli olduğunu vurgulayarak, Türkiye'nin soykırımı tanımadığı sürece Avrupa Birliği'ne dâhil olma istediğinin gerçekleşmeyeceğini de belirtmiştir.¹³

Sarkisyan, Ermenistan'ın her ne kadar normalleşme sürecinde ilk adım atan taraf olduğunu öne sürse de, Ermeni soykırımı iddialarının konu edildiği kitapların ve filmlerin tazminat, toprak talebi ve malların iadesi mesajı içermesi çelişkili bir durum yaratmaktadır. Sarkisyan, Türkiye'nin soykırım iddialarını kabul etmediği sürece ilerleyemeyeceğini ve Ermenistan'ın Türkiye ile ilişkileriyle alakalı olarak olumlu bir girişimde bulunulmayacağını ifade etmiştir.

12 A. George Bournoutian, *Ermeni Tarihi – Ermeni Halkının Tarihine Kısa Bir Bakış*, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2011, ss. 320-321.

13 Ömer Engin Lütem, "Olaylar ve Yorumlar", *Ermeni Araştırmaları*, Terazi Yayıncılık, Ankara, 2013, sayı: 44, s. 9.

Sarkisyan bu söylemlerini her fırsatta dile getirmektedir. Bunun bir örneği de 5 Temmuz 2013 tarihinde Erivan’da katıldığı “İkinci Tüm Ermeni hukukçular Forumu”nda da görülmektedir. Düzenlenen forumda sözde “Ermeni soykırımı kurbanlarının mirasçılarına maddi tazminat ödenmesi, kilise binalarının ve arazilerinin Ermeni Kilisesi’ne iade edilmesi ve kaybettiği topraklarının Ermenistan Cumhuriyeti’ne geri verilmesi gerektiği” ifade edilmiştir.¹⁴

24 Nisan

1915 olaylarının yüzüncü yılının yaklaşmakta olduğu her fırsatta dile getirilerek yürütülen propaganda çalışmalarından bağımsız olarak, özellikle 24 Nisan 1965 tarihinden itibaren hummalı çalışmalarla anma etkinlikleri düzenlenmektedir.¹⁵

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı’nın konuşması öncesi her ne kadar Ermeni lobisi “soykırım” sözcüğünün duyulması için çaba sarf ettiyse de Amerika Birleşik Devletleri’nin dış politikası Ermeni Diasporası’nın isteklerinden veya ısrarlarından ibaret değildir. Yine de, “Soykırım” sözü kullanılmıyor olsa da aynı anlamı içinde barındıran “Meds Yeghern” sözü kastedilmek isteneni fazlasıyla karşılamaktadır. Bu yüzden, her sene Amerika Birleşik Devletleri Başkanı’nın 24 Nisan’da yaptığı konuşmaları ne Ermeni tarafı ne de Türk tarafı olumlu karşılamıştır. Hatta ABD Başkanı’nın konuşması¹⁶ Ermeni Diasporası tarafından o kadar olumsuz karşılanır ki, ABD Başkanı’nın Ermeni soykırımını önce kabul edip, sonra da “gerçeği inkâr eden” açıklamalar yaparak Türkiye’nin yanında olduğu ileri sürülmüştür. Türk tarafı ise katliam yapıldığını inkâr etmediklerini, ancak BM Soykırım Sözleşmesi’nde tanımlanan soykırım tanımı ile örtüşmediğini ifade etmiştir.¹⁷ Bunların yanı sıra Türkiye’nin Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleştirilmesi için attığı olumlu adımlar da her fırsatta dile getirilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı’nın yaptığı açıklamada, 24 Nisan 2013 tarihli açıklamasında Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Barack Obama’nın Ermeni iddialarına paralel bir şekilde “Ermeni görüşlerini yansıtan tek yanlı bir yaklaşım” sergilediğinden bahsedilmiştir. Söz konusu konuşmanın, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı tarafından esfle karşılanmıştır.¹⁸

14 Ömer Engin Lütem, “Ermeni Hukukçular Forumu ve Türkiye”, 08.07.2013, [Erişim Tarihi: 11.07.2013] <http://www.avim.org.tr/degerlendirmetekli.php?makaleid=5873>.

15 Erol Göka; Murat Beyazyüz, “Türk-Ermeni Sorununun Psikolojik Boyutu”. *Ermeni Araştırmaları*, Terazi Yayıncılık, Ankara, sayı:44, 2013, s. 154.

16 Ömer Engin Lütem, “Olaylar ve Yorumlar”, *Ermeni Araştırmaları*, Terazi Yayıncılık, Ankara, 2013, sayı: 44, s. 40.

17 Lütem, s. 41.

18 Lütem, s. 41.

Fransa da, 1915'in çeşitli anma etkinlikleriyle anıldığı bir başka ülkedir. Fransa'da yaşayan Ermenilerin ve Ermeni Diasporasının büyük önem vererek hazırladıkları etkinlikler, 2015 yaklaşırken daha fazla ses getirmektedir. Fakat Ermeni meselesi konusunda Fransa Cumhurbaşkanı Hollande'ın Ermenilere göre "özensiz tutumu" Ermeniler için hayal kırıklığı olmuştur.¹⁹ Yine de Türk tarihini karalamak için açıklamalarda bulunan siyasetçiler olduğunu belirtmek gerekir ki, "Ermeni soykırımı" iddialarını savunan Valerie Boyer bu konudaki argümanları ve teklifleri ile öne çıkan Fransız siyasetçilerden biridir.

Ermenistan'daki anma etkinlikleri ise Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa'daki etkinliklere göre daha yoğun gerçekleştirilir. Ermenistan'da, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın, Başbakanı'nın fotoğraflarının ve Türk bayrağının yakıldığı anma etkinlikleri düzenlenmektedir. En acı tarafı da, bir ülkenin neden kendini mağdur göstermeyi tercih edip de kendini asıl ifade edebildiği alanlardaki özelliklerini arka plana atmasıdır. Ermenistan derin bir kültürü ve değerli sanatçıları bünyesinde barındıran bir ülkedir. Bu inkâr edilemez bir gerçektir ki Osmanlı İmparatorluğu'na kazandırdığı mimari eserler ve Anadolu kültürüne yaptıkları katkı dünyaca bilinir. Ermenistan kendisini bir sonuca ulaştırmayacak ve milli hafızasıyla halkının beynini düşmanca düşüncelerle karartarak sadece Türkiye'ye zarar vermez, kendi de büyük bir darbe alır. Kendi de darbe alır, çünkü yerinde saymak da bir noktadan sonra geriye gitmekten farksızdır. Ermenistan'ın bu tür propaganda amaçlı insanlık dışı gösterilere, medeniyet, saygı ve hoşgörünün hüküm sürmesi gereken bir çağda göz yumması, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin geleceği göz önünde bulundurulduğunda kaygı ile gözlemlenmektedir.²⁰

Ermeni Propagandaları

Son yıllarda, 1915 olaylarını ya da mağdurlarını konu alan filmlere, dergilere, programlara, festivallere ve kitaplara sıklıkla rastlamak mümkündür. Bu çalışmaların 1915 olaylarının 100. Yılı yaklaşırken daha da hız kazandıran Ermeni Diasporasının Türkiye-Ermenistan ilişkileri bakımından olumlu etkide bulunmayacağı söylenebilir. Günümüzün teknolojileri ve küreselleşme, komşularla ikili ilişkilerde daha yapıcı bir politika izlemeyi gerektiriyorsa da, pratikte bunun örneklerine nadiren rastlanmaktadır.

Ermenistan'ın ve Ermeni Diasporası'nın sadece Türkiye'nin sözde soykırımı kabul etmesine yönelik propagandaları yoktur. Aynı zamanda Azerilere karşı yürüttükleri faaliyetlerden de söz etmek mümkündür. Bunlardan sadece biri 2000 yılında çekilmiş olan "Dark Forest in the Mountain" belgeselidir.

19 Lütem, s. 42.

20 Lütem, s. 44.

Belgesel, ARC Film (Armenian Center of Hollywood) yapım şirketi tarafından, Roger Kupelian yönetmenliğinde çekilmiştir. Bu çalışma Dağlık Karabağ'ın Ermenilere ait olduğunu fakat bölgenin Ermenilerden nasıl boşaltıldığı üzerine çekilmiş bir propaganda faaliyetidir. Benzer bir belgesel çalışması da 1988 yılında Don Askarian'ın yönetmenliğinde "Nagorny-Karabakh" (Dağlık Karabağ) adı ile seyirci ile buluşmuştur. Yine, amacın Dağlık Karabağ'da olanların Batılılar tarafından duyulmasını ve anlaşılmasını sağlamak olduğu vurgulanmıştır.²¹

Ermeni propagandalarının bir ürünü olarak, 2001 yılında Atom Egoyan'ın yönetmenliğini yaptığı Ararat, Ermeni suçlamalarını güçlendirmek için çekilmiştir. Film diğer Ermeni propagandası çalışmaları gibi Türkiye'yi eleştiren bir üslupla çekilmiştir. Ermeni propagandasına hizmet eden tipik bir film olmasının yanı sıra filmde ırkçılık barındıran ifadeler kullanılmıştır. Ararat, elli milyon dolar bütçe ile çekilmiştir ve bu rakam Ermeni propagandasının nasıl ciddiye alınarak yürütüldüğüne dair fikir vermektedir.²²

Hâlihazırda Ermeni propagandası yapmakta olan yayın organları da şu şekildedir: Asbarez, Armenian Reporter, Armenian Forum, Groong. Türk medyası, Türk basını Ermeni propagandasına dair çok az çalışma, film olduğuna inanıyor olsa da söz konusu suçlamalar, belgeseller, TV programları ve filmler tahmin edildiğinden daha fazladır ve Batılı ülkelerde gösterilmeye her geçen gün devam ediliyor. Bilhassa 1915 olaylarının 100. Yılına yaklaştıkça çalışmalarına ve propagandalarına çok daha fazla ivme kazandırdıklarını görmemiz mümkündür. Bunun 2001 yılında çekilmiş olan Ararat dışında da örnekleri mevcuttur.²³

1915 olaylarının yüzüncü yılına iki kala Ermeni iddialarının iyice hız kazandığı dikkatlerden kaçmamalıdır. Ermeni toplumu sanatı ve kültürü ile son derece güçlü bir geçmişe sahiptir. Ermeni kültürü aynı zamanda Anadolu halklarının kültürüyle harmanlandığı için de güçlü bir derinliğe sahiptir. Fakat bu zengin kültürel yaratıcılık 1915 olaylarının gölgesinde köreltilmeye çalışılmaktadır. 1915 olaylarında yaşanmış acılar olduğu göz ardı edilemez ama yaşanan acıların tek taraflı olduğunu söylemek de doğru olmaz. Yüzüncü yıla yaklaşırken Ermeni kültürüne bakıldığı zaman eserlerin aynı minvalde Batı ile bulunduğu gözlemlenmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde yetişmiş Ermeni vatandaşlarının da 1915 olaylarını anmaya yönelik eserler verdiği görülmektedir. 2012 yılında Amerika'da Chris Bojhalian tarafından "The Sandcastle Girls" adında bir roman yazılmıştır. Bu roman, Ermeni

21 "The Philadelphia Festival Of World Cinema - The Films Of Don Askarian" [Erişim Tarihi: 09.07.2013]
http://www.don-askarian.com/articles/philadelphia_fest.html

22 Laçiner, Sedat ve Şenol Kantarcı, *Art and Armenian Propaganda – Ararat as a Case Study*, ASAM, ANKARA, 2002, s. 9.

23 Laçiner & Kantarcı, s. 9.

propagandası yolunda Ermeni Diasporası tarafından atılmış ciddi bir adımdır. Bu kitap yazılmakla kalmamış, ayrıca Amerika’da dünyaca bilinen TV şovları olan Oprah Winfrey tarafından da konuk alınarak Ermeni propagandasına destek sağlanmasına katkı yapılmıştır. Hatta 1915 olayları unutulmasın, her zaman hatırlansın diye yazıldığı da açık bir şekilde ifade edilmektedir. Başka bir noktadan bakıldığı zaman bu çalışmaların Ermeni Diasporası’nın ısmarlaması üzerine yazıldığından da bahsetmek yanlış olmaz. Bu eserlerden biri “The Sandcastle Girls”, Chris Bojhalian tarafından kaleme alınmıştır. Bu roman *The New York Times* tarafından en çok satan kitaplar arasında gösterilmiştir.²⁴ Ele alınan çalışma adı üzerinde romandır. İçinde gerçeklerle

Ermeni propagandasının esin kaynağı Türk ve Türkiye karşıtı dinmek bilmez bir öfkeden kaynaklanmaktadır. Ermeni Diasporası Türklüğe karşı nefretten beslenerek, dünya kamuoyuna 1915 olaylarını abartarak sunmaktadır. Ermeni propagandasında önemli insanlar ve organizasyonlar da yer almaktadırlar.

bağdaşmayan öğelere yer verilmezse türünün bir örneğini teşkil etmez. Eserler tür açısından değerlendirildiği zaman kıymetli olabilir belki ama içinde gerçek gibi sunulan ama gerçeklikle ilgisi olmayan öğeler barındıran bir eserin tarihi anlatmak ya da anlamak için tercih edilmesi doğru değildir. 1915 olaylarını inceleyen, tüm arşivler açılarak yürütülen tarihsel çalışmaların bu konuda daha aydınlatıcı bilgi verdiğiinden bahsedilmesi gerekir. Yürütülen bu propaganda çalışmalarını acılarını unutmamak için yapılmaktan ziyade, Ermeni Diasporası’nın taleplerini her fırsatta dile getirmektedir. Bojhalian’ın romanında da bu talepler romandaki karakterler aracılığı ile ifade edilmektedir.

Ermeni propagandasının esin kaynağı Türk ve Türkiye karşıtı dinmek bilmez bir öfkeden kaynaklanmaktadır. Ermeni Diasporası Türklüğe karşı nefretten beslenerek, dünya kamuoyuna 1915 olaylarını abartarak sunmaktadır. Ermeni propagandasında önemli insanlar ve organizasyonlar da yer almaktadırlar.

1979 yılında J. Michael Hagopian tarafından kurulan Ermeni Film Kuruluşu (Armenian Film Foundation), anti-Türk tutumu ile bilinmektedir. Bu kuruluşu en büyük katkıyı Kaliforniya eyaletinin güneyi destek vermektedir.²⁵

Ermeni Film Arşivi de Ermeni iddialarına destek veren bir diğer kuruluştur. İngiltere, Japonya, Avustralya, Brezilya ve İsrail bu kuruluşla iletişim halindedir. Ermeni iddialarına itibar eden bu ülkeler, Ermeni propagandalarına hizmet eden filmlerin öncelikli olarak gönderildiği ülkelerdir. Ermeni Film

24 ??????????

25 Laçiner & Kantarcı, s.17.

Kuruluşu aynı zamanda Ermeni Film Festivali Bienali de düzenlemektedir. Ayrıca Los Angeles'ta International Film ve MGN/Paradise, Inc. şirketleri de yer almaktadır. Ayrıca, MNG/Paradise, Moskova ve Erivan'da da çalışmalarını sürdürmektedir. Arch Film şirketi de, dijital düzenlemesinin kendisine ait olduğu Yüzüklerin Efendisi (Lord of the Rings) üçlemesinin ardından Ermeni propagandasına hizmet vererek "Dark Forest of the Mountains" adlı bir belgeselin çekimini de üstlenmiştir. "Lord of the Rings" gibi büyük bir prodüksiyonun dijital yapımını üstlenen bir şirketin cüzi bir parayla belgesel çekebileceğini düşünmek gerçek dışıdır.²⁶

Bars Media da bir diğer Ermeni propagandası faaliyetine katkıda bulunan yapım şirkettir. Bilhassa Ermenistan-Azerbaycan arasındaki etnik çatışmaları konu alan çalışmaların yer verildiği bir şirkettir. Bu şirket çalışmalarını Birleşmiş Milletler ve Birleşmiş Milletler Kurumları ile işbirliği halinde sürdürmektedir. Böyle medya sektöründe hizmet veren pek çok kuruluş adı görmek mümkündür. Bu kuruluşlar genellikle Ermenice yayınların adını duyurmasına olanak verirler.

Ermeni Diasporası'nın Türkiye politikalarını destekleyen festivallerden bazıları; Toronto Film Festivali (Kanada), Cannes Film Festivali (Fransa), NY Film Festival (ABD), Philadelphia Film Festivali (ABD), Uluslararası Rotterdam Film Festivali (Hollanda), Gothenburg Film Festivali (Danimarka), Kanada Film ve Video Festivali'dir.

Son birkaç ay içinde de sahnelenen oyunların ve düzenlenen festivallerin reklamlarına, hakkında çıkan haberlere rastlamak mümkündür. Hatta 2014-2015 tiyatro sezonu için sponsor arayışlarına başlandığından bahsedilebilir. Geçtiğimiz Mart ayında Amerika Birleşik Devletleri'nin Massachusetts eyaletinin Boston şehrinde sahneye konulan "Women of Ararat" (Ararat'ın Kadınları) isimli oyun, son birkaç ayda yüzüncü yılı unutturmamak için gösterilmiş çabalardan biridir. Oyun hakkında yazılan yazılar ve çıkan haberler oyunun zaman zaman güldürdüğü, zaman zaman ağlattığı yönündedir.²⁷ Daha çok ağlattığından bahseden haberlere yer verilmesi 1915 olaylarının tanınması için izlenmiş bir propaganda yöntemidir.²⁸

Anadolu'da yaşayan halkların 1915 senesinde Türkler de dâhil olmak üzere yaşadıkları acılar göz ardı edilmemelidir. Fakat bugün büyük lobi faaliyetlerini yürütebilecek kadar güçlü olduğu görülen Ermeni halkı, hem Ermeni gençlerinin hiç görmedikleri, gerçekliğinden emin olmadıkları, kimin ne

26 Laçiner & Kantarcı, s.18.

27 "Women of Ararat' A New Play is in the Works in Boston" 06.07.2013 [Erişim Tarihi: 08.07.2013]
<http://www.reporter.am/go/article/2013-07-06—women-of-ararat—a-new-play-is-in-the-works-in-boston>.

28 "AIWA to Present Reading from New Play, 'Women of Ararat'", 14.03.2013, [Erişim Tarihi: 08.07.2013]
<http://www.armenianweekly.com/2013/03/1Fsan4/aiwa-to-present-reading-from-new-play-women-of-ararat/>.

yaşadığını bilmedikleri olayların psikolojisi ile hayatlarında Türkiye'yi ve hatta bir Türk'ü görmemiş olan ikinci neslin Türk gençliğine düşmanca duygular beslemesine sebep olmakta, aynı zamanda Ermeni kültürünün sadece bu olaylardan ibaret olduğu mesajını vermektedir.²⁹ Halbuki Ermeni kültürü çok zengindir ve derindir. 1915 olaylarına saplanıp kalındığı zaman sahip oldukları derinliği ve zenginliği göz ardı ederek saklamaktadırlar.

Geçtiğimiz Temmuz ayında onuncusu düzenlenen Altın Kayısı Film Festivali de 1915 olaylarının propagandasının yapıldığı bir etkinlik olmuştur. Altın Kayısı Film Festivali, 2013 yılında "Kültürler ve Uygarlıklar Kavşağı" teması ile Erivan'da düzenlenmiştir. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğunu 90 ülkeden 200'ü aşkın filmin gösterildiği festivale, 1915 olayları ile ilgili sergilediği tutumla zaman zaman gündeme gelen Fransa'da yaşayan dünyaca ünlü şarkıcı Charles Aznavour³⁰ ve 2002 yapımı Ararat filminin yönetmeni Atom Egoyan³¹ da katılmıştır.

Ermenistan Başkanı Serj Sarkisyan, 2008'de Altın Kayısı Film Festivali'nin Ermenistan'ı temsil edecek bir marka olması için çalışacaklarını ve Ermenistan'ı turizmin, ekonominin ve eğitimin merkezi haline getirmek için girişimlerde bulunacaklarını söylemişlerse de bir milli markaya dönüştürülmek istenen kayısının bugün Ermenistan'da üretim sıkıntısı ile karşı karşıya kaldığı bilinmektedir. Sarkisyan'ın 2008 yılında festival ile ilgili atılım fikirlerinin yanı sıra, Ermenistan-Türkiye ilişkilerinin normalleştirilmesine de çalışacağı söylediğini de belirtmek gerekir.³² Her ne kadar bu şekilde ifade edilmiş olsa da, Sarkisyan'ın gerçek düşüncelerinin ne yönde olduğu bilinmektedir ve her ne kadar Altın Kayısı Film Festivali'nde Türkiye'nin de yeri olsa, verilmek istenen mesajlar ve edilen talepler aşikârdır.

Türkiye'den de yönetmenlerin katıldığı Altın Portakal Film Festivali'nde Türkiye iki ödül almıştır. İlki özel jüri ödülü alan, yönetmen koltuğunda Yeşim Ustaoglu'nun oturduğu film Araf, ikincisi ise 2007 yılında silahlı saldırı sonucu yazarı olduğu AGOS gazetesi önünde yaşamını yitiren Ermeni gazeteci Hrant Dink'in yeğeni Lusin Dink'in yönetmenliğini yaptığı "Saroyan'ın Ülkesi"dir. Fransa-Ermenistan-Türkiye ortak yapımı olan "Saroyan'ın Ülkesi", Uluslararası Gümüş Kayısı ödülüne layık görülmüştür.³³ Film, Oscar ve Pulitzer ödülleri olan Ermeni asıllı Amerikalı yazar William Saroyan'ın 19164

29 Erol Göka; Murat Beyazyüz, "Türk-Ermeni Sorununun Psikolojik Boyutu". *Ermeni Araştırmaları*, Terazi Yayıncılık, Ankara, sayı:44, 2013, s. 155.

30 "Star to be placed in honor of Aznavour at start of Golden Apricot Festival" 05.07.2013, [Erişim Tarihi: 12.07.2013] <http://www.aysor.am/en/news/2013/07/05/harutyun-khachatryan-golden-apr/>.

31 "Genocide 100 Anniv. Films Screened at Golden Apricot Fest" 09.07.2013, [Erişim Tarihi: 12.07.2013] <http://www.panarmenian.net/eng/news/164928/>.

32 Naira Hayrumyan, "Golden Apricot and Death of National Brand", 09.07.2013, [Erişim Tarihi: 12.07.2013] <http://www.lragir.am/index/eng/0/right/66192/30401>.

33 "Saroyan'ın Ülkesi" Lacorno'da", 21.07.2013, [Erişim Tarihi: 02.08.2013] <http://gundem.milliyet.com.tr/-saroyan-ulkеси-locarno-da/gundem/detay/1739483/default.htm>.

yılında Anadolu'ya yaptığı yolculuğu konu edilmektedir.³⁴ Doğduğundan beri ait olduğu toprakları görememiş bir adamın belgeselidir. “Saroyan’ın Ülkesi”nin ödül alması Erivan’da gerçekleştirilen bir festivalde şaşırtıcı bir sonuç değildir. Verilmek istenen mesaj açıktır. Saroyan’ın ailesi de 1915 olaylarının bir parçasıdır ve yüzüncü yıl yaklaşırken böyle bir projenin ödül kazanması tesadüf değildir.

Sonuç

Ermenistan lobisi yıllardır 1915 olaylarını dünyaya çeşitli yollarla anlatırke, Türk tarafı sessiz kalmayı tercih etmektedir. Her ne kadar Ermeni iddialarına karşı tezler üretilerek akademik çalışmalar yapıлып, toplantılar düzenlense de, bu faaliyetler yeterli bulunmamaktadır. Üstelik Ermeni lobisi sadece Türkler konusunda çalışma yürütmemektedir. Azerilere karşı Dağlık-Karabağ’ı konu alan çalışmalar da yapmaktadırlar. Anlaşıldığı üzere Ermenistan ve Ermeni Diasporası Ermeni mağduriyeti konusunda başta Batılı devletler olmak üzere, dünyayı ikna etmek için hiçbir yatırımdan kaçınmamışlardır. Hem Türkiye’nin hem de Azerbaycan’ın kendilerini Ermeni iddiaları konusunda ifade edebilecek yetkinliğe ulaşmaları konusunda ciddi atılımlarda bulunmaları gerekmektedir.

Ermenistan’dan ve Ermeni Diasporası’ndan özür dilemek konusunda bir nokta dikkatten kaçmamalıdır. Özür dilemenin manevi huzur dışında hiçbir getirisi bulunmamaktadır. Ermeni Diasporası’nın dilenmesini bekledikleri özürle yetinmeyecekleri açıktır ve daha farklı beklentileri olduğunu her fırsatta dile getirmektedirler. 1915 olaylarını öne sürerek, özür dilenmesi sonrasındaki aşamada Ermeni mallarının iadesi, tazminat ödenmesi başlıca beklentileri arasındadır. Fakat beklentilerin bir sonu yoktur çünkü toprak taleplerine sanat dünyasına kazandırdıkları eserlerde de mutlaka yer verilmektedir. 1915 olaylarının günümüze taşıdığı sorunları uluslararası alanda meşru kılmak için verilen çabaların yanında, “Ermenistan’a 1915 olaylarında neden destek vermeliyiz?” diye soranların tarihsel verileri araştırmaktansa 1915 üzerine çekilen filmleri, yazılan romanları ve sahnelenen oyunları takip etmeye yönlendirilmesi son yıllarda, 1915 olaylarının yüzüncü yılına yaklaşırken çeşitli propaganda yöntemleriyle oldukça hız kazanmıştır. Türkiye’den her fırsatta toprak ve tazminat talebinde bulunan Ermenistan’ın, Türkiye’ye bir festivalde ödül verildiği için Türkiye ile Ermenistan’ın siyasi ilişkilerinin normalleştirilmeye çalışıldığını düşünmek mümkün değildir.

34 “‘Saroyan’ın Ülkesi’ne Zor Yolculuk”, 22.03.2013, [Erişim Tarihi: 05.08.2013]
<http://www.agos.com.tr/haber.php?seo=saroyan-ulkesine-zor-yolculuk&haberid=4739>.

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler

Bournoutian, A. George. *Ermeni Tarihi – Ermeni Halkının Tarihine Kısa Bir Bakış*, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Göka, Erol; Beyazyüz, Murat. “Türk-Ermeni Sorununun Psikolojik Boyutu”. *Ermeni Araştırmaları*, Terazi Yayıncılık, Ankara, sayı:44, 2013.

Laçiner, Sedat; Kantarcı, Şenol. *Art and Armenian Propaganda – Ararat as a Case Study*, ASAM, ANKARA, 2002.

Lütem, Ömer Engin. “Olaylar ve Yorumlar”, *Ermeni Araştırmaları*, Terazi Yayıncılık, Ankara, 2013, sayı: 44.

Ter Minassian, Anahide. *Ermeni Kültürü ve Modernleşme – Şehir, Oyun, Mizah, Aile, Dil*, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2006.

İnternet Sayfaları

Lütem, Ömer Engin. “Ermeni Hukukçular Forumu ve Türkiye”, 08.07.2013, [Erişim Tarihi: 11.07.2013] <http://www.avim.org.tr/degerlendir-metekli.php?makaleid=5873>.

“The Philadelphia Festival Of World Cinema - The Films Of Don Askarian” [Erişim Tarihi: 09.07.2013] http://www.don-askarian.com/articles/philadelphia_fest.html

“Women of Ararat’ A New Play is in the Works in Boston” 06.07.2013 [Erişim Tarihi: 08.07.2013] <http://www.reporter.am/go/article/2013-07-06—women-of-ararat—a-new-play-is-in-the-works-in-boston>.

“AIWA to Present Reading from New Play, ‘Women of Ararat’”, 14.03.2013, [Erişim Tarihi: 08.07.2013] <http://www.armenianweekly.com/2013/03/1Fsan4/aiwa-to-present-reading-from-new-play-women-of-ararat/>.

“Star to be placed in honor of Aznavour at start of Golden Apricot Festival” 05.07.2013, [Erişim Tarihi: 12.07.2013] <http://www.aysor.am/en/news/2013/07/05/harutyun-khachatryan-golden-apr/>.

“Genocide 100 Anniv. Films Screened at Golden Apricot Fest” 09.07.2013,
[Erişim Tarihi: 12.07.2013]
<http://www.panarmenian.net/eng/news/164928/>.

Naira Hayrumyan, “Golden Apricot and Death of National Brand”, 09.07.2013,
[Erişim Tarihi: 12.07.2013]
<http://www.lragir.am/index/eng/0/right/66192/30401>.

“Saroyan’ın Ülkesi’ Lacorno’da”, 21.07.2013, [Erişim Tarihi: 02.08.2013]
<http://gundem.milliyet.com.tr/-saroyan-ulkesi-locarno-da/gundem/detay/1739483/default.htm>.

“Saroyan’ın Ülkesi’ne Zor Yolculuk”, 22.03.2013, [Erişim Tarihi: 05.08.2013]
<http://www.agos.com.tr/haber.php?seo=saroyan-ulkesine-zor-yolculuk&haberid=4739>.

KİTAP TAHLİLLERİ

(BOOK REVIEWS)

Pulat TACAR
E. Büyükelçi

“LE TERRORISME ARMENIEN APRES L’AGE D’OR” “ALTIN ÇAĞINDAN SONRA ERMENİ TERÖRİZMİ”

Yazar: Michel Marian

Esprit, Paris, 1986 No. 94-95

Paris Siyasal Bilgiler Okulunda öğretim görevlisi Michel Marian¹ 1986 yılında Fransa’da yayımlanan Esprit dergisinin 95-96 sayısında Ermeni terör eylemlerinin sosyolojik-siyasal boyutunu anlatan “**Altın Çağından Sonra Ermeni Terörizmi**” başlıklı bir makale yayımlamıştı. Makalenin geniş özeti aşağıda sunulmuştur.

Michel Marian’a göre; “1975-1981” yılları arasında Ermeni terörizmi altın çağını yaşamıştır. Bu dönemde terörizm, Ermeni cemaatine saf, yararlı ve hoş bir eylem olarak görünmüştür. Saf sayılmıştır zira bu terörizm, soykırımını yapan, bundan yararlanan ve bugün de o eylemine özür arayan Türk Devletinin temsilcilerine karşı yürütülmüştür. Yararlı olmuştur zira yarım asırdan beri, ilerleme kaydetmeyen bir davaya bir kaç yılda mesafe kazandırmıştır. Eylem hoş gitmiştir zira tarihin cilvesi, bu kez, Ermenilere, soykırımdan kurtulan soydaşlarının torunlarının, Ermenilerin cellatlarının varislerine karşı, dünyanın dört bucağında ve sürekli olarak tehdit unsuru teşkil ettiklerini göstermiştir.

Ancak, bugün koşullar değişmiştir. Başlangıçta kesin çizgisi ve hedefi olan eylem, gözü kararmış olarak yapılan toplu cinayete dönüşmüş, toplumun dengesini bozmak isteyenlerce kullanılmıştır. Bunun sonucu olarak Ermeni cemaati mensupları fişlenmiş, o zamana kadar buldukları ülkelerde iyi muamele gören Ermenilere kötü gözle bakılır olmuştur. Dün, her tedhiş hareketinde, çok sayıda Ermeninin yüreği bir şampanya tıpası patlar gibi olurken, bugün o kalpler kaygıyla dolmuştur.”Ancak, Ermeniler belirli hedeflere yönelik terörizme gene de özlem duymaktadırlar”.

¹ Ermeni Araştırmaları Dergisinin (2009) 33-34 sayısında, Michel Marian ile Galatasaray Üniversitesinde Profesör Ahmet İnel arasında gerçekleşen ve kitap olarak Fransa’da yayımlanan söyleşiye yanıtıttık.

“Ermeni terörizme neye bel bağlamıştır?”

Makalenin yazarı bu soruyu, terörist ideolojiyi oluşturan unsurlar itibariyle, kuramsal bir çerçevede ve bu öğeleri Ermeni terörizmine uygulayarak cevaplandırmaya çalışmaktadır: Bu çerçeveye göre terörist ideolojiyi belirleyici unsurlar şunlardır:

“Ulusal kişiliğinin belirlenmesinde bir düşmana dayanılması; Politikanın şiddet ilişkisine indirgenmesi (amacın araçları meşru kılması), Tarihi anın aşırı ölçüde dramatize edilmesi.”

Yazar, soykırımın bu üç unsuru da içerdiğini, soykırımı sonrasında ortaya bir boşluk çıktığını, bu dönemde, bu unsurların Ermeni kamuoyuna yerleştiğini öne sürmektedir.

1. Ulusal kişiliğın belirlenmesinde bir düşmana istinat edilmesi:

“Düşünür Carl Schmitt’e göre her şey karşıtına dayanır. Politikada düşman olabilmesi, dost bulunmasına bağlıdır. Buna göre, gerçek siyasi varlığın sağlanabilmesi için, bir düşman belirlenmesi gerekmektedir. Diğer bir deyişle, bu yaklaşım, bir toplumun siyasi olarak varlığını kanıtlayabilmesi için bir düşman belirlemesi gerektiği esasına dayanmaktadır. İntikam, direniş ve ihtilal durumlarında, dış baskıyla ulusal birlik sağlanmakta ve modern bir ulusçuluğa dönüşmektedir. Terörizm de bu ulusçuluğun bir aracı haline gelmektedir.”

Marian’a göre, *“bu açıdan bakıldığında, Ermenilerin siyasi kişiliğinin belirlenmesini sağlayacak düşman bellidir. Bu düşman 1915 soykırımını gerçekleştiren Türk’tür. Gerçi, mevcudiyetlerinin saptandığı 25 yüzyıldan beri Ermenilerin, İranlılar, Bizans, Araplar ve Moğollar gibi pek çok rakipleri olmuştur. Ancak 1915 soykırımı bütün bunları şiddet bakımından çok geri bırakmıştır. Soykırımı gerçekleştiren Türklerin -vahşi hayvan- oldukları imajı Ermeniler arasında nesilden nesle aktarılmıştır.”*

2. Politikanın şiddet ilişkisine indirgenmesi (amacın araçları meşru kılması)

Yazar, bu unsurun Ermenilere şu şekilde hakim olduğunu öne sürmektedir:

“Talat Paşa’nın zamanın Almanya Büyükelçisine açıkladığı gibi, İttihat ve Terakki Hükümetinin amacı, 1. Dünya Savaşından faydalanarak, Osmanlının iç düşmanları olan yerel Hristiyanlardan kurtulmak olmuştur.

Uygulanan bu politikanın sonuçları savaş sonrasındaki “Mustafa Kemal rejimi”nin esas gücünü sağlamıştır. Çarlık Rusya’sının sınırlarına göre, SSCB’nin gerilediği tek alan, Türklere terkedilen Ermeni toprakları olmuş,

Fransa Kilikya'yı boşaltmış, 1923 Lozan Antlaşmasında Ermeni sorunu yeralmamıştır.

Ermeni soykırımı uluslararası düzeyde gündemden çıkartılmış, Ermeni kültürü ile ilgili girişimler boğulmuş, örneğin, "Musa Dağının 40 günü" başlıklı filmi çekecek prodüktör bulunamamıştır.

Tüm bu gelişmeler, amacın her türlü aracı meşru kıldığını ve şiddetin hukuka galebe çalabildiğini Ermeni halkına öğretmiştir. "

3. Kaybolma tehlikesi

"Ermenilerin en büyük korkusu, herşeyden öte, bir gün kaybolma tehlikesidir. Bu "küçük halkın", tarihinden kaynaklanan korku, 1915 soykırımıyla kuvveden fiile çıkmıştır. 1915'den beri Türkiye'den, Orta-Doğu'dan ve SSCB'nden gelip Battya yerleşen Ermenilerin özellikleri, gelenekleri kaybolmaktadır. Yabancılarla evlilik yoluyla daha da perçinlenen bu asimilasyon, Ermenilerin uluslararası alanda temsil olunmaları imkânını gittikçe azaltmaktadır."

Marian, teröristin düşünce tarzını belirleyen bu üç unsurun, Ermenilerin terörizme yönelmelerindeki esas nedenleri oluşturduğunu belirtmekte, bu üç unsura göre şekillenen yaklaşımın tarihi çerçevesini çizmektedir.

Ermenileri terörizme yönelten tarihi çerçeve

Yazara göre:, "Ermenilerin 1. Dünya Savaşının hemen ertesinde başlattıkları terörist faaliyetleri bırakıp, yeniden terörizme dönmek için neden 50 yıl beklediklerini, göç ettikleri toplumlara uyum sağlamada karşılaştıkları sorunlar, Hristiyan terbiyesi, soykırımının bir sonucu olarak kadınların sayısındaki fazlalığın psikolojik ve fiili etkileri, 2. Dünya Savaşı öncesinde faşizmin yükselmesine koşut olarak 2. Dünya Savaşı sonrasında ise, uluslararası düzeyde değer yargılarının değişmesi, Nürenberg Mahkemesi, soykırımının zaman aşımına uğramayan bir suç olarak tanınması, Almanya'nın Yahudilerden özür dilemesi ve yurt edinmede önce İsrail sonra FKÖ örnekleri, nihayet dekolonizasyon olgusu ve bloklar arası yumuşama, Ermenilerin olaylara bakış açısını ve tutumlarını büyük ölçüde değiştirmiştir.

Bu çerçevede Ermeniler, önce yeni kurulan Birleşmiş Milletler Örgütüne güvenmişler, sonra da SSCB'nin Türkiye'deki bazı "Ermeni Bölgelerini talep eylemesinden cesaretlenmişlerdir. Bu dönemde, 100.000 civarında Ermeni Sovyet Ermenistan'ına dönmek suretiyle Sovyet taleplerine destek olmuştur.

Ancak, 1947'den itibaren, özellikle Truman Doktrininin uygulamaya

konulmasıyla durum değişmiş, soğuk savaş nedeniyle Ermeni toprakları,yani Erzurum bölgesi, NATO'nun stratejik noktalarından biri durumuna gelmiştir.

Filizlenen ümitleri gerçekleşmeyince, hiç olmazsa soykırımın tanınmasını isteyen Ermeniler; bu konuda da hayal kırıklığına uğramışlar, 1973'de BM İnsan Hakları Alt Komisyonuna sunulan bir tasarıda mevcut "Ermeni mezalimi"ne ilişkin atıflar,tasarıdan çıkarılmıştır. Söz konusu gelişmeler Ermenilere, sadece azmin geçerli yöntem olduğunu göstermiştir.

İşte bu ortamda, Ermeniler gibi topraklarından atılmış olmalarına rağmen verdikleri mücadeleyle, mevcudiyetlerini yeniden gündeme getiren Filistinlilerin modeli ortaya çıkmıştır. Filistin davasının Filistinliler tarafından başvuru şiddet yöntemleri sayesinde ilerleme kaydettiği ve daha sonra FKÖ'nün bu şiddeti Batı'nın büyük kentlerine gerillaları vasıtasıyla taşımaktan vazgeçmesinin bu ilerleme güç kattığı anlaşılmıştır.

Böylece, Ermeniler, Filistinlilerden, bir eylemin gücünün, istenen toprak üzerinde fiilen bulunmaya bağlı olmadığını öğrenmişlerdir. Batı'dan öğrendikleri ise, bir yandan soykırımının hukuken herkes tarafından kabul edilebilir olduğu, öte yandan ahlaka aykırı da olsa, yok etme yeteneğinin siyasi varlığın tek kıstası olduğudur.

Ermeni bilinçlenmesindeki gelişimi belirleyen ilk eylem, 1973'de Los Angeles'deki cinayet olmuştur. Bu cinayet Türk Devletinin sorumluluğunun devamlılığını vurgulamaktadır. Bunu takiben, 1920'li yıllarından beri görevleri tarihi gerçeğin ortaya çıkarılmasını engellemek olan Türk diplomatları, "teknik açıdan" suçsuz da olsalar, bu görevlilerin öldürülmesi birçok Ermeni tarafından meşru addedilmiştir."

TAŞNAK partisinin terörizmle irtibatı

Bu çerçevede Taşnak Partisi, 1975 yılından itibaren Türk diplomatlarına karşı girişilen suikastları desteklemeye başlamıştır. Ancak, gençlik ve yardım dernekleri gibi birimlerden oluşan ve kiliseden sonra Ermeni toplumunun ikinci omurgasını oluşturan legal örgütünü tehlikeye düşürmemek için bu suikastları doğrudan üstlenmemiştir.

Taşnaklar, zamanla, Türkiyede "Kürt gerillalarla" 1930'larda kurdukları ilişkilerin azalmasından, siyasi çözüm ihtimallerinden uzaklaşılmasından, olağan propaganda yöntemlerinin doğrudan sonuç alıcı etkisinin kaybolmasından ve sadece diasporayı korumaya yönelik salt hukuka dayanan bir milliyetçiliğin etkisizliğinin anlaşılmasından sonra, Ermeni toplumunun

sabrını yitirdiğini dikkate değiştirmeye başlamışlardır. Bunun sonucu olarak, Soykırımı inkârcularından intikam alanlar (*Les justiciers du genocide*) ve Ermeni İhtilal Ordusu (*Armee Revolutionnaire Armenienne -ARA*) gibi Taşanlar tarafından desteklenen terörist gruplar ortaya çıkmıştır.

Bunlar, kör terörizme karşı tutum almışlar ve ilke olarak belirli hedeflere yönelik suikastler yapmışlar, örgütlerine mensup tutukluları serbest bırakmak için üçüncü ülkelere karşı tehdit politikası uygulamamışlar ve bu nitelikleriyle Ermeni topluluklarının genel eğilimine uymuşlardır. Ancak, bu strateji Taşnaklar önemli ölçüde siyasi bir avantaj sağlamamıştır. Bunun esas nedeni Taşnakların terörizme net bir yaklaşımlarının bulunmamasıdır. Bu net olmayan “iki minare arasında” kalan belirsiz yaklaşım, hem parti programının hem de partinin faaliyetlerinin incelenmesinden açıklıkla ortaya çıkmaktadır.

a) Program açısından: Taşnak partisi “yeni akımı” küçümsemiş, katkı hareketinin sürekliliği üzerinde ısrarla durmuş ve silahlı örgütlerle kendi arasına mesafe koymuştur.

b) Uygulama açısından: Silahlı mücadele ilkesi yanında yer almakla birlikte, Tanık’a yakın silahlı gruplar diğerlerine nazaran geride kalmışlardır.

Bu belirsiz tutum, “çok laf-az işe” doymuş olan Ermeni toplumu tarafından makbul bulunmamıştır.” Michel Marian, ASALA’nın ortaya çıkışını ve gördüğü güçlü desteği işte bu nedene bağlamaktadır.

ASALA

a) ASALA’nın ortaya çıkışının ve benimsenmesinin nedenleri:

ASALA, “iki minare arasındaki” yaklaşımının yetersiz kalması nedeniyle, siyasal atılımı silah yoluyla gerçekleştirecek ve Ermeni toplumunu bu yöntemle harekete geçirecek bir örgüt olarak ortaya çıkmıştır.

ASALA, siyasi eylemi Ermeni siyasetinin temelden eleştirisine ve özgün bir terörist felsefeye dönüştürmüştür. Bunu da yüzyılın tarihi içinde, eli kolu bağlanmış, güçsüz hale getirilmiş Ermenilerin bu durumunu ters yüz ederek (yani saldırgan ve savaştı hale getirerek) sağlamıştır. Lideri Agop Agopyan’a göre ASALA, ‘Ermeni halkının ebedi ve haklı davasını temsil eden ve aynı zamanda derin ızdırabını yansıtacak muhtar bir Ermeni örgütüdür’. Yazar, bu sözlerin ASALA’yailişkin birçok özelliği ifade ettiğini, özellikle ASALA beyanlarında, Ermenilerin son yüzyıldaki deneyiminden farklı olarak, sürekli şekilde güçlü olma hayalinin işlendiğini belirtmektedir. Buna ilaveten örgütün

gizli ve sürekli yer altında çalışarak, eylem yaparak, diğer devletlerden izin ve destek almadan Ermeni ulusunu yeniden ülkesine kavuşturabileceği doktrini işlenmektedir.

ASALA, 24 Nisan 1984 tarihli açıklamasında, 'ASALA tarafından üstlenilen ilk Türk diplomat cinayetinin, Ermeni onurunun yeniden doğuşu, 'Ermenilerin sesinin bir güç olarak duyulduğu ilk gün' olduğunu iddia etmiştir. Bu şekilde, ASALA'nın yaklaşımı, haklarına erişememiş, devamlı olarak itilip kakılmış, ezilmiş olan Ermeni halkını, beklediği güce, terör yöntemiyle kavuşturmak anlamını taşımaktadır.

Bu çerçevede ASALA, -esas amacı Ermeni diasporasını korumak olan Taşnaklara nazaran- Ermeni azınlığının bulunduğu Batı toplumlarıyla çatışma haline girmiştir. Öte yandan, ASALA'nın yaklaşımı, ulusal kurtuluş savaşlarının bütünlüğüne yönelik, ancak esas hedef olarak Ermeni ülküsünü benimsemiş, üçüncü dünyacı bir nitelik de taşımaktadır. Bu yaklaşım, içine dönük Ermeni davası mücadelesine dışarıyla irtibat sayesinde tecrübe kazandıracaktır. Agop Agopyan da deneyim kazandıktan sonra kendisini ileride tamamı ile Ermeni davasına adanmak amacıyla 1968'de bir Arap partisine girmiştir.

b) ASALA'nın amaçları ve itibar kazanması

ASALA'nın esas amacı soykırımının tanınması değildir. Bu örgüt için asıl amaç, Ermeni topraklarını işgal eden Türkiye ile savaşmaktır. Bu çerçevede, stratejik bir tercih olan silahlı mücadeleye ve terörist taktiklere, Ermenistan'ın Ermeni halkına iade edilmesi için başvurulacaktır. Bu amaç hayati olduğundan, mücadele suçsuz kurbanlar pahasına sürdürülecektir. (Yani kör terörizm mubahtır). Bir buçuk milyon Ermeni şehit bunun mükemmel örneğini oluşturmaktadır." (Orly katliamından sonra bir ASALA açıklaması).

Michel Marian'a göre, bu bağlamda ASALA'nın savaş yaklaşımının iki önemli sonucu bulunmaktadır. Bunlar;

i) Soykırımı fikrinin etki gücünü zayıflatmak. ASALA "bu matem 70 yıl sürmesinin anormal ve mantıksız olduğunu" açıklamıştır. (24 Nisan 1984 açıklaması). (Zira soykırımına atıfta bulunmak, insanlığa çağrıda bulunmaktır).

ii) Nefreti güçlendirmek suretiyle düşmanı genelleştirmek .ASALA Mitterand'ın Fransa'nın Vienne kentinde yapmış olduğu –soykırımını tanıyan-konuşma konusunda şu açıklamayı yapmıştır; "Batılı mihraklar bizlerin, kendi

ellerinde itaatkâr araçlardan ibaret olmamızı istemektedirler. Bizleri 60 yıl boyunca duygusal nutukları ve yalancı sevgileriyle beslediler..” ASALA, başka bir açıklamasında şöyle demiştir; “ASALA’nın mücadelesi sayesinde, Ermeni halkı kendisi için bugüne kadar anlaşılır olmayan gerçeği görecektir. Bu rejimler (Batı rejimleri) Ermeni devrimcilerine saldırdıkları, tutukladıkları ve hapsettikleri için hedef alınmaktadır”. Bu düşünce yapısı herkese birden savaş ilan etmek anlamına gelmektedir.

Böylelikle, (esas itibarıyla Taşnakların temsil ettikleri) Batı diasporası içinde bir taraftan burjuvalaşmış olan, diğer taraftan da yaşadıkları ülke makamlarıyla yaptıkları anlaşmalar nedeniyle elleri kolları bağlı olan Ermeni siyasetçilerinin kokuşmuş kişiliklerine karşı, parlak bir Ermeni savaşçısı imajı oluşturulmak istenmektedir. ASALA “kahramanı” hem gizli bir ordu üyesi olduğu için, hem de kendisini tamamı ile Ermeni mücadelesine vakfettiği için özgürdür.”

Marian’a göre ASALA’nın Ermeni toplumu tarafından benimsenmesini sağlayan unsur, ASALA’nın temsil ettiği bu saflık ve kuvvet kullanımının yaratmış olduğu efsanedir. Agopyan’ın anıları satılmış politikacı örnekleriyle, FKÖ’nün Ermenilerle varılacak mütareke konusunda İtalyanlarla para karşılığı akdettiği anlaşma gibi örneklerle doludur. Buna karşı, ASALA’nın “kahramanı” her türlü maddi ve parasal teklife kapalıdır.

c) ASALA terörizminin itibarının yıkılması: Ermeni topraklarına dönüş ülküsünün çöküşü

Marian’a göre, ASALA eylemleri öngörülemeyen bir yol değişikliği değil, başından itibaren diasporadaki Ermenilerin durumuyla çatışmayı amaçlayan bir düşünce yapısının fiiliyata geçirilmesidir. Bu, diğer bir şekilde, diaspora içinde burjuvalaşmış Ermeni’yi sarsmak, hareketlendirmek olarak ifade edilebilir. Yazara göre, ASALA ile Ermeni toplumu arasındaki kopma, sarsıntının önemli boyutlara ulaşmasının bir sonucudur.

“Gerçekten de ASALA’nın ilk saldırıları, Orta Doğu ve SSCB Ermenilerinin ABD’ne göçlerini kolaylaştıran Dünya Kiliseler Konseyine karşı yöneltilmiştir. Ancak bu tür eylemler, başlangıçta, Ermeni topluluğu tarafından marjinal olarak değerlendirilmiştir. Fakat, Paris’teki Marmara seyahat acentasının bombalanması, Ankara havaalanına gerçekleştirilen saldırı, 1982’deki bomba olayları ve özellikle 1983 Orly katliamı nedenleriyle ASALA’ya gösterilen müsamahakâr tavır değişmiştir. ASALA’nın bu eylemleriyle Ermeni cemaatinin durumu ve görünümü şu niteliğe bürünmüştür: Batı devletleriyle çatışma Türk Hükümetine karşı misillemenin yerine geçmiş ve ASALA’nın benimsemek

istediği eylem serbestisi dünyayı kana ve ateşe bulamak arzusu şekline dönüşmüştür. Ermeni toplumu, kendisine egemenlik vaat etmiş olanların eylemleri sonucunda ve bu nedenle yeniden zaafa düştüğünü hissetmiştir. Buna karşı, beklenen bu tepkilere karşı paranoyak mantığı nedeniyle fikren duyarsız olmasına rağmen, finansmanı ve istihdam edeceği elemanlar yönünden Ermeni toplumuna muhtaç olan ASALA, kendisine yöneltilen eleştirilere zaman zaman sert, bazen de yumuşak cevaplar vermiştir. Sert cevap, Orly katliamı v Copernic sokağı cinayetine Mihran Mihranyan (Agop Agopyan?) vasıtasıyla katılma şeklinde tezahür etmiştir. Yumuşak cevap ise eylemlere sebep göstermek biçiminde yansımıştır. (Orly'nin verdiği maddi zararlar ilgili Asala açıklaması).”

Yazar, ASALA'nın itibarının ve Türkiye topraklarında bir Ermenistan kurma ülküsünün yıkılmasını, örgütün içindeki bozulmayla açıklayarak şu şekilde ifade etmektedir. “Mücadelenin saflığı, sadece neden olunan adı maddi zararlar ölçülmeye başlandığında, özerklik sadece İran ve diğer bazı ülke hükümetlerinin Fransa'ya karşı tutum ve iradeleriyle hesaplanmaya başladığında, özgürlük alanı CIA tarafından beslenen hainlerin manevra sahası haline geldiğinde, sürekli olarak değişen takma adlar kullanan yöneticiler, her zaman açık yüzle hareket etmiş eski yoldaşlarını ölüme mahkûm ettiklerinde, tam bir gerçeküstü durum ortaya çıkmış, ama ASALA'nın efsanevi ülküsü de yıkılmıştır”.

ASALA'nın siyasal düşüncesinin yıkılışı

“ASALA'nın faaliyetlerinde pek de fazla önemi olmayan siyasal düşünce de yıkılmıştır. ASALA'nın bu düşüncesi iki eksene dayalıdır. Bunlar;

a) Türk devrimcileri ve Kürt milliyetçileriyle işbirliği sayesinde Ermeni-Türk çatışmasını Türk topraklarına taşımak. Taşnakların, 1930'lu yıllarda denemiş oldukları bu yöntemi ASALA 1978-80 yıllarında uygulamaya koymaya çalışmıştır. Ancak, Türk topraklarındaki suikastlar, klasik ulusal kurtuluş savaşına dönüşememiş ve hatta Türkiye'deki Ermenilerin göçü bu dönemde artış göstermiştir. 1980 hükümet darbesi bu umutlara da bir son vermiştir.

b) Sovyetlerle ittifak. Ermenilerin çoğunluğu SSCB'de yaşar. Diasporada ise komünizm düşmanı olan Taşnaklar çoğunluktadır. Sovyet Ermenistan'ının Ermeni diasporasına doğru açılması, diasporanın vatanseverlik duygularının harekete geçtiği yumuşama döneminde, kaçınılmaz olarak Sovyetlerle ittifaka giden düşüncelere yolaçmıştır.

ASALA bu tepkiyi değerlendirerek “halkın kendi topraklarında varolduğu ve özgürce yaşadığı”nı öne sürdüğü Sovyet Ermenistan'ına ittifak çağrısı yapmış

ve yakınlaşmaya çalışmıştır. Bu çerçevede amacı, NATO'nun jandarması Türkiye'ye karşı SSCB'den destek sağlamaktır. Ancak, SSCB, Türkiye'nin 1975—80 yılları arasında geçirmiş olduğu sarsıntılardan yararlanamamıştır. Sovyet Ermenistan'ı yöneticilerinin Türkiye'ye karşı suçlamalarda bulunmalarına izin vermiş olsa dahi, iç barışın gereklerine (1980'de 3 Ermeni terörizm suçundan kurşuna dizilmiştir) ve jeopolitikanın zorlamalarına uymak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla ASALA'nın kendi amacına yönelik olarak ısrarla sunduğu hizmetlerin SSCB tarafından kabul edilme şansı zayıftır.

ASALA'nın SSCB ile ilgili bu tutumu bazı çelişkiler taşımaktadır. Bunlar; 1) Aşırı milliyetçiliğine rağmen ASALA'nın Sovyet Ermenistan'ı ile birleşme ülküsü, 2) Savaş mantığını benimsemişken ASALA'nın, Soykırımın İntikamcılarını Örgütünü'nün Bulgaristan'da ve Yugoslavya'da Türk diplomatlarını öldürmelerini, bu cinayetler sosyalist ülkelerde işlendi diye eleştirmesi.”

Yazar ayrıca, üstü kapalı olarak, ABD'nin Ermeni davasına destek verme karşılığında, ASALA'ya Sovyet Ermenistan'ında Polonya'dakine benzeyen bir “kıpırdanma” yaratması önerisinde bulunduğunu, ancak ASALA'nın bunu reddettiğini ileri sürmektedir.

“Bugün, Ermeni cemaatleri terörizme verdikleri desteği geri çekmiş durumdadırlar. Ancak yine de, hedefi belli terörizme özlem duymaktadırlar. Zaten Taşnak partisi de bu tür bir yaklaşımdan vazgeçmiş değildir. Başka bir deyişle, ASALA, “her ne pahasına olursa olsun şiddete” yönelmiş olduğu için elenmiştir. Ancak, birçok Ermeni için, Türk diplomatlarına karşı girilmiş olan ve adeta birliği kuran “cible” terörizmine karşı, ahlaki mülahazalarla itiraz etmek bugün için mümkün değildir. Çünkü 1915'den beri süregelen Türk tutumunu savunan Türk memurlarını suçsuz addedecek Ermeni sayısı çok azdır. Buna ilaveten, Türk Hükümeti bir Ermenistan'ın var olmadığını tüm dünyaya hala kabul ettirme çabasındadır. (Swissair ve Club Medditerranee haritaları).”

Le Monde gazetesinin 1982 Ağustos ayında çıkan bir makalesinde sadece “1915 aşırılıklarından” söz edilmesi ve Mitterand'ın Türkiye'ye gönderdiği temsilci Manach'ın beyanlarından hareket eden Marian, gerçeğin tespitinin Ankara'nın keyfine bırakılmasının kabul edilemeyeceğini, bunun terörizmi teşvik eden bir başka unsur olduğunu ifade etmektedir. Bugüne kadar alınan neticelere bakılırsa, terörizm “Ermenistan'a dönüş” hedefine yaklaşılmasında, yüzyıl başındaki müzakereler kadar sonuçsuz kalmış, soykırımının tanınması bakımından ise doyum noktasına gelmiş, belirli bir başarı sağlamıştır.

Michel Marian daha sonra, özellikle ABD'de ve Fransa'da yaşayan Ermenilerin konumları ve amaçları itibariyle terörizme ne şekilde baktıklarını değerlendirmekte ve ABD'de ASALA'nın büyük destek sağlayamamış

olmasını, bu ülkede etnik kültürlerin tanınması ve Ermeni cemaatinin enerjisini (Kaliforniya Valisi) Dökmeciyan'ın siyaset sahnesinde sivrilmesine hasretmiş olmasıyla, buna mukabil Fransa'da önemli ölçüde destek görmesini Taşnak partisinin bu ülkede etkin olmamasıyla açıklamaktadır. Yazara göre Fransa bugün Ermeniler için, politikalarının yeniden oluşturulmasına imkân sağlayacak özellikli bir ülkedir.

Yazar, gelişmelerden ortaya çıkan gerçeklerin ve Ermeni davasının, Türk sorunu, Küçük Asya sorunu ve Ermeni sorunu olarak üç ayrı çerçevede tahlil edilebileceğini öne sürmekte ve bu üç çerçeveyi ayrı ayrı şu şekilde izah etmektedir.

Ermeni Sorununun Yeni Tahlil Kalıpları

Türk sorunu:

“Ermenilerin çoğunluğu bugünkü koşullarda Türkiye ile herhangi bir görüşmenin başlatılmasına taraftar değildirler. Buna karşı Ermeni toplumu dışında bulunan bazı “aklı selim sahibi” insanlar bu nitelikte görüşmelerin başlatılmasını destekliyorlar. Ermeniler arasında ise bunu destekleyen tek bir kişi vardır, o da Ermenilerin en ünlüsü Charles Aznavour'dur. Ancak, zaten, Aznavour'un uzattığı bu eli karşı taraftan tutacak kimse yoktur.

Bunun ötesinde, esas olan, soykırımın bir yargılama gerektirdiğidir. Müzakere ancak daha sonra Türkiye tarafından verilecek tazminat görüşmek için başlatılabilir.

Yazar, böylelikle, Türkiye soykırımı suçundan yargılanmadan, Ermenilerin Türkiye ile herhangi bir görüşmeyi kabul etmeyeceklerini ileri sürmekteü ayrıca, Ermenilerin tazminat beklediklerini de açıklamaktadır. Marian'a göre Ermenilerin Türklerle beraber gerçekleştirebilecek tek çalışma, Talat Paşa'nın yaşamı üzerinde ortak bir film olabilir.

Yazar, bu çerçevede, Türkiye'nin Ermeni sorunuyla ilgili tutumunun değişmeyeceğinin bu son dönemde de teyit olduğunu, ancak aynı dönemde Batı kamuoyunun Ermeni davası konusunda bilinçlendiğini, dolayısıyla, bir diyalog söz konusuysa bunun bir Türk-Ermeni diyalogu değil, Türkiye hakkında, Ermenilerle Batı arasında bir diyalog olabileceğini belirtmektedir. Bu diyalog, Türkiye'nin gerçekleri boğmak isteyen baskılarına simetrik olarak yürütülecektir. Fiilen ve hukuki olarak savaş bitmemiş olsa bile bu diyalog Batı tarafından kabul edilen soykırımının varlığı görüşünün Türkiye tarafından kabulünü amaçlayacaktır. 60 yıldan fazla bir zamandır, aydını, gazetecisi,

hukukçu ve yöneticileriyle aynı resmi yalanın ardına saklanan bir ülke, çoğulcu ve demokratik olabilir mi? Belki de bir Ermeni vakfı Türkiye'nin soykırımını tanımamasının nedenleri hakkında uluslararası bir yarışma açabilir.”

Küçük Asya sorunu:

“Ermeniler ulusal hedeflerine diplomasi veya terörizm yoluyla bir adım bile yaklaşamadılar. Bu durumda hedeften vazgeçip sonuçları bilinen 50 ve 60'lı yılların geleceği belirsiz boşluğuna mı düşmek gerekir? Yoksa önce Sovyet Ermenistan'ının kurtuluşunu ön şart olarak kabullenmek mi icap ediyor? Ermeniler, Almanlar gibi Batı ile Doğu Blok'u arasına sıkışmış durumdadırlar Ermenilerin Sovyetler Birliğindeki başarılarından övünç duyarlar. Gerginlik değil, iyi ilişki istemektedirler. Bu duygular Ermeni partilerinin Sovyet mücavir bölgeye (Doğu Anadolu Yaylası) yeniden kavuşma ülküsüyle çelişki halindedir. Zaten bu da Batı ile Doğu Blok'u arasında şiddetli bir gerilime yol açacaktır ki, bu hedef, hem mevcut gerçekler karşısında, hem de Kürt topraklarına sahip çıkmak ve Türkler, Kürtler ile İranlı'lar arasına yerleşmek bakımından da gerçekçi değildir.

Bununla beraber, diasporada bir toprak üzerinde birlikte yaşama arzusu taşıyan bir Ermeni halkı bulunduğu gerçeği göze alındığında, bu rüyayı, dolayısıyla hayatiyeti canlı tutacak bir Ermeni yurdu belirlenmesi de gerekli olmaktadır. Uzun vadede bu yurt önemlidir, çünkü Sovyet Ermenistan'ından dışarıya göç eğilimi vardır. Ermeniler bir arada yaşamak istediklerinden yeni Yurtlarına Sovyet Ermenistan'ından da göç olacaktır. Yeni Ermeni yurdunun Sovyet Ermenistan'ından yeterli ölçüde uzak olması icap etmektedir.

Bu çerçevede Ermenilerin katliama uğratıldıkları çok geniş arazi üzerinde bir tazminat hakları söz konusuysa ve mademki Türkler Ermenistan lafını haritalardan siliyorlar, bu kez Ermeni yurdu olarak Kilikya bölgesi belirlenmelidir. Bu çerçeve içinde Ermenistan adının Türkiye haritalarından silinmesi bir kozdur. Ermenistan orada değilse başka yerdedir. Tarihi topraklar müzakere edilir ve katledilen Ermenilerin bir ara oturdukları muazzam toprakların şu veya bu bölümü üzerindeki tazminat hakları vardır. Tespit edilebilecek topraklar arasında, araya daha az sıkışmış bölgeler de mevcuttur. Örneğin Kıbrıslıların, Lübnanlıların, İsraililerin Akdeniz'ine açılan bölgeler vardır. Böyle yerler Kürt topraklarına oranla Ermenilere daha uygun olur. Yeni yurt etnik bakımdan homojen olmamakla birşey kaybetmez. Doğu Hristiyanları arasında önce Türkler, sonra Iraklılar tarafından katledilmiş Kalde'liler de vardır. Bunlar da bir ulusal yurt istiyorlar ve bakışlar aynı topraklara yönelebilir.

Bu nedenle rüyalarda yalnız kalmaktan kurtulunmalıdır. Bu güçtür, ama

mümkündür. Boşvericilik terkedilmeli, dayanışma harekete geçirilmeli ve daha geniş bir ilgi doğması sağlanmalıdır. Bu ilgi sadece ahır ya da hapisane haline dönüştürülen Ermeni kiliselerini değil, ama Antakya'nın, Tarsus'un tüm anıtlarını, Aziz Paul'u ve ilk dönem kiliselerini kapsamalıdır.

Jeopolitik gerçekçilik, Türkiye'nin borcu ve bireylerin doğal eğilimleri (bunlar olmadan halklara atıfta bulunmak şizofrenik bir efsane oluşturmaktan öteye gidemez) Kilikya'da Ermeni yurdu kurulması fikrini somutlaştıracaktır. Kilikya'da Batıya açık hür bir Devlet oluşturulacaktır" (Yazar, bu fikri Club Medditerranee kalacak, hürriyetler artacak biçiminde ifade ediyor)."

Ermeni sorunu:

"Ermeniler 15 yüzyıllık tarihlerinde hep bölünmüş olarak yaşamışlardır. Ulusal bağımsızlıkları daima nisbi, daima kısmi olmuştur. Birlik, bütünlük, hikâyeden ibaret kalmıştır; sözlü anlatıma dayalı olmuştur. Bilineni Mitriad'ın damadı Tigran'ın kurduğu imparatorluktur; bu Devlet Romalılarla savaşmıştır. O tarihten bu yana, hep iki Ermenistan olmuştur. Biri Romalı, diğeri Pers; biri Bizanslı, diğeri Pers; biri Frenk-Kilikya, diğeri Moğollar tarafından ezilen; biri Osmanlı, diğeri İranlı, biri Türk, diğeri Rus. Bugün, biri diasporadaki, öbürü Sovyetlerdeki. Ermeniler, Bizans döneminde kimi kez 3-4 Devlet oluşturmuşlardır. Bölünmeleri eskilere dayanır. Göçleri bin yıllıktır. Soykırımı bu göçü çok arttırmıştır. Dünyadaki bloklar arası bölünme, ayrılığı daha da sancılı kılmıştır. Bu gelişmeler, sonuçta, birleşmiş Ermenistan idealine güç kazandırmıştır.

Ancak, Ermenilerin yaşadıkları ve geliştikleri yeni çerçeveler arasında büyük farklılıklar vardır.

Bugün, Ermeni diasporasının geleceği Sovyet Ermenistan'ının bir taklidi olmanın dışına çıkmalıdır.

Sovyet Ermenistan'ı, Ermeniliğini korumuştur. Ama bunu ancak başarabiliyor. Homojenliğini koruyor, dilini değişikliklere karşı savunuyor, Sovyet toplumunun önde gelenleri arasında toplam sayısına göre de daha fazla oranda yer alabiliyor, örneğin Ukraynalılara oranla daha belirgin bir milliyetçilik ifadesinde bulunabiliyor. Diasporadaki Ermeni toplumu bu gelişmeleri takdir etmektedir. Ancak benliğinin muhafazası için aynı biçimi ve yolu izleyemez; kendi kendini yenileme imkânı hem vardır, hem de bu yenileme gereklidir.

Diasporadaki toplum daha fazla evrenselliğe yönelmelidir. Safkan Ermeni efsanesinden vazgeçmelidir, yarım ya da dörtte bir kan Ermenileri de içine

almalıdır. Bunlar esasen çoğunluktadırlar. Mevcut dogmaların yıkılmasını gerektirecek revizyon budur. Ermeni yayıncıları, batı dillerindeki metinleri Ermeni alfabeli metinlerle birlikte yan yana yayımlamaya başladılar. Latin alfabeleriyle yazılmış Ermenice metinler eksik. Bu yöntem melez Ermenilere kolaylık sağlayacaktır. Bu reform Kemal'in Türklere kabul ettirdiğine benzeyecek ama bazı çevrelerce Ermeni alfabesini icat edip Ermeni dilini yazan Aziz Mesrop'a büyük saldırı sayılacaktır.

Bugün reformdan, yeni hayatıyet kazandırmaktan, değişimden söz edilirken kilise de ihmal edilemez, o kilise ki Ermeni milletinin asırlar boyu koruyucusu olmuştur. Gregoryen kilisesinin bağımsızlığına hayran kalınmalıdır. Ancak geçen yüzyılda kabul edilen demokratikleşme ve laiklerin entegrasyonu gibi hareketler kiliseyi yormuştur. İlk çağların ayinlerini koruyan meleklerin çağrısını anımsatan müziğine rağmen kilise, bugün boş bir korugandır. Millet kendini tanıtmak ve tanımlatmak için kiliseye uğramakta, ancak Ermeniliği yaşatmak için gerekli olan tartışmanın dışında kalmaktadır. Bunun sonucu pek çok Ermeni geçen asırda olduğu gibi Katolikliğe ve Protestanlığa kaymıştır.

Ermenilikle Hristiyanlığı birlikte ele alanlar, dünyevi gelişmeleri spiritüel yönden de değerlendirebilmektedirler. Mesela Türkiye'nin doğusunu Kilikya'dan "Ararat'a" (Ağrı'ya) doğru boydan boya bir çizgi gibikateden yaradan 50 yıldır kan akıtan zelzeleleri Tanrının adaletiyle izah eden apokaliptik görüşler olduğu gibi, Ermenilerin soykırımdan çektiklerini, İsa'nın hümanizmini reddeden Ermeni monofisizmine karşı bir ceza olarak görenler de vardır.

Bu yaklaşımlardan daha makul ancak daha tartışmalı olmakla birlikte, soruna daha ahlaksal yönden yaklaşan kilise ise, soykırım tecrübelerinden hareketle günümüzdeki ırkçılığa karşı çıkmaktadır. Soruna bütün kiliseleri kapsayan bir açıdan yaklaşan din adamı ya da düşünürler bin yıllık özerklik mesajını tekrarlarken, uluslararası saygıya, Devlet işlerinin manevi yaşantı üzerinde etkisi bulunmaması gerektiğine, ilerici bir kilisenin gerekliliğine ve dinler arası diyaloga değinmektedir. Bu kesim, işi soykırımı konusunda İslam ile müzakere açmaya kadar götürebilir. Zira Türkiye soykırımının mirasçısı, İslam da Jön Türklerin eylemlerinin bir aracı değil ve fakat onlardan zarar gören kurum olmuştur.

Bütün bunlar bugün karşı karşıya kalınan seçenekleri belirlemektedir. Ermenileri ya bellek kaybı veya milliyetçilik seçeneklerinden birine yönelme yol sapağında bekleyen karar, belki de burada bulunuyor."

FRANSA'NIN ERMENİ TERÖRÜ İLE İLİŞKİSİ HAKKINDA İKİ KİTAP ÖZETİ

KONU YA GİRİŞ NOTU

Jacques-Marie Bourget ve Yvan Stefanovitch adlı Fransız gazeteciler, 1986 yılında, başlığının çevirisi “Çok Özel İşler”¹ olan bir kitap yayımladılar. Kitabın “Ermenilerle yakın dostluk döneminin sonu” bölümü, Fransız Hükümetinin Ermeni teröristlere 1980’li yıllarda verdiği ödünlere ayrılmış. Bu bölümün çeviri geniş özetini ASALA teröristleri tarafından şehit edilen meslektaşlarımızı, ailelerini ve vatandaşlarımızı saygı ile anarak sunuyorum.

ASALA’ya ilişkin bölümünün çevirisini sunduğumuz bu kitabın yazıldığı dönemde, Brüksel’de Avrupa Toplulukları nezdinde Daimi Temsilciydim. Her ay bir hafta süre ile Fransa’nın Strasbourg kentinde toplanan Avrupa Parlamentosu’nu takip etmek ve temaslarda bulunmak için okente gidiyordum.

Fransa Hükümeti, önce ASALA ve daha sonra ASALA MR terör örgütü ile Ermeni terörünün Fransa’da eylem yapmaması karşılığında, Ermenilerin soykırımı davasını savunma konusunda anlaşmıştı. Bu bağlamda Fransız Hükümeti, Avrupa Parlamentosu’ndan Ermeni soykırımını tanımaya yönelik bir karar geçirme sözünü de Ermeni örgütlerine verdi.

1983 yılı sonunda, önce Fransız Sosyalist partisine mensup Avrupa Parlamenti M. Israel’e bu görevi vermek istediler. Adı geçen kişi, - muhtemelen Yahudi lobisinden gelen uyarılar üzerine görevi iade etti. Bu kez, 1984 Aralık ayında, Ermeni raporunu yazma görevini bir Flaman milliyetçisi olan Belçikalı Jak Vandemeulebroucke adlı parlamentere tevdi ettiler.² Avrupa’daki Ermeni örgütleri, bu kişinin yanına, Parti Komiseri veya koruma görevlisi olarak bir kişiyi bağladılar. Bu zat Belçikalı parlamento yanından hiç ayrılmadı ve kendisi ile yaptığım tüm görüşmeler katıldı; söze karışmadı ve sadece dinledi. Vandemeulebroucke ilk aşamada Türkiye’ye gelmeyi kabul etti. Sonradan –Ermeni örgütlerinin

1 “Des Affaires Tres Spéciales”, Plon Yayınevi, Paris,1986

2 Bu konuda ayrıntı için bakınız: Pulat Tacar “The Tale of European Parliament’s 1987 Resolution Entitled Political Solution on the Armenian Question” *The Review of Armenian Studies* ASAM, Volume 3, No.9, 2005, pp.45-60

vetosu üzerine gelemeyeceğini bildirdi. Raporunu kendisinin değil, Avrupa'daki Ermeni örgütü Fransızca olarak yazdı; kendisinin bunu Flamanca'ya çevirdiğini öğrendik. Bu rapor Avrupa Parlamentosunun Siyasi Komisyonunda oylandı. 15'e karşı 16 oyla reddedildi. Komite başkanı İtalyan Formigoni bu ret üzerine, aynı gün oylamayı tekrar yaptırdı. Gene bir oy farkla reddedildi. Komisyonunda reddedilen bir rapor Parlamento tüzüğüne göre gündemden düşmekteydi. Başkan Formigoni'nin görev süresi bitti. Yerine Ercini adında bir başka İtalyan geldi. Bu zat, kendisinden önceki başkanını aksine, Fransız parlamenterlerin baskısına direnemedi. Raporu yeniden gündeme aldı. Komisyon üyesi olan Alman parlamenterler, metinde bulunan tüm soykırımı sözcüklerini rapordan çıkarmayı başardılar. Bu durum Le Monde gazetesinde de haber oldu. Fransızlar bu yenilgi üzerine metni Parlamento Genel Kurulunda değişiklik önerileri sunarak eski haline getirmeye karar verdiler. Soykırımı terimine karşı çıkan ve metni kabul edilebilir hale getiren tüm parlamenterler ASALA örgütü tarafından tehdit edildiler ve toplantıya girmediler. Avrupa Parlamentosu binasına Fransız parlamenterlerin davetlisi olarak giren Ermeni militanlar bir Alman parlamenterini silah göstererek tehdit ettiler. Bu kişi Genel Kurulda söz alarak tehdit edildiğini açıkladı. Başkanlık makamını işgal eden Fransız kendisine güldü.

Bütün bu gelişmeler, Fransa ile terör örgütü ASALA arasında varılan uzlaşmanın sonucuydu. Daha sonra 2001 yılında Fransa Parlamentosu tarafından kabul edilen "Fransa 1915 Ermeni soykırımını tanır" şeklindeki bir cümlelik "bildirim nitelikli" yasa da aynı uzlaşmanın bir gereği olarak çıkarılmıştır.

Fransız Hükümeti'nin, Ermeni soykırımını yadsıyanları cezalandırmayı öngören yasasının 2012 Şubat ayında Anayasa Konseyi tarafından iptal edilmesinden sonra giriştiği formül arayışları da aşağıda ayrıntılarını okuyacağınız ve terör uygulamalarına göz yuman mutabakatının" gündemden kalkmadığına işaret etmektedir.

Pulat Tacar (Mayıs 2013)

Fransa Anayasa Konseyi Fransa'da Ermeni terörünü yadsıyanların mahkûm edilmesini öngören bir yasayı, anayasaya aykırılık ve ifade özgürlüğünü kısıtladığı gerekçesi ile iptal etmişti. Bu kez, gazetelerden öğrendiğimize göre, Fransa politikacıları benzer bir yasayı hayata geçirmek için yeni formüller arayışına girmişler. Bu münasebetle Fransa'nın, Yunanistan'ın, Libya'nın, Suriye'nin ve Filistin Kurtuluş örgütünün Ermeni teröristleri ile ilişkilerini ibretle anımsamakta yarar vardır.

1970 ve 1980’li yıllar Fransa’da Ermeni terör örgütlerine göz yumulan bir dönemdi. Bu konuya Charles Villeneuve ve Jean-Pierre Peret adlı gazeteciler 1987 yılında Paris’te yayımladıkları “Terörizmin Gizli Tarihi”³ başlıklı kitapta değindiler. Aşağıda bu kitapta Ermeni teröründen bahseden bölümlerin geniş özetini sunuyoruz.

Aynı yıl gene Fransa’da gazeteci yazar Michel Lespart “Ölüm Onların Gözü ile Bakacak. Terör Eylemleri”⁴ başlıklı bir kitap yayımladı. Bu kitabın “Asala, Kan ve İntikam” bölümünün geniş özeti de aşağıda sunulmuştur.

SECRETS DU TERRORISME

Yazarlar: Charles Villeneuve ve Jean-Pierre Peret

Plon Yayınevi, Paris, 1987

Monte Melkonian

Fransa Münih katliamının sorumlularından biri olan Abu Davud’u serbest bıraktığı gibi, ASALA örgütünün sorumlularından biri olan Georgiu takma adlı Ermeni’yi de serbest bırakıp Beyrut’a yollanmıştır.

Georgiu’nun asıl adı Monte Melkonian’dır. Bu kişi 11 Kasım 1981 günü Orly hava alanından Paris-Beyrut seyahatine çıkarken nazarı dikkati çekmiştir. Kıbrıs pasaportu sahibidir. Polis 4 ölü, 22 yaralı sonucunu veren Copernic sokağı sinagogu katliamını yapanlardan birinin de Kıbrıs pasaportlu olduğunu bilmektedir.

Hava alanı Polisi Georgiu’nun bavullarına bakar ve çok sayıda ASALA bildirisi ve Paris’teki Türk Konsoloslugu baskınıyla ilgili gazete kesitleri bulur.

Georgiu, ASALA üyesi olduğunu kabullenir, ancak bir suç olmadığını söyler. Pasaportunun seri numarası Copernic Sokağı katliamına karışan motosikletli kişinininkine uymaktadır.

Dost haber alma örgütlerine haber verilir, ama İtalyan’lar gecikirler. Asıl adı Melkonian olan bir kişi, İtalya’dan gelirken Paris’ten transit geçmektedir.

³ “*Secrets duTerrorisme*,” Plon Yayınevi:Paris, 1987

⁴ “*La Mort Aura Leurs Yeux-Les Terrorismes*”, Le Carrousel Yayınevi, Paris 1987

(Melkonian, kitabın (annesi Ermeni olan) yazarına bilahare Beyrut'ta açıkladığı gibi boynunda, sağ omuzunu yaralayan kurşunun parçasını içeren bir kolye taşımaktadır. Bu kurşunu Roma'da öldürmek istediği Gökberk Ergenekon'dan yemiştir).

Aslında kimse bu kişiyle başının belaya girmesini ve teröristlerin tepkilerinin çekilmesini istememektedir. 48 saatlik gözaltı süresi biter. Bu kişi sahte isimlidir; şekil yönünden geçerli bir pasaport taşıdığı halde tevkif edilecek midir? Créteil mahkemesi Georgiu'nun (Melkonian'ın) serbest bırakılması kararı verir. Bunun üzerine adı geçen Hilton oteline götürülür ve Beyrut'a müteveccih ilk uçağa binip gitmesi istenir. Ne var ki ertesi günkü Figaro gazetesi tüm hikâyeyi açığa vuran bir yazı yayımlar.

Alman'lar için Münih olayı neyse, Fransız'lar için Copernic sokağı katliamı da odur. Kamuoyu şok geçirir. Birileri haberi sızdırmıştır. Belki de polis içinde ideolojik olarak Mitterrand'a karşı olan bazı görevliler yapmıştır bunu.

Georgiu o gece yeniden tutuklanır. Herhalde Copernic Sokağı cinayetine karışmış bir kişinin böylece serbest bırakılmaması gerektiği anlaşılmıştır. Böylece Melkonian, bir gün önce tutuklanması için yeterli sayılmayan nedenlerle ertesi günü tutuklanır, davası çabuk görülür ve Aralık başında sınır dışı edilir.

Melkonian tutuklanınca ASALA derhal Orly Grubu'nu kurar. Ermeniler Fransız diplomatları öldüreceklerini, Air France uçağını havada berhava edeceklerini açıklarlar. Beyrut'ta 4 Fransız kurumuna bomba atılır. Melkonian'ın Hilton'a gönderildiği gece bile bir polis otomobile Paris'te bir el bombası atılır. Ertesi günü Seine nehrinde gezi yapan bir gemiye de el bombası atılır. Bunu izleyen Cumartesi ve Pazar günleri Saint Michel bulvarında bir restorana ve Doğu Garındaki emanet dolabına patlayıcı konulur.

Bütün bunlar hiç şüphesiz şantajdır.

* * *

Marboeuf sokağı eylemi

22 Nisan 1982 günü Paris'te Rue Marboeuf'te bir otomobilin içine konan patlayıcılar Al Vatan Al Arabi gazetesinin önünde patlar.

Bu eylem Fransız servislerince önceden öğrenilmiş fakat engel olunamamıştır. Yazar, demokratik ülkelerdeki güvenlik servislerinin, uluslararası terörizmin paranoyak çılgınlığıyla her zaman başa çıkabilecek güçte olmadığını belirtiyor. Fransa kamuoyu, terörizm başkalarına yönelik ve bazı grupların

kendi aralarında hesaplaşmalarından ibaret olduğu zaman, “konu başkalarını ilgilendiren bir husus” diyerek ilgi duymuyordu. Terörizm Fransa’ya vurmaya başlayınca çok şey değişmiştir.

Fransa terörizmle mücadele konusunda bir hamle yapmak istemiş ve kuvvetlerini yeniden örgütleme yoluna gitmiştir. Ancak, bilahare Chirac Hükümetinin de 1986’da anlayacağı gibi Mitterrand’a bu yolun uzun ve engelli olduğunu, istemekle başarmanın aynı şey olmadığını ve istenilsin ya da istenilmesin, başarının terörü düzenleyen veya uygulayanlarla yapılacak gizli temasların dar yollarından geçtiğini öğrenmişlerdir.

* * *

Bu amaçla Fransız Haber Alma örgütü (DST) “Kilowat” diye adlandırılan şebeke kurmuş On’lar Avrupası, İsviçre, İsrail, Kanada, İspanya, ABD, Avustralya, Avusturya, İsveç ve hatta Lübnan gizli servisleriyle bilgi teatisinde bulunmuştur.

DST’ye bilgi verenler arasında “Ömer” kod adlı ve 1980’de beraber çalışması sağlanan bir Filistinli vardır. Bu kimse Habbas’ın örgütü olan FPLP’nin “özel operasyonlar” bölümüne başkanlık yapmış bir kişidir. Bubölüm bir süre Vadi Haddad adındaki Rum Ortodoks bir dışçı tarafından yönetilmiştir. Kendisine terörizmin doktoru deniliyordu. Agop Agopyan’ı, Carlos’u, İbrahim Abdallah’yı hep bu kimse yetiştirmiştir. Fransa bu kimseyi ele geçirmiş, ancak kendi bürokrasisi aylık bağlayamadığından Alman servislerine (BND) devretmiştir.

* * *

7 Ağustos 1982 günü ASALA Ankara hava alanı eylemini yapmıştır (11 ölü, 63 yaralı).

Beyrut’ ta yayımlanan bir bildiri de, Ermeni tutuklular serbest bırakılmazsa aynı eylemlerin Avrupa’da da yapılacağını belirtmiştir. 8 Ağustos 1982 günü Orly grubu adına Paris’te Maderic Sokağı telefon santraline konulduğu bildirilen bir bomba son dakikada etkisiz hale getirilmiştir. Aynı gün aynı saatte Action Directe tarafından üstenilen bir eylemle Yahudilere ait bir atölye havaya uçurulmuştur. 9 Ağustos 1982 günü Paris’te Yahudilerin oturduğu mahallede Goldenberg restoranına kanlı bir saldırı düzenlenmiştir. Bu eylemin ardında Abu Nidal olduğu sanılmaktadır.

* * *

Kitabın yazarı Charles Villeneuve Temmuz 1982’de yukarıda anlatılan

eylemlerden 1 ay önce Beyrut'a gitmiştir. FPLP başkanı George Habbas'la ve ASALA başkanı Agop Agopyan ile görüşmüştür. Kendisini Beyrut sokaklarında hızlı otomobil sürerek gezdiren Agopyan'dır. Yanında Ayvazyan ve Abu Mahmut kod adlı Avarian vardır. Bunlar Bekaa'da 1983'te Melkonian'ın adamlarınca öldürüldüler. Villeneuve bu arada FKÖ'nün 2nci adamı Abu İyad'la da görüşür. Tercümanı Cenin Albina adlı bir kadındır.

Agopyan kendisine "Mücahit" diyen Filistinlileri iyi tanımaktadır. Ancak, o sıralarda FKÖ içinde mücadele başlamıştır. ASALA'ya Beyrut güneyinde 200 metrelik bir kıyının savunulması görevi verilmiştir. Elleri 120'lik bir top vardır. Monte Melkonian da o sırada Beyrut'tadır. Carlos'un adamlarından Japon terörist Furaya Yukata da yazarın ASALA binasında karşılaştığı kişilerden biridir. Ürdün'deki FKÖ temsilcisi Abu Sultan ile Arafat adına Beyrut'u savunan Albay Abu Musa da oradadır. Bu kimseler yazarla bütün gece görüşürler.

Abu Musa Beyrut'u son adamına kadar savunma taraftarıdır. Kendisi Ürdünlü komünisttir ve darbenin İsrail'de vurulmasını ister. Agopyan ise Siyonistlerin ve Türklerin dostu olan tüm batılılarla mücadele edilmesini ister. Bu ülkelere Fransa dâhildir. Ona göre Mitterrand inanmış bir Siyonist'tir. Fransız Hükümeti Siyonistlerden kuruludur. Arafat ne derse desin, ne olursa olsun ASALA gibi grupların Fransa'da kendilerinden söz ettirmeleri istenmektedir. Bunlar, aslında Orly katliamıyla 15 Temmuz 1983'te söz ettirmişlerdir ve Agopyan cebinde, Carlos ve bir Japon ile Avusturya'da bir kahvenin terasında çekilmiş resmini taşımaktadır.

* * *

Fransız gizli servisi elemanları 16 Şubat 1983 günü Lyon hava alanında Atina'dan gelecek "önemli" birini beklemekteydiler, bu kimsenin kimliği belli değildi 'ancak, Libya pasaportlu bir Filistin örgütü mensubu olduğu biliniyordu. Atina'dan gelen kişi, sınır polisine bir Libya diplomatik pasaportu sundu. Fransızlar bu pasaportu tüm sahifelerinin fotokopisini çektiler. El çantasında 1000, 500, 300 ve 200 Dolar taşıyan dört zarf vardı. Fransız polisleri üstelemediler, ancak gelen kişiyi talimat gereği sıkı takibe aldılar; hava alanında belli etmeden resmini çektiler. Bu kimse Lyon garında Marsilya'dan gelen bir Ermeniyle ve bir başka Ermeni din adamıyla buluştu. Çekilen resimler vasıtasıyla bir kaç hafta sonra Libya pasaportlu yabancının Agop Agopyan olduğu anlaşıldı. Ne var ki, Agopyan Fransa'da 15 gün kalıp Atina'ya dönmüştü. Ancak bu arada kendisini izleyenlere pek çok şey öğretmişti. 31 Temmuz 1982'de Beyrut'ta öldüğü söylenen Agop Agopyan'ın ölmediği böylece anlaşıldı. Daha sonra, Fransız Haber Alma Teşkilatı'nın (DST)yeni şefi Yves Bonnet ve yardımcısı Jean François Clair, Cezayirli, Tunuslu ve

Filistinli muhbirlerinin yardımıyla Agop Agopyan'ın muhtemelen kendi ölümünü inanılır kılmak için bir yardımcısını öldürdüğünü, 10 Ağustos 1982'den sonra ASALA mensuplarının çok az sayıda "artçı" bırakarak Beyrut'tan ayrıldıklarını ve Kıbrıs üzerinden Atina'ya gittiklerini öğrendiler. Geride kalanlar arasında Cenevre'de bomba imal ederken gözleri kör olan ve ASALA'nın entelektüeli olarak bilinen, ailesiyle birlikte Beyrut'ta gizlenen Alec Yenikomşuyan vardı. Paris, Londra ve Ottawa'daki Ermeni Ulusal Hareketi örgütleri de Agopyan'ın yaşadığı rivayetlerini alıyorlardı.

Bu arada Amerika'da oturan Vicken Çarkhutyan adlı Irak uyruklu bir Ermeni 7 Haziran 1982 günü Paris'te tutuklandı. Bu kimse hakkında patlayıcı imal edip kullanmak suçundan Amerikan tutuklama müzekkeresi vardı. Amerikalılar bu kimsenin iadesini istediler. Fransız Hükümeti ise, Ermenilerin Fransa'ya gelmesine karşılık olarak Fransa'da Ermeni terörist eylemi yapılmamasını öngören JOÏNET "doktrini" gereğince ve Güvenlik Bakanı Francesci'nin özel kalem müdürü Frederic Thiriez'in onayı ile anılan kişiyi ABD'ye iade etmeyi kabul etmedi. Çarkhutyan DST elemanlarınca Kıbrıs'a götürüldü; Amerikalılar ısrar ettiler; bu kez Çarkhutyan yeniden Kıbrıs'tan Fransa'ya geri getirildi. Bütün bu işler yasalara aykırıydı; ama anlaşılabilir insanlar yasa dışı işlere alışıyordu. Böylece, Fransa'dan sınır dışı edilen bir kimse DST elemanlarınca, Fransa'da Paris yakınında Ermenonville'de bir otel odasında tutuluyordu. Ne yapılacaktı? Bu kez, ASALA Ermenileriyle Beyrut'taki Melkonian ve Yenikomşuyan ile ve Atina'daki Agopyan ile telefonla pazarlık edilmeye başlandı. Fransızlar Agopyan ve Beyrut'taki Ermenilerle doğrudan konuşmuyorlar, araya bir Ermeni aracı koyuyorlardı. Agopyan, Çarkhutyan'ın bir Arap ülkesine, hele Suriye'ye gönderilmemesini talep etmekteydi. Zira "ASALA, kimseden korunma talep etmiyordu. Ancak, "Fransızlar Ermenilerin Fransa'ya serbest girip çıkma anlaşmasını bozmuşlardı; buna uymaları gerekirdi, yoksa fena olurdu..." Hagopyan dostunun Atina'ya gönderilmesini istiyordu. Konu basına sızmadan bir karar verilmesi gerekiyordu. Neticede, Güvenlik Bakanının özel kalem müdürü karar verdi ve Agopyan da buna uymak zorunda kaldı. Çarkhutyan Libya'ya gönderilecekti. Başka bir deyimle, Ekim/Kasım 1981 tarihlerindeki Georghiu-Melkonian olayı adeta yeniden yaşanıyor. Oysa, Rosier Sokağı cinayeti daha yeni vuku bulmuştu ve Mitterrand "terörizmin kökünün kazınacağını" söylemişti. Buna rağmen, Çarkhutyan bu kez Albay Kaddafi'nin gözetiminde ikamete memur edilmekteydi.

Agopyan bu "yenilgiden" yararlanıp kendini yenileme yolunu arayacaktı. Kaddafi'yle yaptığı anlaşma basitti; Kaddafi, Agopyan'ın yönetimindeki ASALA'ya para, pasaport ve silah verecekti. Fransa'dan transitler ise Paris'te Champs Elyses'deki bir seyahat acentesi vasıtasıyla yapılacaktı. Çarkhutyan Libya'da rehlin olarak kalacaktı. Agopyan da kendisinden istenilen hizmetleri

sunacaktı. İşte Orly katliamı (15 Temmuz 1983) bu anlaşmanın mantıklı bir ürünü oldu.

Beyrut' tan Temmuz 1982'de kaçarak Fransa'ya gelen ASALA elemanları Paris'te Ara Toranyan'ın yönettiği Ermeni Ulusal Hareketinden uzak durmaktaydılar. Toranyan'ın çizgisini çok ılımlı buluyorlardı.

Agopyan'ın Fransa'da kaldığı 15 gün zarfında temas ettiği kimselerden bazılarının telefonları emniyet tarafından dinlendi. Bunlardan, örneğin Suriye uyruklu Garbicyan, üç ayda üç ev değiştirmişti; hareketleri yer altında yaşamayı bilen bir uzmanın davranışlarını anımsatıyordu. Kendisini izleyenler bir teröriste toslamış bulduklarını anlamışlardı. Garbicyan, sık sık Soner Nayır adında bir Türk vatandaşı Ermeni ile buluşuyordu; bunların telefonları dinleniyordu. Maalesef Fransız milli bayramı olan 14 Temmuz 1983 gününün telefon konuşmaları hemen deşifre edilemedi. Telefon konuşmaları Ermenice yapılıyordu. Oysa, 14 Temmuz ses bantlarında “git iki kamping tüpü al” gibi bir ifade vardı. 15 Temmuz günü haber alma teşkilatı bu sözleri banttan deşifre edince Ermenilerin eyleme geçeceklerini anladı. Ama eylem nerede yapılacaktı? Nayır da Garbicyan da yok olmuşlardı. 15 Temmuz 1983 günü saat 14.11'de Orly suikastı yapıldı.

Bu münasebetle, haber alma servislerinin aylarca süren istihbaratıyla ilgili dosyalar merkeze getirildi. DST'nin patronu Yves Bonnet “çok kesin bilgilere sahip bulduklarını” açıkladı. Bu açıklama diğer emniyet örgütlerini çok rahatsız etti. Ertesi günü Bakan Joseph Franceschi tüm ilgilileri topladı ve görevi Adli Polise (PJ) verdi. DST bundan hiç memnun olmadı. Zira DST'nin tüm çalışmaları ve haber alma kaynakları “yakılmış” oluyordu.

Yakalanan Ermeniler Orly suikastının beş eylemcisi Varoujan Garbicyan ve ASALA'nın politik lideri Robic Avanesian vardı. Avanesian diğer Ermeni örgütlerinden ASALA'ya militan toplama ve gerekirse Ara Toranyan'ın fiziki olarak yok edilmesini sağlamakla görevliydi.

Bu arada polis ve haber alma servisleri arasındaki çekişme basına da sızdırılmıştı. Basın, polisin teröristlere neden engel olmadığını soruyordu. Neticede, dosya terörizm konusunda uzmanlaşmış sorgu yargıçlarına değil, Orly'den sorumlu Créteil mahkemesine verildi. Yazık oldu. Zira suikastı hazırlayan grup Agopyan'ın ASALA'sıydı. Agopyan 70'li yıllarda Lübnan Waddi Haddad, Carlos, Selim Abu Salem ve Georges İbrahim Abdallah gibi kimselerin yanında yetişmişti. Bu, 1985 ve 1986 yıllarında Fransa'da aktüalitenin baş konusunu teşkil edecekti. Agopyan ayrıca Abu Nidal ile çok yakın ilişki içindeydi. Bugün de Agopyan'ın adamları Bekaa vadisinde, Anjar'da, Arafat'ın başlıca karşıtlarıyla birlikte bulunuyorlar.

“Ölüp-dirilen” Agopyan, Mart 1983’te Fransa’dan dönüşünde Mihran Mihranyan takma adıyla Irak yanlısı Al Vatan Al Arabi’ye bir demeç verdi. Bu gazete-Filistin davasına yakın veya uzak-aşırı sertlik yanlısı örgütlerce verilen tüm önemli mesajlar için posta kutusu görevini yapar. Bu demeç Mart 1983’te Suriye kontrolü altında Bekaa vadisinde verilmiştir. Agopyan bu demecinde, Ermeni hareketlerinin geleneksel tutumlarından ayrılıyor ve ASALA’nın, “Sovyetler Birliğindeki Ermenilerin tüm hürriyetlerden yararlandıklarını” ileri sürüyordu. Ayrıca örgütünün Amerikalıların yardımını reddettiğini, zira kendilerinin ihtilalci olduğunu ve Arap milletinin yardım ve desteğini unutamayacaklarını, örgütünün yakın doğudaki ulusal kurtuluş örgütleriyle ittifak içinde bulunduğunu belirtiyordu. Bu demeç Orly katliamı sonrasında batı Ermenileriyle, doğu Ermenileri arasındaki bölünmenin haberciliğini yapıyordu.

Ermeni örgütleri Fransız (Ara Toraian), Amerikan (Monte Melkonian) Kanada (Tcharkkutian) örgütleri olarak birbirlerinden ayrılmaktadı. Bunlar çeşitli adlarla çok sayıda Türkiye aleyhtarı eylem yapmışlardır. (En az 42 ölü. Bunların 31’i diplomat veya memur) Agopyan’ın ASALA’sından Orly tipi “gözü kapalı” terörizmi kınamalar edeniyle farklıdır. Agopyan’ın ASALA’sı Libya’da Kaddafi ile ve Suriyeliler ile ortaklık yapmakta, sadece “Doğulu” Ermenileri içine almakta ve muhtelif vesilelerle karıştığı Arap-İslam terörü potası içinde erimekte, her türlü kader birliği yapmaktadır. Bu nedenle Fransa’da 1986 yılında yapılan “gözü kapalı” terörizm sonucunda Georges İbrahim Abdallah’ın serbest bırakılmasını isteyenler, Garbicyan’ın da salıverilmesini talep etmişlerdir.

Orly katliamı, terörizmin en kanlı sahifelerinden birini oluşturur. Carlos terörizmin senyörü ise, Abu Nidal kan akıtcısı, Agopyan da en kötü terörizmin Dalton’udur. Agopyan, kitabın yazarı Villeneuve’e “Ermeni davası nedir? 1.5 milyon Ermeni ölmüş ya da kendini öldürtmüş. Bu bizi ilgilendirmez. Önemli olan davasını Ermeni-Fransız-İsrail holdinglerine karşı, Arap-İslam mücadelesiyle bütünleştirmektir. Dava gerçek yerini ancak orada bulabilir” demiştir.

Bu hikâyenin başlangıcı Lübnan’da 1974 yılına kadar uzanır. Dava’ya inanmış yarı-Mao, yarı Trotski taraftarı solcu genç Ermeniler, soykırımının intikamını ve Ermenistan’ı tüm Ermenistan’ı - geri almak için bir lider aramaktadırlar. Arafat, Habbas, Vadi Haddad gibi birine özlem duymaktadırlar. Tam bu sırada FKÖ (Özellikle Abu Niyad) Türkiye’nin kendilerini resmen tanımamasından gayri memnun durumdadır. Agop Agopyan da FKÖ örgütünün kendini kanıtlamış bir üyesidir. Asıl adı Bedros Avanesyan’dır ve Irak uyrukludur. Agopyan’ın ASALA’sı ilk eylemini 22 Aralık 1979’da Paris’te yapmış ve Türk Büyükelçiliğinin bir mensubunu öldürmüştür. Amacı sosyal demokrat eğilimli

Taşnak partisinin eylem örgütü olan soykırımı komandolarıyla öldürme yarışına girmektir. Soykırımı komandoları 24 Ekim 1975 günü Paris'te Türk Büyükelçisi İsmail Erez'i ve şoförünü öldürmüşlerdir.

Agopyan 31 Temmuz 1982 tarihinde "sözde" ölümünden önce Libya kontratını yerine getirmiştir. Kaddafi - Fransızlar sağ olsun - Çarkhutyany'ı elinde tutmaktadır. ASALA da bunun "kirasını" ödemek zorundadır. Fırsat çabuk çıkmıştır.

1) Kaddafi Fransızlara bir uyarı mesajı göndermek istemektedir; Çad'da hazırlığı yapılan Manta operasyonundan memnun değildir. Bu nedenle Agopyan'dan eyleme geçmesini ister.

2) Agopyan eylem amacının Türklere karşı olduğunu belirtir. Bu nedenle Fransa'da bir Türk kurumuna saldıracaktır. Kaddafi memnun olacak Agopyan da yeni elemanlar bulacaktır.

3) 24 Temmuz'da Lozan 'da Dünya Ermeni Kongresi yapılmıştır. Agopyan mesaj gönderir "ya beni izlerler ya da hareketsiz kalacaklardır. Herkes seçimini yapsın" der.

* * *

"Orly, yolunu şaşırması bir kaç Ermeni'nin yaptığı bir yol kazası mıdır?" .

ÖLÜM ONLARIN GÖZÜYLE BAKACAK-TERÖR EYLEMLERİ

Yazar: Michel Lespart

Le Carrousel-FN, Paris, 1987

Asala Kan ve İntikam

Orly saldırısından bir kaç gün önce, Brüksel'de Türk diplomatı Dursun Aksoy, Belçika polisince ASALA mensubu olarak tanınan bir terörist tarafından öldürülmüş ve Fransız polisi Belçikalılar tarafından derhal uyarılmıştı.

Ermeniler soykırımı yoluyla büyük ölçüde yok edilmişler, SSCB tarafından da haritadan silinmişlerdi. Ermeniler de Filistinliler gibi Devletsiz kalmışlar, terörizme yönelmişlerdi. Ermenilerin terör eylemlerinde epey heyecan ve saflık vardır. 1970'lerin Lübnan'ı her türlü şiddet hareketine imkân sağlayan bir ortam yaratmaktaydı. Ancak FKÖ yöneticileri ise "saf" değildiler. Ermenilerin

bu heyecanından yararlanacaklar, onlara anlayış gösterecekler finansman, tedhiş eğitimi imkânı ve silah sağlayacaklardır. ASALA 1975'te harekete geçmiştir. İhtilalci ve Marksist'tir. 1915 soykırımı bayrağını çekip bağımsız ülke kurmak istemektedir.

İyi, güzel ama önce kişinin borçlarını ödemesi lazımdır. O sıralarda FKÖ'nün Türkiye ile arası iyi değildir; Filistinliler Ankara'da büro kurmak istemektedirler. Türkler ise bu öneriyi reddetmektedir. Bunun üzerine, FKÖ klasik taktiğine başvurur. Bu, bir terörist örgütün ardına saklanarak terör yoluyla bir Hükümeti etkileme taktiğidir. Türklerin üstüne ASALA tedhişçilerini salacaklardır. ASALA'cılar da borçlarını ödemek için zaten bu fırsatı bekliyorlardı. Türk Hükümeti darbenin nereden kaynaklandığını anlayıncaya kadar pek çok Türk diplomatı katledilecektir. Ama Türkler sonunda bunu anlayacaklar ve FKÖ 1977'de Ankara'da büro açabilecektir.

FKÖ bakımından ise ASALA görevini yapmış kimliği ortaya çıkmış, rahatsız edici olmaya başlamıştır. Bu nedenle FKÖ, ASALA'yı yüzüstü bırakınca, örgüt bu kez Filistinli aşırıların, "red cephesinin", Suriye gizli servislerinin eline düşmüştür. Bunlar ise ASALA'yı Arafat'a ve FKÖ'ye karşı kullanmaya başlayacaklardır. Tabii dünya kamuoyu bu gelişmelerin farkında değildir ve ASALA "haklı" bir dava uğruna - pek çok diğer örgüt gibi - arada sırada teröre başvuran bir kurtuluş örgütü görüntüsünü devam ettirecektir. ASALA dünyaya yayılmış Ermeni "diasporası" içinde çok azınlıktadır, ama gene de duygusal olarak, içten ve gizlice beğenilir. Ancak, terörün tırmanmasından, kontrolden çıkmasından korkan Ermenilerin korktukları başlarına gelir. 1978'den sonra Türklere karşı terör olayları artar ve Türkiye ile normal ilişki sürdüren hükümetleri rahatsız etmeye başlar.

Terör dalgası Fransa'ya 1981 'de varır, Türk konsoloslukunda rehinler alınır. Bu kez terörizmin amacı hapse giren "yoldaş"ların kurtarılması olur.

Fransa' da büyük bir Ermeni toplumu vardır, bunlar Fransız toplumuna entegre olmuşlardır. Fransız milli güvenlik servisi (DST) 1981 yılından beri soruna eğilmiştir. ASALA'nın Ermeni toplumundan kopuk olduğunu, kendi içinde bölünmüş bulunduğunu, bunlardan eylemci kanadın başında Agop Agopyan'ın olduğunu, adı geçenin Suriyelilerle ve Abu Nidal'in ihtilalci komandolarıyla birlikte çalıştığını bilmektedir.

ASALA'nın Şam yakınında bir merkezi bulunduğundan kuşku yoktur. Ayrıca, örgütün Atina'da, 10 kişiden fazla kimsenin çalıştığı bir politik propaganda bölümü vardır. Bunlar Ermenice yazılmış Hayastan (Ermenistan) dergisini çıkarırlar; ASALA'nın Kıbrıs'ta bir grubu, İran'da elemanları, Fransa'da da

destekçileri vardır. Nihayet örgütün Libya’da bu ülkenin gizli servisleriyle teması bulunan bir bağlantı noktası bulunmaktadır.⁵

Fransa grubunda propaganda ve örgüte üye olma işleriyle meşgul bir siyasi bölüm ile Varoujan Garbicyan tarafından yönetilen “askeri çekirdek” bulunmaktadır. Bu son gruba birbirini iyi tanıyan ve kapalı devre halinde çalışan yaklaşık 10 kişi dâhildir. Bu çekirdeğin dış çevre halkasını tahminen 20 kişi oluşturmaktadır. Örgüt Orta Doğu’daki ve Atina’daki merkezleriyle temas halindedir.

Böyle bir grubun masrafları, bunu finanse eden yabancı Hükümet için, hele sağlanacak avantajlarla karşılaştırılırsa gülünç derecede düşüktür. Garbicyan 1983 yılının ilk üç ayında Orly darbesi için 100.000 Frank (yaklaşık 10—15.000 \$) almıştır.

Fransız servislerinin (DST) yaptığı tahkikat, aldığı bilgiler ve izlemeler bu gelişmelerin farkında olmalarını sağlamıştır. Örneğin, takma adı Abu İyad olan FKÖ’nün ikinci adamı Salah Khalaf (FKÖ’nün istihbarat başkanıdır) Fransız servislerine Agop Agopyan’ın resmini vermiştir. Oysa bu sonuncunun Temmuz 1982’ de Beyrut ‘ta öldüğü sanılıyordu. Agopyan bir Libya diplomatik pasaportuyla Fransa ‘ya gelince tanınmış ve takibe alınmıştır. Böylece DST, ASALA’nın Fransa’daki askeri kanadının temas ve saklanma noktalarını tespit etmiştir. DST, ASALA’nın çalışma yöntemlerini, malzemelerini ve patlayıcı malzeme uzmanlarının marifetlerini bilmektedir.

Mesela 1982 başından beri Ermeni teröristleri, bombaları için kullandıkları elektronik geciktirme sayaçlarını, JEİTA kibritlerine ustaca saklamaktaydılar. Bunların etiketinde TGV yazılıydı. Patlayıcıları için kullandıkları saatler SİPRATİC markadır. Bunlar belki pratiktir, ama emin aygıtlar değildirler. Örgütün elemanlarından Pierre Gülümyan aygıtı hazırlarken bombanın patlamasıyla Temmuz 1982’ de Gagny’deki evinde ölmüştü.

DST 1983 Temmuzunda ASALA militanlarının hepsinin adresini bilmektedir. Aynı şekilde emin kaynaklara istinaden Garbicyan’ın arkadaşı Soner Nayır’a bir düzine kamping bütan gazı tüpü aldırıldığını da bilmektedir. Bunlar ASALA’nın kullandığı patlayıcıların bilinen parçalarındandır.

14 Temmuz günü DST örgütün tüm lojistik alt yapısının raporunu cinayet masasına göndermiştir. Brüksel’de bir Türk diplomatı öldürüldüğü için ve bu terör hareketleri seri halinde sirayet edercesine yapıldığından polis bir şeyler olacağını bilmektedir. Bu “terör bulaşmasının” ardında bilinçli taktik değil

5 Kaynak: Le Debat, 16 Nisan 1986, Gallimard Yayınevi, Xavier Raufer

adeta bir sempati reaksiyonu yatmaktadır. Böylece toplum üzerinde “panik etkisi” arttırılmaktadır.

Filhakika Orly'den beş gün sonra Londra'da, Paris'te kullanılan bütan gazı tüplerine benzer bir bomba bulunmuştur.

Böylece Fransız polisi tedhiş hareketini öngörmekle birlikte, demokrasi ve hürriyetler nedeniyle bir şey yapamamıştır. Zira ,bir kimse bütan gazı tüpü aldı diye tutuklanamazdı. Böylece 15 Temmuz tedhiş eylemi önlenememiştir.

Aslında, ASALA'nın 15 Temmuz 1983 eylemi, Ermeni davasına, Türklerin 1915'te Ermenilerin büyük ana ve babalarına yaptıkları kadar kötülük etmiştir.

18 Temmuz 1983 sabahı Türk asıllı 22, İran asıllı 11, Fransız toplumuna mensup 10 ve 1 Suriyeli Ermeni gözaltına alınmıştır. Bunların çoğunun Fransa'daki ikamet süreleri bir yıldan azdı. Orhan Semerci'nin evinde, anahtarları Varujan Garbicyan'da bulunan bavullarda bir silah deposu ve ikisi Fransız, 13'ü Arap memleketine ait boş pasaport bulunmuştur. (Bulunan silahlar ise 3 Steyr makinalı tabanca, 1 AK 47 Kalaşnikof 1 Smith and Wesson 32, 1 Colt 38, 1 adet 7,65'lik otomatik tabanca, 650 kurşun 123 elektronik patlatıcı, 12 piroteknik patlatıcı). Ayrıca Antoine Akçıyan adlı kişinin evinde bir makinalı, bir tabanca ve 9 mm'lik kurşunlar bulunmuştur. Soner Nayır'ı tanıyan kimseler arasından 10 Ekim tarihinde tutuklamalar yapılmıştır... Tutuklananlar mahkemeye sevk edilmiştir...

Mahkeme DST'nin, ASALA'nın Fransa'daki siyasi sorumlusu olarak tanımladığı Robik Avanesian'ı delil yetersizliğinden aklamıştır. Bu şahıs son derecede tehlikeli addedildiğinden Fransız İçişleri Bakanlığınca derhal bir Afrika ülkesine sınır dışı edilmiştir. Yazar “bu önlemi izah etmenin güç olduğunu ya da çok iyi anlaşıldığını!” ifade etmektedir. 31 Mayıs 1986 tarihinde ASALA, Batı Beyrut'ta 4 Ermeni'yi öldürenleri kısa kısas yöntemiyle cezalandıracağını açıklamıştır.

TÜRK'Ü "ÖĞRETMEK": ERMENİ TARİH DERS KİTAPLARINDA TÜRK İMGESİ

Yazar: Yrd. Doç. Dr. Yıldız DEVECİ BOZKUŞ

Dora, Bursa 2013, 205 sf.

ISBN: 9786054798360

Yıldız Deveci Bozkuş tarafından kaleme alınan ve 205 sayfadan oluşan bu eserin basımı Dora yayınları tarafından gerçekleştirilmiştir. TÜBİTAK tarafından desteklenen bir proje kapsamında meydana gelmiş olan bu eser, "Balkan ve Karadeniz Ülkelerinde Güncel Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı / Türk İmajı" başlıklı (110K571 nolu) ve Doç. Dr. Mehmet Hacısalihoğlu tarafından yürütülen TÜBİTAK 1001 projesi çerçevesinde hazırlanmıştır. Anılan proje kapsamında Ermenistan'ın yanı sıra Bulgaristan, Yunanistan, Kıbrıs, Makedonya Cumhuriyeti, Sırbistan, Karadağ, Kosova, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Arnavutluk ve Rusya gibi Balkan ve Karadeniz ülkelerinin ilköğretim kurumlarında okutulan tarih ders kitaplarında Osmanlı/Türk İmajının da karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu eserde ise söz konusu ülkelerden biri olan Ermenistan'da ilk ve orta öğretim kurumlarında 2010-2011 öğretim yılında zorunlu olarak okutulan tarih ders kitapları ele alınmıştır. Kuramsal çerçevesini İmgebilimin (Imagology) oluşturduğu bu çalışmada Ermeni tarih ders kitaplarında Türk ve Osmanlı kavramına dair oluşturulan olumsuz ve önyargılı algılar, stereotipler ve imgeler incelenerek, bu algıların oluşturulmasındaki temel etkenler üzerinde durulmaya çalışıldığı görülmektedir.

Dört ana başlık altında kaleme alınan bu eserde, ülkeler arası ikili ilişkilerde olumsuz önyargıların kırılmasında özellikle tarih ders kitaplarındaki konu işleyiş biçimlerinin önemine değinilmiş ve bu işleyiş biçimlerinin revize edilmesinin sağlayacağı yararları dikkat çekilmiştir. "Soykırım iddiaları" odaklı araştırmalardan farklı olarak Türk - Ermeni ilişkilerine yeni bir bakış açısı kazandırmayı hedefleyen bu çalışmada ayrıca aynı coğrafyanın halkları arasındaki ilişkilerin çözülmesinin önündeki en büyük engeli tarihsel algıların oluşturduğunun da altı çizilmiştir.

“Teorik Çerçeve” isimli birinci bölümde, imge ve imge biliminin tanımı üzerinde durulmuş ve çalışma içerisinde meydana gelecek olası karışıklıkların önlenmesi sağlanmak istenmiştir. Bu bölümde ayrıca kavramların zihinlerde karşıladıkları anlamlar ve bu kavramların kültürel ve tarihsel alt yapıları üzerinde durulmuştur. Bozkuş eserinde, önyargıların ve kalıplaşmış olguların kırılmadan devletler ve halklar arasındaki tarih anlatımında olumlu gelişmelerin mümkün olamayacağına vurgu yapmıştır.

“Dünyada Tarih Ders Kitaplarının Revizyonu ve Ermenistan’da Okutulan Tarih Ders Kitapları” isimli ikinci bölümde ise bu konuyla ilgili literatüre girmiş olan çalışmalar hakkında yapılan araştırmalar, Türkiye’de tarih ders kitaplarının revizyonu ile ilgili yürütülen çalışmalar, Ermenistan’da eğitim sistemi, tarih ders kitapları, tarih eğitimi ve tarih müfredatı konuları ele alınmıştır. Tarih eğitiminde önemli bir yere sahip olan ders kitaplarının incelenmesinin İkinci Dünya Savaşı yıllarından itibaren başladığını ve devletlerarasındaki mücadelelerde olumsuz etki yapmasının önüne geçilmesinin amaçlanarak denetlenmeye başlandığına vurgu yapılmıştır. Yazar Türkiye’de ise tarih ders kitaplarının revizyonu konusunun üzerinde pek de durulmayan bir durumda olduğuna dikkat çekmiştir. Yazar, tutarsızlık, aşırı ulusal kimlik vurgusu, ulusal devlet yapısının yer etmesi konularının tarih kitaplarında eleştirilen noktaların başında yer aldığını vurgulayarak, bu tür bir eğitim sisteminden geçmiş bireylerde “ötekileştirme” güdüsünün daha belirgin bir biçimde gün yüzüne çıkacağı tehlikesine de değinmiştir. Ermenistandaki eğitim sistemine de yer verilen bu çalışmada, tarihi süreç içerisinde meydana gelen gelişmelere değinilerek, Ermenistan’da tarih eğitimi, tarih ders kitapları ve tarih müfredatı konularına da değinilmiştir. Ermenistan’da ders kitaplarının basımının ekonomik sıkıntılar nedeniyle zor şartlar altında gerçekleştirilmesinin bireyleri farklı çözüm yolları aramaya ittiğini kaydeden Bozkuş, Ermeni tarih ders kitaplarının içeriklerinin ise Sovyet Dönemi ders kitaplarının izlerini taşıdığını belirtmiştir. Bozkuş ayrıca bu kitapların Sovyet ideolojisini içerdiğine de dikkat çekerek, Ermenistan’da kitapların son dönemlerde Marksizm-Leninizm’den uzak, resmi devlet ideolojisine göre hazırlandığını ifade etmiştir. Ermenistan’da tarih eğitiminin ayrı bir yere sahip olduğunu da ifade eden Bozkuş, Ermenistan’daki Erivan Matenadaran Kütüphanesi’ndeki kaynakların Ermenilerin tarih eğitimine verdikleri önemin en açık göstergelerinden biri olduğuna dikkat çekmiştir. Bunun yanı sıra Ermenistan’da dini yapının da oldukça baskın bir yere sahip olduğunu belirten Bozkuş, tarih ders kitaplarında da bu dini etkinin oldukça belirgin olduğunun altını çizmiştir.

“İlk Çağlardan Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonuna Kadar Olan Dönemde Türk- Ermeni İlişkilerinin Tarih Ders Kitaplarında Sunumu” isimli üçüncü

bölümde, Türkler ile Ermenilerin tarihte ilk kez karşılaşmalarından tehcir olaylarına kadar geçen süre zarfına yer verilmiştir. Ders kitaplarında bu zaman dilimine yer verilirken, Ermenilerin kendilerini mağdur ve kahraman olarak tanıtmaya özelliklerinin her fırsatta ön planda olduğu belirtilmiştir. İlk dönem anlatıları hariç Selçuklular ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde Ermenilerin “topraklarının işgal ve istila edildiği” temasını neredeyse tüm sınıfların ders kitaplarında yeniledikleri şöyle görülmektedir;

“Selçuklular 100.000 askerle ikinci kez Ermenistan’ı işgal etti. Aynı yolla ülkeye giren Selçuklular, Basen ve Karno bölgesine yoğunlaştı. Buradan ülkenin her yanına yoğunlaştılar. Düşman çocuk ve yaşlı demeden her yere ölüm ve yıkım getiriyordu...” (7.Sınıf, 2009, 125).

Benzer alıntılara sıkça değinen Bozkuş, Ermeni tarih ders kitaplarında Türklerden bahsedilirken katil, cellat, düşman, savaşçı, saldırgan gibi kelimelere sıkça yer verildiğini ifade etmiştir. Ders kitaplarının devletlerarası ikili ilişkilerde ne kadar önemli olduğunu belirten Bozkuş, ders kitaplarının uluslararası kuruluşlar tarafından denetlenmesinin zaruretine de değinmiştir.

“Tehcir, Sovyet ve Sovyet Sonrası Türk- Ermeni İlişkileri İle Göç ve Diaspora Kavramlarının Tarih Ders Kitaplarındaki Sunumu” isimli dördüncü bölümde ise Ermeni tarih ders kitaplarında 1915 Olaylarının bir kırılma noktası olduğuna değinmiştir. “Ermeni Soykırımı” iddialarının ders kitaplarında çok fazla yer almasının bu olayların Ermenistan tarihinde önemli bir yere sahip olmasından kaynaklandığını ifade eden Bozkuş, sekizinci sınıf ve sonraki dönemlerde bu olaylara derinlemesine yer verildiğini belirtmiştir. Bu olaylar anlatılırken “-Türklerin sadece Ermenileri değil diğer etnik toplulukları da katlettikleri” algısının yerleştirilmeye çalışıldığını ifade etmiştir. Bozkuş bu bölümde ayrıca ders kitaplarındaki “ötekileştirme” temasının daha belirgin olduğuna da dikkat çekmektedir. Çalışmada ayrıca diaspora kavramı ve diaspora Ermenilerinin amaçlarına da yer verilmiştir. Diasporanın en büyük amacının “soykırımın tanınması ve kınanması” olduğunu belirten Bozkuş, çalışmada ayrıca Ermenistan- Azerbaycan ilişkileri ve Türkiye’nin bu ilişkilerdeki rolünün de ders kitaplarına konu olduğunu belirtmiştir. Yine ders kitaplarında “Ermenistan tarafının barış ve ikili ilişkilerin düzelmesi düşüncesini desteklediği fakat Türkiye tarafından bazı şartların öne sürüldüğü ve böylece barışı istemeyen tarafın Türk tarafı olduğu” yönünde bir algının da ders kitaplarında yer aldığına değinilmektedir.

Sonuç olarak; Bozkuş’un söz konusu çalışması, Türk- Ermeni ilişkilerinde normalleşmeye olumlu katkı sağlayacak olan adımlardan biri olan ders kitaplarının revize edilmesi sermesi açısından oldukça önemli, orijinal ve

literatüre katkı sağlayacak bir çalışmadır. Öteki uluslar hakkındaki ilk izlenimlerini Tarih ders kitapları aracılığıyla tarih eğitimi sırasında alan çocukların önyargıların ve olumsuz düşüncelerin esiri olmaktan kurtarılmalarının bu vesileyle sağlanabileceğini söylemekte yarar vardır. Bu açıdan ele aldığımızda elimizdeki kitabın sadece Ermeni tarafı değil Türk tarafı için de yararlı bir rehber olacağını söylemekte yarar vardır.

"ALMAN BELGELERİ ERMENİ SOYKIRIMI 1915-16"
"DER VÖLKERMORD AN DEN ARMENIERN 1915/16.
DOKUMENTE AUS DEM POLITISCHEN ARCHIV
DES DEUTSCHEN AUSWÄRTIGEN AMTS"

Yazar: Wolfgang Gust,

Belge Yayınları, Ocak 2012, 992 s.

Wolfgang Gust'un "Alman Belgeleri Ermeni Soykırımı 1915-16" isimli eseri, 1915-16 yıllarında Osmanlı coğrafyasının kısmen Ermenilerce meskun bölgelerinde yaşanmış olaylarla ilgili bilgiler içeren Alman diplomatik belgeleri derlenerek oluşturulmuştur. Kitabın esas kütesini oluşturan bu belgeler çeşitli başlıklar altında yine Wolfgang Gust tarafından değerlendirilerek okuyucuya kitabın "ana fikri" sunulmaya çalışılmıştır.

Eser Türkçeye Zekiye Hasançebi ve A. Takcan tarafından çevrilmiştir. Kitaptan edindiğimiz bilgilere göre, haftalık *Der Spiegel* dergisinin dış haberler editörü olan Wolfgang Gust, 1993'ten bu yana serbest çalışmaktadır ve aynı zamanda www.armeniocide.net isimli internet portalının kurucusu olup eşi ile birlikte kendisini sözde "Ermeni Soykırımı" belgelerinin derlenmesine adanmıştır. Ragıp Zarakolu'nun "Sonsöz Yerine" başlıklı yazısı ile sona eren kitap, kendi içerisinde alt başlıklara ayrılan on üç bölümden ve İngilizce özetlerden oluşmaktadır.

Kitabın "Önsöz"ü Amerika'da bulunan Zoryan Enstitüsü'nün Soykırım Araştırmaları Müdürü Vahakn N. Dadrian tarafından yazılmıştır¹. Vahakn Dadrian'ın "soykırım iddiaları" hususundaki nüfuzu Gust ve eseri için önemli bir referans niteliği taşımaktadır.

"Önsöz" bölümünde genel olarak Vahakn Dadrian'ın konuyla ilgili şahsi değerlendirmeleri hakimdir. Dolayısıyla bu değerlendirmeler meselenin tarihi özünden çok uluslararası siyasi gündeldeki taraf olma durumu ile ilgilidir. Bu durum kitabı tarihi bir perspektif içerisinde algılamayı güçleştirmektedir. Vahakn Dadrian yazısında, "*Elinizdeki kitabın ana amacı, soykırımı, mümkün olduğunca kapsamlı bir biçimde belgelemektir; ancak bunu yaparken, aynı zamanda her türlü inkarın var olma nedenini de*

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. www.zoryaninstitute.org "Vahakn N. Dadrian Brief Biography and Bibliography of Published Works", ziyaret tarihi: 03/11/2013, 15:02

çürütmeye de çalışacaktır.” sözleriyle kitabın asıl amacının yerine getirilmesinde hangi materyalleri nasıl kullandığına ve izlediği yöntemin bilimsel kriterler çerçevesinde ikna edebilirliği hususuna değinmemektedir. Yalnızca yapıldığını tahayyül ettiği “soykırımı” kanıt olarak bazı Alman diplomatların duygu ve düşüncelerini ve dolaylı olarak naklettikleri duyumları göstermektedir.

Vahakn Dadrian’ın “Önsöz”ünü takiben “Giriş Ve Metod” bölümü, başlıkla anons edilen amacı yerine getirmemektedir. Bu nedenle bilimsel bir algı ölçütünde Ermeni İddiaları lehine ikna olma arzusu taşıyanları hayal kırıklığına uğratmaktadır. Wolfgang Gust, bu bölümde çıkarımlarını oluşturmasını sağlayan metodolojik bir yaklaşım sergilememekte, konuyu tarihsel bir olaylar örgüsünün içerisinde bütünüyle koparıp, apansız zuhur etmiş bir “soykırımı” indirgemektedir. Yazarın bu konudaki referansı ise daha sonra bahsedilecek olan Alman misyoner Johannes Lepsius’tur.

“Ermeniler” başlıklı kısa bölümde, Osmanlı yönetimindeki Ermenilerin, sosyal ve ekonomik durumuna değinilmektedir. 1914’te imparatorluğun geneline yayılan yabancı okullarda binlerce Ermeni öğrencinin eğitim aldığı, bu öğrencilerin yabancı ülkelerdeki üniversitelerde eğitimlerine devam ettikleri ve Osmanlı ülkesinde sosyal açıdan çok iyi yerlere geldikleri bilgisine yer verilmektedir. İlaveten “Ermeniler” gibi geniş kapsamlı bir başlığın altındaki bu bölüm Ermenilerle ilgili kapsamlı ve “soykırım” sürecini bütünlükte, okuyucuyu şüpheye yer bırakmayacak şekilde ikna eder izlenimini uyandırmaktadır. Oysaki okuyucu, bu iki sayfalık bölümde soykırım kavramı ile özdeş, tarihi bir sürecin içinden anlamsızca ayrıştırılmış muğlak bir “Ermeniler” tablosuyla karşılaşmaktadır ki, bu durum eserin dokuz yüz doksan iki sayfalık hacmi ve belgelere dayanmışlık iddiasıyla vaat ettiklerinin aksini işaret etmektedir. Ayrıca şu cümleler meseleye tarafsız ve bilimsel bir temelde yaklaşmanın tipik bir örneği olması bakımından hayli ilginçtir:

“...Çünkü Osmanlı İmparatorluğu’nda sivil ve askeri yüksek devlet hizmeti sırf Türkler için hak olarak kabul edildiğinden, Ermeniler (tıpkı Avrupa’daki Yahudiler gibi) serbest mesleklere yöneldiler ve doğudaki şehirlerde hemen hemen tüm doktorluk veya avukatlık mesleklerini olduğu gibi iktisadi ve ticari eliti de oluşturdular.”

Osmanlı imparatorluğunda “sivil ve askeri yüksek devlet hizmeti” hiçbir etnik gruba özellikle de Türklere hak olarak verilmemekle beraber, gerekli liyakate sahip olanlar bu görevlere usulüne uygun olarak atanırlardı. Osmanlı Devleti’nin teşkilat tarihi hakkında bilgi sahibi olmadan yapılan bu tür çıkarımlar, oluşturulmaya çalışılan tablonun bütününde yanlışlıklara ve eksikliklere sebep olmaktadır. Tıpkı bu örnekte olduğu gibi.

“Kaynakların Durumu” başlıklı bölümde yazar, savına kaynak olarak konsolosluk çalışanları ve bu çalışanların yakın ilişki içerisinde oldukları anlaşılan yabancı yardım kuruluşlarının görevlilerinden elde edilen verilere yer vermektedir. Bu veriler daha çok görgü tanıklığından elde edilmiş dolaylı aktarımlar mahiyetindedir ve doğal olarak tek taraflıdır. Yazar ayrıca konuyla ilgili Amerikan kaynaklarının “tarafsızlığına” değinmekte ve zikredilen diplomatların ülkelerine döndükten sonra raportörlük yaparak oluşturduğu “kaynaklar-belgeler” olduğu bilgisini de paylaşmaktadır. Amerikalı diplomatların yuvalarına döndükten sonra kayıtlara geçtikleri belgeler ve kaynakların tarihçiler tarafından “*olayları geriye doğru aktarmaları*” nedeniyle sorunlu belgeler olarak nitelendirildiklerine de değinmektedir. Bölüm, kitaba kaynaklık eden Alman Belgelerinin nitelikleri hakkında bilgi verilmek suretiyle sonlandırılmıştır.

“Sürgünler ve İmha Eylemleri” adlı bölüm, kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmıştır. Bölüm, 24 Nisan 1915’te başlayan Ermeni Tehciri sürecini, “sürgün ve kıyımların” yapıldığı sistemli bir “soykırım” olarak aktarmaktadır. Bu aktarımın doğal kaynağı ise yine diplomatlar, yabancı yardım kuruluşlarının görevlileri ve kimler olduğu meçhul görgü tanıklarındır.

“Soykırım Bahaneleri” bölümünde Gust, “*Türklerin Ermenileri dini ve sosyal açıdan kışkırdıkları ve onlardan hoşlanmadıklarını*” vurgulanmıştır. Yazar, Ermenilerin İtilaf Devletleri ve özellikle de Rusların desteğiyle isyan etmelerini ve sistemli bir şekilde silahlanmalarını “suçsuz” Ermeni halkının, “Müslüman zulmüne” karşı bir nefis-i müdafaası şeklinde değerlendirmektedir.

“Ermenilerin Devrim Hedefleri Ve Almanların Gözlemleri” başlıklı bölümde, Alman diplomatlar ve gözlemciler tarafından Osmanlı İmparatorluğu’nda her hangi bir Ermeni tehdidinin gözlemlenmediği, dolayısıyla tehciire sebep olan isyan ve terör hareketlerinin aslında bir öz savunma olduğu iddia edilmektedir. Türklerin ileri sürdüğü gerekçeler ise, “komplo iddiaları” olarak nitelendirilmiştir. Aynı şekilde “Sözde Ermeni İsyancıları” bölümü de bu bölümün devamı niteliğinde olup, Zeytun, Dört Yol ve Akdeniz Kıyıları, Fundacık, Musa Dağ ve Urfa isyanları aynı perspektif içerisinde değerlendirilmekte ve aynı argüman kullanılmaktadır. Ayrıca konuya yönelik Türklerin gerekçeleri Ermenileri yok etmek için bahane olarak gösterilmektedir.

“Soykırımın Sorumluları” adını taşıyan bölümde, tehcir emrini uygulamakla görevli devlet memurları, jandarmalar, askerler sözde kıyımın sorumlu ve failleri olarak tanımlanmıştır. Farklı duyumlardan alınan tutarsız isimlerle bir failler tablosu çizilmektedir. Ayrıca tehcirin nihai hedefinin Ermenileri imha etmek olduğu vurgulanmakta, fakat bunun için neden tehcir gibi zahmetli ve hukuki alt yapı gerektiren bir yöntemin uygulandığı açıklanmamaktadır.

“Almanların Rolü” bölümünde ise Alman yöneticilerin sözde soykırıma karşı tepkisizliği, Osmanlı ile askeri ittifaka duyulan mecburiyetten dolayı sessiz kalma bağlamında değerlendirilmiştir. İlaveten konuyla ilgili Alman diplomatların tutumları değerlendirilmiş ve bu konuda Almanlara da sorumluluk yüklenmiştir.

“Türkiye’de Alman Askeriyesi” başlıklı bölümde ise I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı-Alman ittifakının bir gereği olarak Türkiye’de görev yapan Alman askerleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu askerlerin görev yerleri itibariyle tehcirin uygulandığı bölgelerde seyahat ettikleri ancak Türklerin bir şekilde yapılan “kıyımı” kendilerinden gizlediği iddialarına yer verilmektedir. Bu konuda Alman askerlerinin tutumunu ise Martin Neipage isimli bir Başöğretmen aktarmaktadır. Ayrıca Almanların Belçikalılara uygulamış oldukları sürgün örneği ile tehcir kararı ilişkilendirilerek, konu ile ilgili Almanların rolü belirtilmeye çalışılmıştır.

Yazar, “Alman Hıristiyanları Ve Johannes Lepsius’un Rolü” başlıklı bölümde “Ermeni İddiaları” savunucularına rehberlik eden Alman din adamı, misyoner ve “Alman-Ermeni Toplumu Derneği” kurucularından Johannes Lepsius ve faaliyetleri hakkında bilgi vermiştir. Bu bilgiler ışığında başlangıçta, bölgedeki Ermenilerin Rusların etki alanından çıkıp, Alman çıkarları doğrultusunda yönlendirilmeleri konusunda politik faaliyetler amacı güden Lepsius, sonradan “Ermeni Dostu” olma yolunda bir dönüşüm sürecine girmiş, “*Almanya Ve Ermenistan / 1914-1918 / Diplomatik Belgeler*” adlı kitabıyla soykırım iddialarının başlıca kılavuzlarından biri olmuştur. Bölümde bu kitabın oluşum süreci de ele alınmaktadır.

“Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşiv Belgeleri” adlı bölüm buraya kadar Wolfgang Gust tarafından aktarılmış olan bilgilerin dayandığı noktanın temelini oluşturmaktadır. Bu belgeler yazar tarafından adı geçen siyasi arşivden derlenmiştir ve Alman diplomatların kendi aralarında, zaman zaman merkezle veya bölgedeki yabancı misyon görevlileriyle yazışmalarını içermekle birlikte, kanıt kabilinden gösterilen “kaynaklar” çoğunlukla duyumlara dayanmaktadır. Yaşandığı iddia edilen olaylar başka verilerle tamamlanmamakta ve karşı taraf yok sayılmaktadır. Dolayısıyla bu belgelerin “Ermeni Sorunu” üzerine yapılacak değerlendirmelerdeki bağlayıcılığı şüphelidir. Türklerle olan müttefik ilişkileri nedeniyle dönemin popüler gelir aracı “Ermeni Sorunu”ndan yeterince istifade edemediğini düşünen Almanların, doğuda Ermenilerin koruyuculuğunu tek başına Ruslara bırakmaktan duydukları endişe bu belgelerin çoğunda kendisini göstermektedir. Kitapta 185 ile 189’ncü sayfalarda yer alan, İstanbul Büyükelçisi Wangenheim’in Alman İmparatorluğu Başbakanı Bethmann Hollweg’e yazdığı mektuptaki şu ifadeler bahsedilen durumun çarpıcı bir örneğini teşkil etmektedir:

“Ermeni sorunu bugün kesin bir yol ayrımına gelmiş bulunuyor. Eğer Ermeniler haklı istekleriyle gelip, bizim onlara kapattığımız kapularımıza çarpıp geri döneceklerse kendilerini ister istemez Rusların kucağına atacaktırlar. Eğer bu gerçekleşirse Küçük Asya sorununun barışçı çözümü veya Türkiye'nin yeniden kuruluşu için çok az umut kalacaktır. Diğer taraftan, eğer biz yukarıda tanımlanan yoldan Ermeni hareketi üzerinde etkili olabilirsek, kendi çıkarlarımızın korunması ve geliştirilmesi yanında Türklerin reform çalışmalarını destekleme ve Osmanlı İmparatorluğunun parçalanması için çalışan güçleri felce uğratmada elimize önemli bir silah geçmiş olacaktır. İleride Türkiye'nin dağılma sürecinin durdurulamayacağı anlaşılırsa, Küçük Asya'daki çıkarlarımızın savunulmasında yerli Ermeni unsurların bizim arkamızda olması büyük önem kazanacaktır”

Tarih adı verilen bilim, normları ve kuralları gereğince fizik, kimya, geometri gibi özünü gerçekten ve rasyonel değerlerin oluşturduğu örüntülerden almaktadır. Bu örüntüleri oluşturan motiflerden herhangi birinin yok sayılması, yerlerinin değiştirilmesi bu gerçeklik bütününü ortadan kaldırmadığı gibi bilimin doğası gereği daha güçlü ve çarpıcı bir şekilde kendisini göstermesine neden olur. Dolayısıyla tarih biliminin, uluslararası ilişkiler bazında kendi lehlerine manevra yapmak niyetinde olan kişi veya toplulukların başvuru kaynağı olması sadece tarihçiler açısından değil bütün bilim çevreleri açısından kabul edilemez bir durumdur. “Ermeni Meselesi” bilimsel temelde değerlendirilmesi zaruri olan nüvesiyle ve günümüze yansıyan tartışmalı uzantılar içermesi sebebiyle son derece hassas bir durumdur. Dolayısıyla aynı derecede hassas ve metodolojik bir yaklaşım gerektirmektedir ve bu sebeple siyasi alanda slogan aracı olmaktan mutlak suretle uzaklaştırılmalıdır. Son olarak “Ermeni Sorunu”nu bilimsel bir temelde inceleyip eldeki verileri karşılaştırmalı olarak tarayarak sağlıklı bir sonuca ulaşmak isteyen herkes bu kitabı mutlaka edinmelidir. Zira bizce bu eser, tarafsız ve bilimsel bir çalışmanın nasıl olması gerektiği kadar nasıl olmaması gerektiği konusuyla da ilgilenenlerin başucu kitabı olabilecek niteliktedir.

MAKALE ÇAĞRISI: ERMENİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Ermeni Araştırmaları dergisi, kendi alanında bilimsel çalışmaya dayalı araştırmaların yayınlanması ve akademisyenler ve araştırmacılar arasında disiplinler arası tartışmaların desteklenmesi amacı ile kurulmuştur. Ermeni Araştırmaları dergisi Ermeni Meselesi'ne ilişkin makaleleri kabul etmektedir.

Hakemli bir dergi olan Ermeni Araştırmaları dergisi, yılda üç defa yayımlanır. Derginin dili Türkçedir. Ermeni Araştırmaları Dergisi daha önce herhangi bir dergide yayınlanmamış makaleleri kabul etmektedir. Makaleler, derginin belirtmiş olduğu bilimsel yazım kural ve standartlarına uygun ve açık bir dil ile yazılmış olmalıdır.

2001 yılından bu yana Ermeni Araştırmaları dergisi 46 sayı yayınlamıştır. Önceki sayılarda (Prof. Justin McCarthy, Prof. Guenter Lewy gibi) önde gelen akademisyenler ve uzmanlar ile doktora öğrencilerinden Ermeni Sorunu üzerine tarihsel, siyasi ve toplumsal araştırmalara ilişkin makaleler yayımlanmıştır.

Ermeni Araştırmaları Dergisi EBSCO ve TÜBİTAK-ULAKBİM tarafından taranmaktadır.

Ermeni Meselesi konulu tüm çalışmalar değerlendirmeye alınmaktadır. Ayrıca bazı temel konu başlıkları şöyle olabilir.

- Ermenistan Siyaseti
- Ermenistan Tarihi
- Ermenistan'da Kültür ve Sosyopolitik Gelişmeler
- Ermenistan'ın Bölgesel ve Uluslararası politikaları
- Türkiye-Ermenistan İlişkileri
- Ermenistan-İran İlişkileri
- Ermenistan'ın Kafkasya devletleri ile ilişkileri
- Ermenistan-ABD İlişkileri
- Ermenistan-AB İlişkileri

Yayın İlkeleri

Makalelerin, e-posta yolu ile şu adreslere gönderilmesi rica olunur:

ayavuzsir@avim.org.tr veya info@avim.org.tr

Makaleler, dipnotlar ve kaynakça dahil, en az 3.000 en fazla 13.000 kelime olmalıdır. Makaleler, Microsoft Word programında, Times New Roman karakterinde ve tek satır aralıkla yazılmalıdır. Açıklamalar ve kaynak gösterimi sonnot olarak değil, dipnot olarak gösterilmelidir. Metin için 12 punto, dipnotlar için 10 punto kullanılmalıdır.

Başlık sayfasında aşağıdaki bilgiler belirtilmelidir

- Makalenin başlığı
- Makale yazar(lar)ının bağlı olduğu kurum
- Makale yazar(lar)ının iletişim bilgileri (telefon numarası ve e-posta adresi)
- Öz: 300 kelimeyi geçmeyecek olan Türkçe ve İngilizce öz (Abstract)
- Anahtar Kelimeler: İngilizce ve Türkçe olarak alfabetik sıra ile yazılmış 5 tane anahtar kelime. Anahtar kelimeler tercihen başlıkta bulunmayan kelimeler olmalıdır.

Makalelerin hazırlanmasında, Ermeni Araştırmaları dergisinin şekil kuralları ile dipnot ve kaynakça sistemine riayet edilmelidir. Yayın Kurulu, teslim edilen makalelerle mümkün olduğu kadar hızlı bir şekilde ilgilenecektir. Teslim edilen makalelerin durumu hakkında yazarlara e-posta yoluyla bilgi verilecektir.

Bu makale çağrısı, dergimizin 45nci sayısına ilişkindir. Makale son teslim tarihi **17 Mart 2014**'tür.

YAZIM KURALLARI / (STYLE SHEET)

A. Genel Kurallar

1. Ermeni Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanacak yazılar;
 - Objektif ve orijinal olup araştırmaya dayanmalıdır.
 - Bilimsel metotlarla kaleme alınmış olmalıdır
2. Herhangi bir yazının yayımlanıp yayımlanmamasına yazı kurulu karar verir.
3. Yazı kurulunun onayından geçen çalışmalar hakemlere gönderilir ve sonuçlarına göre değerlendirme yapılıır.
4. alışmalar yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmez.
5. Yazılardaki fikir ve değerlendirmeler yazarlara aittir ve aksi belirtilmediği sürece Terazi Yayıncılık'ın görüşlerini yansıtmaz. Bütün hukuki sorumluluk yazara aittir.
6. Yayımlanmış yazıların telif hakları Terazi Yayıncılığa aittir.
7. Teslim edilen makalelerin dergi format ve kurallarına uygunluğunu sağlamak yazarların sorumluluğundadır.
8. Yazarlar yazılarında T.C. Başbakanlık, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu tarafından düzenlenmiş olan yürürlükteki iml kılavuzunu (<http://www.tdk.gov.tr>) esas almak durumundadırlar.

B. Biçimsel Kurallar

1. Yazılar, Times New Roman yazı karakteriyle, 1,5 aralık ve 12 punto ile yazılmalıdır.
2. Başlıklar 14 punto ve koyu, büyük harf, ara başlıklar ise küçük harf 12 punto ve koyu olmalıdır.
3. Yazıların Microsoft Word yazılım programında kaydedilmiş olması gerekmektedir.
4. Yazılar asgari 5000 ve azami 10000 kelimeyle sınırlandırılmalıdır.
5. Yazılar, Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmış 200 kelimeyi aşmayan zet, İngilizce'ye tercüme edilmiş başlık ve Türkçe ve İngilizce beş anahtar kelimeyle beraber gönderilmelidir.
6. Yazar adı, sağ köşeye, italik koyu, 12 punto olarak yazılmalı; unvanı, görev yeri ve elektronik posta adresi belirtilmelidir.
7. Dipnot yazımında uyulacak kurallar ekte, "Dipnot Yazım Kuralları" başlığı altında, detaylı bir Şekilde verilmekte olup; yazarların bu düzene (<http://www.eraren.org>) uymaları beklenmektedir.

DİPNOT YAZIM KURALLARI

A. KİTAP

- Kitap, Tek Yazar:

John Smith, *Kitap Adı*, New York: New York Publishing, 1999, s. 100.

- Kitap, İki Yazar:

John Smith ve Mary Jones, *Kitap Adı*, New York: New York Publishing, 1999, ss. 100-102.

- Kitap, Üç Yazar:

John Smith, Mary Jones ve Graham Fuller, *Kitap Adı*, New York: New York Publishing, 1999, ss. 100-102.

- Kitap, Üç Yazardan Fazla:

John Smith et al., *Kitap Adı*, New York: New York Publishing, 1999, ss. 100-102.

- Kitap, Yazar Adı Olarak Bir Kurum Verilmiş İse:

Devlet Planlama Teşkilatı, *Yeni Strateji İle 3. Beş yıllık Kalkınma Planı*, Ankara: NEC., 1973, ss. 40-65.

- Çeviri Kitaplar:

J. M. Albertini, *Ekonomik Sistemler: Uygulamada Kapitalizm ve Sosyalizm*, Çev. Cafer Unay, Bursa: Uludağ Üniversitesi yayını, 1990, s.7.

- Birden Fazla Baskı Yapan Kitaplar:

Sadun Aren, *İstihdam, Para ve İktisadi Politika*, 9.b., Ankara: Ankara Savaş Yayınları, 1989, s.8.

- Yazar veya Editör Adı Bulunmayan Kitaplar ve Makaleler:

Merriam-Websters Collegiate Dictionary, 10. Baskı, Springfield: Merriam-Webster, 1993, ss. 100-102.

- İkinci Kaynaktan Alıntı:

Ziya Kaya, *Kitap adı*, Ankara: Onur Yayınları, 1995, s. 24'den G. Fuller, "Eurasia in the World Politics", *Foreign Affairs*, Cilt 10, Sayı 3, Haziran 2000, s. 44.

- Birden Fazla Ciltten Oluşan Yayınlar

David Daiches, *A Critical History of English Literature*, 2.b., New York: Ronald, 1970, 2. Cilt, ss. 538- 539.

B. MAKALE

- Derleme Kitaplarda Makale

John Smith, "Makale Adı", Mary Jones, Der., *Kitap Adı*, New York: New York, Publishing, 1999, ss. 100-102.

- Dergilerde Yazarı Belli Olan Makale

John Smith, "Makale Adı", *Dergi Adı*, Cilt 10, Sayı 7, Mayıs 1990, s. 8.

- Dergilerde Yazarı Belli Olmayan Makale

"Makale Adı", *Dergi Adı*, Cilt 10, Sayı 7, Mayıs 1990, s. 8.

- Günlük Gazetelerden Alınmış Makaleler

Jane Brody, "Turmoil Beneath the Calm", *New York Times*, 26 Haziran 1983, s. 3.

- İnternet Dergisinde Makale

John Smith, "Makale Adı", *Dergi Adı*, Cilt 10, Sayı 7, 14 Mayıs 2004, <http://www.internet.com/abc/nbc>, ss. 100-101.

C. RAPOR

- Yazarı Belli Olan Rapor

Kemal Unat, *Raporun adı*, Washington, U.S. Government Printing Office, 1995, s. 8.

- Yazarı Belli Olmayan Rapor

Annual Report of the Board of Regents of the Smithsonian Institution for the Year Ending June 30, 1992, Washington, U.S. Government Printing Office, 1993, s. 28.

- Bir Kurum, Firma Ya Da Enstitünün Yazarı Olduğu Rapor

Dış Politika Enstitüsü, *Uluslararası İlişkilerle İlgili Anayasaya Konabilecek Hükümler*, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1990, s. 33.

D. ANSİKLOPEDİ MADDESİ

John Bergmann, "Relativity", The New Encyclopedia Britannica, Cilt. 10, Chicago: Encyclopedia Britannica, 1993, ss. 501- 508.

E. TEZLER

Yayımlanmamış Tezlerin başlıkları için *italic* kullanılmayacaktır.

K.E. Wrightson, "The Puritan Reformation of Manners, with Special Reference to the Countries of Lancashire and Essex 1640-1660", yayımlanmamış doktora tezi, Cambridge University, 1974, 2. Bölüm, s.36.

F. KİTAP, FİLM TELEVİZYON PROGRAMI VB. DEĞERLENDİRMELERİ/ ELEŞTİRİLER

John Smith, "Exposing the Self-Knowledge Myth", *Contemporary Psychology*, Cilt. 10, No. 7, Haziran, 2004, s. 12.

Jane Brody, "Heart Attacks: Turmoil Beneath the Calm", 60 Minutes, NBC, 26 Haziran 1983.

G. İNTERNET

- Kamu Kurumlarının İnternet Sayfaları

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "Türkiye Ukrayna Anlaşması", <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grouph/ikili/11.htm>

- Süreli Olmayan İnternet Yayinlari (örn., Web sayfası, Raporlar)

John Smith, "Makale Adı", 14 Mayıs 2004, <http://www.internet.com/basim/mdhn/htm>, s. 12.

- İnternet Dergisinde Makale

John Smith, "Makale Adı." *Dergi Adı*, Cilt. 10, Sayı 7, 14 Mayıs 2004. <http://www.internet.com/abc/nbc>. (31 Temmuz 2006).

- E-Posta Yoluyla Tartışma Gruplarına, Forumlara Vb. Gönderilen Mesajlar

John Smith, "New Inventions in the Cyberworld of Toylandia", (Mesaj: 25), 23 Nisan 1999. <http://groups.earthlink.com/forum/messages/00025.html>. (31 Temmuz 2006)

H. KONFERANSLARDA SUNULAN TEBLİĞLER

John Smith, "Microcomputers and the Business Writing Classroom", *Midwest Regional Konferansı*, Milwaukee: Association for Business Communication, 18 Nisan 1998, s. 14

I. BROŞÜR

The Great Falls in Perspective, New York: Tailor Publishing, 1982, ss. 11- 21.

İ. RESMÎ YAYINLAR

United Nations, Economic Commission for Africa, *Industrial Growth in Africa*, New York: United Nations, 1963, ss. 4- 6

J. MEKTUPLAR

William Makepeace Thackeray, "To George Henry Lewes", (6 Mart 1848), mektup 452, *Letters and Private Papers of William Makepeace Thackeray*, Der. Gordon N. Ray, 4 Cilt, Cambridge, Harvard University Press, 1946, 2. Cilt, ss. 353-354.

K. RÖPORTAJ

- Kitapta Basılmış

Federico Fellini, "The Long Interview: Juliet of Spirits", Der. Tullio Kezich, *Kitap Adı*, New York: Ballantine, 1966, s. 56.

- Radyo TV'de Çıkmış

Suzanne Gordon, "Interview, All things Considered", *National Public Radio*, New York, 1 Nisan 1983.

- Kişisel Röportaj

Kişisel Röportaj, isim (metinde eğer isim belirtilmemişse kiminle yapıldığı), Ankara: 27 Nisan 1983.

L. HARİTALAR VE ŞEMALAR

Canada, Harita, Chicago: Rand, 1983.

Grammar and Punctuation, Şema, Grand Haven: School Zone, 1980.

M. KARİKATÜRLER VE FOTOĞRAFLAR

Charles Shulz, "Peanuts", Karikatür, *Star Ledge*, 4 Eylül 1980, s. 72.

N. AYNI KAYNAĞA İKİNCİ VE DAHA SONRAKİ ATIFLAR

Bu durumda her hangi bir kısaltma (ibid, age, agm...vb) kullanmak yerine çalışma başlığının ilk iki kelimesi ve üç nokta konulmalıdır. Şayet çalışmanın başlığı dört kelimedenden kısa ise her dipnotta aynen verilmelidir.

John Bradley, *The Evolution of the International Criminal Court*, New York: New York Publishing, 1999, s. 100.

John Bradley, *The Evolution...*, s.101.

TÜRKMENİLLİ CO-OPERATION & CULTUREL FOUNDATION
CENTER FOR MIDDLE EASTERN STRATEGIC STUDIES

TURKISH SEARCH

Home Subscribe Contact Press Site Map Links

ABOUT ORSAM

RESEARCH AREAS

- Iraq
- Iran
- Palestine-Israel
- Lebanon
- Gulf of Basra
- Turkey-Middle East
- Caucasus-Middle East
- Think Tanks

ORSAM GUEST



Prof. Raymond Hinnebusch evaluated Syrian foreign policy and Turkey-Syria relations. According to Hinnebusch Syria values relations with Turkey for several reasons.



Rıza Çolak, Representative of the Iraqi Turkmen Front in Talafar: "There is no such thing as Sunni-Shite conflict in Talafar. We are all brothers and sisters."



Christer Asp, The Kingdom of Sweden's Ambassador to Ankara, assessed Turkey-EU relations and Turkey's changing role within the international system.



Mohammed bin Nasser Hamed Al-Wohabi, Ambassador of the Sultanate of Oman, stated that Turkey is a stabilizing and balancing element in the Middle East.



Baodad Amreyev, Kazakh



Unidentified guest

FOREIGN POLICY ANALYSIS



Türkish Foreign Minister Davutoğlu's Visit to Lebanon and Turkey's Relations with Lebanon

When we look at Turkey's relations with Lebanon from the past to the present, we see that these relations have developed on the basis of cooperation and, at times, conflict. However, since 2005, we have seen Turkey's relations with Lebanon develop rapidly in the fields of economy, politics and security.

more



Northern Iraq Notes II: Sulaymaniyah Observations

All the PUK authorities we interviewed said that the elections were a big gain for democracy. Probably, the reason for these statements isn't only the development of democracy. We got the impression that the Change List, formed by the PUK's veteran leaders, may reunite with the PUK.

more



Turkey-Azerbaijan Relations: How to Switch from Brotherhood Slogans to Strategic Partnership?

It is time to develop a closer relationship. By adding block into place each year, a common future that is based not only on bureaucrats and politicians but also on the entire nation and with the aim of improving friendship, peace and prosperity between Turkey and the Azerbaijan will be built.

more



The Importance of the Turkey-Gulf Cooperation Council (GCC) High Level Strategic Dialogue Meeting

According to the GCC members, Turkey is the

ORSAM REPORTS



IRAQ'S PIVOTAL POINT: TALAFAR



THE STRUGGLE AGAINST PIRACY: THE SOMALIA CASE AND TURKEY'S POSITION

ARCHIVE

EVENTS



ORSAM-TRT Cooperation for the Documentary of Turkish Straits

The topics of the documentary film include the the issue of Turkish Straits.



ORSAM Middle Eastern Studies Summer School Completed

ORSAM held a summer school program from July 1-15, 2009.



Tal Afar Conference in Istanbul

A conference was held on "Tal Afar: From the Invasion to the Present." on June 13, 2009 in Istanbul.



Obama's Middle East Policies Discussed

New American Policies and the future of Turkish-American relations were a topic at the meeting.



The Priorities of Turkey's Iraq Policy Evaluated

A brainstorm was arranged at ORSAM seeking to answer the question: "What should the

Your Link to Middle East



SİPARİŞ FORMU

Adı : Adres :
Soyadı :
Telefon :
E-mail :

Aboneliklerimiz

- Ermeni Araştırmaları Dergisi - 4 Aylık Yıllık 25 TL ~~27~~
 Review of Armenian Studies Dergisi - 6 Aylık Yıllık 15 TL ~~16~~
 Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi - Yılda Bir Sayı Yıllık 9 TL

Tek Sayı Siparişi

- Ermeni Sorunu Temel Bilgi ve Belgeler Kitabı 15 TL
(Genişletilmiş 2. Baskı)
 Ermeni Araştırmaları Dergisi – Son Sayısı (sayı 46) 9 TL
 Review of Armenian Studies Dergisi – Son Sayısı (sayı 27) 9 TL
 Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi – Son Sayısı (sayı 13) 9 TL

Eski Sayı Siparişi

- Ermeni Araştırmaları Dergisi'nin Numaralı Eski Sayısı/Sayıları Adedi 5 TL
 Review of Armenian Studies Dergisi'nin Numaralı Eski Sayısı/Sayıları Adedi 5 TL
 Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi'nin Numaralı Eski Sayısı/Sayıları Adedi 5 TL

* Siparişinizin gönderilebilmesi için formu dekontla birlikte gönderiniz.

İletişim Bilgileri

Adres: Süleyman Nazif Sokak No: 12 Daire: 4 06550 Çankaya / ANKARA
Tel: 0312 438 50 23 • Faks: 0312 438 50 26
E-posta: terazi yayincilik@gmail.com

Hesap Numarası:

Terazi Yayıncılık - Garanti Bankası A.Ş. Çankaya /Ankara Şubesi
Hesap No: 181 /6296007 IBAN No: TR960006200018100006296007
Posta Çeki Hesap No: Ankara/Çankaya/Merkez 5859221

AVİM Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı
AVRASYA İNCELEMELERİ MERKEZİ

Ana Sayfa | Hakkımızda | Yayınlar | Yazılar | Linkler | İletişim | **ENGLISH**

Kafkasya ve Ermeni Sorunu | Balkan Araştırmaları | Asya Araştırmaları | Avrupa Araştırmaları

Yorum / Notlar / Duyurular | **Makale Arşivi**

SARKOZY ERMENİSTAN'DA 1- 12 Ekim 2011
Ömer Engin LÜTEM

FRANSA VE ERMENİ İDDİALARI- 4 Ekim 2011
Dr. Deniz ALTINBAŞ

RUS BÜYÜKELÇİNİN SIRLARA HİTABESİ - 30 Eylül 2011
Dr. Erhan TÜRBEDAR

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ MAHKEMELERİNDE AÇILAN TAZMİNAT DAVALARI ÜZERİNE - 27 Eylül 2011
Aslan Yavuz ŞİR

SİRBİSTAN KOSOVA SİYASETİNİ SORGULUYOR - 26 Eylül 2011
Dr. Erhan TÜRBEDAR

Makale Arşivi

Günlük Bülten Üyeliliği
E-Posta Adresiniz Üye Ol

Günlük Bülten Tarih Seçiniz Git

Kafkasya ve Ermeni Sorunu

- SEN ÖNCE KENDİNE ÇEKİ DÜZEN VER"
- "500 BİN ERMENİ VARSA 500 BİN DE TÜRK VAR"
- ÖN SEÇİMDEN ERMENİSTAN TEZİ ÇIKTI
- DOÇ.DR.EROL KURKÇUOĞLU: "BİR TÜRK TARİHÇİSİ OLARAK SARKOZY'YE SESLENMEK İSTİYORUM"
- AZERİ-ERMENİ CEPHE HATTINDA ATEŞKES İHLALI
- BAK ŞU KONUŞANA:NİCOLAS SARKOZY (İHSAN BAL)
- TÜRKİYE'YE YAKIN AUBRY Mİ ERMENİ YANLISI HOLLANDE Mİ?
- SARKOZY'NİN PES DEDİRTEN GEREKÇESİ

Balkan Araştırmaları

- GÜL: ARNAVUTLUK'A HER TÜRLÜ DESTEĞE HAZIRIZ
- BOSNA'DA KÜLTÜR MERKEZİ AÇTI
- KUVEYT, KOSOVA CUMHURİYETİNİ TANDI
- KOSOVA İLE AB KOMİSLONU VİZELERİN KALDIRILMASINI ARALIKTA GÖRÜŞECEK
- BOSNA'DA SAVAŞAN LİBYALI ÜLKESİNE GÖNDERİLDİ
- YUNANİSTAN, BATI TRAKYA'YA VİZESİZ GİRİŞ İÇİN ÇALIŞIYOR
- YUNANİSTAN, TROYKA İLE UZLAŞTI
- SİRBİSTAN'DAKİ ETNİK BULGARLAR DEĞİŞİM KONUSUNDA İYİMSER DEĞİLLER
- MAVROYANNİS KIBRIS SORUNUNU DEĞERLENDİRDİ

Irak

- IRAK ASKERİ PKK'NIN PEŞİNE DÜŞECEK
- ELEKTRİK BAKANLIĞINA, KERİM AFTAN GETİRİLDİ

Asya Araştırmaları

- RUSYA: "ABD'Yİ ORTA ASYA'DA İSTEMİYORUZ"
- FRANSA KAZAKİSTAN'A VİZEYİ KOLAYLAŞTIRIYOR
- ASYA ÜLKELERİ KUVEYT'TE TOPLANDI
- GÖNÜLLÜ TÜRK DOKTORLARI ÖZBEKİSTAN'DA GÖNÜLLERİ FETHETTİ
- AVRASYA'NIN ENERJİSİ KAZAKİSTAN'DAN

Avrupa Araştırmaları

- FRANZİS SOSYALİSTLERİ ARASINDA 'SOYKIRIM' YARIŞI!
- AB MEDYASE: "BASKILAR TÜRKİYE'NİN İMAJINI BOZUYOR"
- AB İRAN'A YAPTIRIMLARI AĞIRLAŞTIRDI
- AB'NİN YUNANİSTAN İTİRAFİ ÇOK ŞAŞIRTTI
- AVRASYA'NIN ENERJİSİ KAZAKİSTAN'DAN

Dünyadan Seçme Haberler

ABD: "İSRAİL'E BİLGİ YOK"



"NATO'nun radar sistemindeki bilgiler İsraile paylaşılmayacak." Amerikan yönetimi bu bilgiyi bir kez daha teyit etti.

Devamı için ...

"KOMŞU'DA GREVLER DALGA DALGA YAYILIYOR"



Yunanistan'da, mali krizle mücadele temelinde uygulamaya konulan reformlar çerçevesinde alınması kararlaştırılan yeni sert önlemlere toplumun her kesiminden gelen tepkiler her geçen gün artıyor.

Devamı için ...

SLOVAKYA PARLAMENTOSU'NDAN RET



Slovakya parlamentosu Avro Bölgesi'ndeki borç krizi için hayati önemde görülen Avrupa Mali İstikrar Fonu'nun genişletilmesi planlarını reddetti.

Devamı için ...

TİMOŞENKO'YA 7 YIL HAPİS



Ukrayna'nın eski başbakanı, yolsuzluk yaptığı gerekçesiyle suçlu bulundu. Mahkeme Timoşenko'yu 7 yıl hapis cezasına çaptırdı.

Devamı için ...

MAKEDONYA'DA NÜFUS SAYIMI

